

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

98805

OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ İÇİNDE
1829 EDİRNE ANDLAŞMASI

Prof. Dr. Sebahattin SAMUR

DOKTORA TEZİ

Samur

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Ahmet AKMAZ

KAYSERİ – 2000

Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

05.01.2001

Danışman: Prof. Dr. Sebahattin SAMUR

Üye: Prof. Dr. Ali AKTAN

Üye: Doç. Dr. Mustafa BUDAK

Üye: Doç. Dr. Musa ŞAŞMAZ

Üye: Doç. Dr. Şefaattin SEVERCAN

ONAY:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

12./01./2001

**Y.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
BOKÜ MANTASYON MERKEZİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ersoy TAŞDEMİRÇİ

ÖNSÖZ

Osmanlı devleti, gayri mütecânis unsûrları uzun yıllar bir arada tutmayı başarmış nâdir devletlerden biri idi. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde iç çöküntünün yoğun olması sebebi ile gayri mütecânis unsûrların mütecânis unsurlar hâlinde Devlet'ten kopmaları kapısı açıldı.

Başta İngiltere ve Rusya olmak üzere Avrupa devletlerinin Osmanlı devletinin içinde bulunduğu vaziyetten istifade edecekleri muhakkaktı. Dâhilî çekişmeler münasebeti ile başlamasına zemin hazırlanan ve bir türlü önlenemeyen Rum isyanına İngiltere, Fransa ve Rusya müdahalede bulunarak Rumlara bir takım imtiyazlar verilmesini istediler. Osmanlı, bu imtiyaz talebine menfi cevap vermekte gecikmedi. Bunu bahane eden Rusya, 1828 yılında Osmanlı'ya savaş ilan etti ve bu savaş sonucunda iki devlet arasında Edirne'de bir sulh andlaşması imza edildi; adına da Edirne'de imza edilmesine binâen “Edirne Andlaşması” dendi.

Osmanlı devleti açısından son derece ağır yükümlülükleri hâvî, çalışma konusu yaptığımız bu andlaşmayı bir giriş ve üç bölüm hâlinde inceledik. Giriş kısmında Osmanlı-Rus ilişkilerinin kısa bir tarihçesi ve Edirne Andlaşması'na kadar gelişen olaylar zincirinin başlangıcı kabul edebileceğimiz Yunan isyanı meselesi konumuzla ilgisi oranında ele alınmıştır. Birinci bölümde ise Edirne Andlaşması evveliyatında meydana gelen ve akabinde de mezkûr andlaşmanın imza edildiği 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın cereyanı ve Osmanlı-Rus çekişmesini önlemek için yapılan sulh çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci Bölüm'de de “andlaşma” ile ona bağlı olarak imza edilen biri “Memleketeyn”, diğeri de “tahliye ve tazmînât ödemelerine” âid iki senet ve “tahliye ve tazmînât senedi”nin bir devamı sayılabilecek Petersburg'da imza edilen senetlerin muhteviyatı ve bunlar ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bunlardan başka andlaşma metni içinde değerlendirilebilecek ve Osmanlı-Rus sınırının Doğu hattının belirlenmesine yönelik bir “tahliye şurutnâmesi” imza edilmişti. Biz bunu III. Bölüm'de andlaşma mâddelerinin tatbîkatı ile birlikte mütalaa ve orada değerlendirmeye gayret ettik.

Üçüncü Bölüm’de “andlaşma mâddelerinin tatbîkatı” ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılırken her maddenin ayrı ayrı değerlendirilmeye tâbi tutulmasından ziyade Osmanlı devletinin Rusya’ya ödemek mecburiyetinde kaldığı savaş ve ticâret tazmînâtları ve uygulama esnâsında problem hâlini alan konular bilhâssa tercih edilmiştir. Zira; bizim tesbîtlerimize göre bu konularda yeteri kadar araştırma yapılmamış olması ve çalışma konumuzun dağınıklığı ve genişliği bizi böyle bir tercih yapma mecburiyeti ile karşı karşıya bırakmıştır.

Arşiv belgelerinde Kamerî aylar verilirken kullanılan kısaltmaları biz de gerek metin için de gerekse dipnotlarda olduğu gibi kullandık ve bunların ne olduğunu kısaltmalar ile ilgili bölümde verdik.

Çalışmalarımız esnasında daha konu tesbiti merhalesinden itibaren maddî-manevî desteklerini esirgemeyen ve çalışmalarımıza yön veren muhterem hocam Prof. Dr. Sebahattin SAMUR Bey’e, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri”nin tesbitinde ve bize ulaştırılmasında gerekli yardımlarını ve çalışma metni ortaya çıktıktan sonra bir incelemede bulunarak tenkitlerini esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa Budak Bey’e, gerek konunun tesbit edilmesinde gerekse ileriki merhalelerde gerektiği hâllerde yol gösterme lütfunda bulunan Prof. Dr. Kemal Beydilli Bey’e ve çalışma metnini inceleyerek konu üzerinde mütalaalarını bildiren Prof. Dr. Nesimi Yazıcı Bey’e müteşekkir olduğumu ifâde etmeliyim.

İstanbul’da bulunduğum müddet içinde bana maddî desteklerini esirgemeyerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde çalışabilmem için zemin hazırlayan teyze-oğlum Hasan Özcan Bey ve eşi Kadriye Özcan Hanım Efendi’ye ve gösterdikleri yakın ilgiden dolayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına da gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Kayseri-Eylül/2000

Ahmet AKMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VI
KAYNAKLAR BİLGİSİ.....	VII
GİRİŞ.....	1
A- 1821 YUNAN İSYANINA KADAR OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ.....	1
B- 1821 YUNAN İSYANININ OSMANLI DIŞ SİYÂSETİNE TESİRİ.....	4
I- YUNAN İSYANININ OSMANLI-AVRUPA DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE TESİRİ	5
II- YUNAN İSYANI EKSENLİ OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE SAVAŞ ESNASINDA SÜRDÜRÜLEN SULH	
ÇALIŞMALARI	
A- 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI İLE İLGİLİ GELİŞMELER.....	22
I- SAVAŞ İLANI.....	22
II- SAVAŞ MUHALİFİ OSMANLI DEVLET RİCALI	27
III- TARAFLARIN SAVAŞ ÖNCESİ SİYASÎ VE ASKERÎ VAZİYETİ	29
1- OSMANLI DEVLETİNİN ASKERÎ VE SİYASÎ VAZİYETİ	29
2- RUSYA'NIN ASKERÎ VE SİYASÎ VAZİYETİ.....	35
IV- 1828 YILINDA MEYDANA GELEN SAVAŞLAR.....	38
1- KAFKAS CEPHESİ	38
2- RUMELİ CEPHESİ.....	40
V- 1829 YILINDA MEYDANA GELEN SAVAŞLAR	46
1- 1829 YILI SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI VE RUSLARIN SAVAŞ	
HAZIRLIKLARI	46
2- KAFKAS CEPHESİ	48
3- RUMELİ CEPHESİ.....	53
VI-RUS PROPAGANDASININ VE REÂYÂNIN SAVAŞIN GİDİŞATINA TESİRİ	57
1- RUMELİ'NDE RUS PROPAGANDASI VE REÂYÂ.....	57

2- DOĞU ANADOLU VE KAFKASYA'DA RUS PROPAGANDASI VE REÂYÂ.	59
B- SAVAŞ ESNASINDA SÜRDÜRÜLEN SULH ÇALIŞMALARI	65
I- ANDLAŞMA İÇİN YAPILAN İLK TEŞEBBÜSLER.....	65
II- KULEFÇE MUHAREBESİ VE SULH ÇALIŞMALARI.....	68
III- RUSLARIN BALKANLARI AŞMASI VE SULH ÇALIŞMALARI.....	73
VI- AVRUPA DEVLETLERİNİN SULH ÇALIŞMALARINDAKİ ROLÜ.....	77
1- PRUSYA'NIN SULH TEŞEBBÜSLERİ	77
2- DANİMARKA'NIN SULH TEŞEBBÜSLERİ	79
3- İNGİLTERE VE FRANSA'NIN OSMANLI-RUS SAVAŞINI ÖNLEME VE SULH AÇISINDAN ÖNEMİ.....	80

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE VE EDİRNE ANDLAŞMASI

A- MÜTAREKE VE MURAHHAS TAYİNİ	84
B- SULH MÜZÂKERELERİ ESNÂSINDA RUS İLERİ HAREKÂTI	95
I- TRAKYA'DA RUS İLERİ HAREKÂTI.....	95
II- ANADOLU'DA RUS İLERİ HAREKÂTI	98
C- EDİRNE ANDLAŞMASI ve ANDLAŞMAYA BAĞLI SENETLER.....	100
I- EDİRNE ANDLAŞMASI'NIN MUHTEVASI	100
II- EDİRNE ANDLAŞMASI'NA BAĞLI SENETLERİN MUHTEVASI	103
1- TAZMÎN-İ TİCARET VE SEFERİYE VE İŞGAL EDİLEN YERLERİN TAHLİYESİ İLE İLGİLİ MÜNFERİT SENET	103
2- MEMLEKETEYN'E DÂİR MÜNFERİT SENET	105
D- ANDLAŞMA İLE İLGİLİ TEPKİLER-TETKİKLER.....	106
I- RUSLAR AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI	106
II- AVRUPA DEVLETLERİ AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI.....	109
III- DEVLET-İ ALİYYE AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI.....	111
IV- EDİRNE ANDLAŞMASI HAKKINDA FARKLI KESİMLERDEN BAZI MÜTÂLAALAR	115
E- TAZMÎN-İ SEFERİYEYE DÂİR PETERSBURG'DA İMZA EDİLEN SENET	119
I- PETERSBURG'A ELÇİ GÖNDERİLMESİ ve TAZMÎNÂT İLE İLGİLİ MÜZÂKERELER	120
II- PETERSBURG SENEDİ'NİN MUHTEVASI	127
III- PETERSBURG SENEDİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDİRNE ANDLAŞMASI UYGULAMASINDA YAŞANAN PROBLEMLER

A- TİCARET VE SAVAŞ TAZMİNATI İLE İLGİLİ PROBLEMLER	133
I- OSMANLI DEVLETİNİN TAZMİNÂT ÖDEMELERİNDE YAŞADIĞI ZORLUKLAR	133
II- RUSLARIN TAZMİNÂT ÖDEMELERİNE YAPTIKLARI İTİRAZLAR	136
B- SIRP MADDESİ	143
C- RUMELİ'NDE İŞGAL EDİLEN YERLERİN TAHLİYESİ	150
I- EDİRNE VE CIVARININ TAHLİYESİ.....	151
II- BALKANLARIN GÜNEY YAKASI VE BULGARİSTAN'IN TAHLİYESİ.....	153
III- BALKANLARIN KUZEY YAKASI VE DOBRUCA'NIN TAHLİYESİ.....	156
IV- MEMLEKETEYN'İN TAHLİYESİ.....	157
V- DOĞU ANADOLU'NUN TAHLİYESİ.....	159
D- ŞARK'DA VE TUNA BOYU'NDA OSMANLI-RUS HUDÛDUNUN TESBİTİ İLE İLGİLİ MESELELER	160
I- ŞARK HUDÛDUNUN TESBİTİ	161
II- TUNA BOYU'NDA HUDÛD TESBİTİ.....	162
E- OSMANLI-RUS DOSTLUĞU ve TAZMİNAT ve TAHLİYE İLE İLGİLİ 1836'DA İMZA EDİLEN ANDLAŞMA.....	164
I- OSMANLI-RUS DOSTLUĞU	164
II- TAZMİNÂT VE TAHLİYEYE DÂİR 1836'DA İMZA EDİLEN ANDLAŞMA	167
F- REÂYÂNIN VE EHL-İ İSLÂM'IN EMNİYET ALTINA ALINMASI VE REÂYÂ GÖÇÜNÜN ÖNLENMESİ.....	168
I- REÂYÂNIN EMNİYET ALTINA ALINMASI VE REÂYÂ GÖÇÜNÜN ÖNLENMESİ.....	168
II- EHL-İ İSLÂM'IN TESKÎN ve İSKÂNI	176
SONUÇ	179
BİBLİYOGRAFYA	187
EKLER.....	193

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
h.	: Hüküm
HH	: Hatt-ı Humâyûn Tasnifi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
s.	: Sahife
S.	: Sayı

Hicrî-Kamerî Aylara Aid Kısaltmalar

M	: Muharrem
S	: Safer
Ra	: Rabîulevvel
R	: Rabîulâhir
Ca	: Cemaziyülevvel
C	: Cemaziyülâhir
B	: Receb
Ş	: Şa‘ban
N	: Ramazan
L	: Şevval
Za	: Zilkade
Z	: Zilhicce

KAYNAKLAR BİLGİSİ

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çalışmalarımızın merkezini teşkil eden “Edirne Andlaşması” ve andlaşmanın imza edildiği tarihî zemin ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’nde bilhassa “Hatt-ı Humâyûn Tasnifi”nde bol miktarda belge bulunmaktadır. Tesbit edebildiğimiz 1500’den fazla belge olmuştur; ancak bu belgelerin hepsinin bir değerlendirmeye tabi tutulması mümkün olmamış; zorunlu olarak belgelerin içinden bir seçim yapılması ve 500’e yakınının değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Bununla beraber çalışmamızı mümkün olduğu oranda BOA’nde bulunan belgeler ışığında hazırlamaya çalıştık.

Çalışma konumuzla ilgili BOA’nde bol miktarda belgenin var olduğunu söylemiş olmamıza rağmen bizim yaptığımız tesbitlere göre; Osmanlı-Rus sınırı tesbiti ile ilgili bilgiler oldukça az bulunmaktadır. Bu konuya diğer kaynaklarda ise hemen hemen hiç yer verilmediğine şahit olduk.

BOA’nde bulunan tasniflerden “BOA, Nâme-i Humâyûn/10” ve “BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1” defterlerinden de Edirne Andlaşması metnini tesbit ederken faydalandığımızı ifâde etmeliyiz.

2- El Yazmaları

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi, Ty, nr.: 107’de kayıtlı bulunan Abdurrazzak Bâhir Efendi’nin “1244-1245 Osmanlı-Rus Harbi ve Mısır Mes’elesine Dâir Tarihçe”de Osmanlı devletinin sulh yapmak maksadı ile yaptığı çalışmalar hakkında diğer kaynaklarda rastlayamadığımız bilgiler yer almaktadır. Bilhassa bu maksatla Rus ordusuna gönderilen Tahir Efendi ile ilgili tamamlayıcı bilgileri bu eserde bulma şansımız olmuştur.

3- Hatıralar

Bizzat olayları yaşayanlara ve kendi müşahedelerine dayanarak Baron Von Moltke, “1828 Seferi (Bulgarya ve Rumilide Ruslar)” isimli eserinde 1828-1829 Savaşı’nın cereyanı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Müşahedelere dayanılarak kaleme alınan bir diğer eser de Adolphus Slade’ın “Kaptan Paşa” adındaki eseridir. Bu eserde de dönemin sosyal çalkantıları ve Osmanlı devletinde yaşanmakta olan değişimler ve 1828-1829 Savaşı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İngiliz subayı James Brown da “Bir Milletın Bir İmparatorlukla Savaşı” ünvanlı hatıratında 1828-1829 Savaşı eksenli Osmanlı devletinde yaşanan siyâsî ve askerî gidişata temas etmektedir.

İngiltere’nin Türkiye temsilcisi Lord Stratford Canning’in hatıralarına istinaden Stanley Lane Poole’ün hazırladığı “Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları”, İngiltere’nin Yunan asilerine vermiş olduğu desteği göstermek bakımından kayda değer bir eserdir.

Mehmed Arif tarafından bir giriş ilavesi ile Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası’nın 14. cüz’ünde “Rusya ile Vukû’ bulan 1244 ve 1245 Harbine Dâir Bir Vesîka” adı altında sunulan makalede Fatih Efendi’nin hatıraları yayınlanmıştır. Fatih Efendi, Paskevich’e savaşın bittiğini ve sulh olduğunu söylemekle görevli Osmanlı hey’eti arasında bulunuyordu. Paskevich’in sulh olduğunu kabûl etmediği ve ikna edilişi ile ilgili bilgiler mevcuttur.

4- Araştırma ve İncelemeler

Dönemin müşâhidlerinden olan Rıfat Mehmed Sadık Paşa’nın “1243 senesi Osmanlı Rus Muharebesi Hakkında Tarihçe” adlı eseri, adından da anlaşılacağı üzere 1828-1829 Savaşı hakkında bilgileri ihtiva etmektedir. Sulh ile ilgili de özet bilgiler mevcuttur.

Sekiz cildi yayınlanan “Tarih-i Lütfi”nin bizim çalışmalarımız esnasında kullandığımız ilk iki cildin birincisinde Yeniçeri ocağının kaldırılışı, Yunan isyanı, Navarin hâdisesi, 1828-1829 Savaşı’nın çıkış sebebi ve savaş ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Bizim en çok istifade ettiğimiz eserlerden biri olan ikinci cildde de yine Yunan isyanı, savaş ile ilgili bilgilerden başka sulh çalışmaları, Edirne'nin tahliyesi ve Erzurum'un Osmanlı'ya teslimi ile ilgili bilgiler yer almıştır.

Şerafeddin Turan tarafından kaleme alınan ve geniş ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinden istifade edilerek hazırlanan “1829 Edirne Antlaşması” ünvanlı makalede evvela Edirne Andlaşması öncesi Osmanlı-Rus ilişkileri ele alınmış ve bilhassa Andlaşma'nın imza edilmesi safhası ile ilgili doyurucu bilgilere yer verilmiştir.

Rusların işgal ettiği yerlerin tahliyesi ile ilgili BOA'de yeteri kadar bilgi olmakla beraber bakma imkanı bulduğumuz diğer kaynaklarla beraber Şerafeddin Turan'ın makalesinde de kısaca bir temasın dışında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak burada ifâde edelim ki bu makalede Doğu Anadolu'nun tahliyesi ile ilgili Osman Paşa ve Paskevich arasında imza edilen şurûtnâme tesbît edilmiş ve Latin harfleri ile verilmiştir.

“Türkiye Devletinin En Mühim ve Meşhur Esfârından (H. 1244-1245) [M. 1828-1829] Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muâhedesi yahud Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri”, Ahmed Muhtar tarafından Osmanlı ve Batı kaynaklarına dayanarak hazırlanmış iki cildlik bir eserdir. Eserin ağırlık merkezini 1828-1829 Savaşı teşkil etmektedir. Bundan başka Edirne Andlaşması metni de eserde yer almıştır.

1828-1829 Savaşı münasebeti ile yerlerinden yurdlarından olan Müslim ve gayri Müslim tebeanın göçleri, eski vatanlarına dönüşleri ve bu arada yaşadıkları sıkıntıların anlatıldığı Kemal Beydilli'nin makalesi “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler” ile Ufuk Gülsoy'un kaleme aldığı “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumili'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ” adlı eseri Edirne Andlaşması'nın 13. mâddesinin tetkîki sûretinde mütalaa edilebilirler.

“Muâhedât Mecmuası” ve Nihat Erim'in “Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)” eserinde andlaşma metinleri bulunmaktadır.

Bu tanıtımını yapmaya çalıştığımız eserlerden başka çalışmalarımız sırasında diğer kaynaklardan da istifâde yoluna gidilmiştir. Ancak bu eserlerin burada tanıtılması yoluna gidilmemiş, bibliyografyada verilen bilgiler ile yetinilmesi yolu tercih edilmiştir.

GİRİŞ

A- 1821 YUNAN İSYANINA KADAR OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Rus devletinin kuruluşu (M. S. 862 yıllarında) ile birlikte Rusların İstanbul ile ilgilenmeye başladıklarını; Rus yayılcılığı ve Rusya'nın siyasî, ekonomik ve kültür faaliyetlerinin İstanbul'a göre tertip edildiğini söyleyebiliriz. 10. Yüzyılın sonlarında Kiyef Knezi Vladimir'in Hıristiyanlığı kabul etmesi ve bu dinin Rusya'da yayılması söz konusu ilgiyi daha da kuvvetlendirmişti.

Rusya'nın Altın Ordu hâkimiyeti altında kaldığı dönemde (1240-1480) Rus kilisesi ile İstanbul Patrikhanesi arasındaki bağlar devam ettirildi. Moskova Büyük knezi III. İvan'ın Bizans prensesi Sofya ile evlenmesi, Moskova'nın İstanbul'a halef olacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bu görüş sonraları Moskova'nın "Üçüncü Roma" olacağı tarzında siyasî bir akîde hâline getirildi.

Ruslar Teslîs akîdesine göre "Kutsal olanın üç olması gerekir" prensibinden hareket eden bir nazariye geliştirmişlerdi. Buna göre; I. Roma ve II. Roma'nın (İstanbul) battığını, sıranın Üçüncü Roma'ya yani Moskova'ya geldiğini var saymışlardı. Daha önce her iki Roma'nın dünyaya hâkim olduğu gibi, Moskova da bir gün dünyaya hâkim olacaktı. Moskova Rusyası'nın Bizans'ın halefi olması münasebeti ile Ruslar da bir gün İstanbul'u muhakkak zaptedeceklerdi.

Moskova'nın Üçüncü Roma olduğu nazariyesinden hareketle Osmanlı devleti ile Rusya'nın siyasî münasebetlerinin başlangıç tarihi olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethini yani 1453'ü gösterebiliriz. Ancak bu tarihin Osmanlılardan ziyade Ruslar açısından daha önemli olduğunu da söylemeliyiz. Bu münasebetle 1480 yılında Altın Ordu devletinin hâkimiyetinden kurtulup müstakil bir Hıristiyan devleti olarak ortaya çıkan Rusya'nın geleceği ile ilgili strateji tesbit edilirken Rusya'nın geleceğinin Osmanlı devleti üzerine bina edilmesinin hesapları yapılmış idi¹. Ancak Ruslar, Osmanlı devleti ile olan münasebetlerinde hiç aceleci olmamışlar, kafa tutma yolunu tercih etmeyerek zamanın en kudretli askerî gücüne sahip Osmanlı devletine boyun eğmek zorunda olduklarını kabûl

¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, 1-4

ve dış siyâsetlerini de buna göre tertip etmişler idi. Sırf dış işleriyle ilgilenmek üzere kurdukları Elçiler Dairesi'in (Posolkiy Prikaz) bir bürosunu Türklere karşı tanzim edecekleri siyâsete ayırmışlar idi. Bu siyâsetin temeli de mümkün mertebe uysal görünmek, Osmanlı padişahlarını oyalamak ve yerine göre aldatmaktan ibaret idi. Bu husûsta bilhassa temâyüz eden Korkunç İvan (IV. İvan) (1547-1584) olmuştu². Örnek olarak 1559 yılında D. Adaşef komutasında bir Rus birliğinin Özü nehrini sallarla inerek Kırım'ın batı kıyılarını yağma ve tahrip ettikten sonra alınan bazı esirlerin geri verilmesini gösterebiliriz. İvan, bu esirleri Özü Paşa'sına göndererek Osmanlılara karşı hiçbir kötü niyeti olmadığını anlatmak istemişti³.

Ruslar, Osmanlı devletine karşı boyun eğmek zorunda olduklarını kabul ediyorlardı; ancak Rus tarihinin başlangıcından itibaren Rusya için daima çekici bir merkez olarak kabul ettikleri İstanbul'u bir gün elde edecekleri fikrinden de asla vazgeçmemişlerdi.

Rusya'nın Osmanlı üzerine yaptığı bu hesaplara mukabil Osmanlı devlet adamları gerek Rusya'nın uzak oluşu gerekse ilgilenecek derecede önemi hâiz bulmamaları sebebi ile Rusya ile ilgilenmeye lüzûm görmemişler, Kırım hanlarının meşgûl olmalarını daha münasip bulmuşlar idi⁴. Bunda devlet siyâsetinin Akdeniz ve Orta Avrupa istikâmetinde tesbit edilmiş olmasının da rolü olduğunu söyleyebiliriz. Halil İnalçık, Osmanlı devletinin kuzey siyâsetini, "Kuzeyde, kendisinin Karadeniz'deki hâkimiyetini tehdit edecek büyük bir devletin kurulmaması ve Doğu-Avrupa'da birbirine rakip muhtelif devletler arasındaki kuvvetler

şahsı han seçebileceklerdi. Bu seçimlere ne Rusya ne de Osmanlı devleti karışabilecekti. Kırım'la birlikte Taman ve Kuban da Osmanlı devletinin elinden çıkacak ve serbest kalacaktı (3. Madde). Rusya, Karadeniz ve Akdeniz'e rahatça inme imkanına kavuşuyordu (11. Madde). Eflâk ve Buğdan voyvodalıklarında Ruslar lehine gelişmeler olmuş; Kılıburun ve Azak kaleleri, Aksu ile Özü nehri arası, Özü'nün sol yakası, Yeni Kale ve Kerş limanları arasında kalan araziler ile Karadeniz ve Azak denizi arasında bulunan araziler Ruslara bırakılmıştı (18., 19. Ve 20. Maddeler). Küçük ve Büyük Kabartaylar Kırım'a bağlanmıştı; ancak Kırım hanları rıza gösterdiği takdirde buraları Ruslar alabileceklerdi (21. Madde).

Rusların elde ettiği bu menfaatlerden başka 7. ve 14. Maddeler ile Osmanlı devleti tebeasından olan Hıristiyanlara karışma hakkı elde etmesi ise Rusların her fırsatta Osmanlı devletinin dâhilî işlerine karışmalarına kapı aralamıştı⁶.

Küçük Kaynarca Andlaşması ile Osmanlı-Rus münasebetlerinde Osmanlı devleti aleyhinde başlayan gelişmeler, Fransa'nın Rusya'yı tehdit ettiği; yani Rusya'nın sıkışık bir vaziyette bulunduğu bir dönemde, 28 Mayıs 1812 yılında imza edilen Bükreş Andlaşması esnasında da kendini göstermiş idi. Daha bu andlaşmanın üzerinden geçen bir ay gibi kısa bir zaman sonra Fransa, Rusya'ya savaş ilan etmiş idi. Bu esnada Rusya'nın içinde bulunduğu şartlardan Osmanlı devlet adamları yeterince istifade edememişler ve Bükreş Andlaşması Osmanlı devleti aleyhinde olmak üzere imza edilmişti⁷.

21 Mart 1821'de Mora'da ortaya çıkan Yunan isyanı, Osmanlı-Rus münasebetlerinin yeni bir boyut kazanmasına sebep olan hâdiselerin başında geldiği gibi Osmanlı devleti ile Avrupa devletleri (Rusya da dâhil) arasında meydana gelen gelişmelere tesir eden ana sebeplerden de biri olmuştu.

Bizim çalışma konusu yaptığımız Edirne Andlaşması da Yunan isyanından sonra vuku bulan olaylar zinciri ile doğrudan bağlantılıdır. Biz de bu münasebetle Yunan isyanı meselesini bizi ilgilendirdiği oranda Osmanlı-Avrupa devletleri ve Osmanlı-Rusya münasebetleri açısından incelemeye çalışacağız. Ancak hemen belirtelim ki, özellikle bu mesele ile ilgili Osmanlı-Avrupa devletleri arasında cereyan eden hâdiselerin içinde Rusya bulunurken Osmanlı-Rus ilişkileri içinde de başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin ağırlığı kendini göstermekte idi. Dolayısı ile bu iki konunun girift bir hâlde olması birbirinden

⁶ Küçük Kaynarca Andlaşması'nın daha geniş bir tahlili için bk. Kurat, Türkiye ve Rusya, 27-35.

⁷ Kurat, Türkiye ve Rusya, 51-52; Salâhi R. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara, 1993, 142.

ayrılmasını pek de mümkün kılmamaktadır. Yine de biz gelişmelere bağlı olarak ve çalışmamızın akışı istikametinde bu iki konuyu ayrı ayrı ele almaya gayret edeceğiz.

B- 1821 YUNAN İSYANININ OSMANLI DIŞ SİYÂSETİNE TESİRİ

“Mora’da bir tek Türk kalmayacak” sloganı ile başlatılan⁸ Yunan isyanının temeli ikisi Rum ve biri Bulgar olmak üzere üç kişilik bir tüccar grubu tarafından 1814’de Odesa’da kurulan Etniki Eteryâ cemiyeti tarafından atıldı. Cemiyetin İstanbul’daki merkezi 1815’te üç Fenerli Rum tarafından kurulurken, Rusya’daki şubesinin başına Rusya Çarı I. Aleksandr’ın (1801-1825) savaş yaveri Aleksandr İpsilanti getirildi. İşte bu İpsilanti 6 Mart 1821 günü Buğdan’da Yunan isyanını başlatan kişi oldu. Buğdan’da başlatılan bu ayaklanma başarılı olamadı; ancak 21 Mart 1821’de Mora’ya sıçradı. Mora ayaklanmasının başını da yine bir İpsilanti, Aleksandr İpsilanti’nin kardeşi Dmitrius İpsilanti çekti⁹.

Osmanlı devletinin aradan beş sene geçtiği hâlde bir türlü bastıramadığı¹⁰ ve milletler arası bir mesele hâline gelen Yunan isyanı, Adolphus Slade’a göre daha başlangıç noktasında iken bastırılabilir ve devletler arası bir mesele hâline gelmesi önlenebilirdi. Ancak devlet adamlarının gevşeklikleri, hâdiseleri küçük görerek kibirlenmeleri ve isyanın bir salgın hâline gelinceye kadar tedbirde kusur etmeleri isyanın yayılmasına zemin hazırlamıştı¹¹.

Dönem itibari ile merkezî idarede etkili bir şahıs olan, II. Mahmud’un baş danışmanı¹² nişancı Hâlet Efendi, Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın gönderdiği vergiyi az bulmuş ve miktarının artırılmasını istemişti. Ali Paşa, bu isteğe icabet etmemiş ve araları açılmıştı. Bunun üzerine Hâlet Efendi, Ali Paşa ile Sultan’ın da arasının açılmasını temin etmişti.

Ali Paşa ile merkezin arasının açılması isyan emelinde olan Rumlara istedikleri fırsatı vermişti. Ali Paşa’nın korkusundan kıpırdayamayan Rumlara, Ali Paşa’nın üzerine gönderilen askerlerle meşguliyetinden ve Mora Valisi Hurşit Paşa’nın da Yanya kuşatmasına iştirak etmek için Yanya’ya gitmesinden istifade ederek ayaklandılar. Ancak ayaklanma, sırf Rumlara istedi diye olmamıştı. Vaziyeti iyice nazik bir hâl alan Tepedelenli Ali Paşa’nın

⁸ Sonyel, 174.

⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1997, 169-170.

¹⁰ Sultan’a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42948-A.

¹¹ Adolphus Slade, *Kapdan Paşa*, Çeviren Osman Öndeş, İstanbul, 1973, 32-33.

¹² Armaoğlu, 171.

Rumları isyana daveti üzerine isyan başladı¹³. Sanırız çok çekindikleri Ali Paşa'nın icazet vermesi onları cesaretlendirmiş olmalıdır.

Öldüğü vakit İzzet Molla tarafından

“Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzûr

Yıkıldı gitti cihandan dayansun ehl-i kubûr”

mısraları ile tavsif edilen Halet Efendi¹⁴, merkez ile Tepedelenli'nin arasını açmakla yetinmeyerek bir de Mora ayaklanmasını basit bir mesele gibi göstermeye muvaffak ve Yunan isyanının basit bir isyan hareketi olmaktan çıkarak milletlerarası bir mesele hâline gelişinin temellerinin atılmasına sebep olmuştu¹⁵.

I- YUNAN İSYANININ OSMANLI-AVRUPA DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE TESİRİ

Ocak 1822'de çeşitli yerlerden gelen temsilcilerin iştirâki ile istiklâllerini ilan eden Rumlar, bir de hükûmet kurdular. 5 kişilik Yürütme Konseyi ile 59 kişilik bir meclis teşkil ederek Yürütme Konseyi'nin başına Mavrokordatos, Meclis'in başına da Dmitrius İpsilanti'yi getirdiler¹⁶.

Yunan Geçici Hükûmet temsilcileri Eylül 1825'de İngiltere temsilcisi Canning'e müracaat ederek arabuluculuk isteğinde bulundular. İngilizler, bu isteği o günkü şartlarda menfaatleri ile mütenasip bulmamış olduklarından kabul etmediler. Ancak bu teklif İngilizler ile Yunan âsileri arasında daha sonra meydana gelecek olan yakınlaşmaya yol açacaktı. Canning, 9 Ocak 1826'da Yunan Geçici Hükûmet üyelerinin temsilcileri Mavrokordatos ve Zografos ile Haydra'da bir görüşme yapıyor ve 19 Nisan 1826'da İngiltere arabuluculuk görevini resmen kabul ediyordu¹⁷.

¹³ Mustafa Nuri Paşa, *Netâicü'l-Vukûât*, IV, İstanbul, 1327, 73-74; Ahmed Muhtar, *Türkiye Devletinin En Mühim ve Meşhur Esfârından (H. 1244-1245) [M. 1828-1829] Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muâhedeşi yahud Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri*, II, Ankara, 1928, 259-260.

¹⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul, 1339, 38.

¹⁵ Slade, 32-33; Ahmed Muhtar, I, 259.

¹⁶ Armaoğlu, 169-173.

¹⁷ Haydra buluşmasında Yunan temsilcilerinin isteklerinde iki önemli nokta ortaya çıkıyordu: Bunlardan birincisi Yunanlıların İngilizlerin arabuluculuğuna can atmaları idi. Diğer de tam istiklâl davasından vazgeçerek daha ılımlı bir tavır takınmalarıydı: Türk ve Yunan halkının tamamen ayrılmasını istiyorlar; Sultan'ın otoritesini etmeye, Türk toprak sahiplerine verdikleri zararları tazmine ve mahalli idarecilerin tayin edilmelerinde Osmanlı'ya da söz hakkı vermeye razı idiler. Bk. Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çeviren Can Yücel, Ankara, 1959, 51-53.

Arabuluculuk teklifini kabul etmekle İngilizler büyük menfaatler temin edebilirlerdi. İngiliz menfaatleri açısından meseleye bakıldığı zaman Mora ve Girit valiliklerini uhdesinde bulunduran güçlü bir Mehmed Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesinden ya da güçlü bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı devleti veya küçük bir Yunanistan'ın varlığı İngiltere için herhâlde çok daha faydalı olacaktı¹⁸. Zira; Akdeniz'in güçlü bir hükûmetin idaresine geçmesi Hindistan'a gitmek için en kısa deniz yolunun tehlikeye girmesi anlamına gelebilirdi¹⁹.

Yunan isyanında dış devletlerin parmağı söz konusu olduğu vakit hâdise iki devlet (İngiltere ve Rusya) arasında düğümlemekteydi. Rusya çarı Aleksandr'ın savaş yaveri Aleksandr İpsilanti'nin isyan başlatan kişi olması münasebeti ile her ne kadar isyanda Rus parmağı ön plana çıkıyor gibi görünse de bilhassa gelişip büyümesinde İngilizlerin rolü Ruslarinkinden kat be kat fazla olmuştu. Hatta Ruslar, Rum isyanının ilk yıllarında ihtilâl ile ilgili nasıl davranılması gerektiği husûsunda kararsız kalarak mütereddit bir tavır sergilemişlerdi²⁰.

İngilizler, daha isyanın başından itibaren Yunan âsilerle kurdukları sıcak temasları malî desteklerle de devam ettirdiler. 1815 yılından itibaren İsyancıların silah ve cephane ihtiyaçları İngiltere'nin koruması altında bulunan İyon Adaları ticareti vasıtası ile sağlanıyordu²¹. 1825-1826 yıllarında her üç ayda on bir bin kese akçe olmak üzere İngiliz tüccarların âsilere verdiği meblağın iki yüz bin keseye ulaştığı Rumeli valisi Reşid Mehmed Paşa tarafından Bâbîâli'ye verilen bilgiler arasında yer almıştı²².

Osmanlı kuvvetleri ile mücadele esnasında kaçan isyankârlar, Mora civarındaki İngiltere adalarına sığınıyorlardı. Orada kendilerine çeki düzen verdikten sonra tekrar isyan hareketlerine iştirak ediyorlardı. Bu mesele iki-üç defa İngiltere sefaretine haber verilmiş ise de bir neticeye varılamamıştı. Firarilerin İngiltere memurları tarafından dostça mukabele ve

¹⁸ Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Ankara, 1996, 53.

¹⁹ Edouard Driault, *Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, Mütercim: Nafiz, İstanbul, 1328, 150.

²⁰ Nikolas V. Riasanovsky, *A History of Russia*, Fifth Edition, Newyork, 1993, 330. İngiltere ve Avusturya'nın Rusların bir müdahalede bulunmalarını istememeleri Rusya'nın Yunan meselesinde mütereddit davranmasında etkili olmuştu. Rusların pasif tavırları 1825'te Çar Aleksandr'ın ölümüne kadar devam etmişti. Çar, Etniki Eteryâ cemiyeti ile ilgisinin olmadığını göstermek için de Aleksandr İpsalanti'nin Eflak ve Buğdan'da çıkarmak istediği ihtilâl hareketini tasvip etmediğini göstermekle yetinmemiş İstanbul'daki elçisi Strogonov vasıtasıyla Bâbîâli'ye teminat da bahş etmişti (bk. Cemal Tükin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1947, 128-129). Ancak bu; Rusların bu meselede bîgane kaldığı ya da kalacağı anlamına gelmiyordu.

²¹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, İstanbul, 1995, 275.

²² Ahmed Lütfi Paşa, *Tarih-i Lütfi*, I, Yer Yok, 1290, 40.

kabul edilmelerinin “uhûd şartlarına muğayir olduğu” ve hâl-i hazırda İngiliz memurların himayesinde bulunanların vatanlarına iâde edilmeleri ve bundan sonra geleceklerin kabul edilmemesi husûsunda İngiltere devletinden resmen talepte bulunulmasına rağmen İngiltere devlet yetkilileri bu taleplere hiçbir karşılık verme zahmetine dahi girmemişti. Bu husûsa dâir arz olunan takrîre yazılan hatt-ı humâyûnda yer alan ifadeler, İngilizlerin Sultan da dâhil Osmanlı devlet yetkililerini dikkate almadıklarını ortaya koyar mâhiyetteydi²³.

Kendisi bir İngiliz olan dönemin müşâhidi Adolphus Slade, Avrupa devletlerinin ve İngilizlerin Yunan meselesinde nasıl bir siyâset takip ettiklerini “*Avrupa devletleri Yunanlıların isyan hareketlerini gönülden desteklediklerinden, ihtilâlleri için elzem olan parayı temin etmek maksadıyla korsanlık yapmalarına ve tüccar gemilerini yağma etmelerine ses çıkartmıyorlardı.*”

“*Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması için elinden geleni yapıyordu. Bu maksatla Rusya'nın tecavüzlerini destekleyen bizim hükûmetin (İngiltere Hükûmeti) takip ettiği siyâset, küçük bir devlete dahi yakıştırılamayacak basitliklerle doluydu... Bir taraftan Yunanlıların Türk esaretinden kurtulmaları için var gücümüzle her çeşit yardımı sağlıyor ve Yunan korsanlarının İngiliz ticaretini aksatan korsanlık zincirini tanyor, diğer taraftan Türk devletinde görev almış İngiliz diplomatlarına Türklere yardım etmeleri için emirler veriyorduk.*” sözleri ile ortaya koymuştu²⁴.

Yunan isyan hareketinde en aktif rolü oynayan iki devlet, nihayet ortak bir noktada buluşarak 4 Nisan 1826 tarihinde Yunan meselesine dâir Petersburg Protokolü'nü imzaladılar²⁵. Ancak burada hemen belirtelim ki bu Protokol imzası, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Mora'da vaziyete hâkim olduğu ve isyancıları bastıracağı zamana denk gelmiş idi²⁶.

²³ Söz konusu hatt-ı humâyûndaki ifadeler şu sûretle sâdir olmuştur: “İngilterelü'nün Rumlara evvel ve âhir ne-vechile iânesi olduğu bilinmiş ve bu cihetle ne denilse bir fâidesi olmayacağı derkâr ise de bütün bütüne tesâmuh dahi münasib değildir. Buna dâir kaç defa İngiltere elçisine takrîren ve lisânen söylenilmiş iken bir semeresi müşâhede olunamadığı hâlde mahalli memurları nasıl çâresini bulabilürler bilmem.” Bk. Tarih-i Lütfi, I, 37.

²⁴ Slade, 27.

²⁵ Protokol metni için bk. Tarih-i Lütfi C. I, 81-82; Noradounghian, **Recueil D'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman**, II, Paris, 1897, 114.

²⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, Ankara, 1995, 115-117. Yunan isyanının bir türlü bastırılmayışı yüzünden buna bir son vermek isteyen II. Mahmud, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım talep etmişti. O da Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla bunu kabul etmiş ve oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya göndermiş idi. Bk. Karal, V, 115.

Petersburg’da alınan kararları iki devlet elçileri birer gün ara ile Bâbîâli’ye bildirdiler. İngiltere elçisinin 23 Ocak 1827’de Makâm-ı Riyâset’e²⁷ gelerek sunduğu takrîr İngilizlerin Osmanlı devleti yerine Yunanlıları tercih ettiklerini göstermesi bakımından büyük bir önemi haizdir. Bunun günümüzde Avrupalı devletlerin PKK vasıtası ile Türkiye üzerinde oynamak istediği oyun ile benzerlik arzemesi ayrıca dikkat çekici bir husustur.

İngiltere elçisinin vermiş olduğu bu takrîrde en dikkati çeken noktalardan biri Osmanlı devletinin altı senedir Mora ve Akdeniz adalarında savaş hâlinde bulunduğu Rum eşkiyasını “te’dîb” edememiş olduğunun söylenmesiydi.

İngiltere bu suçlamayı; Rusya ile İngiltere’nin Yunan âsileri lehinde birlik olmalarının tam da isyanın bastırıldığı zamana denk gelmiş olmasından dolayı yapmış olmalıydı. Çünkü; Osmanlı devleti bu husûsu yapılması muhtemel müzâkerelerde dayanak noktası yapabilirdi. Şimdiden böyle bir dayanağın önlenmesi gerekiyordu. Ayrıca elçi, Osmanlı devletinin savaşı önleyememesi sebebi ile ortaya çıkan zararları önlemeye yönelik Avrupa devletlerinin gerek donanmalarını sevk etmek zorunda kalmaları gerekse vatandaşlarının Akdeniz’deki kargaşalıktan dolayı ticaret yapamamaları sebebi ile “hesaba gelmez zararlar” gördüklerinden ve bu zararlar da günden güne artmakta olduğundan bahsetmişti ki bunu da iki sebebe bağlı olarak yapmış olabilirdi: Osmanlı devletini bu meselede suçlu pozisyonuna düşürerek Yunan âsilerine vermiş oldukları desteği mazur göstermek ve gerekirse ileride ticaret tazmîni iddiasında bulunabilmek için kapı aralamak.

Rum isyanının ve ortaya çıkan zararların sorumluluğunu Osmanlı devletine yüklemekle yetinmeyen İngiliz elçisi, bir de “Muhârebenin imtidadı ise ya eyâlât-ı isyâniyeyi Devlet-i Aliyye gâib itmek veya ahâlisinin cümlesini etlâf itmekten başka neticesi olmayub şıkk-ı sâninin adem-i vukuuna umum Hıristiyan devlet ve milletleri müttehîdâne kıyam ile hareket edebilmeleri emr-i tabîî olup hattâ bî-terafîlik usûlünü iltizâm iden devletler tebealarının bu babda önlerini almağa ne-vechile çalıştıkları meydandadır.” ifadesi ile Osmanlı devletini bir nevi tehdit etmişti.

Takrîrde Osmanlı devletinin “önüne geleni yakıp yıktığı” ve “Yunan âsilerinin çocuklarının esir edilerek hakârete uğratıldığı” türünden bir iddiaya da yer verilmiş olması, İngilizlerin Osmanlı devletini her hangi bir eşkiya taifesi ile bir tuttuğuna işaret olabilirdi.

Bundan başka İngilizler, Yunan âsileri ile Osmanlı devleti arasında arabuluculuk teklifinde bulunarak kendileri açısından bu iki taraf arasında fazla bir fark olmadığını

²⁷ Dışişleri Bakanlığı.

göstermek yolunu tercih etmişler ve Osmanlı devletinin vereceği cevabı dahi beklemeden dört maddelik bir imtiyaz talebinde bulunmuşlardı. Buna göre;

- 1- Yunanlılar, bundan böyle ödemeleri gereken vergileri yıllık olarak vermeliydiler,
- 2- Osmanlı devletinin himayesinde olan Rumlar, azınlık olarak kabûl edilmeliydi,
- 3- Yunanlılar, iç işlerinde tamamen serbest olmalıydılar,
- 4- Yunan arazisinde bulunan müslüman ahali buradan tamamıyla ihraç edilmeli idi²⁸.

İngiltere elçisinden bir gün sonra Rusya elçisinin Makâm-ı Riyâset'e vermiş olduğu takrîrde de Osmanlı devletinin Yunan isyanını halledemediği ve bu yüzden birçok masrafa girdiği, Rusya'nın da Akdeniz'deki kargaşadan dolayı ticaret yapamadığı ve zarara uğradığı, bu isyanın Avrupa'nın emniyetini de tehlikeye soktuğu, bu münasebetle Rusya ile İngiltere, Yunan meselesini bitirmek arzusuyla müşterek nüfuz ve kudretlerini kullanmak üzere karar vererek imza ettikleri senedi Avusturya, Fransa ve Prusya devletlerinin de kabul ettiklerini²⁹ ve Hıristiyan âleminin bir ahâlinin yok olmasına göz yummayacağı ifade edildikten başka "ya işbu isyan husûsu Rumların meramı üzere nihayet bulmak ki bu sûretin vukuu Devlet-i Aliyye'ye elvirmez ve yahud Rumların külliyyen müzmahıl olmaları ki bunu Avrupalı kabul itmez" denilmiş ve Rusya'nın Yunan meselesinden dolayı bir menfaat beklemediği üzerinde durulmuştu³⁰.

İki devlet anlaşarak hareket ettikleri için taraflarca verilen muhtıraların muhtevalarında bir benzerlik mevcuttu. Ancak metinlerin mazmûnuna bakıldığı zaman Rusya'nın verdiği notada İngilizlerinkine göre daha yumuşak ifadeler kullanıldığı ve olup bitenlerin uzun uzun anlatıldığı görülmekte idi. Bu husûslara dayanarak Rusların bu meselede

²⁸ Metnin tamamı için bk. Tarih-i Lütfi, I, 55.

²⁹ Söz konusu takrîrde Avusturya, Fransa ve Prusya'nın da Yunan meselesinde İngiliz ve Ruslarla aynı kanaati besledikleri kaydedilmektedir. Ancak bu devletlerden özellikle Avusturya'nın iştiraki olsa olsa zahirde olabilir. Zira; Alman, Macar, Slav ve İtalyanlardan teşekkül etmiş bir Avusturya'nın Yunan ihtilâline destek vermesi kendi sonunun başlangıcına imza atması anlamına gelebilirdi. Ayrıca bu Metternich Sistemi olarak adlandırılan Metternich'in ortaya koymaya çalıştığı sistemle de tenakuz halinde bulunuyordu. Söz konusu sistem hakkında daha geniş bilgi için bk. Tuncer, 18-22.

³⁰ Rusya maslahatgüzarının Makâm-ı Riyâset'e ulaştırılmak üzere tercümanı Frangini'ye verdiği takrîrin Türkçe tercümesi için bk. Tarih-i Lütfi, I, 318-321.

mazur olduklarını göstermeye çalıştıkları gibi bir kanaat hâsıl olmasını istedikleri sûretinde bir yorum yapılabilir.

Görünüşe göre bu iki devlet, zulme uğrayan Yunan âsilerinin hâmilliğini yüklenmekte idiler. Ancak yaşanan sıkıntılardan ziyade Yunanlı âsilerin -belki de İngilizlerin de yardımı ile- bunu anlatış tarzları daha dikkate değer bulunmakta idi. İngiltere ve Fransa krallarına ve meclis üyelerine takdim ettikleri arzuhallerde, “Türklerin kurban bayramlarında kurban yerine esir bulunan Rum çocuklarını kesdiklerini” dahi söylemişlerdi³¹.

Osmanlı'nın bu tür bir fiil işlediğini kabûl etmek, bunun tarihî hakikatlerle bağdaştığını söylemek mümkün olabilir miydi? Baron Von Moltke'ye göre Osmanlıların Yunanlılara zulüm yaptığını söylemek mümkün değildi. O, ileride tekrar temas edeceğimiz, müttefik devletlerin Londra Protokolü'nü imza etmesi için Osmanlı devletini tazyik edişlerini ve Yunanlılara yapılan zulüm meselesini değerlendirirken bu husûsu “Şurası şayanı kayıttır ki, Sultan Mahmud reâyâsına³² seleflerinden ziyade ulüvvücenap ve şefkat gösterdiği halde Rumlar bunu kendilerine zulüm ve cefa ediyor göstererek” sözleri ile ifade etmekte idi³³.

Osmanlı devletince Yunanlılara eziyet edilmesi bir yana onlara lüzûmundan bile fazla âlicenablıkta bulunmuş olması Avrupa devletlerinin takip edeceği siyâseti etkileyecek değildi. Onlar, -gerçek veya değil- duymak istediklerini duymakta olup; bundan başka Yunanlılara tarihî hislerle de bağlı idiler³⁴.

Osmanlı aleyhinde yapılan Yunan propagandaları, zaten bahane arayan Avrupa kamu oyunda çok güçlü bir tesîr meydana getirmiş ve Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırmıştı³⁵.

³¹ Ali Ergun Çınar, **1244-1245 Osmanlı-Rus Harbi ve Mısır Meselesine Dâir Tarihçe Abdürrezzak Bâhir Metin ve İnceleme**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1995, 110. Ali Ergun Çınar tarafından transkribe edilerek Latin harfleri ile hazırlanmış olan “Abdurrazzak Bâhir, **1244-1245 Osmanlı-Rus Harbî ve Mısır Meselesine Dâir Tarihçe**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi, Ty, nr.: 107” ünvanlı eser tarafımızdan incelenmiş ve sahife numaralarının olmadığı görülmüştür. Bu sebebe binâen Çınar'ın hazırladığı transkribe ile karşılaştırılarak dipnotlarda transkribe'nin gösterilmesi uygun görülmüştür.

³² Reâyâ kelimesi dönem ile ilgili arşiv belgelerinde ve eserlerde gayri müslim olarak kullanılmış olması sebebi ile bizim bu çalışmamızda da gayri müslim anlamında kullanılmış bulunmaktadır.

³³ Baron Von Moltke, **1828 Seferi (Bulgarya ve Rumilide Ruslar)**, Çevirenler Ahmed Rasim-Binbaşı Muammer, İstanbul, 1932, 136.

³⁴ La Gorce, **Çağlar Boyu Yunanlılar**, İstanbul, 1986, 294.

³⁵ Bu propagandaların Avrupa kamuoyunda meydana getirmiş olduğu tesiri Stanley Lane Poole, “*Avrupa, Yunanlıları kurtarmayı aklına koymuştu. Devlet adamlarının coşkunluğu, ozanların, yazarların taşkınlığı yanında hiç kalırdı.*” sözleri ile ortaya koymuş idi. Bk. Poole, 54.

Yunan isyanı meselesini dinî bir açıdan ele alan Edmond Rossier “*Türke karşı grek demek, hilâle karşı salip demek!*” diye meseleye bakış açısını ortaya koymuştu (bk. Edmond Rossier, **Avrupanın Siyasî Tarihi**, Çeviren Kemali Aksüt, İstanbul, 1944, 29). Rus generali Yermelov ise meseleyi sömürge zihniyeti ile izah edenlerden idi. O, 9 Kasım 1821 tarihli yazısında İngilizlerin neyi ön planda tuttukları hakkında “... İngilizlerin ticârî hesapları, Hristiyanların dökülen kanlarından daha ağır basmaktadır.” demekte idi. (Bk.

Dolayısı ile Yunan âsilerin yaşamış olduğu sıkıntıları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma yolunu seçmişler; bu arada Türk milletinin yaşadığı sıkıntıları ise görmezlikten gelmişlerdi³⁶. Ancak burada hemen belirtelim ki Rum isyanı ile irtibat hâlinde olan bir çok papas ve kocabaşın idam edilmeleri³⁷ ve bunlar arasında hem Etniki Eteryaya üyesi ve hem de ayaklanmada parmağı olduğu öğrenilen Fener Patriği Gregoryus'un da bulunması Avrupalıların Yunan isyan hareketinde daha aktif bir rol oynamalarında meşru zemin hazırlamış idi³⁸.

Avrupa kamuoyunu etkileyerek kendi lehine ve rakibin aleyhine harekete geçirmek dönemin yürürlükte olan meşrûluk anlayışı açısından önemli bulunmakta idi. Âsiler, yaptıkları propagandalarla Avrupa kamuoyunda büyük coşkular meydana getirirken Osmanlı devlet ricali, Pertev Paşa ve Hüsrev Paşa'nın başlarını çektikleri iki fırkanın çekişmelerinde olduğu gibi aralarındaki nizalaşmalar³⁹ sebebi ile bu tür devlet meselelerini ikinci plana iterek bunu başaramamış; alınması gereken tedbirler unutulup gitmişti. Avrupalı devletler nezdinde sefirler bulundurulabilse idi vaziyetin bu hâle varması belki de önlenilecekti⁴⁰.

6 Temmuz 1827 senesinde imza edilen Londra İttifakı ile Yunan meselesinde Rusya ve İngiltere'ye Fransa da iştirak etmişti. Bu ittifak 1826 Nisanı'nda akdedilen Petersburg Protokolü'nü te'kit ve açıklar mahiyette idi. Artık İngiltere, Fransa ve Rusya, Petersburg Protokolü'nün şartlarını müştereken yerine getireceklerdi. Londra İttifakı ile alınan kararların yürürlüğe konulması 16 Ağustos'ta Padişah'tan resmen istendi. Ancak müttefiklerin bu istekleri Bâbiâli tarafından reddedilince müttefik elçileri Bâbiâli nezdinde baskı yapmaya başlamışlardı.

John F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Samil**, Çeviren Sedat Özden, 2. Baskı İstanbul, Tarih Yok, 155).

³⁶ Yunan zulmü ile ilgili olarak Stanley Lane Poole, "... Yunanlılar hunharlıkta, vahşette kimseden geriye kalmamışlardı. Canning (Yunanlıların vahşice katledildiklerini ortaya atan İngiliz temsilcisi) bile bunu istemiye istemiye itiraf zorunda kalmıştı." derken (bk. Poole, 54); Stanford J. Shaw da Yunan âsilerinin Türklere ve Yahudilere yaptıklarını "Yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Yunan ayaklanması ile harekete geçen milliyetçi Hristiyanlar hücumu geçmişler ve Osmanlı memûrlarını öldürmüşler, Yahudi ve Müslüman köylerini ve kışlalarını tahrip etmişler ve sadece Müslümanlara nefret duygusunu yaymakla kalmamışlar aynı zamanda da Yahudi aleyhtarlığı propagandalar da yapmışlardır." sözleri ile dile getirmekte idi. Bk. Stanford J. Shaw, "Christian Anti Semitism In The Ottoman Empire", **Bellekten**, IV/211, Aralık 1990, 1073-1149.

³⁷ Nuri Paşa, IV, 74.

³⁸ Armaoğlu, 171.

³⁹ Challemel P. Lacour, **Türkiye Rical-i Devleti**, İstanbul, 1326, 12-13.

⁴⁰ Çınar, 110.

İstanbul'da elçilerin baskıları devam ederken Navarin'de de bambaşka hâdiseler vuku bulmuş⁴¹; Navarin Limanı'nda bulunan Türk ve Mısır donanmalarına müttefik devletler donanmasının ani baskını ile bu iki donanma büyük bir kayba uğramıştı.

Navarin baskını yapılmazdan bir gün evvel (19 Ekim 1827) İngiltere, Rusya ve Fransa tercümanları ile Bâb-ı Riyâset'de⁴² bir söyleşi yapılmıştı. Tercümanların, Rum maddesine ne cevap verileceğini sormaları üzerine “... *kendü reâyasını taht-ı raiyyete idhâlde kimesnenin müdahalesini kabul idemez.*” diye cevap verilmiş ve tercümanlar gönderilmişti⁴³.

Söz konusu bu görüşmede tercümanlar, kullandıkları üslûb itibarıyla Navarin baskınına haber verir gibiydiler. Bununla mütenasip olarak da Navarin baskınından sonra üç devletin elçileri de resmen memleketlerine döneceklerini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine açılan meclislerde Osmanlı yetkilileri tarafından isyancıların aman diledikleri hâlde affedilecekleri, isyan ettikleri günden beri vermemiş oldukları vergilerden muaf tutuldukları gibi aman diledikleri günden itibaren de bir senelik vergiden dahi muaf tutulacakları, elçilere ifade edilmiş; ancak elçiler, yaptıkları tekliflerde ısrar etmişler ve nihayet üçü birden memleketlerine gitmek için harekete geçmişlerdi⁴⁴.

Osmanlı devleti açısından vaziyet oldukça hassas bir noktada bulunuyordu. Yunanla ilgili müttefik devletlerin (İngiltere, Fransa ve Rusya) tekliflerini kabul etmek kadar etmemek de zor gözüktüyordu. Elçiler ile yapılan müzâkerelerle ilgili vâki olan umûmî meclisde varılan kararlarla ilgili olarak Padişah'a arz olunan telhîsde Yunanlılara imtiyaz istenmesinin Osmanlı devleti ve İslâm ahâlisi aleyhine resmen “sû-i kâd demek” olduğu; “arz-ı Yunan ahâlisi” demenin Osmanlı ülkesinde bulunan bütün “Rum reâyasını raiyyetden çıkarmak” ve bunca Osmanlı arazisinin ve ehl-i İslâm'ın Rumlara verilmesi manasına geldiği; dolayısı ile Yunanlılara imtiyâz verilerek müttefik devletler ile sulh olmasının câiz olup olmadığı sorusuna cevap arandığı ve söz konusu devletlerin tekliflerinin kabûl edilmesi İslâm dininin temel prensiplerinden olan “cihâdı ortadan kaldırmak demek olarak” mütalaa edildiği ve sulh yapmanın câiz olmadığı görüşünün meclis kararı olarak alındığı ifade edilmişti⁴⁵.

⁴¹ Poole, 60-61; Driault, 170-171; Ed. Engelhardt, *Tanzimat*, Çeviren Ayda Düz, Yer yok, 1976, 23.

⁴² Dışişleri Bakanlığı.

⁴³ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: **BOA, HH, 47680.**

⁴⁴ Rıfat Mehmed Sadık Paşa, **1243 Senesi Osmanlı Rus Muharebesi Hakkında Tarihçe**, Yer ve Tarih Yok, 10.

⁴⁵ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: **BOA, HH, 43833.** Her ne kadar söz konusu mecliste alınan kararın ittifakla alınmış olduğu ifade edilmiş olsa da meclise katılanlar da dâhil olmak üzere Osmanlı devlet ricali arasında daha önce de ifade ettiğimiz gibi birlik ve beraberliğin olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısı ile söz konusu ittifak da olsa olsa zâhirde olabilir. Zira; haddinden fazla sıkıntılı bir vaziyette kalmış olduğunu söyleyebileceğimiz II. Mahmud, mezkûr meclis kararının ittifakla alınmış olmasına rağmen devlet adamlarının aynı fikirde olmamalarının tesiri ile olsa gerek ki umûmî mecliste varılan bu kararın ittifakla

Bu karar ile Yunan meselesi ile ilgili müttefik devletlerin istekleri Osmanlı devleti tarafından reddedilmesi üzerine söz konusu devlet elçileri İstanbul'u terk etmişlerdi. Bunun üzerine artık bu devletlerle -en azından biri ile- "i'lân-ı husûmet ve muhârebe edileceği" ortaya çıkmıştı⁴⁶.

Aslına bakılırsa Navarin'de gemilerin yakılması Erzurum valisinin de ifade ettiği gibi ilan edilmemesine rağmen ortada bir savaş vardı ve buna göre hazırlıkların yapılması gerekiyordu⁴⁷. Ancak müttefik devletlerin teklifleri kabûl edilmediği gibi savaş için hazırlık da yapılmamıştı.

Meselenin özü itibarıyla Osmanlı devleti, müttefik devletlerin isteklerini kabul etmek temâyülünde iken bu kabulü yapmamış olmasında Rusya'nın bu meselede iki devlet kadar kendini ileri sürmemiş olmasının rolü olduğunu söyleyebiliriz. Tarih-i Lütfi'de kaydedildiğine göre; Rusya tercümanı Frangini ara sıra Reis Efendi⁴⁸ ile yaptığı görüşmelerden birinde "Frenklerin hileleri ma'lumdur. Böyle gürültüleri ayak patırtısı olmak gerekdir." demişti. Frangini'nin bu tarz sözlerinden hareketle Reis Efendi, şu tarz bir fikrî sonuca varmış idi: Osmanlı devleti, müttefik devletlerin isteklerini kabul edecek olursa Rusya böyle istediği için onun arzuları istikametinde hareket etmiş olacakmış; bu münasebetle Rusya'nın arzusu istikametinde hareket etmemesi gerekir imiş⁴⁹.

Rusya, bir taraftan Osmanlı devlet adamlarına Frenkler hakkındaki malum sözleri söylerken diğer taraftan da Avrupa'da neşrettiği bir beyannâmede Osmanlı devletinin andlaşmalara uymadığı iddiasını ortaya atmış ve Avrupa devletlerinin de bunu kabul etmeleri için bir hayli çaba sarfetmişti. Rusya'nın bu iddiasının Avrupa devletleri nezdinde kabul görmemesi için hatt-ı humâyûn dahi çıkartılarak elçi beylere verilmiş iken⁵⁰ doğrusu Ruslar istedi diye müttefik devletlerin isteklerini kabul etmemek gibi bir uygulama yapılabilir miydi? Şayet böyle bir uygulama yapılmış ise bunu ancak bir şekilde açıklamak mümkün olabilir: O dönem itibarı ile Osmanlı devlet ricali; hâricî ve dâhilî siyâsetlerini işin tabiatına ya da başka bir deyişle kendi iç dinamiklerine göre tesbit ve teşkil ettirememekte, dış devletlerin tesiri altında

alınmış olduğunu, değiştirilmesinin söz konusu olmadığını ve bundan sonra bu karar hilâfına her hangi bir söz duyması hâlinde cezalandırma yoluna gideceğini açıklamıştı. Bk. Aynı belgenin balasındaki hatt-ı humâyûn.

⁴⁶ Rıfat Paşa, 10.

⁴⁷ Erzurum valisi Galib Paşa'nın 9 Ca 1243 (28 Kasım 1827) tarihli Sultan'a gönderdiği kâime: **BOA, HH, 36217-A.**

⁴⁸ Dış İşleri Bakanı.

⁴⁹ Tarih-i Lütfi, I, 28.

⁵⁰ Sadrâzam'ın Sultan'a gönderdiği 9 Z 1243 (22 Haziran 1828) tarihli kâime: **BOA, HH, 35044-C.**

kalarak günü birlik bir siyâset takip etmekte idiler. Moltke'nin "Sultan'ın Avrupa devletlerinin Osmanlı devletini mahvetmek gibi bir niyetlerinin olamayacağı düşüncesinde olduğunu" söylemesi bu husûsu kuvvetlendirmektedir⁵¹. Bu, bütün oynanan oyunlara rağmen Osmanlı devlet adamlarına göre Avrupa'da Rusya'dan başka Osmanlı devletinin düşmanının bulunmadığı sûretinde de mütalaa edilebilir.

II- YUNAN İSYANI EKSENLİ OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Rusya'nın pasif tavırları ve Haydra buluşmasından sonra Yunan isyanı meselesinde insiyatifin İngilizler lehinde gelişmeye başlaması Rusların kabul edebileceği bir husûs değildi. Gerek Rumları kendi tarafına çekme isteği gerekse iç meselelerden⁵² kurtulmanın çaresini dikkatlerin Osmanlılar üzerine çevrilmesinde gören ya da Cemal Tukin'in dediği gibi "şan ve şeref" Bizans yolu üzerinde olduğunu düşünen I. Nikola (1825-1855), Prut hudûduna büyük bir askerî kuvvet sevk ederek 17 Mart 1826'da Bâbîâli'ye bir ultiimatı vermişti⁵³. Buna göre Rus istekleri;

- 1- *Eflak ve Buğdan'da bulunan beşlü ağaların⁵⁴ voyvodalar tarafından seçilmeleri, beşlü askerlerin beş sene evvelki sayısında tutulması ve zikredilen memleketlerin önceki bulunduğu hâle tekrar getirilmesi,*
- 2- *Sırpların imtiyazlarına dâir isteklerinin kabul edilerek İstanbul'da bulunan knezlerinin serbest bırakılmaları,*
- 3- *Anadolu hudûdu ve diğer ufak tefek meselelerin halli için Osmanlı devleti tarafından sınıra murahhas tayin olunması ve Rusya tarafından da tayin*

⁵¹ Moltke, 136.

⁵² O sırada Rusya'da vahim malî sıkıntılar yaşanmakta idi ve hatta Nikola, ekonomik sebeblere bağlı olarak asker sayısında indirmeye gitmeyi planlıyordu (bk. istihbarat ile ilgili İstanbul'a gelen haberlerin tercüme kağıdı: BOA, HH, 43780; John Shelton Curtiss, *The Russian Army Under Nikolas I*, Duke University Press, Durham, N. C. 1965, 46). Ancak bundan daha da önemlisi Nikola'nın tahta geçtiği 1825 tarihinde meydana gelen ve "Dekabristler İsyanı" adı verilen isyan ve bunun Nikola üzerinde bıraktığı tesir idi. Çar, ihtilalcı subayların tesirini ortadan kaldırmak için şiddetli polisiye tedbirlere müracaat etmişti. Polisiye tedbirlerin yanında subayların itimadını temin etmek için "israf derecesine" varan ihsanlarda bulunulması da ihmal edilmemişti. Ancak bütün bunlara rağmen Çar, ihtilalcilerin üzerinde bıraktığı etkiyi saltanatı boyunca taşımak zorunda kalmıştı. Dekabristler İsyanı hakkında daha geniş bilgi için bk. Curtiss, 51-52; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, 1987, 317-321; Ali Galip Kemali Söylemezoğlu, *Rusya Tarihi*, Yer ve Tarih yok, 371-376;

⁵³ Tukin, 129.

⁵⁴ Beşlü; beş akçe maaş ile vazife gören Yeniçeriler hakkında kullanılan bir tabir olup beşlü askerlerin amirlerine de beşlü ağası denirdi. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, "Beşlü ve Beşlü Ağası maddeleri", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

olunacak murahhaslar vasıtası ile iki devlet arasında söz konusu olan maddelerin tanzim edilmesi idi.

Rusya maslahatgüzarı Mincaki, Rusların bu taleplerini bildirdikten sonra kırk iki günlük bir cevap süresi tayin ederek bu süre zarfında söz konusu teklifin üçünün de kabul edildiğine dâir müsbet bir cevap verilmesi hâlinde Osmanlı ile Rusya arasında dostluk meydana geleceğini; ancak aksine bir tavır sergilenir ise “kırk üçüncü günü kalkıp devleti tarafına gideceğini” beyan etmiş ve ayrıca diğer devlet sefirlerinin tavassutunu da kabul etmeyeceğini söyleyerek dolayısı ile muhataplarının doğrudan Osmanlı yetkililerinin olması gerektiğini bildirmişti.

Gerek müddet tayini, gerekse maslahatgüzarın Rusya’ya döneceğini söylemesi Rusların bu husûsu ne kadar ciddiye aldıklarını göstermekteydi. Bu tekliflerden murahhas talebi, mevcut andlaşmaları bozup yeniden andlaşma yapmak anlamına gelmekte idi. Her ne kadar Ruslar bu üç maddeyi daha önce de dile getirmiş iseler de bu defa belirli bir zaman bildirmeleri isteklerinin kabul olunmaması hâlinde savaş ilan edeceklerini akla getiriyordu. Rus istekleri kabul edilsin veya edilmesin II. Mahmud tarafından oldukça “muzır” bulunarak toplanacak bir mecliste müzâkere edilip tarafına bildirilmesi ferman buyurulmuştu.

Memleketeyn maddesi yani beşlü neferâtının evvelki sayısına indirilmesi ve baş beşlü ağaların voyvodalar tarafından seçilmesi -şayet Rus isteklerinin bununla sınırlı kalacağı düşünülürse- diğer iki maddeye göre daha hafif gözükmekte idi. Daha evvel Rusya elçisi Istrogonof İstanbul’da iken Bükreş Andlaşması ile ilgili müzâkere kapısı “tevsî’ ve taksîr ve yeniden şurût vaz’ olunmamak” üzere açılmış; ancak elçi, ne yapıp edip anlaşma maddelerini kendine göre yorumlayarak sözü Memleketeyn ahâlisinin serbest ticaretine ve başka meselelere getirmiş ve müzâkerelerin bir sonuca ulaşmaması üzerine de İstanbul’u terk etmişti. Şimdi de Rusların, Memleketeyn maddesinde yalnız beşlü neferâtının sayılarının düşürülmesi ve baş beşlü ağalarını voyvodaların seçmesi ve tayini ile iktifa etmeyerek bir takım ilave teklifler ileri süreceği âşikârdı. Hudûda murahhas tayini istemesinde de asıl meramının Rumlara sahip çıktığı intibahı uyandırmak olabileceği ihtimali bulunmakta idi. Çünkü; beş seneyi aşkın bir zamandan beri Osmanlı devletine isyan hâlini devam ettiren Rumlar, bir müddetten beri Ruslardan yüz bulamamışlar ve İngilizlere meyletmiye başlamışlardı. Hudûda murahhas tayin edilince elbette Rumlar, “İşte Rusyalu bizim maslahatımızı müzâkereye başladı” diye İngilizlerden yüz çevirip Ruslara yakınlaşa

bileceklerdi⁵⁵. Ancak Ruslar, beklenenin aksine Osmanlı devleti ile vâki olan görüşmelerde Rumlar ile ilgili bir bahis açmamışlardı. O esnada İngiltere ile Rusya arasında Yunan meselesine dâir yapılmakta olan müzâkerelerin bir neticeye bağlanamamış olması her halde Rusların Rumlarla ilgili bahis açmamasında etkili olmuş olsa gerekti⁵⁶.

Rusların Sırlara imtiyaz istediği madde; Osmanlı devleti açısından en tehlikelisi olarak değerlendirilebilirdi. Bu imtiyazların sonucu olarak Belgrat taraflarında sâkin Osmanlının temelini teşkil eden ehl-i İslâm kalmayacak; Sırlar, kendi adlarına sikke kesebilecekti. Sırlara imtiyaz verilmesi; “külliye raiyyetten çıkub başlu başlarına bir hükûmet olmak” anlamını taşıdığı gibi Sırları örnek alacak diğer reâyânın isyana başlaması ve devletin başına yeni gâileler açılması manasını da hâvi idi. Dolayısı ile Rus tekliflerini kabul etmek çok çetin bir işti. Reddetmek de kabul etmek kadar zordu. Her ne kadar Rusların bu tarz bir teklife, “ahden ve şartın” hakları yok ise de devletlerarası cârî olan hukûka göre “hak haklının değil güçlünün” prensibi yürürlükte idi. Osmanlı devlet adamları da bu husûsun gayet güzel farkında idiler. Yukarıda bahsettiğimiz II. Mahmud’un emri ile toplanan şûrada serdedilen görüşler bunu teyit etmekte idi. Bir kere devletlerin birbirleri ile aralarında meydana gelen nizalaşmalarda müracaat edebilecekleri bir mahkeme yoktu. Her devlet kendi hak ve hukûkunu kendi kuvveti nisbetinde diğer devletten almak durumunda idi. Bunu yapamayacak vaziyette olsa bile hiç olmazsa “hukûkunu zâyi etmeyecek kadar” kuvvet ve kudrete mâlik bulunması gerekiyor idi. Şimdiki hâle göre Osmanlı devletinin gücü Ruslardan hak talep edecek mertebeye bulunmamakta; dolayısı ile haklı ya da haksız olması arasında da bir fark bulunmamakta idi⁵⁷.

Mevcut çalkantılara rağmen Rusya, hâl-i hazırda Avrupa’nın en güçlü ordusuna sahipken⁵⁸ türlü türlü gâilelerle meşgul bulunan Osmanlı devleti ne yapmalıydı da Rus gâilesini bertaraf etmeli idi? Kendi içinde bulunduğu hâle göre Rus tasallutundan kurtulma ihtimâli gözükmemekte idi. Daha I. Nikola tahta geçer geçmez patlak veren Dekabristler isyanı ile başlayan ve etkisini hâlâ sürdüren iç huzursuzluklardan bir fayda hasıl olabilir mi idi? Ya da diğer devletlerin tavassutuna mürâcaat edilse nasıl olur idi? Diğer devletlerin tavassutundan bir fayda hâsıl olabilir mi idi?

⁵⁵ Sultan’a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42948-A.

⁵⁶ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, I, Ankara, 1953, 261.

⁵⁷ Sultan’a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42948-A.

⁵⁸ Philip E. Mosely, *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1939*, Newyork, 1934, 3.

Rusya'daki ihtilâlden medet ummak pek akıl kârı değildi. Zira; Ruslar, Osmanlı ile bir harbe girecek olur ise aralarındaki husûmeti terk ederek cümlesi muhârebeye kıyam edebilirdi. Diğer devletlerin tavassutunu istemenin de fazlaca bir önemi olmasa gerekti. Rusya maslahatgüzarının “bu bâbda verilecek cevab düvel-i sâire süferâsı vasıtalarıyla verilür ise kabul itmeyeceğini beyân” etmesinin yanında diğer devletler elçileri de tavassut eder bir tavır sergilemiyorlardı. Esasen Osmanlı devlet ricâli, tavassut edebileceği varsayılan devletlere itimat da etmiyorlardı. Çünkü bu devletler işlerinin geldiğine göre ağız değiştirip, siyâset yapıyorlardı. Bununla beraber Osmanlı yanında yer almayacaklarını gizlemiyorlardı da; Hizmet-i Riyâset'de⁵⁹ Nemçe, Fransa ve Prusya elçileri tercümanlarına “Şimdi Rusyalu'nun bu teklîfi hakkında cevabları nedir ve hak yed-i Devlet-i Aliyye'de midir, değil midir?” tarzındaki soruya söz konusu devlet elçileri, “Bu husûsa dâir devletlerimiz cânibinden memuriyet ve ta'limatımız yokdur ve hak Devlet-i Aliyye'nin yedinde olduğunu i'tiraf ederiz; lâkin ne çare Rusyalu'nun kuvvet ve mikneti Devlet-i Aliyye'nin za'f u meşgûliyeti ma'lûm olmakla teklîfine muvâfakat olmak Devlet-i Aliyye'ye hayırludur.” diyerek cevap vermişler ve Ruslar ile beraber hareket etmekte olduklarından bunlardan bir fayda hâsil olamayacağı ortaya çıkmıştı. Hatta İngilizler başlangıçta Rumlardan şikayetçi iken şimdilerde Rumları kendi kontrolleri altına almaya çalışarak Osmanlı devletinin aleyhine faaliyetlerde bulunmakta idiler⁶⁰.

Bu mesele ile ilgili olarak Fransa kralı da maslahatgüzarı vasıtası ile Osmanlı devletinin vakit geçirmeden Rus isteklerini kabûl etmesinden yana bir tavır içinde olması gerektiğini ifade etmişti⁶¹.

Bu durumda Rusların bir nevi emr-i vaki olduğunu söyleyebileceğimiz talepleri karşısında bulunabilecek en iyi çare Rus isteklerinin kabul edilmesi olarak gözükmekte idi. Rusların yapmış olduğu söz konusu teklifler, “her ne kadar ahd u şartdan hâric olsa dahi” zâhirde Osmanlı devleti ile sulh hâlinde bulunduğundan sulhu bozmasına yönelik bir zemin hazırlanmaması husûsuna dikkat edilmesi gerekmekte idi. Şayet Rusların Memleketeyn'e asker sevk etmesi bir kere vâki olacak olur ise sulh tamamen bozulmuş olacak ve tabiatı ile savaşmak mecburiyetinde kalınacaktı. Savaşı kazanma ümidi bulunmadığından o zaman Rusların “nasıl eşna' şeyler teklif ideceği” tahmîn edilebilirdi. Mevcût hâle göre muhârebe

⁵⁹ Dışişleri Bakanlığı.

⁶⁰ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42948-A.

⁶¹ Fransız maslahatgüzarının tercümanına verdiği 23 Nisan (1826) tarihli talimnâmenin tercümesi: BOA, HH, 42948-E.

tarafını tercih etmemek daha makûl gözükmekte idi⁶². Nitekim Osmanlı devlet ricali de daha önce bahsi geçen meşverette Rus isteklerinin kabûlü yönünde karar vermeyi münâsib görmüşler ve sonucu II. Mahmud'a arz etmişlerdi.

Sâdır olan hatt-ı humâyûnda Osmanlı devletinin zayıf bir maliye ve askeriyeeye sahip olması sebebi ile beş seneden beri isyan hâlindeki Rumların hakkından gelinemediği ve ancak Mısır askerlerinin yardımı ile Misolenk'in zabtının mümkün olabildiği dile getirilmiş ve Rusya'nın da bu vaziyetten istifade etme yolunu tercih edeceği vurgulanmıştı. İstanbul'da bulunan Sırp vekillerin salıverilmesi ve hudûda murahhaslar gönderilmesi hâlinde Rus baskısından az da olsa bir müddet için kurtulmak mümkün olabilirdi. Gerçi Rusların Osmanlı devletini rahat bırakmayacakları ortada ve bir savaşın çıkacağı da kaçınılmaz idi. Bununla beraber şimdiki vaziyete göre birkaç aylık bir zaman kazanmak söz konusu idi ki bu zaman zarfında hazırlanılabilirdi kadar hızla hazırlanmak ve Ruslarla yapılacağı artık ayân beyân ortada olan savaşta en iyi neticeyi elde etmeye çalışmak en iyi çare olarak gözüküyordu⁶³.

Bu esnada Yeniçeri ocağının kaldırılması planlandığı için bilhassa askerî açıdan sıkıntılı bir dönemde bulunuluyordu. Ayrıca Ruslar, Mora meselesine temas etmemişlerdi. İngiltere ve özellikle de Avusturya, Ruslar ile bir savaşa girilmemesi yönünde tavsiyelerde bulunuyorlardı. Bütün bu husûslar göz önünde tutularak 7 Ekim 1826'da Akkerman'da bir andlaşma imzalandı⁶⁴.

Bükreş Andlaşması'nın genişletilmesi ve izahı olarak imza edilen Akkerman Andlaşması sekiz maddeden ibaret olup biri Eflâk ve Buğdan, diğeri de Sırbistan'a dâir iki de senetten meydana gelmekte idi. Andlaşma maddeleri özetle şu husûsları ihtiva etmekteydi.

Öncelikli olarak Bükreş Andlaşması tasdik edilerek (1. madde); İsmail ve Kili önlerinde bulunan iki boş adanın tahkîm edilmesi (2. madde); Eflak ve Buğdan voyvodalarının yerli boyarlardan olmak üzere Osmanlı devleti tarafından seçilmesi ve bu seçimin Rusya tarafından kabûl edilmesi (3. madde) yer almaktaydı.

Bükreş Andlaşması'na göre Rusya'nın 1806-1812 Savaşı esnasında işgal ettiği yerleri iade etmesi gerekiyordu; ancak Ruslar söz konusu bu yerleri Akkerman Andlaşması'nın imza edildiği tarihte hâlâ iade etmemişlerdi⁶⁵. Akkerman Andlaşması ile bu

⁶² Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42948-A.

⁶³ Aynı belgenin balasındaki hatt-ı humâyûn

⁶⁴ Tukin, 130.

⁶⁵ Bükreş Ahidnâmesi'nin söz konusu altıncı maddesi şöyledir: "Sâlifüz-zikr sened-i esasın üçüncü maddesinde musarrâh olduğu üzere Nehr-i Prut hudûdundan mâadâ Anadolu sentinde vesâir mahallerde olan hudûd

yerlerin iade edildiği kabul edilerek Anadolu hudûdu Akkerman Andlaşması'nın imza edildiği andaki hâli ile bırakılmış ve böylece Ruslar, Osmanlılara iadesi lâzım gelen Kafkasya'daki kaleleri zaptetmiş oluyordu (4. madde).

Andlaşma içinde yer alan Bükreş Andlaşması ile Sırlara verilen imtiyazların Osmanlılar tarafından icra edilmediğinin kabûl edilerek hemen icra sahasına konulması ve bu mevzunun İstanbul'da bulunan Sırp knezleri ile müzâkere edilmesi (5. madde), Osmanlı devletini andlaşmalara uymayan bir devlet konumuna düşürüyordu⁶⁶.

Andlaşmanın 6. Maddesi ile Bükreş Ahidnâmesi'nin onuncu maddesinde ifade edilmiş olan 1806-1812 Savaşı'nda zarar gören her iki devlet tebeasının zararlarının tazmîni kabûl edilmiştir ki böylece Akkerman Andlaşması'nın 6. maddesi, Osmanlılar aleyhine olmayan ya da Osmanlılar ile Rusları aynı mertebeye değerlendiren tek madde idi.

Rusya tüccarlarının Osmanlı devleti mülkünde serbest ticaret yapmaları ve Rusya'nın Karadeniz'de ticareti geliştirmek için yapacağı teşebbüsleri taahhüt altına alınmasının ardından (7. madde) andlaşma maddeleri tasdik edilerek (8. madde) Akkerman Andlaşması ile ilgili hükümler sona ermişti.

Akkerman Andlaşması'na bağlı Eflâk ve Buğdan'a aid senede göre de bu iki beldenin voyvodaları yerli boyarlardan seçilecekti. Seçimler Osmanlı devletinin iradesi ve denetimi altında daha önce câri olan kurallar çerçevesinde Cemiyet-i Amme-i Boyaran-ı Divan tarafından yürütülecekti. Voyvoda seçilen boyar, Bâbîâli tarafından kabul görmeyecek olursa Rusya'ya bildirilecek; Rusya, bildirilen sebepleri makul görürse yeni voyvoda seçimini isteyebilecek; yedi sene müddetle seçilecek olan voyvodalar, bu süre dolmadan gerekli görülürse Osmanlı devleti ve Rusya'nın anlaşmaları sonucu azledilebilecekti. Memleketlerin senelik vergi ve teklîfleri Memleketeyn'in voyvodaları ve divan boyarları tarafından birlikte tesbit edilerek, alınan kararların uygulanmasından voyvodalar sorumlu olacaklardı. Beşlü neferâtının sayısı daha önceki bulunduğu miktar üzere bulundurulacaktı. İbrail, Yergöğü ve Kule taraflarında ve Olet nehrinin öbür yüzünde Eflâk arazisinden olup gasbolunan emlak ve

kable's-sefer kadîmi olduğu vechile tamamen ibkâ olunmağla Rusya devleti işbu hudûd-ı kadîme dâhilinde hasbel-harb istila-dîde olan kılâ' ve bukâ'ı dahi kezâlik şimdiki buldukları hâl u hey'etine ve Devlet-i Aliyye'ye redd ve şehir ve kasaba ve kurâ ve mesâkininle cümle levâhıkını teslim eyleye." Bükreş Ahidnâmesi'nin tamamı için bk. BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, s. 202-207.

⁶⁶ Akkerman Andlaşması'nın 5. maddesinden başka 7. maddesinde de Yaş Andlaşması (1792) da dâhil Osmanlı devletinin taahhüdlerini yerine getirmesinden bahsedilmektedir ki böylece; Osmanlı devleti Akkerman Andlaşması'nın iki maddesi vasıtası ile taahhüdlerini yerine getirmeyen bir konuma düşürülmüş oluyordu. Yaş Andlaşması ve sonrası Osmanlı-Rus münasebetleri hakkında bir değerlendirme için bk. Halil İnalçık, "Yaş Muahedesinden Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri", Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V, Ankara, 1946, 195-203.

arazi, sahiplerine iade edilerek onların mülkü olmaları sağlanacaktı. İsyandar sebebi ile vatanlarından göç etmek zorunda olanlar hiç bir engelleme olmaksızın eski yurtlarına dönebileceklerdi. Osmanlı devletinin alması gereken cizye vesâir vergiler, iki sene müddetle affedilecekti. Eflâk ve Buğdan, Osmanlı kileri mesâbesinde bulunmakta idi; bundan dolayı her sene verilmesi gereken ve Memleketeyn'in idaresi için lazım gelen zahire ve diğerk malzemelerden başka gerek arazilerden gerekse sanayi mamûlü elde edilen ürünler Memleketeyn ahâlisi tarafından diledikleri gibi sarf olunabilecekler, diledikleri gibi ticaretini yapabileceklerdi.

Akkerman Andlaşması'na bağılı Sırbistan'a dâir senede göre ise Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci madde hükmünden olarak şu husûslar ortaya konulmuştu: Sırlar, din ve mezhepleri ile ilgili ayin ve törenleri serbestçe icra edebilecekler ve cemaat reislerini diledikleri kişilerden seçebileceklerdi. Dâhili işlerde tamamen serbest olacaklardı. Sırp'tan ayrılmış olan kazalar Sırbistan'a geri verilecek ve idareleri tamamen Sırlılara terk edilecekti. Ticaret yapabilmeleri ve Osmanlı ülkesinde seyahat edebilmeleri için verilecek murûr kağıtlarını kendileri tanzim edebileceklerdi. Sırp memleketi içinde hastahane, mektep ve matbaalar kurmada serbest olacaklardı. Kale muhafızları hariç Sırp memleketinde ehl-i İslâm'ın ikâmetine müsaade edilmeyecekti.

Sırlara verilen bu imtiyazlar, Osmanlı devleti ile Sırp mebusları arasında İstanbul'da müzâkere edilerek karara bağlanacaktı. Bundan başka Sırların Osmanlı tebaası olmasına mani olacak istekleri hâriç diğerk talepleri Osmanlı devleti tarafından tanzim edilerek Bükreş Andlaşması'nın sekizinci maddesini icra eylediğini Rusya devletine gösterecek ve bu konu ile ilgili "hatt-ı şerif-i şahane ile müvaşşah sadır olacak emr-i âliyi Devlet-i müşârün-ileyhaya ifade" etmesi gerekiyordu⁶⁷.

Akkerman Andlaşması hükümlerine bakıldığı zaman sanki galip bir devletin mağlup bir devlete imzalattığı bir andlaşmayı andırmaktaydı. Ruslar, hem toprak kazancına nâil olurken hem de Türk sularında serbest ticaret elde etmiş; Memleketeyn'in idaresinde Osmanlı'ya ortak olmuş; Sırbistan'ın istiklâlini kazanmasını temin ederek Sırlar üzerindeki nüfûzunu artırmıştı. Ancak Çar, Osmanlı devletinden koparılan bu tavizlerle iktifa ederek Osmanlı üzerindeki emellerinden vaz geçecek mi idi? Çar'ın hangi hesaplar peşinde olduğunu tahmin etmek güç olabilirdi; ancak Rus askerlerinin Prut sahillerinde tutulmaya devam

⁶⁷ Akkerman Andlaşması ve ona bağılı senet metinleri için bk. BOA, Nâme-i Humâyun/10, s. 360-370; BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, s. 215-224; Muâhedât Mecmuası, IV, Ceride-i Askeriye Matbaası, 1298, 58-70.

edilmesi Çar'ın beklentilerinin devam ettiği sûretinde mütalaa edilebilirdi. Kafkasya'nın güneyinde de asker bulundurulması Çar'ın Asya tarafında da Osmanlılara karşı harekât tertip edeceği anlamına gelebilirdi⁶⁸.

Osmanlı devleti ise; toprak kaybının yanı sıra Memleketeyn ile bağlarını iyice zayıflatmış ve zaten ekonomik bir sıkıntı içinde iken bir de reâyâdan alınması gereken vergilerden olmuştu.

Akkerman Andlaşması. Kısa bir süre Rusya ile savaştan uzak kalınmasını sağlamıştı. Fakat bu durum uzun sürmemiş; gelişen olaylar, Rusya ile Osmanlı devletini yeni bir savaşın eşiğine getirmiş ve sonuçta 1828-1829 Savaşı patlak vermişti. Bu savaş ve sonunda imzalanan Edirne Andlaşması, Osmanlı devletini Rusya karşısında askerî açıdan olduğu kadar hukûken de zayıf bir konuma getirmişti.

⁶⁸ Driault, 169.

BİRİNCİ BÖLÜM

1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI

VE

SAVAŞ ESNASINDA SÜRDÜRÜLEN SULH ÇALIŞMALARI

A- 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI İLE İLGİLİ GELİŞMELER

I- SAVAŞ İLANI

Daha önce işaret ettiğimiz gibi Rumlara muhtariyet verilmesini isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya elçileri, bu istekleri Bâbıâli tarafından kabul edilmeyince İstanbul'u terk etmişlerdi. Bunun üzerine Bâbıâli'de Sultan'ın da bulunduğu bir istişâre meclisi akdedildi. Bu mecliste Yunanistan'a muhtariyet isteyen söz konusu devletlerin taleplerinin reddedilmesi yönünde karar verildi ve neticede 20 Aralık 1827 günü bir beyannâme ile neşredildi.

Bu beyannâme ile müttefik devletler (İngiltere, Fransa, Rusya) adına istek ve tekliflerini tehdit eder bir mâhiyette ileri süren Rusya Çarı'nın imtiyâzât maddeleri hakkındaki taleplerinin hiç birinin hiçbir vechile kabul edilmeyeceği ilan edilerek⁶⁹ vâli ve mutasarrıflardan “Ehl-i İslâm'ın dîn-i mübîn uğruna silahlanması” istendi. Ancak beyannâmenin “Rusya'nın muâmelât-ı ahd-ı şikenânesinden bahs olunduğı sırada Akkerman Muâhedenâmesi mücerred vakit kazanmak için li-maslahatin imzâ olunmuş idi” fıkrası ile Rusların tahrîk edilerek âdeta savaş ilan edebilmeleri için meşrû bir zemîn hazırlanmış oldu⁷⁰.

⁶⁹ Ahmed Muhtar , I, 20.

⁷⁰ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyâsî Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, III, Yer Yok, H. 1327/M. 1325, 118. Ahmed Muhtar, “ve bundan akdem sefk-i dimânın önü alınmak için <Akkerman> muâhedesiyile Ruslara hayli müsâadâtda bulunulmuş iken bu muâhedenâmenin daha yazısı kurumadan Çar'ın nakz-ı ahd ile yeniden tehdidât u tecavüzâta başlaması Türkiye hükûmetini pek müteessir eylemiş bulunmakla umûm Türkleri ale'd-devam Türklük ve İslâmiyet'e en büyük düşmen suretinde kendini gösteren Rusya çarına karşı harb u sefere da'vet eyledi.” sözleri ile bu beyannâme hakkındaki mütalaalarını ortaya koymuştur. Bk.

Yayınlanan beyannâme ile artık Türkiye ile Rusya arasında bir savaş meydana gelmesi önlenemez bir hâl almıştı. Rusya, Osmanlı beyannâmesine cevap vermekte gecikmedi ve yayınladığı bir beyannâme ile çıkacak savaşın sorumluluğunu Osmanlı devletine yüklemek istedi.

Rusların yayınladığı beyannâmeye göre; Osmanlı Padişahı yayınladığı beyannâme ile bil-cümle ehl-i İslâm'ı Rusya üzerine tahrik eylemişti. Rusya'nın "evveliyattan beri ümmet-i Muhammed'in düşmanı olduğu" ilan edilerek Rusya hudûdunun doğusunda ve batısındaki mevcut kabîleler muharebeye davet edilmiş; böylelikle Rusya İmparatoru'nun himayesinde huzur ve emniyet içinde yaşamakta olan ehl-i İslâm "ifsad ve ihlâl" edilmekte iken bir de Rum fesadı Rusya devletine isnat edilmişti. Akkerman'da akd olunan andlaşma hiçbir vakit icra edilecek bir mevkiye görülmeyerek Rusya ile birlikte kabul edilen şartların tamamen feshedilmesi istenmişti. Ruslarla yapılan andlaşmaları ber-taraf etmek istemekle Rus milletinin muteber hakları çiğnenmiş, şan ve şöhreti zedelenmişti. Rusya ve sâir devletlerin bayraklarını taşıyan gemilerin İstanbul Boğazı'ndan geçmesi men edilmiş ve Rusya'nın güney bölgesinin ticareti İstanbul Boğazı'na bağlı iken Boğaz kapatılarak Rus gemileri durdurulmuş ve yüklerine el konulmuştu. Rusya tebeası dahi ya on beş günde Osmanlı memleketini terk yahud reâyâlığı kabul etmek gibi bir mecburiyete terkedilmişti. Bütün bu yapılanlara tahammül edebilme keyfiyeti zahir etmişti. Ancak böylesine ağır tahrîklere rağmen Rusya, Osmanlı devleti ile olan meselelerini bir tarafa bırakarak müttefik devletler ile Londra'da alınan kararlar istikâmetinde hareket etmeye başlamış ve engellenmesi mümkün olmayan Karadeniz'de ticaret etme hakkını geri getirecek ve zarar gören tebaasının haklarının tazmîn edilmesini gerçekleştirme yoluna gidecekti⁷¹.

Gerek Rusya'nın neşrettiği bu beyannâmeden anlaşıldığı gerekse John Shelton Curtiss'in ifade ettiği gibi Ruslar; İngiliz ve Fransızların savaşa dâhil olup olmayacaklarını bilmiyor, buna ilaveten de Avusturya'nın Rusya'ya karşı çıkabileceği ihtimalini gözden

Ahmed Muhtar, Ahmed Muhtar , I, 20. Beyannâme ile ilgili olarak şu esere de bk. N. Iorga, **Osmanlı Tarihi**, Çeviren Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1948, 337.

⁷¹ Yunanistan'a imtiyaz verilmesine dâir İngiliz, Fransız ve Rus devletleri adına istekte bulunan Rusya Çarı'na hitaben Osmanlı devleti tarafından hazırlanan 20 Aralık 1827 tarihli beyannâmeye Rusya Gazetesi'nde cevaben yayınlanan tarihsiz açıklama tercümesi: **BOA, HH**, 44273-G. Her ne kadar Ruslar, bu beyannâmeyi ilan etmiş olsalar da o sırada Osmanlı devleti ile savaşa girmeleri beklenemezdi. 1826 Haziran'ından beri İran ile devam eden bir savaşa son vermeden Osmanlı devleti ile de bir savaşa girişmek pek de akıllıca sayılmazdı. Nitekim Rusya 1828 Şubat'ında İran ile Türkmənçayı Andlaşmasını'nı imza ettikten sonra Osmanlı devletine savaş ilan etmişti. Bk. Rısanovsky, 330.

ıрак tutmuyordu⁷². Çünkü Avusturya, hem Osmanlılar ve hem de Ruslar nezdinde meydana gelmesi an meselesi hâlini alan savaşı önlemek için büyük bir çaba sarf etmekte idi. Avusturya temsilcisinin sürekli ısrarları sonucu Bâbîâli, Akkerman Andlaşması hakkında ve İstanbul Boğazı'nda Rus gemilerine yapılan muamelelerle ilgili olarak Rusya'ya tatminkâr bir izahat vermişti. Ancak Çar Nikola, Türkiye'ye karşı savaşmakta kararlı idi ve onu bundan caydırmanın zorluğu da ortada idi. Hatta o, "Osmanlı devleti çökse bile bundan vaz geçmeyeceğini bildirmişti"⁷³. Nihayet Rusya, 26 Nisan 1828 tarihli yukarıda bahsettiğimiz Türkiye'ye karşı ilan ettiği savaş beyannâmesinin ardından ordusunu harekete geçirerek batıda o vaktin sınırı olan Prut nehrini geçerek Buğdan'a girdi. Doğuda da Karadeniz kıyısında Rusya hudûdunda bulunan Anapa Kalesi'ni tazyike başladı⁷⁴.

Rusya'nın Osmanlı hudûduna tecavüzü üzerine 6 Za 1243 (20 Mayıs 1828) senesi Salı günü Bâb-ı Feteva'da bir meclis akdedilerek bu konu enine boyuna göz önüne serilmiş ve yapılan birçok müzâkereden sonra Rusya ile harb edilmesine karar verilmişti. Buna göre; "mukabele bil-misile riayet" edilmesi gerekiyordu. Fetva makamı, Müslim-gayrimüslim herkesin savaşa hazır ve devletçe de müdafaaya teşebbüs edilmesi lüzûmunu hukûkî açıdan ortaya koymuştu. Tabiatı ile Rusya'ya asker sevk edilmesi icab ediyordu. Vakit geçirilmeksizin Boğaz muhafızı Ağa Hüseyin Paşa ordu seraskerliğine tayin edilerek maiyyeti ile birlikte Davud Paşa Sahrası'na çadır kurularak 24 Mayıs Cumartesi günü Şumnu tarafına hareket eylemesine karar verilmişti. Alınan kararlar, ne kadar vezir ve devlet memuru var ise cümlesine derhal ulaştırılarak "Rumili taraflarında mevcut asâkir-i muntazama taburlarının Hüseyin Paşa maiyyetine" iştirakleri ve başı bozuk askerlerin tertip edilmesi ile orduya lazım olan levazımın hazır edilmesi husûslarına riayet edilmesi istendi. Serasker Hüsrev Paşa hazinedarı Halil Paşa ordu seraskeri kaymakamlığı unvanıyla Asakir-i Mansûre kumandanlığına tayin olundu⁷⁵.

⁷² Curtiss, 54.

⁷³ Iorga, 339. Rusya Çarı'nın savaşı bu kadar çok arzulamasında tahta çıktığı günden beri memleketin her tarafında tesirini devam ettiren Dekabristlerin etkisi büyük olsa gerekti. Bir çok subayın tutuklanmasına rağmen yaşadığı süre içinde Çar, ihtilalcilerin üzerinde bıraktığı etkiyi bir türlü atamamıştı. İhtilalci subayların tesirini ortadan kaldırmak için polisiye tedbirlerin yanında subayların itimadını temin etmek de çok önemli idi. Bu maksatla "israf derecesine" varan ihsanlarda bulunulması da ihmal edilmemişti. Bk. Curtiss, 51-52.

⁷⁴ Ahmed Muhtar, I, 20.

⁷⁵ Tarih-i Lütfi, I, 291-292. Rusya'nın sulha mugayir hareket ederek savaş açtığı ve bu sebebe mebni Osmanlı'nın da savaş kararı almaya mecbur kaldığı iddiası ile ve Rusların yaptığı suçlamalara cevap olarak hazırlanan, Osmanlı'nın haklı Rusların haksız olduğu tezini ileri süren bir de savaş beyannâmesi yayınlanır ki bu beyannâmenin tamamı için bk. Ahmed, Muhtar, II, 173-181.

Osmanlı devlet erkânı Ruslara savaş ilan etmiş; ancak savaş için hazırlık yapmamıştı. Artık savaşın tahakkuk edeceği iyice belli olduktan sonra Rumeli ve Anadolu'dan asker toplanmasına başlanmıştı. Rusya'nın hasmane tavırları bir hayli vakitten beri bilinmesine ve hatta tahkik olunmasına rağmen savaş için bir hazırlık yapılmamış olması, savaş hazırlıklarına ancak Rusların hudûdu geçmesi ile başlanması Lütü Paşa tarafından "Ol-vakit serasker Hüsrev Paşa ile tarafdarları Devlet-i Aliyye'nin hâl-i tedâriki Rusyalu'ya giran gelür son dereceye kadar sükûnet üzere bulunulması re'yinde vükelâ-yı sâireye galebe itmeleridir." sözleri ile ifade edilmişti⁷⁶. Moltke'nin savaş öncesi Türk tarafı ile ilgili yaptığı bir değerlendirmede de "Türklerin malûm olan kayıtsızlığı" ifadesini kullanması savaş hazırlığı yapılmadığı sûretindeki mütalaaları kuvvetlendirmektedir⁷⁷.

Savaş yapabilmek için hazır bir askerî kuvvete mâlik olmayan Osmanlı devleti için savaş yerine sulhun tercih edilmesi daha isabetli bir karar olabilirdi. Nitekim 20 Aralık beyannâmesinden sekiz gün evvel Sadrâzam Selim Mehmed Paşa (15 Eylül 1824 - 26 Ekim 1828), Rusya Başbakan vekili Nesselrode'a 12 Aralık 1827 tarihli bir mektup yazarak "Osmanlıların, meslek edinmiş oldukları iyi niyetten ayrılmayıp, her zaman için sulh u salâha taraftar olduklarını" belirtmişti. Nesselrode, 14 Nisan 1828'de verdiği cevapta, Rus askerini Osmanlı ülkesine sevk etmekten vazgeçmek için Yunanistan hakkındaki Londra Andlaşması'nın kabul edilerek, Osmanlı devletinin sebebiyet verdiği zarar ve ziyanın tazmîninin ve Yunan isyanı sırasında Rusya'nın yaptığı masrafların ödenmesinin icab ettiğini bildirmiş ve müzâkereler için seçilecek murahhasların Rusya'ya gönderilmesini istemiş ve "beyned-devleteyn bir müsâlaha-i kaviye akdedilinceye kadar, Çar'ın, a'mâl-i harbiyeyi terk edemeyeceğini bildirmişti⁷⁸."

Bir hafta öncesinden Osmanlı devlet yetkilileri sulh isterken bir hafta sonra ne değişmişti de Rusların savaş ilan etmeleri için davetiye çıkarılmıştı? Bu sorunun net bir cevabını belki veremeyeceğiz. Ancak Yunan isyanı ile başlayan ve netice olarak Osmanlı-Rus savaşının başına kadar geline gelişmelerin anlatıldığı Sultan'ın emri ile Akif Efendi tarafından yazılan ve Pertev Efendi tarafından bazı ilavelerle savaş muhaliflerine karşı ortaya konan reddiyeden hareketle Osmanlı devletinin resmî gerekçeleri hakkında bir fikir elde edebiliriz.

⁷⁶ Tarih-i Lütü, I, 295.

⁷⁷ Moltke, 34.

⁷⁸ Şerafeddin Turan, "1829 Edirne Andlaşması", AÜDTCFD, IX/1-2, Mart-Haziran 1951, 111-151.

Bu reddiyenin giriş kısmında Yeniçerilerin bozulması üzerine ilga edildiği ve askersizlikten dolayı Akkerman Muâhede'sinin imza edilmek zorunda kalındığı ifade edilmişti. Hâl böyle olmakla beraber art niyetli düşman (Rusya) durmamış ve Yunan serbestiyeti ile işe koyulmuş ve ardından diğer adalara serbestiyet verilmesinden bahsetmişti. Arz-ı Yunan diyerek ısrarla istediği "serbestiyet-i teklif-i kerihinin kabulü" ise hem hâlen hem istikbâlen büyük tehlike olduğundan kabûlü "aklen ve şer'an" mümkün olamazdı. Bunun neticesi de savaş olacağı için can ve mal ile bu uğurda mücadele gerekli olmuştu. Bu sebebe binaen kat'î sûrette reddedilmişti.

Bu girişin ardından düşmanın dediğini yapalım ve zaman kazanalım yolunu seçerek "bir lâyiha-i acibe meydana konulmuş bulunub" denilerek Mora'ya serbestiyet verilmemesi yönünde şu minval üzere fikirler ortaya konmuştu.

İslâm memleketlerine kaseden Ruslar, Yunan meselesinin ortaya çıkmasından sorumlu idi; ancak tek başlarına işin hakkından gelemeyeceklerini anladıkları için İngiliz ve Fransızları da yanlarına çekerek Londra Muâhede'si vücuda getirilmişti.

Mora'ya serbestlik verilecek olursa, ehl-i İslâm ile aralarında meydana gelecek davalarda mahkemeye gitmek yerine Moskof elçisine ya da konsolosuna gidecekler ve buna benzemez daha nice tasavvur dahi edilemeyecek fenâlıklar ortaya çıkacaktı. "Moskovlu" gibi serbestçe İstanbul'a girip çıkabilecekleri için hemcinslerinin aklını çelebileceklerdi.

Moralı'ya serbestiyet verilecek olursa bu Mora ile sınırlı kalmayabilir; çok geçmeden Ruslar, Ağrıboz, Selanik, Aynaroz, Filibe, Edirne ve en sonunda da Bulgaristan reâyası hakkında birer iddiaya teşebbüs edebilirlerdi. Böyle bir duruma yol açılmamasının gerekçesi de reddiyede şu sözlerle ifade edilmişti: "Ol vakit biz dahi baş başa verib meşveretimizde kullanacağımız akıl gene böyle olur ise cümlemiz 'Mora ve bu kadar yerin serbestliğini kabul ve icra etmişken şimdi böyle bir küçük yer için sefer mi açalım?' diyerek işte birer birer hâh ve nâ-hâh gene böylece kabul olunacağı ve nihayet ucu nereye dayanacağı ednâ teemmül edene zâhir ve hattâ sefer-i sâbık akabinde yalnız afv-ı cerâyim zeminiyle Bükreş Ahitnâmesi'ne ithal olunan Sırp maddesi giderek ne suret kesbidüb Akkerman Muâhede'si ise ne hey'ete girdiği buna delil-i bâhirdir."

Bu reddiyeden anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı devlet ricalinde her ne kadar Yunanistan'a muhtariyet verilmesini İngiltere, Fransa ve Rusya istemiş olsa da bunun müsebbibi olarak Rusya'yı gösterme düşüncesi hâkimdi. Nasıl olsa birgün savaş olacaktı.

Hiç olmazsa üç devlet ile harp edileceğine bunlardan biri ile savaşmak daha makul idi. Rus Çarı'nın da Osmanlı devletini tazyik edişinden istifade ile bunun müsebbibi olarak Rusya gösterilebilirdi⁷⁹.

Osmanlı devletince Rusya ile harp edilip edilmemesi husûsunda yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi bir meclis akdedilmiş ve bu mecliste savaş kararı alınmış idi. Ancak Osmanlı devleti içinde savaş yapmak için şartların müsait olmadığı fikrinde olanlar da vardı. Tesbit edebildiğimiz kadarı ile bu kişileri ve ortaya koydukları fikirleri vermeye gayret edeceğiz.

II- SAVAŞ MUHALİFİ OSMANLI DEVLET RİCALİ

Osmanlı devletinin bir savaşa girecek vaziyette bulunmadığını ortaya koyan ilk kişi Mısır valisi Mehmed Ali Paşa olmuştu. O, Navarin hâdisesinden hemen sonra Kapıkethüdâsına gönderdiği şukkada İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaş açılmasının doğru olmayacağını, ifade etmişti. Şayet bu üç devlete karşı savaş açılacak olur ise, “el-keferetu milletun vahide' medlûlünce” bunlara Avusturya ve diğer devletlerin de iştiraki ile şimdi üç olan devlet sayısı o zaman daha da artacak ve daha fazla devlet ile uğraşılması mecburiyeti hâsıl olacaktı. Vaziyeti bu sûretle açıklayan Mehmed Ali Paşa, “henüz kendümüze takvîyet ve askerimize bir sûret virmeksizin hâlimiz neye müncer olur bilemem. Benim mütâlaama göre şimdilik bir hafifçe şurûta rapt olunsa da, kendimize her taraftan takvîyet verilse gibi sözlerle nihâyetinde vükelâ-yı saltanat-ı seniyye hazerâtı bildiğimiz bir güzel re'ylere olub irâe buyururlar ise ol re'y ve irâdeye muvâfakata çalışuruz...” diyerek takip edilmesi gereken meslek ve sulh ile ilgili mütâlaalarını beyan etmişti⁸⁰.

II. Mahmud nazarında Mehmed Ali Paşa'nın şüpheyi mucip bir zat⁸¹ olmasının tesiri ile olsa gerek ki Mehmed Ali Paşa'nın teklifi kabul görmemişti. Şinasi Altundağ'ın “esef edilecek bir hal” olarak yorumladığı Mehmed Ali Paşa ile II. Mahmud arasındaki

⁷⁹ İzzet Molla Lâyihası'na yazılan reddiyenin tamamı ve orijinal metni için bk. Ahmed Muhtar, I, 164-170; İhsan Sungu, “Mahmud II. nin İzzet Molla ve Asâkir-i Mansûre Hakkında Bir Hattı”, *Tarih Vesikaları*, I/3, Birinciteşrin 1941, 162-183.

⁸⁰ *Tarih-i Lütüfi*, I, 98; Turan, a.g.m.

⁸¹ Ahmed Muhtar, II, 147.

anlaşmazlık Osmanlı devletinin çok önemli kararlar vermesi gereken bir dönemde meydana gelmişti⁸².

Daha önce bahsettiğimiz gibi Rusya'nın Osmanlı hudûduna tecavüzü üzerine 20 Mayıs 1828 senesi Salı günü Bâb-ı Feteva'da akd edilen mecliste Rusya ile harb kararı çıkartılmıştı. Ancak bu müzâkereye iştirak edenlerden Sadrâzam Selim Paşa "*Ah efendiler! Bizim heb maksudumuz düşmen ile muharebe itmekdir. Lakin vakitsiz oldu. Biraz askerimizi daha teksir eylemeli idik.*" derken İzzet Molla da savaşıacak olursak çok fenaya düşer olunacağını, ancak savaşmayacak olunursa az da olsa bir iyiliğe nail olunacağını "*Vallahi efendim, çok fenâdan az eyu eyudur.*" sözleri ile ifade ediyordu.

Aynı mecliste harb aleyhtarı Hekim başı Behçet Efendi vs. gibi kişiler de mevcuttu. Bunların her ne kadar fikirlerini serdetmeye cesaretleri yok ise de İzzet Molla Bey, ön ayak olmuş ve içinde bulunulan şartlarda Rusya ile bir savaşa girmenin münasip olmayacağına ve Yunanistan'a muhtariyet verilmesi ile ilgili taleplerin kabul edilerek "şerhlerin ehvenini" tercih edip "şimdilik Devlet-i Aliyye nizâmât-ı askeriye ve mesâlih-i mülkiyesinin ikmaline sarf-ı nukûd-ı himmetle meşgul olması muvâfık-ı akıl ve hikmet olduğuna dâir" bir de lâyiha kaleme almıştı⁸³.

İzzet Molla söz konusu lâyihayı savaş taraftarlarına cevap vermek ve savaşa muhalefet etme gerekçelerini açıklamak üzere kaleme almıştı. İzzet Molla'nın dediğine göre Ordu Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa da savaşa muhalefet edenlerden idi. Paşa, kendisine savaş kararına itiraz etmemesi husûsunda tenbîhâtda bulunulduğunu ifadeden başka "Benim aklıma kalsa şu sefere teşebbüs eylemem! Lakin karargir bulunmuş maddedir! Muhâlefet itme deyû tenbih eylediler!" sözleri ile savaşa taraftar olmadığını ifade etmişti⁸⁴.

Keçeci Zâde İzzet Molla, söz konusu lâyihayı 1828'de Ruslarla harp ilan olunduktan sonra Defterdar Kesedârı Hacı Ömer Rasim Efendi ile birlikte kaleme almış; savaşın Osmanlı devleti için sakıncalarını dile getirmişti. Ancak lâyihayı Padişah'a sunmazdan evvel bir takım kişilere gösterme ve içindekileri ifşa etme ihtiyatsızlığında bulunmuştu. Lâyihanın böyle ulu orta ortada dolaştırılması, Sultan tarafından içinde serdedilen fikirler kamuoyunda var olan kanaatle ve umûmî mecliste alınan kararlarla

⁸² Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 I. Kısım*, Ankara, 1988, 27.

⁸³ Tarih-i Lütfi, I, 292-293.

⁸⁴ İzzet Molla Lâyiha'sının metninin tamamı için bk. Ahmed Muhtar, II, 154-163; Sungu, a.g.m.

bağdaştırılmamış ve son derece öfkelenmesi neticesinde de İzzet Molla Sivas'a, Ömer Rasim Efendi de Rodos'a sürgün edilmişlerdi⁸⁵.

Netice itibari ile İzzet Molla tarafından kaleme alınan lâyihası ortaya çıkınca haklılığı haksızlığı üzerinde durulmaya lüzûm görülmeyle insanları susturmanın en etkili çaresi olan cezalandırılma yolu tercih edilmiş ve bu husûs II. Mahmud tarafından ortaya konulan “Velhasıl merkûmanın ileruki mütalaaya göre böylece durmalarından ise gerek sırran ve gerek alenen tertib-i cezaları iktizây-ı halden görünür. Maazallahü taalâ bunların tutmuş oldukları usul tefrikayı mucip olacağından başka, dahi nice nice fesâdâtı müstelzim olacağı ednâ mülâhaza ile malûmdur.” sözleri ile ifadesini bulmuştu⁸⁶.

İzzet Molla ve Ömer Efendi cezalandırılmakla kalınmayarak söz konusu lâyihanın tesirini ortadan kaldırmak maksadına binaen yukarıda bahsi geçen reddiye kaleme alınmıştı.

III- TARAFLARIN SAVAŞ ÖNCESİ SİYASÎ VE ASKERÎ VAZİYETİ

1- OSMANLI DEVLETİNİN ASKERÎ VE SİYASÎ VAZİYETİ

Vaziyetin gösterdiğine göre 1828-1829 Savaşı olmasına olacaktı ancak yukarıda bahsettiğimiz gerekçelere rağmen Osmanlı devletinin o günkü şartlar içerisinde savaşı davet edeceğini kimse hesaba katmasa gerekti⁸⁷. Çünkü savaş asker ile yapıldı ve Osmanlı devletinin de savaş yapacak hâl-i hazırda askeri yoktu. Hatta Baron Von Moltke “*Rus harbinin başlangıcında, Türkiye İmparatorluğu bir hüsrân uçurumunun kenarında bulunuyordu.*” diye Osmanlı devletinin o günkü manzarasını bir cümle ile en çarpıcı bir sûrette ifade etmişti.

⁸⁵ Tarih-i Lütfi, I, 293; Sungu, a.g.m. Bu konu ile ilgili kısaca bilgi veren Rıfat Paşa, İzzet Molla'nın Kıprısı sürüldüğünü yazmaktadır. Bk. Rıfat Paşa, 28.

⁸⁶ II. Mahmud'dan sadır olan ve bu mevzuyu da ihtiva eden hatt-ı humâyun için bk. Sungu, a.g.m.

⁸⁷ Her ne kadar E. Engelhardt'a göre savaş sebebi sayılabilecek bu kararların alınma gerekçesi, “Bu ciddi konjonktürde, Sultan Mahmud, ordusuna uyguladığı henüz çok yetersiz olan sisteme gereğinden fazla değer verdi, geleneksel düşmanına karşı koyabileceğini sandı; ancak bir yandan da İngiltere ile Rusya arasındaki gizli rekabete de güveniyordu. Böylece, Asya eyaletlerindeki müslüman halka bir bildiri ilân ederek güçlü düşmanına kafa tutmaya cüret etti.” sözleri ile ifade edilmiş olsa da (bk. Engelhardt, 23-24) şimdiye kadar anlatmaya çalıştığımız vechile Engelhardt'ın bu ifadelerinin fazlaca bir kıymeti hâiz olmaması gerekir. Ancak savaş kararını yukarıdaki sözleri ile açıklayan Engelhardt, alınan bu kararların neticesini de “Nikola bu bildiriye bahane etti ve cülusundan beridir ulusunun dileğiyle de desteklenen niyetlerini açıkça ortaya döküp savaşı başlattı. Ordusu ilk kez Balkanları geçti ve İstanbul'u tehdit etti.”

Moltke'nin tesbiti bununla da kalmamıştı. Ona göre; Yeniçerilerin ortadan kaldırılması, Türk ordusunun mahvı anlamına gelmekte ve bunun müsebbibi de bizzat Sultan idi. Türk donanması da müttefik devletler tarafından Navarin'de mahvedilmişti⁸⁸. Rumların isyan hâli devam ettiği gibi "Akdeniz kuvvetli ecnebi gemileri ile dolmuştu". Maliye bozulmuş, "paranın kıymeti düşmüş ve para tahsil membaları da sıkıntıya düşmüştü." Halkın büyük bir kısmı idareden memnun olmak bir yana isyan hâlinde bulunuyordu. Bilhassa Bosnalılar; ikame edilmek istenen yeni idare tarzına şiddetle muhalefet etmişlerdi. Abdurrahman Paşa tarafından okutturulan "Ferman-ı Hümayun" parçalanmış; yeni askerî usûlün simgesi olan askerî eşyalar "kızgın halkın ayakları altında" çiğnenmişti. 1828-1829 harbi boyunca "Bosna'dan tek bir asker bile harbe iştirak" etmemişti. Bizzat Sultan, Sadrâzama hitaben "*Aman aklını başına al Allah bilir tehlike azîmdir*" diyerek bazı tedbirlerin alınmasını teşvik babında içinde bulunulan vaziyetin vahametine dikkat çekmişti. Tuna üzerindeki hudûdda bulunan istihkamların 1822 senesinden beri tamir edilmesi, İstanbul civarına istihkâm süsü verecek inşaatların yapılması, asker tedariki için her türlü çareye müracaat edilmesi gibi bazı tedbirler de alınmıştı; ancak yeni kurulan müesseseler henüz kemale ermemiş ve "ordu düşmana karşı meydan muharebesi verecek kabiliyeti ihraz etmemişti"⁸⁹.

Osmanlı askerinin savaş kabiliyetinden uzak oluşu daha savaşın başında kendini göstermiş idi. 5 Haziran 1828 günü ordu seraskeri Halil Paşa maiyyetinde Şumnu'ya doğru karayolu ile yola çıkan on tabur piyade ve beş tabur süvari askerinin hâli ortadaydı. "Şumnu'ya varıncaya kadar piyadeler" yol boyunca "bîtab düşerek ayakları sakatlanmış, kimisi hastalanıp bazıları dahi savuşmuş bulunmakla bunların yerine taburları ikmal için Rumili asâkirinden neferât alınması" yazı ile merkeze bildirilmişti⁹⁰.

Anadolu'dan tertip edilerek Rumeli'ne sevk edilen bu askerlerin ancak yarısı vazifeli bulunduğu mahalle varabilecek gücü kendinde bulabilmişlerdi. Bunun kendine göre bir takım sebepleri mevcuddu: Yol esnasında askerlere yeteri kadar refakat

⁸⁸ "Bâb-ı Âli, yeni bir Londra Protokoluyla (22 Mart 1829) ileri sürülen şartlara boyun eğmek, bu arada Yunanistan'a muhtariyet tanımak zorunda kaldı." sözleri ile ifade ederek alınan bu kararın boyutlarını ortaya koymuştur. Bk. Engelhardt, 24.

⁸⁹ Navarin'de donanmanın yakılması sebebi ile geriye kalan ve sonradan inşa edilen beş on parça gemi ile Karadeniz'in kontrol altında tutulmasının mümkünatı gözüküyordu. Bk. Nuri Paşa, IV, 78.

⁹⁰ Moltke, 7-8.

⁹⁰ Tarih-i Lütfi, I, 292; Ahmed Muhtar, I, 39.

edilemeyişi, kifayet edecek derecede tayinat verilemeyişi, sorumluların sorumsuzlukları vs gibi.

Edirne kaimmakamı Vecihi Paşa'nın 29 L 1244 (4 Mayıs 1829) tarihli kaimesinde bu husûs "*İşbu asâkirin bir takımı kazalardan verilen akçeyi kendülere ahz etmiş, bir takımı dahi akçelerinin kat' olunduğu sûretle kazadan sergerde nasb olunan adam ahz iderek oradan buradan nefer tedarik etmiş ve aldığı akçeden cüz'iyât-ı makûlesini tedarik itdiği neferata verüb mâ-adâsını indinde tevkif ile maiyyetinde olan asâkir mevcud bulunsa aldığı akçenin sarfı lâzım geleceğinden o makûleler almış oldukları akçeleri sarf etmemenin yolunu arayub maiyyetlerinde olan askeri dağıtmakta oldukları ve kazalardan müretteb akçeyi kendüleri almış olan neferat dahi memleketine avdet etmek için sergerdesine akçe virerek bi't-takrîb firar etmekte olduğu.*" ifadeleri ile dile getirilmiş idi⁹¹.

Daha önce adı geçen Ordu Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa'ya yazılan oldukça teferruatı havi kâime hülâsasında Asâkir-i Mansûre'nin henüz savaş tecrübesi olmadığı için tehlikeli olan yerlere sevk edilmemesi Hüseyin Paşa'ya anlatılmıştı⁹².

Rusya gibi zamanın en güçlü ordularından birine sahip bir devlet ile savaş yapmak için zemîn hazırlanmış ve savaşa girilmişti. Ancak buna rağmen elde mevcut askerler, tehlikeye atılmayacak diye ferman buyurulmuştu. Asker tehlikeye atılmayacaksa Rusların eline savaş çıkartabilmeleri için niçin fırsat verilmişti; ya da ortada kazanılma ihtimali olmayan bir savaş yapılacaksa ne elde edilmek maksadı ile teşebbüs edilmişti? Yukarıda Osmanlı devletinin Ruslarla savaş yapmaya karar vermesinin gerekçesini resmî görüşe dayanarak izah etmeye çalışmıştık; ancak vermiş olduğumuz o cevap bizi yeteri kadar tatmin etmemiş idi. Burada bu soruyu tekrar sorduk ve yeniden cevap bulmaya çalışacağız.

30 Zilka'de tarihiyle Sadaret makamından bir emirrnâme yazılmıştı. Bu emirrnâmeye göre Anadolu ve Rumeli taraflarından tertip olunan askerler, toplanıp bir araya geldiklerinde "Rusyalı'nun askerine mukâbil" olamayacaktı. Ancak "nusret-i ilâhiyeye göre az askerle çok leşkerin hezimetini" vadedilmiş olduğundan⁹³ Rusların

⁹¹ Edirne kaymakamı Vecihî Paşa'nın Sultan'a gönderdiği 29 L 1244 (4 Mayıs 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 34639.

⁹² Tarih-i Lütüfî, I, 296.

⁹³ Burada "nusret-i ilâhiyeye göre az askerle çok leşkerin hezimetini mev'ûd olduğu" ifadesi ile Enfâl Sûresi'nin 65-66 ayetleri kastedilmektedir ki meâlen şöyledir: "Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa

hakkından gelinebilirdi. Esasen bundan böyle çok miktarda asker yetiştirilmesi kararı da alınmıştı. Şimdiki hâle göre ordu erkânı, Silistre valisi Ahmed Paşa ve serasker kaymakamı Halil Paşa ile birlikte ve askerî kurallara göre hareket etmeli idi ve “şu asker benimdir öteki senindir gibi” çekişmelere girmeyerek “Asâkir-i Mansûre'nin topluca istihdamı” çaresine bakmalıydılar⁹⁴.

Buraya kadar anlatılardan anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı devleti, askerî açıdan bir hayli sıkıntı içinde bulunuyordu. Ancak uğraşmak zorunda kalınan iç sıkıntılar askerî alan ile sınırlı olmayıp başta ekonomik olmak üzere daha başka iç gaileler de devleti meşgul etmekte idi⁹⁵.

II. Mahmud'un Yeniçeri ocağını kapatarak⁹⁶ başlattığı ıslahat faaliyetleri, bilhassa ehl-i İslâm tarafından hiç de müsbet karşılanmamıştı. Onun “Bundan böyle Müslümanı camide, Hristiyanı kilisede, Yahudiyi de sinagogda ayıracağım” sözleri ve ıslahat ile ilgili diğer faaliyetleri ehl-i İslâm'ın tepkisini çekmiş ve “Gâvur Padişah” olarak nitelenmesine sebep olmuştu⁹⁷. Yeniçeri ocağı ile Bektaşî tarikatı arasındaki yakınlık münasebeti ile bu tarikat da kapatılmıştı. 60 yıl öncesi binalar hâriç tekkeleri de yıktırılmıştı. Bektaşî tarikatının ileri gelenlerinden bir kaçı idam edilmiş, bir kısmı da Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgün edilmişlerdi. Halk arasında yaygın olan bu tarikatın⁹⁸ Yeniçeri ocağı ile birlikte kapatılması ve şeyhlerinin ya öldürülüp ya da sürgüne gönderilmesi ile II. Mahmud'a “Gâvur Padişah” denmesi arasında bir bağ kurabileceğimiz gibi yukarıda bahsettiğimiz Anadolu'dan toplanan askerlerin savaşa dâhil olmamasında

teşvik et. Sizden sabreden yirmi kişi iki yüz kişiye galib gelir. Sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye galib gelir. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir(65). Şimdi Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildiği için üstünüzdeki yükü hafıflattı. Şayet sizden sabreden yüz kişi olursa iki yüz kişiye galib gelir; şayet sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galib gelir. Ve Allah sabredenlerle beraberdir(66).”

⁹⁴ Tarih-i Lütfi, I, 296.

⁹⁵ Sadrâzam Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın 19 B 1244 (5 Şubat 1828) tarihli şukkası: **BOA, HH, 37827**.

⁹⁶ Biz Yeniçeri ocağının kaldırılışı ile ilgili burada bir tartışmaya girmek istemiyoruz; ancak siyasi otorite üzerinde ve halk nezdinde bıraktığı tesire işaret etmenin gerekli olduğu kanaatini taşımaktayız. Zira bize göre Yeniçeri düşmanlığı tabii mecrasından çıkarak âdeta bir saplantı hâlini almıştı. Bu cümleden olarak II. Mahmud'un 1828-1829 Savaşı esnasında Kars'ın 23 Haziran 1828'de Ruslar tarafından işgali ile ilgili sözlerini nakletmek istiyoruz: “Kars kalesinin düşmen tarafından istilâsında müteallim olmak lâzım gelür iken Hüdâ alim mükedder olmadım. Çünkü gerek Tuna boyunda ve gerek Kars'da vukûa gelen uygunsuzluklara asıl sebep yine ocağı mülgâ gürûhunun bakıyyelerinden olduğundan bunlar teşekkül-i makhûr ve müzmahil oldular ise karîben ve âcilen pâdaşları gibi olan Moskovlu keferesi dahi her tarafta müzmahil ve makhûr olması eltâf-ı kibriyâdan mes'ûl ve müsted'âdir.” Bk. Erzurum valisi Galib Paşa'nın Sultan'a gönderdiği Gurre M 1244 (14 Temmuz 1828) tarihli kâimeye yazılan hatt-ı humâyûn: **BOA, HH, 43929**.

⁹⁷ J. Lewis Farley, **A Soution of the Eastern Question**, Londra, 1876, 184-185; Sonyel, 143-144.

⁹⁸ Karal, V, 150.

önemli rol oynadığını da söyleyebiliriz. Hatta bu gayri memnunlar gurubu 1832 yılında Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Anadolu'da rahatça ilerlemesinde de etkili olmuşlardı⁹⁹.

Ülkenin hemen her tarafında kargaşalık hâkimdi. Bosna, Kuzey Arnavutluk, Anadolu'nun bazı yerlerinde, Doğu Anadolu, Irak, Şam, Havran, Trablus Garb Ocakları, Tunus, Cezayir ve Mısır'da isyanlar çıkmış ve bu isyanlarla uğraşmak mecburiyeti hâsıl olmuştu¹⁰⁰.

Özet olarak söylemek gerekirse Osmanlı devletinde bir güven bunalımı yaşanmakta idi. 1828 savaşı sırasında Ruslardan elde edilen esirlerin nerede muhafaza edileceği meselesi ortaya çıkmıştı. Esirlerin muhafaza edilebileceği yerlerin başında Anadolu gelmekte idi. Ancak söz konusu esirlerle ilgili tertip olunan Şeyhülislam'ın da katıldığı bir mecliste Anadolu ahali hakkında “haşinü'l-mizaç adamlar olduklarından murad ne olduğuna zihinleri varmayarak kangı mahalle gönderilse mesfûrlara rahat vermeyecekleri melhûz olduğuna” görüşü ortaya konmuş ve esirlerin Heybeli Ada'ya gönderilmesi münasip bulunmuştu. Ancak oradakilere de bunların sayılarında eksiklik meydana gelir ise hesap vermeye hazır olmaları tenbihatında bulunulmuş idi¹⁰¹.

Merkezdeki idareciler ile taşradakilerin aralarının şu veya bu sûrette açık olması devlet işleri ile ilgili meselelerde de tesirini gösteriyordu. Daha önce bahsettiğimiz Tepedelenli Ali Paşa ile Halet Efendi arasındaki sürtüşme Yunan ihtilali ile sonuçlanmış ve bu mesele milletler arası bir proplem hâlini almıştı.

Mehmed Ali Paşa ile II. Mahmud'un aralarının açılmasına da yine böyle bir anlaşmazlığın Mehmed Ali Paşa ile Hüsrev Paşa arasındaki çekişmenin sebep olduğunu söyleyebiliriz.

İki paşa arasında Mısır valiliği sebebi ile bir sürtüşme meydana gelmiş ve bu sürtüşme hâlâ durulmamıştı. Aslen Gürcü olan Hüsrev Paşa, kurnazlığı ve sinsiliği sayesinde II. Mahmud'un teveccühünü kazanmayı başarmıştı. Ankara civarında çıkan bir

⁹⁹ İbrahim Paşa'nın Anadolu seferi ile ilgili olarak bk. Sebahattin Samur, **İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Kayseri, 1995, 35-42.

¹⁰⁰ Ahmed Muhtar, I, 18-19. II. Mahmud'un saltanat yıllarına rastlayan dönem (1808-1839) içerisinde bir hayli isyan meydana gelmişti; on beş seneyi bulan bir isyanın mimarı Emin Ağa, Adakaleli Receb Ağa, Dimetokalı Ömer Ağa gibi birçok ağa tarafından yönetilen isyanlar, Osmanlı'daki isyanlara örnek olarak verilebilir. Bk. Slade, 168-169.

¹⁰¹ Sultan'a sunulan iki kıt'a tarihsiz telhis: **BOA, HH**, 43893.

isyani bastırmakta gösterdiği başarı ve Yeniçerilik'in kaldırılışı sırasında sadakatini göstermesi onu Sultan'ın gözdelelerinden eylemişti. Sarayda öylesine bir nüfuz elde etti ki birçok meselenin yürütülmesi onun müsaadesinden geçirdi. Bu sayede o da bir hayli dünyalık elde etmiş, zengin bir adam olmuştu¹⁰².

Mısır meselesi yüzünden meydana gelen bu dargınlık Mora meselesi esnasında İbrahim Paşa ve Hüsrev Paşaların arasının açılmasına da sebep teşkil etmişti. Bâbüâlî tarafından her ne kadar bu iki paşanın aralarının düzeltilmesi için gayret gösterilmiş ise de muvaffak olunamamıştı. Bundan başka Bâbüâlî'nin İbrahim Paşa'ya itimadı olmamıştı. Velhasıl Mehmed Ali Paşa-Hüsrev Paşa sürtüşmesinde tercih Hüsrev Paşa'dan yana kullanılmıştı¹⁰³.

Kısaca ifade etmek gerekir ise Osmanlı devletinde askerın eğitimi yetersiz, siyasî istikrar da bulunmuyordu.

Bu mütalaalardan sonra 1828 savaşı öncesi cepheye sürülen askerlerin miktarıyla ilgili kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Bu savaş öncesinde Bosna-Hersek ve Mısır'dan asker alınmadığını görüyoruz. Diğer yerlerden teşkil edilen asker sayısının da ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak Türk kuvvetlerinin aşağıda gösterildiği miktarda olduğu tahmin edilmektedir.

Muntazam askerler	Adedi	Asker Miktarı
Mansûre piyadesi	33	49.500
Mansûre süvarisi	4	3.600
Topçu bataryası	92	10.000
Levazım bölüğü	41	2.600
Hassa alayı	2	6.000

¹⁰² Slade, 57-61.

¹⁰³ Tarih-i Lütfi, I, 44-46.

Gayri muntazam askerler

Büyük kısmı sipahi olmak üzere toplam	75.000
Muntazam ve gayri muntazam toplam asker sayısı	146.700 ¹⁰⁴

Sayı bakımından yeteri derecede asker olmasına rağmen Osmanlı devleti askerinin –subaylar da dâhil- eğitimi ve askerî teşkilâtı hakkında şunları söyleyebiliriz: Eğitim noksan, teşkilât bozuk; dolayısı ile emir-komuta yetersiz idi¹⁰⁵.

2- RUSYA’NIN ASKERÎ VE SİYASÎ VAZİYETİ

Daha önce de temas ettiğimiz Dekabristler isyanı I. Nikola’nın tahta geçtiği andan saltanatının sonuna kadar etkisini devam ettirmişti. İsyân, I. Aleksandr’ın ölümünden sonra, tahta Konstantin Pavloviç’in mi yoksa Nikola Pavloviç’in mi geçeceği meselesi ile alakalı olarak ortaya çıkmıştı. Tahtın meşru varisi büyük kardeş sıfatı ile Konstantin idi. Ancak Konstantin hakkından feragat ederek tahttan vazgeçti. Bunu fırsat bilen “Gizli Cemiyetler” Nikola’nın tahtı zorla elde ettiği şayiasını yaymaya başladılar ve I. Nikola’ya biat etmeyi reddettiler.

İsyân bastırılmıştı; ancak daha sonra Nikola’yı hedef alarak yapılan baş kaldırırlar hep bu isyanın tesiri ile meydana gelmişti. İsyân hareketine girişenler Nikola’nın sert tedbirleri ile karşılaştılar. Bu hâdiseden sonra Rusya’da birçok kişinin tutuklanması, sürgüne gönderilmesi, öldürülmesi gerçekleştirildi. Siyasî mahkumların Sibiryâ’ya gönderilmesi bu esnada başladı. I. Nikola bu isyan sebebi ile şiddete dayanan bir rejim kurdu. Bu rejimin temelini “Çar’ın tahtına karşı uzanmak isteyen bütün elleri kırmak, tebaları mutlak bir itaat ve istibdat içinde yaşamaya mecbur etmek” prensibi teşkil etti¹⁰⁶.

1825 yılında Rusya tahtına oturan Çar I. Nikola iyi bir eğitim görmemişti. Tahsili kıt, bilgisi az, nezaket kurallarından uzak, kaba bir kişiliğe sahipti¹⁰⁷. Ancak o;

¹⁰⁴ Celal Erkin, **1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)**; İstanbul, 1930, 23. Ahmed Muhtar, gayri muntazam askerleri sayıya dâhil etmemek üzere Osmanlı devletinin cepheye gönderdiği asker sayısını 97.050 olarak vermektedir. Toplam askerler sayısının da 180.000 olabileceğini söylemektedir. Bk. Ahmed Muhtar, I, 32-33. Moltke’nin vermiş olduğu bilgiler ile Ahmed Muhtar’ın vermiş olduğu bilgiler hemen hemen aynıdır. Bk. Moltke, 9.

¹⁰⁵ Şumnu nazırının tarihsiz (tahminen 1828 Ağustos’unun son günleri veya Eylül başları) müsted’isi: BOA, HH, 42632; Erkin, 25.

¹⁰⁶ Kurat, Rusya Tarihi, 317-319; Dekabristler isyanı ile ilgili ayrıca bk. Söylemezoğlu, 371-376; Riasanovsky, 323.

¹⁰⁷ Kurat, Rusya Tarihi, 319.

azimli, kararlı, demir gibi bir irâdeye sahip; meslek olarak askerliği tercih etmiş ve mühendisliğe meraklı bir şahıs idi¹⁰⁸.

1828-1829 Savaşı öncesinde I. Nikola'nın emrinde 1826-1828 Rus-İran Savaşı'nda Rusların galip gelmesini temin eden Paskeviç gibi çok önemli bir komutan vardı. İran savaşı esnasında cepheye komutan olarak gönderilen Paskeviç, Rus askerinin vaziyetini beğenmemiş ve bunu I. Nikola'ya yazdığı bir mektupta ortaya koymuştu. Paskeviç'e göre, Rus askerinin eğitimi "hayal bile edilemeyecek kadar kötü" idi. Birçok asker "kare vaziyeti ya da düz sıra" yapmayı dahi bilmiyordu. Bu yüzden Paskeviç; "Allah beni böylesine askerlerle faaliyete geçmekten muhafaza eylesin" diye niyazda bulunmuştu¹⁰⁹.

Anlaşılan o ki Paskeviç, Rus askerini disiplin altına almaya muvaffak olmuş; savaşın Ruslar tarafından kazanılmasını temin etmişti. Ayrıca Rus askeri bu savaşta savaş tecrübelerini artırmışlardı. Bundan başka Kafkas arazisini tanıma fırsatı da bulmuşlardı.

Söz konusu Rus-İran Savaşı, 1826 yılında başlamış; 10 Şubat 1828 yılında imza edilen Türkmençayı Andlaşması ile de sona ermişti¹¹⁰. Bu savaştan Ruslar oldukça kârlı çıkmıştı. Erivan, Nahçıvan Hanlıkları ile Abbas-Abâd kalesini alan Ruslar Hazar denizinde de harp gemisi bulundurabilecek, 20 milyon ruble de savaş tazmînâtı alacaklardı¹¹¹. Bu arada Osmanlı-İran ittifakı söz konusu olmuşsa da Çar ordularının kışa rağmen ileri harekete girişmeleri, İran Şahı'nı Türkmençayı Andlaşması'nı imzalamaya mecbur bırakmıştı¹¹². İran ile olan münazaatını bu sûretle halleden Rusya, artık Osmanlı devleti ile bir savaşa girebilirdi.

1828 savaşında kullanılmak üzere Tuna ve Kafkasya cephesine sürülen Rus asker sayısı ile ilgili bilgileri de şu sûretle verebiliriz.

¹⁰⁸ Rıasanovsky, 324. I. Nikola'nın karakteri ve sistemi hakkında bize bir fikir vereceğini düşündüğümüz şu sözlerini burada nakletmeyi uygun buluyoruz: "*Burada (orduda) intizam vardır; kayıtsız şartsız itaat vardır. Hiç bir ahmak, bütün cevapları bildiğini iddia edemez; tenakuz yok; her şey birinden diğerine bir mantık içerisinde cereyan eder. Hiç kimse itaat etmeyi öğrenmeden kumanda edemez. Hiç kimse meşru bir sebep olmaksızın başka her hangi bir kişinin önünde olamaz. Her şey maksadına uygun tesbit edilmiş bir gayeye tâbidir. Bu halk arasında böyle iyi hislerle dolu olmamın ve dâima askerlik mesleğinde olmakdan şeref duymamın sebebi budur. Herkes hizmet etmekte olduğu için bütün insanlığa sadece hizmet etmeyi düşünüyorum.*" Bk. aynı eser, aynı yer.

¹⁰⁹ Curtiss, 24-25.

¹¹⁰ 1826-1827 Rus-İran Savaşı ve Paskeviç'in bu savaşta kazanmasındaki rolü ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Baddeley, 165-185; Curtiss, 21-39.

¹¹¹ Sir Percy Sykes, savaş tazmînâtının 30 milyon ruble olduğunu söylemektedir. Bk. Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdleri*, 1/4, Ankara, Kış 1995, 101-128.

¹¹² Brown, 69-70.

Tuna Cephesi: 8 Piyade tümeni (96 tabur), 5 Süvari tümeni, 116 bölük Don Kazakları, 33 Bataryadan müteşekkil takriben 75.000 asker¹¹³.

Kafkasya Cephesi: 49.000 insan, 166 aded top. Bu kuvvetlerden Kafkasya'da asayişin temini için 20.000 kişi, 58 top; hudûdun korunması ve İran toprağının işgali için 15.000 insan, 38 top; 10500'ü piyadelerden olmak üzere 14.000 insan ve 70 top da Türk kuvvetleri ile muharebe etmek için kullanılacaktı¹¹⁴.

Rusların Osmanlı ile savaşa başladıkları sırada çok güçlü bir orduya sahip olması ve Osmanlı ordusunun da henüz tam manası ile savaşa yapmaya hazır hâlde olmayışı göz önünde tutulunca Rusların Osmanlı askerini ezip geçeceği ihtimali savaşın sonucu itibari ile akla ilk gelen husûslardandı. Ancak savaş esnasında görüldü ki vaziyet hiç de öyle olmamıştı. Bunun belki de en önemli sebebi Rusların bilhassa Tuna cephesine az kuvvet ayırmaları olmuştu. Rusların üç sebebe binaen Tuna cephesine az sayıda asker ayırdığını söyleyebiliriz: Birincisi toprak kazanmak için Türklerle savaş etmediğini Avrupa devletlerine göstermek; ikincisi Avusturya'nın fırsatı ganimet bilerek Ruslara saldırma ihtimali; üçüncüsü de Lehistan'daki karışıklıklara karşı tedbirli olmak mecburiyeti idi. Bu sebeplere binaen Çar, gerek Polonya'da gerekse Ukrayna'da büyük bir ordu tutmak mecburiyetinde kalmıştı¹¹⁵.

Askerlerin sayılarının azlığı yanında tabii şartların da Rusların aleyhinde olduğunu söylemeliyiz. Tuna'daki kuvvetli istihkamlar ve Balkanlar, Rusların vasıta naklini ve iâşe teminini zorlaştırıyordu. İklim de Rusların aleyhine bir unsur teşkil etmişti. Havaların müsait olmadığı özellikle yağmurlu havalarda karayolları geçilmez bir hâl alıyordu¹¹⁶. Hayvan yemi tedarik etmek de oldukça zordu. Bu zorluğu hesap eden Ruslar, daha ziyade piyadelerle savaşı götürmek mecburiyetinde kalmışlardı. Rus atları da oldukça ağırdı. Uzun yola tahammül edecek yapıya sahip değildiler. Rus askerinin elbiseleri savaşa yapmaya müsait olmadığı gibi yükleri de haddinden ziyade ağır, silahları noksandı¹¹⁷. Rus ordusunda "askerlerin mesaisini" güçleştiren "levazım idaresinin kabiliyetsizliği ve su'i

¹¹³ Erkin, 23-24. Ahmed Muhtar'ın verdiği rakamlar biraz farklıdır. Bu rakamlar için bk. Ahmed Muhtar, I, 42.

¹¹⁴ Erkin, 24.

¹¹⁵ Moltke, 12; Erkin, 24.

¹¹⁶ Moltke, 11; Ahmed Muhtar, I, 54-55.

¹¹⁷ Moltke, 14-15.

istimali” gibi menfi unsurlar da mevcuddu. “Rus kıt’aları, hareket üslerinden uzaklaştıkça faaliyet vasıtalarını kaybediyorlardı¹¹⁸.”

IV- 1828 YILINDA MEYDANA GELEN SAVAŞLAR

Bundan önce ifade ettiğimiz gibi Osmanlılar ve Ruslar arasında bir savaş çıkacağı evveliyatından beri kendini göstermekte idi. Savaşın neticesini ve ona bağlı olarak da imza edilecek andlaşmanın kaderini belirleyecek olan mihenk gerek savaş öncesi yapılan hazırlıklar gerekse savaş boyunca takip edilecek savaş stratejisi idi.

1826 yılında İstanbul’daki Rus sefarethanesine atışe olarak gönderilen Mıralay Berg ve yanındaki zabıtlar, Rusya’ya dönerken Balkan dağlarını güzergah olarak tercih etmişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki bu yolculuk esnasında Rus heyeti Balkan dağlarında bulunan boğaz ve geçitleri tetkik ederek bunların taslak ve planlarını hazırlamışlardı. Dolayısıyla Tuna boyunda vakit geçirmeksizin İstanbul’a hücum edebileceklerdi. Buna ilaveten bir de yüksek rütbeli subaylar imparatorun gözüne girerek rütbelerini yükseltmek maksadı ile keşif ve plan yapmaktan geri durmamakta idiler. Türkiye’de Yeniçerilerin kaldırılmış olması da Rusya’da karşılarında mukavemet edemeyecek derecede perişan bir düşmanın olduğu kanaatini doğurmuştu¹¹⁹.

Nihayet Rusya’nın hem doğudan hem de batıdan Osmanlı hudûdunu geçmesi üzerine bir müddetten beri beklenen Osmanlı-Rus savaşı iki cephede birden (Kafkasya ve Tuna Boyu) başlamış oldu.

1- KAFKAS CEPHESİ

11 Mayıs günü Prens Mençikof komutasındaki bir Rus filosu Anapa’ya yaklaşmış; ancak havanın müsait olmaması sebebi ile karaya çıkmayı başaramamıştı. 17 Mayıs’ta karaya çıkmayı başaran Mençikof, kaleyi muhasara etti. 25 Haziran’a kadar dayanan kale bu tarihte duvarlarından birinde açılan gedik sonucu Ruslara teslim edildi¹²⁰.

¹¹⁸ Rossier, 31.

¹¹⁹ James Brown, **Bir Milletın Bir İmparatorlukla Savaşı (1828-1829 Türk-Rus Harbi)**, Çeviren Ali Rıza Seyfi, İstanbul, 1940, 4-5.

¹²⁰ Ahmed Muhtar, I, 212. Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti (İki Haritalı)**, İstanbul, 1979, 231. Gökçe’de verilen tarihler Rumî olup bu sebebe binaen Rusların 2 Mayıs’ta karaya çıkmadığı ve 6 Mayıs’ta muhasaranın olduğu kaydedilmiştir.

Anapa, Osmanlı devleti ile Kafkasya arasında irtibatı sağlayan en önemli merkez idi. Anapa'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi Osmanlı devleti ile Kafkas kabilelerinin doğrudan bağlantısının kesilmesine sebep olduğu gibi bu tarihten itibaren Kafkasya'nın geleceği de yeniden şekillenmeye başlamış oldu¹²¹.

Tiflis'te bulunan Paskevich de 12 bin kişi ve 70 topla 12 Haziran'da Türk sınırındaki Gümrü'ye gelmişti. İki gün sonra da Kars'a doğru harekete geçti. Bu arada Türk tarafı da Rusların Kars'ı işgal etmelerini önlemek için 60 bin kişilik bir kuvveti Kars'ta istihdam etmeyi planlamıştı. Ancak dâhilî kargaşalıklar ve organizasyon bozukluğu sebebi ile buna muvaffak olunamadı. Erzurum'da bulunan ana kuvvetler Kars'ın yardımına gönderilemedi. 23 Haziran günü Rus bombardımanına dayanamayan Kars, şehir varoşunda bulunan reâyânın da yardımı ile sahip olduğu mühimmatla birlikte Ruslar tarafından zaptedildi¹²².

Bu arada yardıma gelen Köse Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Kars'a zamanında gelememişler ve Kars'ın düştüğü haberinin ardından da ileri hareketten vazgeçerek düşman saldırılarına açık kalan Erzurum yolunu kesmek için acele ile Soğanlı dağına çekilmişlerdi¹²³.

Kars'ı zapteden Ruslar, bu arada meydana gelen veba salgını yüzünden üç hafta boyunca Kars'ta hareketsiz kalmak zorunda kaldılar¹²⁴. Ancak bu sıkıntılı vaziyete rağmen Paskevich'in aldığı tedbirler sonucu savaşa devam edebildiler¹²⁵. Türk tarafı Paskevich'in Erzurum'a saldıracağı beklentisinde idi. Paskevich de Erzurum'a saldıracakmış gibi yaparak Ahıska yolunu tuttu¹²⁶. Ahıska yolu üzerinde bulunan Ahılkelek'i 25 Temmuz'da zaptettikten sonra Ağustos'un ilk günlerinde de Ahıska'ya yaklaştı¹²⁷.

Paskevich, Ahılkelek'te iken Köse Mehmed Paşa'nın Ahıska'nın yardımına gittiğini haber almıştı. Ahıska'ya Mehmed Paşa'dan önce varmak isteyen Paskevich,

¹²¹ Baddeley, 196. Brown, Kafkasya ile Osmanlı devletinin irtibatının kesilmesini Kafkas kabilelerinin Ruslara iştirak etmesine sebep olduğunu yazmaktadır (bk. Brown, 72-73). İleride bu konu üzerinde durulacağı üzere Kafkas kabilelerinin –özellikle ehl-i İslâm'ın- öncelikli tercihi Osmanlı devleti olmuştur. Ancak Gökçe'nin de belirttiği gibi bilhassa Kafkas kabilelerinin tuz ihtiyacının karşılanması karşılığında kabilelerin Ruslara meyletime ihtimali bulunmaktadır. Bk. Gökçe, 231.

¹²² Curtiss, 39; Baddeley, 192-193.

¹²³ Erzurum valisi Galib Paşa'nın Sultan'a gönderdiği Gurre M 1244 (14 Temmuz 1828) tarihli kâimeye yazılan hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 43929; Ahmed Muhtar, 219; Baddeley, 197.

¹²⁴ Ahmed Muhtar; 219; Curtiss, 39.

¹²⁵ Baddeley, 197; Brown, 76.

¹²⁶ Baddeley, 197.

¹²⁷ W. E. D. Allen-Paul Muratoff, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Ankara, 1966, 28.

emrindeki 12 bin asker ile en kısa ancak geçilmesi zor olan yollardan hareket ederek Ahıska'ya gitti. Ancak Mehmed Paşa ondan daha önce vardığı için Paskevich, kendininkinden daha fazla, 30 bin Türk kuvvetini karşısında bulmuş idi¹²⁸. Türk askerinin fazla oluşu Ahıska'nın Ruslar eline geçmesini önleyememişti. Komutanların (Livaneli Ali Bey ile Ahmed Paşa) anlaşmazlıkları Ahıska'nın 16 Ağustos'ta Ruslar eline geçmesinde en önemli faktörlerden biri olmuştu.

Ahıska kalesinin düştüğü gün Aşkır ve 22 Ağustos'ta da Ardahan savaş yapılmaksızın Ruslara teslim edildi. Bu iki şehrin alınması ile de Ahıska eyaletinin zaptı tamamlanmış oldu. Paskevich de Eylül ayında ordu karargahını Ardahan'a nakletti. Bu arada yeniden zuhûr eden veba hastalığı savaşın inkitasına sebep olmuştu.

Ahıska'nın zaptından sonra Erzurum'a kadar olan bütün Türk hattı boş kalmış idi. Bu arada Osmanlı askerlerinin gidişatını beğenmeyerek sulh yapılması ile ilgili Bâbiâli'ye haber gönderen Erzurum ve Şark orduları komutanı Galib Paşa'nın bu talebi korkaklığına hamledilmiş ve görevden alınmıştı. Yerine getirilen Salih Paşa, Ahıska'yı almak için bir teşebbüste bulunmuşsa da muvaffak olamadı.

Paskevich komutasındaki Rus birlikleri bu başarıları elde ederken diğer taraftan da General Hesse komutasındaki bir Rus birliği de Batum'a bağlı Rion adı ile bilinen havalide Özürgeti şehrini ve Guriel denilen bütün Gürcistan'ı işgal eylemişti.

2.000 asker ile hareket eden komutan Tchavtschevadse (Çavçevadze) de Eylül ayında Bayezid kalesini işgal ettikten sonra Diyadin kasabası ile Topra kalesini zaptetti. Ardından da Bayezid sancağının tamamını istila eylemişti. Daha sonra da Eleşkird'i aldı.

Dağlara kar yağması sebebi ile kesilen Kafkasya cephesindeki 1828 yılı savaşlarında Ruslar, elde ettikleri bu başarıları 8 bin kişilik bir kuvvet ile gerçekleştirmişler idi¹²⁹.

2- RUMELİ CEPHESİ

Yukarıda bahsettiğimiz gibi 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı 7 Mayıs'ta başlamıştı. Bu tarihte Ruslar, 16., 17., 18. ve 19. piyade tümenleri ile 6 alay Kazak ve Bug

¹²⁸ Ahmed Muhtar, I, 221-222.

¹²⁹ Ahmed Muhtar, I, 232-234; Gökçe, 241-242.

(Uhlan) süvarilerinden teşkil edilen 6. ve 7. Kolorduları ile üç noktadan Prut nehrini geçip Osmanlı arazisine girdiler¹³⁰.

Bu esnada bizzat I. Nikola da bir çok bakan ve bakanlık erkanı ile birlikte orduya dâhil olmuştu. Bundan başka dış işleri personelinin tamamı da Rus karargahında idi. Zira Rus karargahında Fransa, Prusya ve Avusturya'nın da her birinin bir çok maiyeti ile birlikte sivil ve askerî temsilcileri bulunmakta idi. Nikola hem savaşı hem de imparatorluk işlerini çadırdan idare etmeyi deneyecekti¹³¹.

Gerek Çar'ın gerekse Avrupalı gözlemcilerin savaşın Avrupa cephesine iştirak etmeleri, Kafkasya cephesine göre bu cephenin önemini daha da artırmakta idi.

Çar'ın da orduya katılması ile moral bulan Rus askerleri, savaşın hemen başında Maçin, Tulça, Hırsova ve Köstence kalelerini muhasara etmişlerdi¹³².

13 Mayıs 1828 tarihinde İbrail kalesinin kuşatılarak 23 Haziran'da zaptedilmesinin ardından muhasara altındaki söz konusu kaleler de Ruslar tarafından işgal edildiler¹³³. Bu arada kaçan askerlerden bir kısmı Pazarcık yolunu tutarken geri kalanlar da İsakçı kalesine çekildiler. Kaçak askerler korkuları sebebi ile İsakçı muhafızlarının da maneviyatını bozdular ve 85 top ile müdafaaya müsait olan bu kale Ruslara teslim edildi¹³⁴.

Rusların muharebe planları mucibince Balkanları aşabilmeleri için üç yol mevcuttu: Şumnu, Pravadi ve Varna. Bu yollardan Varna yolu en uygunu idi. Bu yol en kısa yoldu. Varna da deniz kenarında olması münasebeti ile denizden takviye edilebilirdi¹³⁵. Ancak Varna'nın muhasarası için Silistre, Rusçuk ve Şumnu mevkilerinin kontrol altına alınması gerekiyor idi¹³⁶.

İbrail'i kuşatıp Tuna boyundaki kalelerden bir kısmını istila eden Ruslar, üç kola ayrılarak Silistre, Varna ve Şumnu üzerlerine yürüdüler¹³⁷.

¹³⁰ Brown, 10; Moltke, 30-31.

¹³¹ Curtiss, 56-57.

¹³² Ahmed Muhtar, I, 72.

¹³³ Ahmed Muhtar, I, 77-78.

¹³⁴ Brown, 15.

¹³⁵ Moltke, 55.

¹³⁶ Moltke, 52.

¹³⁷ Şumnu nazırının tarihsiz (tahminen 1828 Ağustos'unun son günleri veya Eylül başları) müsted'isi: BOA, HH, 42632.

7 Temmuz günü Karasu'dan hareket edip Pazarcık tarikiyle Varna istikâmetinde ilerleyen Rus ordusunun öncü birlikleri ilk defa Türk ordusu ile muharebeye giriştiler. Şumnu'ya yakın Kozluca kasabası yakınlarında bu Rus birlikleri mağlup edilmişlerdi. Ancak Rus topçularının gelmesi ile Türk askerleri de geri çekildiler¹³⁸.

İbrail ve Pazarcık civarındaki muharebeler, Rusların Türk askerlerini kolayca alt edemeyeceklerini göstermişti. Bu muharebeler esnasında Ruslar iyi binici ve iyi silah kullanan Deli süvarilerini¹³⁹ tanıma fırsatı bulmuşlardı. Bu münasebetle Rus komutanlar mümkün olduğu oranda Rus piyadelerini Türk süvarileri ile karşılaştırmamaya başladılar¹⁴⁰.

16 Temmuz'da müstahkem mevkilere karşı kullanılan Rus birlikleri toplanarak Rus hareket ordusunun sayısı 41 bine ulaşmıştı. Bundan sonra Varna, Şumnu ve aradaki Pravadi üzerine hep birden yapılacak herakât başladı¹⁴¹.

20 Temmuz'da bizzat Çar, ordusunun başında olduğu hâlde Yenipazar'dan Şumnu'ya hareket etmişti¹⁴². Ancak Çar, Şumnu üzerine müessir bir taarruz yapmaları ümidi olmadığından General Wittgenstein'i Şumnu muhasarasına bakmak üzere bırakarak 3 Ağustos'ta Varna'ya doğru harekete geçti¹⁴³. Bulgar casusların Türk planı ile ilgili bilgileri Ruslara aktarmalarına rağmen¹⁴⁴ Şumnu civarında meydana gelen muharebelerde Rus hücumları püskürtülebilmişti. Türk tarafının elde ettiği başarılar şevk ve cesaretlerini artırmıştı¹⁴⁵.

Bu arada takviye kuvvet olarak Sadrâzam Selim Mehmed Paşa, Edirne'de hareketsiz kalmış ve onun bu tavrı Varna'nın düşmesine sebep olmuştu¹⁴⁶. Varna'nın

¹³⁸ Moltke, 53; Ahmed Muhtar, I, 86.

¹³⁹ Delil adı ile XV. Yüzyıl sonlarında Rumeli'inde kurulmuş olan hafif süvari birliği. Kahramanlıkları sebebi ile halk bunlara "Deli" demiş ve bu isimle meşhur olmuşlardır. Bk. Midhat Sertoğlu, "Deli Maddesi" **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, 1986, 82.

¹⁴⁰ Brown, 25.

¹⁴¹ Brown, 24.

¹⁴² Moltke, 57.

¹⁴³ Brown, 31.

¹⁴⁴ Brown, 34.

¹⁴⁵ Şumnu civarında meydana gelen muharebeler ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Moltke, 57-67; Brown, 29-37.

¹⁴⁶ Brown, 37. 2. Ordu adıyla Sadrâzam Selim Mehmed komutasındaki asıl Osmanlı ordusu Topkapı Sarayı'ndaki merasimden sonra 9 Safer (21 Ağustos) Çarşamba günü savaş alanına hareket etmişti. Bk. Ahmed Muhtar, I, 91-92.

düşmesine sebebiyet verdiği için de sadrâzamlıktan azledilmiş, malına mülküne el konulmuş ve yerine Mehmed İzzet Paşa getirilmişti¹⁴⁷.

General Kont Suchtelen 14 Temmuz'da zayıf bir Rus firkasile Varna önünde görünmüştü. Miralay Huchakof'un da gelmesi ile 15 Temmuz'dan itibaren Varna muhasara edilmeye başlanmıştı. Ancak Türk taaruzlarına dayanamayan Kont Suchtelen, Varna'dan Kozluca'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Bu arada birçok Rus kellesi de elde edilen zafer nişanesi olarak İstanbul'a yollanmıştı.

Temmuz sonuna doğru Anapa'dan 7. Tümen'in üç alayının gelmesi üzerine Rus ordusunun kumandasını Prens Menchikoff aldı ve 3 Ağustos günü asıl muhasaraya başlandı. Şehir istihkâmlarının Varna'dan kaçarak Ruslara iltica eden bir Slav tarafından verilmiş olmasına rağmen Varna'nın Ruslar tarafından zaptı bir türlü gerçekleşmiyordu. Bunun üzerine Çar, Prens Mençikof'u ordu komutanı tayin ederek 8 Ağustos'ta Varna'dan Hocabey'e (Odessa) gitmek üzere ayrıldı.

15 ve 16 Ağustos'ta Şumnu'dan gelen 7 bin kadar takviye Türk kuvveti Rus muhasarasını aşarak kaleye girmeyi başarmıştı. 21 Ağustos'ta Ruslar üzerine yapılan hücumda da Ruslar, mevzilerini güçlkle muhafaza edebilmişlerdi. I. Nikola'nın emri ile 29 Ağustos'ta Varna muhasarası komutanlığı General Woronzow'a devredildi. Çar, muhasaranın fazla uzaması üzerine 8 Eylül'de Varna'ya intikal etti. Kuvvetli Rus ağır top atışları sonucu 15 Eylül'de en doğudaki tapyada bir gedik açılmıştı¹⁴⁸.

Bu arada Şumnu'yu elde etmek için yapılan teşebbüsler boşa gitmişti. Silistre ve Tuna kalelerine karşı yürütülen harekâtlarda da pek az bir ilerleme kaydedilmişti¹⁴⁹. Varna'da ise müdafiler açısından vaziyet nazik bir hâl almaya başlamıştı.

Varna muhafızı Yusuf Paşa kendisine yapılan teslim olma davetini kabul ederek yapılan mukâlemeler esnasında mazgalların tamir edilmesine gayret etmişti. Bunu gören Ruslar, daha kat'î olarak teslim olma tekliflerini yenilediler¹⁵⁰.

Ruslar açısından Varna'nın zaptedilmesi elzem bir hâl almıştı. Ancak Kafkasya cephesinde görülen veba vb. hastalıklara Avrupa cephesinde mücadele eden Rus

¹⁴⁷ Tarih-i Lütüfi, II, 49-50; Nuri Paşa, IV, 79.

¹⁴⁸ Brown, 39-46; Moltke, 68.

¹⁴⁹ Brown, 46.

¹⁵⁰ Moltke, 79.

askerlerinin de yakalanması Rusların işini zorlaştıracağına benziyordu¹⁵¹. Bundan başka Ömer Vironi Paşa komutasında 15 bin kişilik Arnavutlardan müteşekkil bir ordu Şumnu'dan hareket ederek Varna'nın yardımına gelmekte idi ve 26 Eylül'de Ruslara iki kilometre mesafedeki Kurttepe dağına tahkim eylemişti. Sadrâzam Selim Mehmed Paşa da Kamçık suyu yakınlarındaki Dervişköy'de tavakkuf ederek Ömer Vironi'ye yardımcı kuvvetler göndermiş bulunuyordu¹⁵². 12 ya da 16 bin kişilik takviye kuvvetin Ömer Vironi ile birleşmesini istemeyen Çar, Varna'ya hücum edilmesi emrini vermişti¹⁵³.

Kurttepe'de 30 Eylül günü Ömer Vironi ile Prens Ojens arasında meydana gelen muharebeyi Ömer Paşa kazanmış ve hatta bu muharebede Prens dahi yaralanmıştı. Bundan sonra ise Ömer Paşa, on bir gün kadar yerinden kıpırdamadan durmuş, Ruslar üzerine gitmemişi¹⁵⁴. Bu arada Varna kalesinde Türk askerleri mahsur kalmış idi. Moltke, Ömer Vironi Paşa belki Varna'yı kurtaramayabilirdi; ancak en azından zaptını geciktirirdi, diye bir mütalaada bulunuyor ve Paşa'nın yardım etmeyişi sebebini de Bâbiâli ile Paşa arasındaki irtibatın kuvvetli olmamasına bağlıyordu¹⁵⁵.

Varna muhasara edildiği günden itibaren üç aydır başarı ile müdafaa ediliyordu. Ancak 10 Ekim günü kale kumandanı Yusuf Paşa'nın Çar'a giderek ona iltica ettiği görüldü. Bunun üzerine iç kaleye çekilen Kaptan İzzet Mehmed Paşa da ertesi günü kaleyi Ruslara teslim etti¹⁵⁶.

Varna'nın düşmesi, Bulgaristan'ın doğu tarafının Rusların eline geçmesine sebep olmuştu. Artık bundan sonra kış mevsimi yaklaştığından Ruslar, ileri hareketlerden

¹⁵¹ Moltke, 81. Gerek 1828 gerekse 1829 yılı savaşları esnasında Rus askerleri arasında meydana gelen ve onların büyük kayıplar vermesine sebep olan hastalıklar ile ilgili daha fazla bilgi için bk.; Brown, 120; Curtiss, 73; Moltke, 238-250; Ahmed Muhtar, I, 78; Ahmed Muhtar, II, 124; Allen, 30.

¹⁵² Ahmed Muhtar, I, 135-136.

¹⁵³ Moltke, 105.

¹⁵⁴ Ahmed Muhtar, I, 141-142.

¹⁵⁵ Moltke, 108-109.

¹⁵⁶ Moltke, 110; Brown, 51-52. Yusuf Paşa'nın Ruslara teslim oluşu ile ilgili Rusların kaleye çok kuvvetli hücum yapacağı ve bunun neticesinin de fena olacağı şayiasını çıkarttıklarını ve Yusuf Paşa'nın da 5.000 adamı ile Rus ordusuna dâhil olduğunu söyleyen Brown (bk. Brown, 51), Paşa'nın Ruslara iltica etmesinin ardında dolaşan iki iddiadan bahsetmektedir: Bunlardan birincisi Padişah tarafından mallarına elkonulması; ikincisi de Yusuf Paşa'yı Rusların satın aldığı (bk. Brown, 53). Moltke ise bunun sebebini öğrenemediğini yazmaktadır (bk. Moltke, 110). Lütfi Paşa ise Rus gemilerinin şiddetli bir sûrette kaleyi tazyike başlamaları üzerine müzâkere etmek için İzzet Mehmed Paşa tarafından müzâkere için Ruslara gönderildiğini ve Rus komutanın da Yusuf Paşa'yı alıkoyduğunu bu yüzden kaleye dönemediğini kaydetmektedir (bk. Tarih-i Lütfi, II, 49). Hainlikle dahi itham edilen Yusuf Paşa hakkında elde edebildiğimiz bilgiler, Paşa'nın hangi sebebe binaen Rusların tarafına geçtiğini izah etmeye yetmemektedir; ancak ileride bahsedileceği gibi II. Mahmud ile bir meselesinin olmadığını söyleyebiliriz.

vazgeçtiler¹⁵⁷. Ancak biz bu arada Silistre’de meydana gelen mücadelelere kısaca temas etmek istiyoruz.

Rus ana ordunun Şumnu, General Ushakoff komutasındaki kıtanın da Varna önüne ulaştığı anlarda General Rot dahi 21 Temmuz’da Silistre önünde görünmüştü. General Rot, müdafaada kalınması gerektiğini düşündüğünden kaleye hâkim tepelerden biri üzerinde mevki aldı. Kaledekiler, 23, 24 ve 25 Temmuz’da bu hareketi menetmeye teşebbüs etmişlerse de buna muvaffak olamadılar. Bundan sonra dört hafta boyunca dikkate değer bir hâdise meydana gelmemişti. 28 Ağustos’un gece yarısı Rusların bir taarruzu oldu ve ertesi günü öğleye kadar devam etti¹⁵⁸. 11 Eylül Türk saldırısında ise 8 subay ile 158 Rus askeri öldürüldü.

15 Eylül’den sonra Silistre önünde bir sükûnet devresi geçti. Hastalık ve yorgunluğa bir de yiyecek azlığı ve kalitesindeki düşüklük Rus faaliyetini felce uğratmıştı. Ekim başlarında siperlerde bulunan 500 Rus askeri hastalıktan ölmüştü.

Varna’nın düşmesinden sonra 20 Ekim’de bir araya gelen Rus kuvvetleri Silistre’de birleşmişler ve Rus asker sayısı 30 bini mütecaviz bir rakama ulaşmıştı. Bundan sonra sekiz saat süren şiddetli bir top atışı ile kale bombardımana tutuldu. Ancak kale muhafızlarında her hâangi bir yılgınlık gelmediğini gören Ruslar ablukadan vazgeçerek ricate başladılar.

Üç ay süren Silistre muharasında Rusların zayıtı 7.000’den fazla idi. Osmanlı da 3.000 kişi zayıtı vermişti¹⁵⁹.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’nın birinci bölümü olarak kabul edebileceğimiz 1828 yılında meydana gelen mücadeleleri bu sûretle vermeye çalıştıktan sonra şimdi de savaşın ikinci bölümünde yani 1829 yılında meydana gelen mücadeleleri ifade etmeye çalışacağız. Ancak 1829 yılında meydana gelen mücadeleler ile ilgili mütalaalara girmeden evvel 1828 yılı savaşlarının ardından her iki tarafın yapmış olduğu savaş hazırlıklarına kısaca temas etmek istiyoruz.

¹⁵⁷ Brown, 67.

¹⁵⁸ Moltke, 114-115.

¹⁵⁹ Brown, 62-63.

V- 1829 YILINDA MEYDANA GELEN SAVAŞLAR

1- 1829 YILI SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI VE RUSLARIN SAVAŞ HAZIRLIKLARI

a- OSMANLI DEVLETİNİN 1829 SAVAŞI ÖNCESİ SAVAŞ HAZIRLIĞI

Osmanlı devletince 1829 yılında yapılacak savaşa hazırlanmak üzere Anadolu'dan yeni fertler toplanmıştı. En fakir kişilerden mürekkep olan bu fertler, harbe istekli değildiler. Bir çoğu cebren sevk olunuyordu. Avrupa usûlü ile yapılan yeni askerî eğitim, yeni askerlerin itaat altına alınmasından başka bir işe yaramamıştı. Yapılan yenilikler genelde şekilden ibaret kalmıştı¹⁶⁰. Şekilde yapılan değişiklikler, daha önce de ifade edildiği gibi halkın tepkisini çekmekte idi. Ancak burada bir örnek vermenin önemini mülâhaza ediyoruz. Yaşlı bir Türk, sarık yerine fes giymeye mecbur tutulmasını “*İnsan, başındaki bu nesneyle nasıl muharebe eder?*” diye tahkîr eder bir uslûbla tenkit etmişti. Hakikaten de sarık yerine fesin ikâme edilmesinin hiçbir mantikî izahı bulunmamaktaydı. Slade'a göre, sarığın savaş esnasında kılıç darbelerine karşı koruyucu bir husûsiyeti bulunurken fesda böyle bir özellik dahi bulunmuyordu¹⁶¹. Yaşlı Türk, bu sözleriyle kendisi ile bütünleştiremediği giysi içinde rahat hareket edemediğini açıkça vurgulamıştı. Bu belki de kendine yabancılaştığının ve öz güvenini kaybettiğinin bir ifadesi idi.

1829 ilkbaharında İstanbul'a gelen Adolphus Slade, İstanbul'daki ilk müşâhedelerini bize aktarıırken şu ifadelere yer veriyordu: “İstanbul'da günlerce halkın gösterdiği tebkiyi inceledim. Halkın istisnasız bir şekilde adam sendecilik içinde oluşu, aşikâr bir halde idi. Başkentte kendilerini emniyette hissediyorlardı. Sultan II. Mahmud her gün Okmeydanı'na gelerek ok atma sporuyla vakit geçiriyor. Hassa ordusu çevrede karargâh kuruyor, fakat kısa bir süre önce öğrenmeye başladıkları silâh eğitimini pekleştirmiyorlardı.”

“Harbin en kritik günlerinde geldiğim İstanbul'u, Avrupa gazetelerinde sütunlar dolduran haberlere bakarak bir eğitim ve talim alanı, asker kaynaşan bir ordugâh, harıl harıl cephane ve silâh yetiştiren, gemi inşa eden bir tersane ve silahhâne olarak

¹⁶⁰ Moltke, 138-139; Slade, 173.

¹⁶¹ Slade, 188-189.

bulacağımı ummuştum. Padişahın yeni alaylar teşkiliyle meşgul olduğunu, İstanbul'un tahkimine hız verildiğini hayâl ediyordum. Halbuki şehir asırlardır alıştığı günlük hayatını sürdürüyordu. Etrafta görülen pek az sayıdaki asker de vaktini boşa geçiriyordu. Şehrin savunma mevzileri Ramiz Çiftliğindeki batarya hariç olmak üzere asırlarca evvel inşa edilmişlerdi. Halktaki sessizlik, kendilerine inançsızlıktan değil, yıllardır sonu gelmeyen savaşların yarattığı bezginlikten, Padişahın sert yönetiminden ileri geliyordu; toplum felâketleri bile umursamaz hale gelmişti¹⁶².”

Slade'ın dediği gibi Osmanlı askerleri hakikaten eğitimsiz mi idi? İbrahim Bey mühürlü, 26 R 1244 (7 Kasım 1828) tarihli kâimede verilen bilgilere dayanarak bu sorunun cevabını vermeye çalışalım.

İbrahim Bey, daha önce kendi taraflarında bulunan askerlerin sayısını bildiren defteri göndermiş idi. Ancak bu defterde kayıtlı asker sayısı verilen tayinata göre hesap edilmiş idi. Halbuki asker sayısının tesbitinde bu usûl tam neticeyi vermemekte idi. Tayinat hesabına göre değil; askerler bire bir sayılarak sayı tesbiti yapılmış olsa asker miktarı yarıya kadar düşecekti. Arnavutlardan teşekkül ettirilmiş bulunan askerler, her gün firar etmekte idiler ve zarar vermekten başkaca bir iş dahi yapmıyorlardı. Düşman bunların yakınlarına gelecek olsa bir saniye bile vakit geçirmeyerek kaçacakları ve “kale-i şâhânedede” asker kalmayacağı şimdiye kadar göstermiş oldukları tavırlarından belli olmuştu. İbrahim Bey, askerlerin olumsuz tavırlarına bir son vermek maksadı ile ne tür bir tedbir alacağını bilemez olmuştu. Askerlerin hâli ortada olmasına rağmen vaktin nazikliği sebebi ile bir şey demenin sırası da değildi. Bunlar sonuç olarak bir takım uygunsuz hareketler yapmasına yapacaklardı; ancak bir şey denilmeyecek olur ise hiç olmazsa yapacakları uygunsuz hareketlerin vakti geciktirilmiş olacaktı. Bu askerlerden hiç bir fayda olmayacağı da aşikardı. Şimdiki vaziyete göre kendilerinin vereceği zararları önlemek de oldukça önemli idi. Çaresiz kalan İbrahim Bey'e göre ister Bosna'dan olsun isterse başka diyarlardan olsun acilen “gerek kale-i şâhânenin” ve gerekse diğer yer ve mevkilerin muhâfazası için Türklerden teşekkül ettirilmiş bir orduya ihtiyac var idi¹⁶³.

Türklerin cesareti herkes tarafından takdirle karşılanan bir husûstur; ancak sadece cesaret, savaş kazanmak için kendi başına yeterli değildi. Cesaretin askerlerin

¹⁶² Slade, 174.

¹⁶³ İbrahim mühürlü, 26 R 1245 (25 Ekim 1829) tarihli kâime:BOA, HH, 43666-A.

talimleri ve savaş teknik ve taktikleri ile desteklenmesi de gerekmekte idi. Merkezde bulunanlar elbette ki savaş alanındaki insan kadar savaşın soğuk yüzü ile karşı karşıya kalmamakta idiler; en azından bu savaşın başlarında böyle idi. Bu münâsebetle yukarıda işaret edildiği vechile savaşa kayıtsız bile kalabilmişlerdi. Savaş ile yüz yüze bulunanlar da kendi iradesini kullanamamaları münasebeti ile ne yapacaklarını bilememişlerdi. Bunlardan biri olan İbrahim Bey, bahsi geçen kâimesinde ne yapacağını bilemediğini, sarîhan ifade etmiş idi. Bu ifadeler her ne kadar, askerlerin içinde buldukları vaziyet ile ilgili gibi gözükse de biz, asıl meselenin merkezî idareye hesap verme endişesi olduğunu ve bu yüzden âtil vaziyette kalındığını düşünüyoruz.

b- RUSLARIN 1829 SAVAŞI ÖNCESİ SAVAŞ HAZIRLIĞI

Kısaca ifade etmek gerekir ise, 1829 yılı savaşı öncesinde Osmanlı devletinin savaş hazırlığı, Ruslarla bir savaş yürütecek boyutta olmaktan uzaktı. Buna mukabil Ruslar, 1828 yılında edindikleri tecrübelerle istinaden savaşın ağırlık merkezini teşkil eden Tuna boyunda daha kuvvetli bir ordu hazırlayarak 1829 yılı savaşına başlamışlardı. Denizden Süzebolu'ya gidecek ordunun yanı sıra kara nakliyatını kolaylaştırmak için de 2.000 Türkmen devesi getirilmişti. Silistre muhasarası için hazırlanan askerlerin iki aylık erzakı Tuna kıyısında depo edilmişti. Bundan başka Varna'ya da 50.000 kişiye üç ay yetiyecek erzak konulmuştu. Türk tarafının yapmamış olduğu hazırlıklar da Rusların işini bir hayli kolaylaştıracağına benziyordu. Rus ordusu 1829 baharında tekrar Şumnu ve Silistre'yi muhasara etmeye başlayınca bütün siperleri, hendekleri, taburları tıpkı 1828 yılında bıraktığı gibi bulmuştu¹⁶⁴. İki devlet, bu şartlar altında 1829 yılı savaşına gireceklerdi. Biz de savaşın gidiyatına tesir edeceğini düşündüğümüz bu kısa mütalaadan sonra Kafkas cephesinde meydana gelen mücadelelere yer vermek istiyoruz.

2- KAFKAS CEPHESİ

Daha önce bahsettiğimiz gibi Kafkasya cephesi seraskeri Galib Paşa görevden alınarak yerine yerine Salih Paşa getirilmişti. Bu değişiklik 1829 Savaşı öncesine denk gelmişti¹⁶⁵. Yeni serasker, savaş planı olarak Kars'a göstermelik bir yürüyüşe geçerek

¹⁶⁴ Brown, 89-90.

¹⁶⁵ Brown, 120; Erkin, 55.

Ahıska'yı almak istiyordu. Zira Ahıska Doğu Anadolu'nun başlıca müdafaa noktalarından biri sayılıyordu. Ahıska'yı alma vazifesi Acaralı Ahmed Bey'e havale edilmişti. Salih Paşa Kars'ı tehdit etmek sûreti ile bu hareketin sonuca ulaşmasına çalışırken Trabzon valisi Osman Paşa da Guril üzerine yürüyormuş intibamı verecekti¹⁶⁶.

1829 Şubat'ında Ahıska'ya intikal eden Acaralı Ahmed Bey'in Ahıska'yı alma teşebbüsü başarılı olamamıştı¹⁶⁷. Celal Erkin'e göre bunun sebebi Acaralı Ahmed Bey'in Ruslarla anlaşmış olma ihtimali idi¹⁶⁸.

Bu arada Karadeniz kıyısında Trabzon valisi ile Ruslar arasında bir muharebe meydana gelmişti. 1.200 kişilik bir kuvvetle General Hesse'nin yardıma gelmesi, bu savaşın da Türkler aleyhine neticelenmesini intac etti¹⁶⁹. Bu iki muharebe Türkler arasında moral bozukluğuna sebebiyet verirken¹⁷⁰ o sırada endişeli bir vaziyette bulunan Paskevich'in maneviyatını yükseltmişti¹⁷¹.

Nisan sonunda Acaralı Ahmed Bey, Posof Çayı bölgesine tekrar taarruz etmişti. Ancak Burtsov tarafından mağlup edildi. Bununla birlikte Türk tarafı hâlâ Ahıska'ya hücum edebilme ümidinde idiler.

Nisan sonunda Salih Paşa, Erzurum ve Hasankale arasına –Soğanlı dağ bölgesinde- 50.000 kişilik bir askerî kuvvetle yığınak yaptı. Hakkı Paşa'yı da Posof Çayı boyundaki kuvvetlere yardıma gönderdi. Burada Burtsov ile şiddetli bir muharebe yapıldı¹⁷². Muravyev'in de imdada gelmesi üzerine Hakkı Paşa, Çaborye köyündeki karargahına çekildi¹⁷³.

Bu arada Tahran'da Rus elçisinin öldürülmesi ile İranlılar ile Ruslar arasında bir savaş çıkma ihtimali belirmiş idi. Bu münasebetle gerek İran Şahı gerekse İran veliahdı Şehzade Abbas'ın Osmanlı devleti ile irtibata geçtiğini müşahede ediyoruz. Dolayısı ile iki devlet arasında bir ittifak söz konusu olmakta idi. Ruslar, Tahran elçilerinin öldürülmesine rağmen bir savaş cephesi daha açmamak için kabahatin elçilerinde olduğunu dahi

¹⁶⁶ Brown, 121-122; Erkin, 58.

¹⁶⁷ Baddeley, 210; Allen, 33.

¹⁶⁸ Erkin, 56 (1 numaralı dipnot).

¹⁶⁹ Brown, 124; Baddeley, 210.

¹⁷⁰ Brown, 124.

¹⁷¹ Baddeley, 210.

¹⁷² Allen, 33-34.

¹⁷³ Brown, 125.

söyleyerek İran ile muhtemel bir savaşı önlemede büyük bir gayret gösterdiler. Eğer o anda Osmanlı devleti ile savaş hâlinde olmasalardı, böyle bir gayrete girmelerinin mümkünatı olmadığı gibi İran'ı en şiddetli bir şekilde cezalandırmak için ellerinden geleni de yaparlardı. Ruslar, bunu yapmamışlar ve kendileri için hassas bir zamanda İran ile iyi geçinme yolunu tercih etmişler idi¹⁷⁴. Ancak İran ile Osmanlı devleti arasında bir ittifak meydana gelmemesinde belki de Ruslar kadar Osmanlı devletinin de rolü olduğunu ifade etmeliyiz. Bizzat II. Mahmud bu gibi meselelerde acele edilmemesini, ihtiyatlı davranılması gerektiğini tavsiye ediyordu. Ona göre, şimdiye kadar edinilen tecrübeler göstermiştir ki İranlılar huy ve tavırları itibari ile övünmeye meyilli ve “yalan söylemeye utanmaz bir kavim olduklarından” onlara itimat etmemek gerekmekte idi¹⁷⁵.

Muhtemel bir Osmanlı-İran ittifakı önlenmişti; ancak Paskeviç'in emrinde bulunan Rus askerleri muharebeye devam edebilecek miktara baliğ değildi. Yeni takviye kuvvetleri ancak Temmuz ayında gelebilecekti. Bu da Temmuz'a kadar beklenilmesi demekti. Bu vaziyette Paskeviç, zaptettiği yerlerdeki Müslüman, Hıristiyan vesâire yerli ahâlden asker tedarikine gitti. Beylere maaş ve hediyeler vermek sûreti ile onları kendi tarafına çekmeye muvaffak oldu. Böylece erzak bulması da kolaylaşmış oluyordu¹⁷⁶.

Yukarıda bahsi geçen Hakkı Paşa'nın Çaborye köyündeki karargaha çekilmesinden sonra 2 Haziran günü bir yandan Burtsov'a diğer yandan da General Şegeyev'e bağlı Rus askerlerinin hücumuna uğradı. Paskeviç'in gönderdiği bir taburun da yardıma gelmesi ile Türk askerleri zor bir vaziyette kalmışlardı. Çok çetin bir muharebeden sonra Türk tarafı çekilmek zorunda kalmıştı.

Hakkı Paşa'nın çekilmesi, Rus ordusunun sağ cenahını tamamen serbest bırakmıştı. Bundan sonra Paskeviç, 9 Haziran günü Kars'a on mil mesafedeki Kotanlı'dan hareket ederek Soğanlı dağına iki koldan geçmeye karar verdi¹⁷⁷.

Bu sırada 20.000 kişilik bir ordu ile Hakkı Paşa, Milli Düz boğazında mevzi tuttu. Osman Paşa emrindeki 2.000 kişilik bir müfreze ile Yeniköy-Zivin yolunu kontrol altına aldı. Serasker Salih Paşa da emrindeki 20.000 kişilik ordu ile Zivin'i işgal etmek üzere yola çıktı.

¹⁷⁴ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 36929; Baddeley, 210-211.

¹⁷⁵ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 36942.

¹⁷⁶ Ahmed Muhtar, II, 75-76. Bu husûs ile ilgili olarak ayrıca bk. Baddeley, 209.

¹⁷⁷ Brown, 125-126.

Paskeviç, Hakkı Paşa'ya şaşırtmaca vermek için Burtsov komutasında 2.000 kişilik bir müfrezeyi Milli Düz'e göndermişti. Muravyev komutasındaki 5 bin kişilik bir kuvveti de Yeniköy ve Karaorgan'a sevketti. Kendisi de asıl üçüncü kuvvetle Sarıkamış'tan Karaorgan yoluna kavuşan dağ patikasını takip edecekti. Böylece üç kuvvet de Soğanlı dağa erişmiş olacaktı.

Osman Paşa, Salih Paşa gelinceye kadar Zivin'e Rusları sokmak istemiyordu. Ancak Paskeviç, zamanında (15 Haziran) hücum ederek Salih Paşa Zivin'e ulaşmadan yolu açmaya muvaffak oldu. Osman Paşa ile Hakkı Paşa'nın irtibatı kesilmiş idi. Bunu anlayan Osman Paşa, Zivin yolundan çekilmek zorunda kaldı.

18 Haziran'da Serasker, Zivin'e ulaşmış bulunuyordu. 19 Haziran'da da Muravyev'in kuvvetleri ile karşılaştılar. Çıkan muharebede Muravyev'in yürüyüş kolu dağıtıldı. Ancak aynı gün Paskeviç de Karaorgan'dan hareket etmiş ve Zivin'e doğru taarruza başlamıştı. Kuvvetli top atışları altında Ruslar, Zivin'i işgal ettiler.

Serasker'in emrindeki askerleri bozguna uğratan Paskeviç, Hakkı Paşa'ya haber göndererek teslim olmasını istedi. Serasker'in mağlubiyet haberi Hakkı Paşa komutasındaki askerlerin mukavemetini kırmış ve dağılmalarına sebep olmuştu¹⁷⁸. Komutanların askerlerini sevk ve idare edememeleri ya da diğer bir ifade ile askerlerin komutanları dinlememeleri sonucu Şark ordusu bozulmuş idi. Serasker Salih Paşa, Hasan Kale'de dayanamayarak Erzurum'a çekildi¹⁷⁹.

13-20 Haziran 1829'da Soğanlı harekâtı sonunda Ruslardan 300 Türklerden de 3.000 kişi ölmüştü. Ancak bundan daha da önemlisi Türklerin sahip olduğu toplar, Rusların eline geçmişti. Bundan da önemlisi Türk askerlerinin maneviyatı sarsılmış, Nizam-ı Cedid askerleri de dâhil herkes firar etmeye başlamıştı¹⁸⁰. Erzurum önünde mukavemet şansı da kaybedilmişti.

Ruslar 21 Haziran'da Erzurum istikâmetinde yola koyuldular. Yol üstündeki Hasan Kale hiçbir direnç göstermeden teslim oldu. 27 Haziran günü de Erzurum, şehirde bulunan Ermenilerin de yardımı ile Rus işgaline maruz kaldı¹⁸¹.

¹⁷⁸ Allen, 34-38; Brown, 126-128.

¹⁷⁹ Sivas valisi Hasan Paşa'nın kapıkethüdasına 13 M 1245 (3 Temmuz 1829) tarihli kâimesi: BOA, HH, 37241-B.

¹⁸⁰ Allen, 38.

¹⁸¹ Baddeley, 219; Allen, 39; Brown, 130. Erzurum'un teslim tarihi Allen tarafından 25 Haziran olarak gösterilmiştir. Bk. Allen, aynı yer.

Diğer taraftan 18-19 Haziran günlerinde Van Eyaleti valisi İshak Paşa, Bayezid kalesini muhasara eyledi. Ancak Rus takviye kuvvetlerinin ve Erzurum'un düştüğü haberi gelince geri çekilmeye mecbur oldu¹⁸².

Erzurum düşerken Serasker Salih Paşa'nın da esir olmasından sonra gelişen olaylar şu sûretle özetlenebilir. Burtsov'un komuta ettiği küçük bir Rus birliği Bayburt'a girdi¹⁸³. Oltu Sancağı, Türkler tarafından tahliye edildi. Muş Paşası, valiliğinin tasdiki karşılığında Ruslara hizmet edebileceğine dâir Paskevich'e haber gönderdi. Salih Paşa'nın yerine Trabzon valisi Osman Paşa tayin olundu¹⁸⁴.

Bu sırada Paskevich de kuvvetlerini Erzurum'da toplayarak Sivas'a yürümenin hazırlıklarını yapıyordu. Fakat bu arada Bayburt'u işgal etmiş olan Burtsov, Hart köyüne yaptığı saldırı sırasında yaralandı. Burada elde edilen başarı, Türk tarafında yeni bir gayret meydana getirmişti. Başta Van valisi olmak üzere Muş valisi de dâhil Rusları mahvetmek için harekete geçtiler¹⁸⁵.

Bu arada Edirne Andlaşması imza edilmişti. Ancak iki devlet arasında imza edilen andlaşmadan Paskevich'in haberi olmaması sebebi ile Paskevich Bayburt'a hareket etmişti. Burada üç-dört saat kadar bir muharebe vuku buldu. Osmanlı askerleri "bi't-tecrübe mazbût olan uygunsuzlukları muktezâsı tabî'î bozulub" firar ettiler¹⁸⁶.

Sulh akdinin imza edildiğini Paskevich'e bildirmekle vazifeli Fâtih Efendi yazmış olduğu hâtıratında, Bayburt'a geldiği vakit Paskevich'e sulh olduğunu kabul ettirmek için bir hayli uğraştıklarını, kaydetmektedir¹⁸⁷. Türk heyetinin sulh olduğuna dâir Paskevich'i ikna etmesinin ardından Kafkas cephesindeki harpler de son buldu.

¹⁸² Ahmed Muhtar, II, 86a-87; Allen, 130-131.

¹⁸³ Baddeley, 220; Ahmed Muhtar, II, 87.

¹⁸⁴ Ahmed Muhtar, II, 87.

¹⁸⁵ Ahmed Muhtar, II, 87-88; Allen, 132.

¹⁸⁶ Trabzon valisi ve Şark seraskeri Osman Paşa'nın 17 R 1245 (16 Ekim 1245) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 42731**.

¹⁸⁷ Mehmed Ârif (Hazırlayan), "Rusya ile Vukûbulan 1244 ve 1245 Harbine Dâir Bir Vesika", **Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmûası, XIV**, İstanbul, 1330, 882-903. Baddeley, sulh haberinin Paskevich'e bir ay sonra Erzurum'da ulaştığını kaydetmektedir. Bk. Baddeley, 221.

3- RUMELİ CEPHESİ

Rusya, Avrupa yakasındaki 1829 yılı harbine ordu komutanını değiştirerek başladı. Çar, savaşa bizzat iştirak etmemeye karar vermiş ve ordu komutanlığını eski Genelkurmay Başkanı Kont Diebiç'e bırakmıştı.

Hareketlerinde tam bir serbestiyet yetkisi bulunan Diebiç, orduyu yeniden tanzim etmekle işe koyuldu. Asker elbiseleri iklime göre tertip edildi. Binlerce nakliye arabaları hazırlandı. Her askerî birliğe çadırdan bir kilise yaptırıldı. Askerlere dinî telkinatlar verilerek maneviyatları yükseltildi¹⁸⁸.

Türk tarafında da komuta kademesinde değişiklik yapılmıştı. Yeni sadrâzam yani yeni serdar-ı ekrem Reşid Mehmed Paşa idi. Paşa, 21 Mart'ta Şumnu'ya gelmişti¹⁸⁹.

Savaşa ara verildiği kış aylarını iki taraf da zaman zaman birbirlerine rahatsızlık vererek geçirmişlerdi¹⁹⁰. Ruslar, 15 Şubat'ta yaptıkları bir baskın ile Süzebolu'yu zaptettiler¹⁹¹. Süzebolu'nun Ruslar tarafından işgali üzerine Serasker Hüseyin Paşa'ya Süzebolu'ya yardım etmesi emri verildi. Faal ve çevik bir kişi olan Hüseyin Paşa, bu defa çok ağır bir yürüyüş ile üç günde gidebileceği Süzebolu'ya yedi hafta sonra varabildi. Hüseyin Paşa'nın gecikmesi sonucu Ruslar, sperlerini ikmal eylemişler ve takviye kuvvetlerle buradaki asker sayısını iki misline çıkarmışlardı. 9 Nisan'da Hüseyin Paşa'nın Rus istihkamlarına yaptığı hücum Ruslar tarafından karşılandı. Paşa, kuvvetli top ateşi altında dayanamayarak geri çekildi. Bu arada Karadeniz boğazında bulunan Türk donanması da Süzebolu'ya gitmesi için emir almıştı. Ancak donanma Süzebolu'ya gelmeden geriye, Karadeniz boğazına döndü¹⁹².

Süzebolu'nun zaptı ile Ruslar, Balkanların güneyinde bir hareket üssü elde etmişlerdi. Donanma vasıtası ile Rus ordusuna kolayca bol bol erzak ve mühimmat getirilebilirdi¹⁹³.

¹⁸⁸ Moltke, 140-141.

¹⁸⁹ Brown, 90.

¹⁹⁰ Ahmed Muhtar, II, 3.

¹⁹¹ Moltke, 143-144.

¹⁹² Moltke, 143-144; Brown, 89-90.

¹⁹³ Brown, 93.

Yukarıda bahsettiğimiz iki tarafın birbirlerini taciz hâdiseleri bir tarafa bırakılacak olur ise Diebiç, 1829 senesi harbine Nisan ayında Silistre'nin muhasarası ile başlamak düşüncesinde idi. Ancak havaların müsait olmaması sebebi ile muhasara Mayıs ayına kaldı.

Silistre'nin muhasarası General Karasofski'ye tevdi edildi. Karasofski'nin Çernova'ya geldiği sırada Diebiç de oraya gelmişti. Mayıs'ın başlarında Rus ordusu iki koldan Silistre'ye doğru hareket etti. 18 Mayıs'ta da Silistre'ye intikal etti¹⁹⁴.

Haziran ayına girilmiş; ancak muhasara hâlâ neticelenmemişti. 6 Haziran günü Sadrâzam Reşid Mehmed Paşa'nın Varna havalisindeki General Rot ile bir meydan muharebesine gireceği haberi Diebiç'e ulaşmıştı. Bunu müteakip Diebiç, vakit geçirmeden Pravadi üzerine yürüdü. Silistre muhasarasına General Karasofski devam etti¹⁹⁵.

Diğer yandan Sadrâzam Reşid Mehmed Paşa, 10 Mayıs'ta Şumnu'dan hareket ederek Pravadi'ye doğru yola çıkmıştı. Türk ordusu iki kol olarak Pravadi'ye yürümüşü. Birinci kolun başında bizzat Sadrâzam vardı. Diğer kolun başında da Halil Paşa bulunuyordu. Eski Arnavutlar mevkiinde Sadrâzam, General Rot komutasındaki Rus birliğine rastladı ve bu birliğe taarruz etti¹⁹⁶. Devno'dan gelen Rus yardımı ve Sadrâzam'ın birliklerini birkaç kısma ayırması sebebi ile bu taarruz başarılı olamadı ve Sadrâzam, Şumnu'ya doğru; General Rot da Kozluca'ya doğru çekildi.

27 Mayıs'ta Silistre'ye yardım maksadı ile Sadrâzam Şumnu'dan Serasker Ağa Hüseyin Paşa da Ruscuk'tan hareket etti. Pravadi'ye gelen Sadrâzam burayı abluka altına aldı. Bunu işiten Diebiç de Pravadi'ye hareket etti. Şumnu ile Sadrâzam'ın bağlantısını keserek Sadrâzam'ı bir meydan muharebesine zorlamak maksadı ile de Kulefçe boğazını işgal etme kararı aldı. Rusların Şumnu üzerine yürüdüğü haberi üzerine Pravadi'nin ablukası kaldırıldı.

Diebiç, 28.000 kişilik askeri ile Sadrâzam'ın 40.000 kişilik ordusunun Şumnu'ya ulaşmasını önlemek için Kulefçe'de Sadrâzam'ın önünü kapadı¹⁹⁷. Sadrâzam'ın

¹⁹⁴ Ahmed Muhtar, II, 4.

¹⁹⁵ Ahmed Muhtar, II, 7-8.

¹⁹⁶ Moltke, -165-166.

¹⁹⁷ Ahmed Muhtar, II, 11-13; Moltke, 168-174.

emrinde de 25 bin kişilik bir kuvvet mevcuttu¹⁹⁸. İki ordu arasında meydana gelen ve 14 gün devam eden muharebede Sadrâzam'ın emrindeki ordu bozguna uğratıldı¹⁹⁹.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın dönüm noktası olarak 1829 Haziranı'nda meydana gelen Kulefçe bozgununu gösterebiliriz. Bu bozgun, hemen her yerde panik olmasına sebep olmuştu²⁰⁰. Anadolu'dan toplanan askerlerin çoğu firar etmişti. Sadrâzam Reşid Mehmed Paşa, Bâbîâli'ye Çardak ve İstanbul'dan memleketlerine geçmek isteyen bu askerlerin yakalanarak orduya iade edilmelerini yazmıştı²⁰¹. Askerlerin cephede bozgununun yanında II. Mahmud'un yapmış olduğu yenilikler yüzünden İstanbul'da da nahoş hâdiseler meydana gelmiş bulunuyordu²⁰². Hatta W. E. Allen ve Paul Muratoff'a göre II. Mahmud'un başlattığı bu reformlar, 1829 savaşı esnasında Türk askerî teşkilat birimleri arasında insicamın kesilmesine sebep olmuştu²⁰³.

James Brown, Kulefçe bozgununun önemini “Bu Kulefçe muharebesi iki yıldır süren kanlı seferin gidişinde dönüm noktası oldu ve sonunda Türkiyeyi, bir an için, müstevlilerin ayağı altında bıraktı.” sözleri ile ifade ediyordu²⁰⁴.

Daha önce bahsi geçen Silistre, Rus taarruzuna Temmuz başına kadar dayanabildi. Temmuz'da Silistre'nin istilası ile artık Rusların Balkanlara doğru ilerleyeceği Osmanlı devlet ricalinin kafasında belirmeye başladı. Acele ile tedbir alınması ve takviye kuvvet hazırlanarak Edirne cihetine gönderilmesi husûsunda ehl-i İslâm'ın bulunduğu her yana fermanlar gönderildi²⁰⁵. Bu arada alınan tedbirlerden biri de Gümrükçü Osman Paşa'nın Boğaz muhafazası için tayini idi. Bu konu ile ilgili sâdır olan hatt-ı humâyûnda yer alan “Egerçi harb veziri değil ise de aralıkda dolaşub memûrlara nezâret eylemek üzere ibkâ-i vezâretiyle memûriyeti” ibâreleri ile Gümrükçü Osman Paşa, Boğaz muhafızı olarak tayin edildi²⁰⁶.

¹⁹⁸ Ahmed Muhtar, II, 14.

¹⁹⁹ Ayrıntılar için bk. Moltke, 182-184; Brown, 99-104; Ahmed Muhtar, 13-17.

²⁰⁰ Moltke, 185.

²⁰¹ Tarih-i Lütfi, II, 82.

²⁰² Brown, 112.

²⁰³ Allen, 38.

²⁰⁴ Brown, 105.

²⁰⁵ Sadık Paşa, 42; Tarih-i Lütfi, II, 82.

²⁰⁶ Tarih-i Lütfi, II, 83.

Osmanlı cephesinde bu tedbirler alınırken General Kismar, Rahova kalesini işgal ederek Türklerin Tuna nehri vasıtası ile Yergöğü, Ruscuk ve Şumnu'ya mühimmat nakletmelerinin önüne geçmişti.

Diebiç, Şumnu'ya çekilmiş bulunan Sadrâzam ordusunu kontrol altında tutmak maksadı ile General Karasofski'yi bıraktıktan sonra Balkaların güneyine inmeye karar verdi.

13 Temmuz günü Rus ordusu iki kol hâlinde, General Rot komutasındaki birinci kol, Varna-Burgaz yolundan; ikinci kol da General Rudiger komutasında Pravadi-Aydos yolundan yürüyüşe geçti²⁰⁷. Kulefçe bozgununu müteakib İslimye'deki Türk kuvvetleri de panik içinde dağılınca hiçbir engel ile karşılaşmayan Ruslar, Balkanları kolayca aşmıştı²⁰⁸. Akabinde de Misori, Ahyolu, Yanbolu ve İslimye taraflarını istilâ etmiş ve Edirne şehrine sekiz on saatlik bir mesafeye kadar gelmişlerdi. Bu bilgilerin sahibi Belgrad muhafızı Hüseyin Paşa'nın yazmış olduğu takrîr tarihinden sekiz gün önce de (20 Ağustos 1829) Edirne, "bilâ muhârebe vaz'-ı pâ-yı şûm olarak zabt" edilmişti²⁰⁹. Edirne'nin istilâsından sonra sulh müzâkereleri başlamış olmasına rağmen Ruslar, savaşa ara vermeyerek Dimetoka başta olmak üzere Edirne civarındaki meskûn mahalleri zaptetmeye devam ediyordu²¹⁰.

Edirne'nin ardından Kırklareli'nin de kolayca zabt edilmesi ile birlikte Rusların öncü kuvvetleri Marmara sahillerine dayanmış bulunuyordu. Anadolu'da da Paskevich, Erzurum'u da geçerek Bayburt'a kadar gelmiş idi²¹¹.

Rusların zâhirdeki bu ilerlemelerine mukâbil işin aslına bakılırsa Diebiç büyük bir tehlike içinde bulunuyordu. Şumnu'da bulunan Türk kuvvetinden başka Vidin'e gelen İşkodralı Mustafa Paşa, maiyetinde 40 bin civarında bir askerle Filibe'ye doğru hareket etmiş ve bunu da Bâbîâlî'ye haber etmişti. Ruslar, takrîben 22 bin civarında bulunan Rus ordusunun büyük bir kısmının yakalanmış oldukları hastalıklar sebebi ile iyiden iyiye kuvvet kaybetmiş; "ric'at ve halâs ümidleri de gitdikçe" azalmakta idi. Ancak bu sırada İstanbul kapılarının Ruslara açılmış bulunmasından dolayı "pâdişâhı ve bütün halkı havf u

²⁰⁷ Ahmed Muhtar, 18-19.

²⁰⁸ Ahmed Muhtar, II, 31-33; Turan, a.g.m.

²⁰⁹ Belgrad muhafızı Hüseyin Paşa'nın Bosna valisine gönderdiği 27 S 1245 (28 Ağustos 1829) tarihli kâime: **BOA, HH, 22102-A.**

²¹⁰ Gümülcüne vücûhundan İstanbul'a gönderilen tarihsiz tahrîrat: **BOA, HH, 34652-C.**

²¹¹ Ahmed Muhtar, II, 96.

dehşet ve telaş istilâ eylemiş bulunuyordu.” Korku ve telaşa kapılmayarak İşkodralı’nın Edirne’ye gelmesine kadar tahammül edilebilse idi; Diebiç emrindeki Rus ordusunun tamamen yok edilmesi mümkün olabilecek idi²¹². Ahmed Muhtar’ın dediğine göre bu ihtimâlin vukû bulması “devletçe” ya da II. Mahmud tarafından mümkün görülmeyerek daha doğrusu ikinci bir Alemdar vakası zuhûrundan korkularak Ruslarla sulh yapılmasına karar verilmesi daha münasip görüldü²¹³. Osmanlı devlet yetkililerinin sulh kararı, savaşın bittiği ve Ruslarla bir andlaşma yapmak için müzâkerelerin başlayacağı anlamına geliyordu. Ancak biz sulh ile ilgili mütalaalara girmeden önce savaş esnasında Rusların yaptıkları propagandalardan ve reâyânın savaşın gidişatına tesirinden bahsetmek istiyoruz.

VI- RUS PROPAGANDASININ VE REÂYÂNIN SAVAŞIN GİDİŞATINA TESİRİ

1- RUMELİ’NDE RUS PROPAGANDASI VE REÂYÂ

Osmanlı ordusunun zayıflığı yanında bir de Rusların Osmanlı devletindeki gayrimüslim tebaadan bilhassa Ermeni ve Bulgarlardan savaş boyunca istifade etmeleri savaşın gidişatına tesir edecek önemli faktörlerdendi. Bulgarların gerek Slav neslinden gerekse Ortodoks mezhebinden olmaları Ruslara yakınlık hissetmelerini kolaylaştırmıştı²¹⁴. Rusların yaptıkları propagandalar bu yakınlığı daha da pekiştirmişti. Maraşal Graf Wittgenstein tarafından daha savaşın başında (Mayıs 1828) Bulgarlara hitaben neşredilen beyannâmede Rus ordusunun Tuna’nın sağ kenarına geçerek Bulgar memleketine doğru ilerlediği ancak bu ilerleyişin Bulgar vilayetini “sefer musibetlerine uğratmak için değil mu’teber ahidnâmeler mucibince devamlı bir sulh kazanmak için” olduğu; Rus askerinin gelmesinden korkmamaları, “anlar ile dostluk ve emniyet üzere muamele” etmeleri istenmişti. Wittgenstein, Rus Çarı tarafından Osmanlı devleti üzerine açılan savaşta “Bulgar ahâlisi ile cenk olunması” hiç bir vakitte düşünülmediğini; Çar’ın buna müsaade

²¹² Ahmed Muhtar, II, 96-97; Moltke, 228-229.

²¹³ Ahmed Muhtar, II, 97. Ahmed Muhtar’ın bu mütalaasına ilaveten şunu söyleyebiliriz: Rusların Balkanları aşması üzerine Mustafa Paşa harekete geçerek Bâbıâli’nin emrinde olduğunu göstermiş iken ona itimat edilememiş ve Mustafa Paşa savaşa karıştırılmaktansa Ruslarla anlaşmanın daha hayırlı olacağı kanaatine varılmıştı (bk. Sultan’a sunulan tarihsiz telhis ve bu telhis üzerinde bulunan hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 43154-B). Adolphus Slade, Mustafa Paşa’nın devre dışı bırakılmasının temelinde gerek Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışı, gerekse diğer reform teşebbüsleri sırasında İşkodralı’nın menfi tavır takınmasının yattığını, söylemektedir. Bk. Slade, 191.

²¹⁴ Moltke, 18.

etmeyeceği ifade ederek Bulgarların ne yapması gerektiğini açıklamıştı. sözkonusu beyannâmede Wittgenstein,

“Ey Bulgarlar, her sınıf ve taifeden olur iseniz yurdlarınızı salıvermeyin, evlerinizi, mekanlarınızı ve işlerinizi bırakmayın; ordu-yu hümâyûna lazım olabilecek zahireleri ve bir yerden başka yere gitmesi için her ne iktiza edecek olur ise yetiştirin; sakın olun, siz cümle Bulgar ahâlisi hiç kimseye cebr ve sitem etmeyin, katl ve yağma ve ahz u intikam sevdasına düşmeyin. Her yerde her kim ki bu gûne hareketlere cesaret edecek olur ise hakkından gelinüb, ihtilâl ve nizamsızlık şiddet ile men‘ ü def‘ olunacaktır. Sefer hâleti ki lâ-mahâle dürlü dürlü musibetlere sebep oluyor; bu defa cümle afetlerden bedter olan karışıklık ve fetret afetine bahane ve münasebet olmayacaktır.”

“Ey Bulgarlar, hangi sınıf ve taifeden olur iseniz şevketlü imparator-ı a‘zam efendimiz hazretlerinin emr ü irâde-i aliyyeleri bu gûnedir.” diyordu²¹⁵.

Ruslar yaptıkları propagandaların meyvesini fazlası ile gördüler. Bulgarlar, Rus ordularına yiyeceklerini verdiler, istirahatlarını sağladılar ve nakliye araçlarını onlara tahsis ettiler ve hatta icab-ı hâle göre tercümanlık dahi yaptılar. Bunlara ilaveten yukarıda bir kısmını naklettiğimiz beyannâmedeki ifadelerin aksine Rus subaylarca Bulgar memleketinde meskûn diğer Hıristiyan ahâli ile birlikte silahlandırılan Bulgarlar, Türklere zulüm etme ve onların yıldırılmaları vazifesini deruhte ettiler. Ruslar, silahlı halktan Türkleri arkadan vuracak çok önemli bir gerilla kuvveti meydana getirdiler²¹⁶.

Rumeli’ndeki Rus propagandası reâyâ üzerindeki tesirini Aynoz’un düşmesinde de göstermişti. Aynoz’un teslim edilmesi reâyâ marifeti ile olmuştu. 200 Müslüman’ın ve 4.000 kadar reâyânın yaşadığı Aynoz’da da reâyânın tamamı hiç vakit geçirmeksizin Ruslara tâbi olmuşlardı. Ancak buranın ehl-i İslâm’ı da Ruslara itaati

²¹⁵ Metnin mündericâtından anlaşıldığına göre Bulgaristan’da kain kavimlerin hepsine birden hitap eden bu beyannâmenin tamamı için bk. BOA, HH, 42606-B; Tarih-i Lütüfî, II, 237; Ufuk Gülsoy, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rumeli’den Rusya’ya Göçürülen Reâyâ, İstanbul, 1993, 107-109 (Beyannâmenin aslı ve Latin harflerine çevrilmiş hâli birlikte yayınlanmıştır).

²¹⁶ Slade, 252-253. Slade’in bu söylediklerinin aksine Moltke tarafından Rusların reâyâyı silahlandırması husûsuna dâir: “Sırb ve Bulgarların dinî taassupları kat’iyyen tahrik edilmediği gibi bunlar hükümetleri aleyhine teslih edilmedi. İhtimal ki böyle bir hareket mukaddes ittifakın esaslarına alenen muhalif olurdu ve harbin bir an evvel bitmesi için sarfolunan gayretlere rağmen bu ittifakı müşkül bir mevkie sokardı.” sözleri ortaya konuyor ki (bk. Moltke, 28), Moltke’nin söyledikleri olsa olsa Rusların reâyâyı alenen kışkırtmadığı manasını mutazammın olabilir. İleride görüleceği üzere Osmanlı Devlet Arşivi belgelerinde verilen bilgiler de Rusların reâyâyı kışkırttığı, onları silahlandığı istikâmetindedir. Ancak Rusların bu dönem içerisinde Osmanlı devleti ile olan münasebetlerini hep meşru zemin gözeterek yürütmüş olduğunu söylemeliyiz.

seçmişlerdi. Aynoz voyvodasının ifadesine göre bura ehl-i İslâm'ı “midelerine düşkün olduklarından” silahlarını Ruslara teslim etmişler idi²¹⁷.

2- DOĞU ANADOLU VE KAFKASYA'DA RUS PROPAGANDASI VE REÂYÂ

a) RUS PROPAGANDASI VE REÂYÂ

Rumeli'de Graf Wittgenstein'in Bulgarlara hitaben neşrettiği beyannâmelerle yaptığı propagandaların bir benzerini Doğu'da görevli Rus komutanlar yapıyordu.

Paskevich, yayınladığı beyannâmelerden bir tanesinde başarılı Rus Ordularının Türk vilayetlerine girdiğini; ancak halkın korkmasına gerek olmadığını; Paskevich'in onları rahat ettirmek istediğini; Rusya'nın ilan ettiği harbin Türk hükûmetini hedef aldığını ve dolayısı ile sadece kendilerine silah çekenlere karşı silah kullanacaklarını; “sulh ve sükun içinde yaşayan halka karşı silah kullanmak ve halkı zorlamak” gibi bir niyetlerinin olmadığını; çünkü bunun “Rus kanun ve ahlakına” ters düştüğünü söylemiş ve vatandaşın nasıl hareket etmesi gerektiğini ilave etmişti: “Sükunetinizi koruyarak evlerinizde kaldığınız takdirde savaşın hiçbir ağırlığını taşımayacaksınız. Erzak ve hayvan yemleri sizden satın alınacaktır. Kesinlikle para karşılığı olacaktır. Parası ödenmeyen biri varsa hemen en yakın görevliye müracaat ederek parasını almalıdır. Yoksa olay sonradan duyulursa nakit ödenmeyecektir. Hem siz hem de görevli mahkemeye çağrılırsınız. Haksız olan cezalandırılır. Geçen savaşlarda, İrandaki birliklerimizin yaptıklarından haberiniz olmuştur. Şimdi size, sözüne sadık olan Rus İmparatorunun gözetimi altında bulunmak bahtiyarlığını veriyorum. Kıymetini biliniz²¹⁸.”

Paskevich, Kars'a hücum etmezden evvel Kars ahâlisine hitaben yazdığı kağıtta da “Bizim seferimiz Osmanlı'yadır. Kendü hânesinde oturan ahâli ve reâyâyâ hiç ziyânımız yoktur. Bunu herkese bildirmek size lâzımdır.” diyordu²¹⁹.

Ruslar, yaptıkları bu tür propagandalarla Osmanlı devlet ricali ile reâyâyı ayrı unsurlar olarak göstermeyi başarmışlar ve Rumeli'deki Bulgarlar tarafından deruhte edilen

²¹⁷ Aynoz voyvodasının 12 Ra 1245 (13 Ağustos 1829) tarihli şukkası: BOA, HH, 42831.

²¹⁸ Avyarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşları'nda Kürtler, 1801-1900*, Osmanlıcadan Çeviren Muhammed (Hoko) Varlı (Xanî), İstanbul, 1995, 171-172.

²¹⁹ Erzurum vâlisi Galib Paşa tarafından Sultan'a gönderilen Gurre-i Muharrem 1244 (14 Temmuz 1828) tarihli kâime: BOA, HH, 43929.

vazifeleri de Doğu cephesinde Ermenilerle birlikte yine gayrimüslim tebaanın üzerlerine almalarını temin etmişlerdi²²⁰.

Ermeniler, 1826-1828 İran seferine kadar Ruslarla münasebette değil iken bu seferden sonra vakit geçirmeksizin Ruslara meyletmişler ve Rus tarafına geçmişlerdi. Kars ve Çıldır reâyâsı da Ruslara tabi olmakta gecikmemişler; hatta Ruslar, Kars'dan elde ettikleri silahları reâyâyâ dağıtarak onları Rus ordusuna soldat (er) olarak kaydetmişlerdi²²¹.

1828 yılının 21 Haziranı'nda sayıları 15 binden az ya da 12 bin kadar olan Rus askerinin²²² saldırısına uğrayan Kars, 4 gün sonra Ruslara teslim olmuştu. Halbuki Kars kalesi hem muhkem hem de savaş vaziyeti için Kars muhafızı Emin Paşa tarafından hazırlanışından başka ahâli ile birlikte kale içinde 11 bini mütecaviz eli silah tutan kimse mevcuttu. Kars varoşunda ikamet eden reâyânın Rusları kale içine almaları ile Kars'ın Ruslara teslim edilmek mecburiyeti hâsıl olmuştu. Ancak reâyâ yanında Kars'ın düşmesinde Kars nâibi ve müftüsünün de menfi bir tavır sergilemeleri de kayda değer bir husûsdur. Emin Paşa, kale içine giren Rusları görünce gerekirse cebhaneliği atâşe vermeyi tasarladığı bir esnada aralarında nâib ve müftünün de bulunduğu halk taşrada toplanarak Emin Paşa üzerine yürümüşler ve “nisvân u sibyanın esir u telefîne sebep ve kendünüz dahî sû-i mevte düçar olursuz deyû feryad ederek” kapıyı açtırmışlar ve mezkûr paşayı dahî Ruslara teslim eylemeleri üzerine Kars kalesi düşman eline geçmişti²²³.

Reâyânın bu tür bir tavır sergileyeceği Kars muhafızı tarafından önceden tesbit edilmiş ve 23 Ş 1243 (11 Mart 1828) tarihli kâimesinde reâyâ ve ehl-i İslâm'ın tesbit edilerek hudûd başlarında ikâmet etmekte olan reâyânın içerilere nakledilmesinin ve

²²⁰ Rus propagandalarının tesirini sadece ırkî ya da dinî sâiklere hamletmenin eksik bir değerlendirme olacağı ve bilhassa Rumeli'de Osmanlı devlet memurlarından vazifelerini icra ederken az veya çok sû-i isti'malde bulunanların bu konuda Rusların işini kolaylaştırdığı husûsunun göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu cümleden olarak Niğbolu muhafızı Cabbar-zâde Celâleddin Paşa, kendisine defalarca reâyâyâ zulm etmemesi husûsunda ikazlar yapılmışsa da dinlememiş “bî-çare fukara reâyâyâ envâ-ı zulm ü cevri” etmeye devam etmişti (bk. Çınar, 7). Rumeli'de bazı idareci ve memurların menfi tavır ve hareketlerine dâir daha geniş bilgi için bk. Gülsoy, 37-39. Doğu Anadolu'da da Ermeniler, bilhassa cizyedârların tavır ve hareketlerinden muzdarip idiler. Bk. Mücteba İlgürel, “Rusların Doğu Anadolu Siyâseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilâsı”, *İÜFTD*, S. 35, İstanbul, 1994, 167-176.

²²¹ Erzurum valisi Galib Paşa'nın 23 S 1244 (4 Eylül 1828) tarihli kâimesi: *BOA, HH*, 42478-A. Bu belge hem aslı hem de Latin harfleri ile Kemal Beydilli, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler”, *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, XIII/17, 365-434 (Ayrı Basım) ünvanlı makalede yayınlanmıştır.

²²² Beydilli, a.g.m.

²²³ Erzurum vâlisi Galib Paşa tarafından Sultan'a gönderilen Gurre-i Muharrem 1244 (14 Temmuz 1828) tarihli kâime: *BOA, HH*, 43929.

böylece vaziyeti şübhe çeken reâyânın Ruslar ile kuracakları irtibatın kontrol altına alınmasının lüzûmu ifade edilmişti. Ancak o günün tipik tatbikatından olan kendi re'yi ile hareket edememe yanlışlığının neticesinde kendi re'yini kullanmaya cesaret edememiş; yapılması gerekenleri hemen icra safhasına geçirmek yerine mecburî olarak merkezden izin istemek yolunu tutmuştu²²⁴.

Yukarıdaki Galib Paşa'nın kâimesine yazılan hâmişde de Erzurum halkı için "Erzurum ahâlisi dahî ekser Kars ahâlisi misillü uygunsuz mizac olduklarından" denilerek²²⁵ Erzurum reâyânının da Osmanlı devleti aleyhinde bir tavır ortaya koyacakları daha önceden tesbit edilmişti. Hâdiselerin hangi istikâmette seyredeceğini önceden kestirmek tabiatı ile çok önemlidir. Ancak meydana gelme ihtimâli bulunan hâdiselerin tedbirini alarak ona göre icraatta bulunmak da aynı derecede önemi hâizdir. Öyle görülüyor ki Kars'ta bürokratik engeller yüzünden tedbir alınamamış ve sonuç olarak Erzurum da Rus işgaline maruz kalmıştı.

Kars'tan sonra Ahıska'nın da düşmesi, Müslüman ahâlinin maneviyatını bozmuş, direnme azmini kırmıştı. Ermenilerin de "Ruslara tâbiyetle ızhar-ı şekâvet eylemeleri" kalelerin içten zapt edilmelerine sebep olmakta idi. Erzurum halkının Ruslar lehine gösterdikleri tavır sonucu Erzurum, "bilâ-muhârebe küffâra teslim olmuştur." Erzurum paşası esir olmuş; şehirde "ezân-ı Muhammedî" yasak edilmişti²²⁶. Top ve tüfikle Türk askerine saldıran ahâli onları bir ferd bırakmaksızın dağlara sürmüşlerdi. Kapı kethüdâsına vaziyeti haberdâr etmek için bir şukka gönderen mîr-mîrandan Hüseyin Paşa kendisinin de ancak bir at ve silahlarını alabildiğini ve birkaç neferle birlikte dağlarda aç ve susuz perişan bir vaziyette kaldıklarını haber vermişti²²⁷.

Sivas ve Erzurum valisi Hakkı Paşa'nın ifadelerine göre Erzurum halkının "erbab-ı mazarrat" olanlarının "ihamet ve diyanetsizlikleri" sebebi ile "düşmen-i dine

²²⁴ Mehmed Emin Mühürülü, Sultan'a gönderilen 23 S 1243 (15 Eylül 1243) tarihli kâime: BOA, HH, 44264-Y (Bu belge Beydilli, a.g.m.'de hem aslı hem de Lâtin harfleri ile yayımlanmıştır); Nebi Gümüş, **Osmanlı Devletinin Gürcistan Siyâseti (1808-1839)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993. Lütfi Paşa, Osmanlı devlet memurlarının kendi reyleri ile hareket edemediğini "ve bir taraftan dahî hülâf-ı marazî bir re'y ve tedbir zuhûrunda dürlü cezâlar hazır bulunduğundan idâre-i dâire-i devleti devr-i tabîine bırakmak ve izâfe-i şahısyeye ile tahrîkden tevakkî olunmak âdet hükmüne girmiş" sözleri ifade etmektedir. Bk. Ahmed Lütfi, I, 29-30.

²²⁵ Erzurum vâlisi Galib Paşa tarafından Sultan'a gönderilen Gurre-i Muharrem 1244 (14 Temmuz 1828) tarihli kâime: BOA, HH, 43929.

²²⁶ Beydilli, a.g.m.

²²⁷ Behram-zâde Mîr-mîrandan Hüseyin Paşa'nın 5 M 1245 (7 Temmuz 1829) tarihli kapı kethüdâsına gönderdiği şukkalar: BOA, HH, 43203-E ve BOA, HH, 43203-D.

tebeyyet ve kalesini teslim” eylemeleri sonucu “küffâr-ı hâk-sâr önünü boş bularak Bayburd’a duhûl” etmişti. Bu arada etraf sekencesinden kimisi Ruslara tâbi olurken kimisi de yerlerini yurtlarını terkederek o vakit çok az görülen “din için çalışır ve gayret-i İslâmiyet’e sa’y” etme sûretini tercih etmiş idi.

Daha önce Kars ve Ahıska’dan gelerek Erzurum ve Erzincan ve bu iki vilayete bağlı köylerde yerleşmiş bulunan muhacirler, bu hâli görünce Karahisar tarafına teveccüh ederek yollara düşmüşlerdi. Ağırlıklarıyla beraber bunca insanın yollara düşmesi, bu hâli gören “halkın gözüne gûya arkalarından gâvur sürüb götürüyor misillü vahşetlü görünerek Kelkid ve Şiran ve Gümüşhane ve Erzincan ve Tercan ve Karahisar Şarkî” taraflarında yaşayan halkı dahî vesveseye vermiş ve her birinin bir tarafa dağılmalarına sebep olmuştu. Bu arada “Erzincan ahâlisinden bazı diyânetsizlerin hulûslarına hâle verdikleri ve küffarı celb edecekleri” haberi alınmıştı. Erzurum ayânı da Erzurum’a küffâr tarafından emniyet sûretinin geldiğine dâir imzalı ve mühürlü kağıtlar göndermekte idi. Vesvese, perişanlık ve başıbozukluk askerlere de sirayet etmiş ve bunlar “perişan ve perakende” olmuşlardı. Esasen bunlar “zamane askeri” olmaları münasebeti ile kendilerinden “hayr u fâide” ümid etmek de yersizdi²²⁸.

Hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Erzurum’a giren General Pankratif, vakit geçirmeksizin ahâliye okunmak üzere bir yazı kaleme almıştı. Bu yazısında tâ buralara kadar gelen Rusya’nın şefkat ve merhametinin halka anlatılması ihmal edilmemişti. Erzurum ayânı tarafından İstanbul’a gönderilen yazıda da Rus askerlerinin Erzurum tarafına geleli henüz fazla bir zaman geçmediği; ancak bu zaman zarfında Ruslardan yerli ahaliye hiç bir zarar ulaşmadığı; hatta emniyet ve asayişin sağlanması için özel gayret gösterdikleri ifade edilmişti. Ayanın yazıları arasında Paskevich’in Rus komutanlara eza ve cefadan uzak durmaları, ahaliyi “himâyet ve sıyanet” etmeleri gerektiği tenbihatında bulunduğu da yer almış ve yazı “sipehsalar perakende olan kura ahâlisine Ekrâd cürdünün gasb-ı gârâtinden hıfz etmek için Hınıs ve Yekgöl Oltu ve Bayburd taraflarına asâkir takaddüm etmiş ve bir dahi sancak ahâlileri ve reâyâ cenk-cidal havfindan perakende olmuşlar idi. Yine herkes gelüb câ-be-câ yerinde emniyet ve rahatlık ile iskan itdiler ve sizler ki Erzurum ahâlisiz bir kimesne ihtiyat ve hazer etmeyüb kendi işlerinize meşgul zerîa ve emvaliniz mezîdine sa’y edesiz devlet-i kavi miknet Rusya üzerlerinizden saye-sîn

²²⁸ Sivas ve Erzurum valisi Hakkı Paşa’nın 13 S 1245 (14 Ağustos 1829) tarihli takrîri: BOA, HH, 42724-B; Beydilli, a.g..m.

dür etmeyüb adl-i adâlet himâyet ü sıyânet üzere olduğunu yakîn idesiz.” sözleri ile nihayet bulmuştu²²⁹.

Rus savaş stratejisinin icabından olduğunu düşündüğümüz gerek Pankratif’in bu yazısında ve gerekse diğer Rus yetkililerinin söz ve yazılarında halkın rahat olmaları gerektiği ifade edilip durmuştu; ancak tatbikatta bunun böyle olmadığı görülmekteydi. Bir kere şayet Rusya şu veya bu sebepten ötürü kalkıp da buralara gelmemiş olsaydı bütün bu sıkıntılar zaten yaşanmayacaktı. Dahası Pankratif Erzurum’a girdikten sonra Erzurum köylerini tahrib etmeye başlamıştı. Ehl-i İslâm olanlara bilhassa reâyâ tarafından “ezâ ve cefâ sûretleri” zuhur etmişti ki Rusların bu husûsta bîgâne kaldıklarına bir delil sayılabilirdi. Osmanlı yetkilileri, Rus askerinin -her ne kadar 14 Eylül 1829 tarihinde imza edilen Edirne Andlaşması gereği o bölgeyi tahliye edecek olsalar da- hâl-i hazırda Erzurum tarafında bulunmaları münasebeti ile bizzat reâyâyâ müdahale edemeyeceklerinden ezâ ve cefânın bitirilmesine dâir Rus memurları gücendirmemek husûsunu da göz önünde tutarak Feldmarşal Diyebych’ten Pankratif’e yazı yazdırılmasının münasib olacağı üzerinde durmuşlardı²³⁰.

b) RUS PROPAGANDASI VE KAFKAS KABİLELERİ

Reâyânın Erzurum ve Kars’ta Osmanlı aleyhinde Ruslar lehinde göstermiş oldukları faaliyetler; gayrimüslimlerin yaşadığı hemen her yerde görülmüştü. Ancak böylesine etkili olan Rus propagandalarının öteden beri Ruslarla muhârib bulunan Kafkas kabileleri üzerinde fazla tesir gösteremediğini müşâhede ediyoruz. 1244 (1828) Savaşı neticesinde Rusların eline geçen Anapa’da bulunan Rus generali Loytnant Kafkas ahâlisine hitâben “Bundan böyle Rusya devleti tarafına tâbi oldunuz. Bundan böyle Devlet-i Aliyye cânibine meyl itmeğin; bizimsiniz.” demişti. Ahâli buna “Bizim dinimiz Dîn-i Muhammedî olmağla düvel-i Nasârâ reâyâsı olmak emr-i muhaldir ve siz Devlet-i Aliyye’den muhârebe ile yalnız Anapa kalesini teshîr etmek vesîlesiyle bizlere reâyâmız oldunuz demek hılâfdir ve beynehümâmızda bu muâmele var iken kıyamete kadar bir birimizle muhârebeden hâli olamayacağımız derkârdır. Bizler bir dîn bilüb dinimize hizmet ederiz. Hak Taâlâ

²²⁹ Erzurum ayanının 17 M 1245 (18 Temmuz 1829) tarihli kaimesi: **BOA, HH, 42724-H.**

²³⁰ Erzurum vâlisi Hasan Paşa’nın Sultan’a gönderdiği 25 Ş 1245 (19 Şubat 1930) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 42741.**

hazretleri Devlet-i Aliyye'ye zevâl virmesün. Bizler dîn-i Devlet-i Aliyye'ye ezeli tâbi' olarak şer'-i kadîm ile bağlandığımız cümle indinde müselleme ve âşikârdır. Kusurumuz sebebine infîale ve terbiyeye müstehak isek de yine afvlarıyla muâmele buyurlar. Rusya tarafına ne meyl ve ne tâbi' ve ne reâyâ oluruz. Memleketce bir hâne kalınca muhârebeden bir hatve ayrılmayız ve fütûr dahi getirmeyiz. Eğer sen bizim bihârımıza ve sınırımıza müdâhale ve taarruz itmez iseniz bizler de sizlere dahl u taarruz itmeyüz." cevabını ve Devlet-i Aliyye'ye bağlılıklarını ifade etmişlerdi²³¹.

1780'lerde Ferah Ali Paşa'nın Kafkasya'daki faaliyetleri esnasında bırakmış olduğu tesir Kafkas kabileleri üzerinde etkisini hâlâ devam ettirmekte idi²³². Onun zamanında kabileler and içerek "Dîn-i İslâm'a dâhil ve Şeri'at-ı Ahmediye'ye rıza" göstermişlerdi. Şimdi de gönderdikleri arzularla da Osmanlı devletinin emrine âmâde olduklarını ifadeden başka: "Ber mu'tâd-ı kadîm ne gûne hareket-i şâhâneleri buyurulmuş ise yine ol vechile himmet ve müsâade-i pâdişâhî buyurulmak rica ve niyazlarımızı ve bu kullarının ne gûne kaldıklarımızdan agâhlarımız olamadığından cümle kabile ittifâkıyla hâl-i keyfiyetlerimizi huzûr-ı şâhânelerine ifade" diyerek Sultan'dan Ruslarla olan mücadelelerinde yardım talebinde bulunmaktaydılar²³³.

Rus komutanlar, Kafkas kabilelerini Ruslara tebeyyet ettirme husûsunda propagandalar ile bir netice alamayınca bu defa tehdit ile kabileleri yıldırma denediler. Ancak bunda da başarılı olamadıklarını söyleyebiliriz²³⁴.

²³¹ Sefer Bey ve Mehmet Emin Efendi'nin getirdikleri Kabâil tarafından gönderilen üç kıt'a evrâkın mefhûmu: **BOA, HH, 44576-A**.

²³² Kocaali mutasarrıfı iken 1195 (1781) yılında Soğucak muhafızlığına ta'yin olunan ve Kafkas ahâlisinin nerede ise tamamına yakını İslâm ile müşerref kılan Ferah Ali Paşa'nın Kafkasya faaliyetleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Mehmed Haşim Efendi, **Ahvâl-i Anapa ve Çerâkise**, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, İstanbul, T.Y. Nu: H. 1564; Cevdet Paşa, III, 185 vd.

²³³ Kafkas ahâlisinin Sultan'a gönderdiği arzılardan birer numûne için **BOA, HH, 44620-M** ve **BOA, HH, 44620-L**'ye bakılabilir.

²³⁴ General Loytnant, Anapa Rusların eline geçtikten sonra Kafkasya ahâlisine gönderdiği Rusça ve Türkçe mektupta Rusların "sulh u salah"a ne kadar düşkün olduklarını beyan ettikten sonra kabâil ile öteden beri sürüp gelen mücadeleleri de ihmal etmeyerek "Amma size tekrar iderim ki bundan sonra icrâ-yı mühâsamatdan ve şimdiye değin zuhûra gelen düşmanlığınızdan vazgeçmeyüb bu defa dahi size olan âhar nasihatime kulak virmeyenlere yaman olacaktır." diyerek tehdit savurmayı da ihmal etmemiştir [bk **BOA, HH, 43115-Ü** (Bu belge Kafkas Araştırmaları I, Yer ve Tarih yok, 121-122'de Lâtin harfleri, 217-220'de aslı ile yayınlanmıştır)]. Yine Loytnant Yemanovil imzalı Karaçaylılara hitaben yazılan mektupta da tehdit dolu ifadeler kullanılmıştır ki kabâil üzerinde Rus propagandasının etkili olmadığını göstermektedir [**BOA, HH, 43115-Y** (Bu belge de Kafkas Araştırmaları I, 124-125'de Lâtin harfleri, 225-226'da aslı ile yayınlanmıştır)]. Kafkas kabilelerinin Rus propagandalarına aldırmadıkları ile ilgili ayrıca bk. Trabzon valisi sabık Hasan Paşa'nın 29 R 1244 (8 Kasım 1828) tarihli tahriratının hülâsası: **BOA, HH, 42427**.

Savaşın gidişatına tesir ettiğini düşündüğümüz ve ifadeye çalıştığımız Rus progadanlarının Osmanlı tebeası üzerinde kuvvetli bir tesir bıraktığını söyleyebiliriz. Ancak bu tesirin ehl-i İslâm ahâlden ziyade reâyâ üzerinde kendini göstermiş olduğunu müşahede ediyoruz. Bu müşahedemizin ardından şimdi de savaş esnasında teşebbüs edilen sulh müzâkereleri hakkında malumat vermek istiyoruz.

B- SAVAŞ ESNASINDA SÜRDÜRÜLEN SULH ÇALIŞMALARI

I- ANDLAŞMA İÇİN YAPILAN İLK TEŞEBBÜSLER

1828-1829 Savaşı'nı müteakip çok ağır şartları havi, bir anlamda Rusların her istediğinin kabul edildiği, ileride daha detaylı olarak verilecek olan Edirne Andlaşması imza edilmişti. Ancak savaşın daha başından itibaren I. Nikola, Osmanlı devleti ile sulh yapma yollarını aramıştı.

Maçin kalesi istila edildikten sonra, Rusya Çarı Nikola'nın isteği üzerine kale muhafızı Cafer Paşa ile Çar arasında Karasu civarında bir mülâkat vâki olmuştu. Bu mülâkatta Çar, kendisinin Osmanlı devleti ile “nakz-ı ahd u mîsâk ve i'lân-ı harb u şikâk etmek” gibi bir niyetinin olmadığını; arada bulunan “dostluk âdâbına” ve barış andlaşmalarına riâyet etmek arzusunda bulunduğunu söyleyerek söze başlamıştı.

Cafer Paşa verdiği cevapta Çar'ın “sulh u salah” istemek gibi bir niyetinin olmadığını ima ederek daha sulh müzâkereleri devam ederken Osmanlı devleti tarafından Rus taleplerine menfi ya da müsbet bir cevap verilmemiş iken Rus askerlerinin birden bire “Devlet-i Aliyye'nin hudûdunu tecavüz ve tehatti neden icâb eylemiştir” diye mukâbelede bulunmuştu.

Çar, niyetinin sadece sulh yapmak olduğunu göstermek için olsa gerek ki Osmanlı devleti ile Rusya devletinin arasının açılmasına “Ba'zı erbab-ı nifak”ın sebep olduğunu söylemişti. Çar'a göre bu nifak sahipleri; Rusya devletini Devlet-i Aliyye'nin “kavî düşmanı” olduğunu ve gizliden ve açıktan Osmanlı ülkesinde fesat tohumları ektiğini yaymak sûreti ile “Devlet-i Aliyye'yi Rusyalı'dan nefret” ettirmişlerdi. Çar'ın tâ buralara kadar gelişi de nifakçıların nifakını iyice tetkik edememiş olmasındandı. Çar, buralara kadar geldiğini ancak her şeye rağmen Osmanlı ülkesinde bulunan “reâyâ ve berâyâyı” hiç bir sûretle rencide etmediğini söyleyerek kendisinin sulh niyetini açıkladıktan sonra “bundan böyle her kangı kalanızın ve kangı ordunuzun üzerine varsam kemâliyle

mukâbeleyle iktidârınız olmadığını güzelce tecessüs eyledim ve dahi sonra etrafiyle asker tedarikinde olamayacağınızı eyüce anladım” diye cevap vererek Osmanlıların içinde buldukları vaziyete göre sulh yapmaya mecbur olduklarını ifade etmiş idi²³⁵.

Çar’ın Cafer Paşa’ya söylemiş olduğu sözlerinden anlaşıldığı üzere Rusların Osmanlıların içinde bulunduğu vaziyeti çok iyi tetkik ettikleri anlaşılmaktaydı. Ancak Rusların Osmanlıların içinde bulunduğu vaziyeti çok iyi bildiklerini Osmanlılar da bilmekteydiler; her nedense Ruslarla sulh yapılmaması için ne yapılması gerekiyorsa o yapıyordu.

Cafer Paşa, Rus ordugahında bulunduğu müddet içinde Rusya Çarı’nın hangi şartlar ile sulha evet diyeceğini öğrenmeye çalışmıştı. Tercüman Konton, Cafer Paşa’nın hangi şartlarda sulh olabileceği, sorusuna Çar’a atfen “Akkerman mâddesi ve bir miktar asâkirin mesârifi tazmînini iddiâ eder.” diye cevap vermişti²³⁶.

Ahıska muharebesinin zuhûrundan hemen sonra Şark Seraskeri Galib Paşa da İstanbul’a gönderdiği kâimesinde “Rusyalı’nun bu gidişle tecavüzü müşkilâtı mûcib ve esbâb-ı mukâvemet ise mefkûd bulunduğundan vesâit-ı münâsibe tedârikiyle musâlahaya teşebbüsün lüzûmunu ihtar iderim.” demişti. Galib Paşa’nın bu ihtarı hesaba katılmayacak ve Galib Paşa, Meclis-i Vükelâ’da “Galib Paşa’nın bu yazışı cebânetinden ve iş bilmediğinden neş’et etmiştir...” denilerek âilesi ile birlikte Gelibolu’ya sürülecek ve yerine Salih Paşa tayin edilecekti²³⁷.

İşler sarpa sarmazdan evvel sulh isteyenlerden biri de Varna müdafaası esnasında ihanet etmekle itham edilen Yusuf Paşa idi. Sâdır olan hatt-ı humâyûnda “... ancak Sirozî Yusuf Paşa’nın ihânete esâetini yazıyorlar ise de pek de cezmen i’timâd hâsil olacak suretlerde bir şey anlaşılmıyor” sözleri ile ifade edildiği gibi ihâneti şüpheli olan Yusuf Paşa²³⁸, Ruslara esir düştükten sonra gönderdiği kâimede kendisinin hâin olmadığını ifade ettikten sonra Rus komutanlar ile yaptığı müzâkerelerde Rusya Çarı’nın sulh istediğinden bahsettiklerini nakletti. Paşa’nın dediklerine göre komutanlar, Çar’a atfen

²³⁵ Maçin muhafızı Cafer Paşa ile I. Nikola arasında vâki olan söyleşi mazbatası: **BOA, HH**, 42640.

²³⁶ Maçin muhafızı Cafer Paşa’nın Rusya ordusu hakkında edindiği bilgilere âid tarihsiz mazbata: **BOA, HH**, 42645.

²³⁷ Ahmed Muhtar, I, 232; Erkin, 51-52; Turan, a.g.m. Mehmed Ârif, Galib Paşa’nın seraskerlikten alınmasına Paşa ile merkezdekiler arasında daha evvel mevcut olan dargınlığın sebep olduğunu kaydetmektedir. Bk. Mehmed Ârif, a.g.m.

²³⁸ Tarih-i Lütî, II, 51. Yusuf Paşa hakkında daha fazla bilgi için bk. **BOA, HH**, 43777; Tarih-i Lütî, II, 46-51; Brown, 39, 45, 51; Slade, 293-295.

Çar'ın Osmanlı devleti ile nizalaşma taraftarı olmadığı; ancak gerek Mora meselesi ve gerek diğer bazı maddeler sebebi ile "lâyiksiz" bir şeyler olduğu fikrinde olduğunu söylemişlerdi. Şayet "tarafeynde kıtal ile sefk-i dimâ olmaması için" Osmanlı devleti rıza gösterecek olur ise, Çar, sulh yapmaya ve aradaki ihtilafa bir son vermeye razı idi.

Bundan başka komutanların Çar'dan aktardıklarına göre; Rusya'nın toprak elde etmek gibi bir niyeti dahi yoktu; çünkü Rusya'nın hâli hazırda sahip olduğu topraklar diğer devletlerinkinden zaten fazla idi ve Ruslar, "anların bile i'mârından âcizdi."

Bu esnada Osmanlı tarafından sulha muvafakat edilir ise Ruslar tarafından sulh şartları üç madde olarak tesbit edilmişti.

- 1- Mora reâyâsı eskiden olduğu gibi "Devlet-i Aliyye'nin harac-güzârı olarak" tesbit edilen vergileri vermek şartıyla "Eflâk gibi serbest olmak",
- 2- Osmanlı ülkesinde "Rusya ticareti men olunmamak",
- 3- Akkerman Andlaşması ile ortaya konan şartların aynı ile icra olunmak.

Rusların sulh için bu isteklerini nakleden Yusuf Paşa, mümkün mertebe Rusların asıl niyetlerini öğrenmeye çalıştığını ancak gizli bir niyetleri var mıdır onu anlayamadığını ve Ruslarla bir musâlaha zemininin aranmasının hayırlı olacağını da söz konusu kâimesinde ifade etmişti²³⁹.

Başka bir kâimesinde de Yusuf Paşa tarafından Türk ve Rus askerleri mukâyese edilerek mevcut Rus askerlerinin "umûr-ı harbiye ve nizâmât-ı harbiyede" kuvvet ve kudretinin delil göstermeyecek derecede yüksek bir seviyede bulunduğu; buna mukabil Osmanlı askerleri içinde işe yarayacak olanların "ancak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye olub nefir-i âmm²⁴⁰ askerinin aslâ işe yaramadığı"; bu sebebe binaen paralı asker tertip edilmesinin gerekli olduğu ancak onların da ulûfe kapısını kapatmak istemeyeceklerinden iş görmeyecekleri; Asâkir-i Mansûre'nin de yakın zamanda teşkil edilmesi sebebi ile eğitimlerinin tamamlanması için vaktin yeterli olmadığı bilindiğinden "işbu sefer tahakkukundan beru muhârebâtta vuku' bulan hâlât-ı zarûriye ma'lûm olduğundan..." denilmiş ve musâlahanın zarûreti ortaya konulmuştu²⁴¹.

²³⁹ Yusuf Paşa'nın 13 Ca 1244 (21 Kasım 1828) tarihli kâimesi. BOA, HH, 42494-A.

²⁴⁰ Savaş mıntıkasındaki halkın savaşa sürülmesi ile ilgili kullanılan tabir. Bk. Pakalın, "Nefir-i âm maddesi", II, 672

²⁴¹ Yusuf Paşa'nın 19 Za 1244 (23 Mayıs 1829) tarihli kâimesi: BOA, HH, 43777-A.

1828 Savaşı sonlarına doğru Serasker kaymakamı Halil Paşa da Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'ya “bu savaş başa çıkacak şey değildir beni vikâye buyurursanız Hüsrev Paşa'ya yazayım çaresine baksun” diyerek savaş yapmanın Osmanlı açısından iyi netice vermeyeceğine işaret etmişti.

İzzet Paşa, bu husûsda Halil Paşa ile aynı fikri paylaştığından her türlü fedâkarlığı taahhüd eder ve Halil Paşa da Hüsrev Paşa'ya gönderdiği şukkada “Eğer muvaffak olursanız ilâ-yevmi'l-kıyam mazhar-ı sitayiş-i enam olursunuz” diyerek sulh için çalışmasını istemişti. Vaziyet Padişah'a aksedince konu ile ilgili bir hatt-ı humâyûn yayınlanarak ilk başta olduğu gibi savaş için alınan karar ileri sürülmüş ve diğer devletlerin de sulh için tavassutta bulduklarından bahsedilmiş; ancak andlaşma şartlarının ağırlığı sebebi ile kabul edilemez olduğu vurgulanmış ve “heman muharebeye sa'y u gayret matlûb-ı kat'î olduğu beyaniyle orduda musâlaha sohbetini her kim ağzına alır ise oradan def' olunması Sadrâzam'a emr u irade olunmuştur.” denilerek bundan böyle sulha tevessül edenler için ceza müessesinin işletileceği hatırlatılmıştı²⁴².

1828 Savaşı'nın sonuna doğru Avusturya Başbakanı Metternich'in gayretleri sonucu İngiltere ve Fransa elçileri İstanbul'a dönmüşlerdi. Bu fırsat iyi değerlendirilerek Metternich ve Prusya devletinin yardımları ile bir sulh akdı mümkün olabilir idi. Bu esnada Rus ordusundaki hastalıklar ve erzak ve mühimmâtın naklinden dolayı çekilen zorluklar dikkate alınınca Rusların sulha yanaşmaması için bir sebep yoktu²⁴³. Ancak sulh yapmak için ele geçen fırsatlar iyi kullanılmamış; ya da kullanılamamıştı.

II- KULEFÇE MUHAREBESİ VE SULH ÇALIŞMALARI

Kulefçe muharebesi savaş açısından önemli olduğu kadar sulh yapılabilmesi açısından da büyük önemi haiz bulunmakta idi. Muharebenin devam ettiği sıralarda General Diebiç, bir mektup göndererek müzâkere kapısını aralamak istemişti. Aydos kasabasında bulunduğu esnada 29 Temmuz (Gregorian takvimine göre 10 Ağustos) tarihli mektûbta; Sadrâzam'ın mütâreke maksadı ile kendisine gönderdiği 7 Safer (8 Ağustos)

²⁴² Tarih-i Lütüfî, II, 46-47.

²⁴³ Ahmed Muhtar, I, 251.

tarihli mektuptan bahsederek memnûniyetini ifade etmiş; ancak Kulefçe boğazında elde ettikleri galibiyetlerden sonra “ziyade kan dökülmesinin def’iyle beni âdemin âlâm-ı cedîdeden vikâyesi niyyet-i hayriyesine mûmâşâten” beraberinde bir mektûb ile birlikte Rus ordusundan “Konton” cenâblarını “feth-i bâb-ı muhâvereye memûriyet” ile Sadrâzam’a gönderdiğini, fakat Osmanlı tarafının bu husûsda Diebiç’in beklediği ilgiyi göstermediğini ve şimdi gecikmiş olarak cevap verildiğini, 7 Haziran’da (Gregorian takvimine göre 19 Haziran) göndermiş olduğu mektûbtan bu zamana kadar (10 Ağustos) “harekât-ı seferiyeye” devâm etme mecburiyeti hâsıl olduğunu, yazmıştı²⁴⁴. Diebiç’in bu ifadelerine bakılacak olursa; bundan sonra sulh olması için serdedilecek olan şartların Osmanlı’nın beklediğinden daha ağır olacağı tahmîn edilebilebilirdi.

Diebiç’in söz konusu ettiği sulh çalışmaları esnasında Beştepeler adındaki mahalde iki taraf arasında sulh temini maksadı ile peş peşe bir kaç müzâkere olmuş idi. Rusların ifadelerine göre Cenab-ı Allah “beyhude kan dökülmesine” rıza göstermeyecek olduğundan boşuna kan dökülmemesi için sulh yapmak gerekiyordu. Bu da Osmanlı devletinin elinde bulunuyordu. Yunan devletinin tasdik edilmesi ve Akkerman Andlaşması’nın tamamen icra edilmesi hâlinde sulh için başkaca bir engel kalmıyordu.

Rusların yapmış olduğu bu iki teklif de Osmanlı tarafından reddedildi. Gerekçe olarak da zaten bu teklifler kabul edilmiş olsaydı daha başlangıçta kabûl edileceği ve bunca masrafa girilmeyeceği ve bu kadar harp meşakkatine katlanılmayacağı ileri sürüldü. Osmanlıya göre bu tekliflerin kabul edilmesinin mümkünâtı yoktu; ancak Bükreş Andlaşması hükümleri kabul edilebilirdi.

Kulefçe bozgunu bu müzâkereler esnasında meydana gelmiş; bunun sonucunda da Rusların Balkanları aşmasını önleyecek ve Rus ilerlemesini durdurabilecek bir “istihkâm” kalmamıştı. Bunun neticesinde de Osmanlı tarafında bir yumuşama meydana gelmişti.

Ruslar, müzâkereler esnasında başka teklifler sunmaz ise şimdiki hâle göre sulh yapmak için iyi bir fırsat doğmuştu. Vaziyeti tetkik etmek maksadı ile tertip edilen istişare toplantısında da Rusların şu anki tekliflerinin pek ağır olmadığı görüşü sergilenmişti. Toplantıda Rus isteklerine şimdi müsbet cevap verilmeyecek olur ise Rusların ileri hareketlerine devam edecekleri ve bir kere Balkan’ı aşacak olurlar ise önleri

²⁴⁴ Diebiç’den Sadrâzam’a gönderilen 29 Temmuz (10 Ağustos) tarihli mektûb sûreti: **BOA, HH, 43730-A.**

boşalacağından tâ Edirne'ye kadar zabt edebilecekleri; şayet iş bu raddeye varacak olur ise o zaman yapılacak tekliflerin tahammül edilemeyecek boyutlara ulaşacağı ve o zaman itiraz dahi edilemeyeceği vurgulandı. Ancak Rusya tercümanı ile vâki olan müzâkerelerde “Bükreş Muâhede'si'nin icrâsı mümkün olacağı” görüşü ortaya konuldu. Ruslar, bunu asla kabûl edilir bulmamışlardı. Bunun üzerine “Akkerman Muâhede'si'nün ba'zı mertebe ta'dili teklîf” olunmuştu. Ruslar bunu da kabul etmemişler ve müzâkereler bir neticeye varmadan sona ermişti²⁴⁵.

Bu sıralarda İngiltere ve Fransa elçileri ile gerek Mora gerekse Rus musâlahasına dâir müzâreler de yapılmaktaydı. Muhtevasına dayanarak zaman itibari ile bu sıralarda olduğunu tahmin ettiğimiz Sadrâzam'a gönderilecek olan bir mektup sûretinde söz konusu elçiler vasıtası ile haberdâr olunan Rus isteklerinin dört maddeden ibaret olduğu ifade edilmişti. Ancak biz burada bu konu üzerinde daha fazla durmak istemiyoruz; bu konunun ileride tekrar ele alınacağını söyleyerek Sadrâzam'a elçiler ile yapılan söyleşide söz konusu olan husûsların anlatıldığını ve müzâkereler sırasında “küçük görünen şeylerin” icrâ edildiği sırada büyük problemlere yol açtığının öteden beri görüle gelmesi sebebi ile düşmanın fazlaca şımartılmamasına dikkat edilerek elden geldiği ölçüde “metânet ve cesâretle” düşmana karşı durulması ve diğer “tertîbât-ı harbiyeye dahi halel” verilmemesi gerektiği hatırlatılarak Rus baş generali ile yapacağı müzâkere esnasında takip etmesi gereken usûlün ana hatlarının belirlendiğini söylemekle iktifa ediyor²⁴⁶ ve Osmanlı devlet adamlarının sulh yapılabilmesi için Rus isteklerinin kabul edilmesi istikâmetinde meyllerinin olmasına rağmen sulh yapılamayışının sebepleri üzerinde durmak istiyoruz.

Ruslarla bu sırada bir andlaşmanın yapılamayışında Ordu-yı Hümâyun Defterdârı Reisül-küttâb Pertev Efendi birâderi Emîn Efendi'nin ortaya koyduğu fikirlerin etkili olduğu görülmektedir. Buna göre; Rus askerleri arasında meydana gelen hastalık sebebi ile Rus askerî gücü zayıflamış ve Ruslar geri çekilmeye başlamıştı. Bu husûs göz önünde tutulunca “hile ve desise ile Akkerman Muâhede'sini yutturup vakit kazanmak” yoluna gidilerek bir müddet sebat gösterildiği takdirde savaş, Osmanlı lehine neticelenebilecekti. Sadrâzam'ın sulh istemesine de Sekbân-başı-zâde Şerif Begün Sadrâzam'ı aldatması ve “tahrîk” etmesi sebep olmuştu.

²⁴⁵ Çınar, 16-17.

²⁴⁶ Sadrâzam'a gönderilecek tarihsiz mektup sûreti: BOA, HH, 42492.

Emîn Efendi'nin; birâderi Pertev Efendi'ye gönderdiği bu tarz yazılar, dikkate alınmış ve sulh yapılmasına yanaşılmamış ve çok önemli bir fırsat kaçırılmış idi²⁴⁷.

Bu sırada Osmanlı yetkililerini, sulh yapmaktan uzak tutan daha başka sebeplerin de zuhur ettiği görüşünde olanlar da bulunmaktadır. Adolphus Slade, İngiltere ve Fransa sefirlerinin İstanbul'a dönmüş olmalarının bir ümit ışığı olarak görüldüğünü söylerken²⁴⁸ James Brown da Şumnu'nun muzafferâne bir tarzda müdafaa ediliyor olmasının tesiri ile Rus isteklerinin kabûl edilmediği görüşünü ihtiyar etmiş ve "Sadrâzam, Cenerale bu iş için Padişaha müracaat etmek lâzım geldiğini bildirmişti." demişti²⁴⁹. Ancak işin aslının hiç de gözükmediği gibi olmadığını söyleyebiliriz. Bu esnada Osmanlı cephesinde umûmî bir meclis akdedilmiş ve gerek Mora meselesi gerekse Rus savaşı ile ilgili Sultan'a verilen rapor kağıdında Rus saldırılarının şiddetinin arttığı, askerlerin vaziyetinin iyi olmadığı ve bir de kıtlık başgösterdiği, anlatılmakta idi.

Osmanlı açısından o günlerde Rusların yapmış olduğu sulh şartlarını havi tekliflerini kabul etmek oldukça müşkil bir mesele idi. Aynı derecede savaşa devam etmek de zordu. Bu vaziyete göre; "şu iki şerr-i azîmin birini ihtiyâr etmek lâzım" geliyordu. Vaziyetin tetkik edilerek muharebeye devam edilmesi hâlinde "bu kadar ümmet-i Muhammed ve sıbyân ve nisvân" düşman ayakları altında kalacak ve perişan olacaktı. "Şer'-i şerîfe" göre meseleye bakıldığı zaman "musâlaha tarafının ihtiyârı câiz" ve gerekli idi ve hatta bazı söz sahiplerine göre de "Moskovlu ile musâlaha itmekden gayri çare" yoktu. Ancak bunun da bir takım mahzûrları vardı. Bir kere sulh istemenin zorluğu ortadaydı. Sulh istendiği birden bire ortaya çıkacak olur ise Ruslar, İstanbul'da meydana gelen "kemâl-i za'f u telâş" görecek ve "teklîfât-ı bâtilasını artırmak için yine istediği yere kadar" gelecek ve "Frenklerin" tekliflerinin ardı arkası kesilmeyecekti²⁵⁰.

Rusların Balkanları aştıkları sıralarda yazılan evâhir-i M 1245 (3 Temmuz 1829) tarihli hükümde Rusya'nın öteden beri Osmanlı devletinin ve ümmet-i Muhammed'in düşmanı ve "ehl-i İslâm hakkında ne derece sû-i kâd ve ihâneti olduğu" vurgulanarak "elinden gelse yer yüzünde ehl-i imân kalmamasına çalışacağı" açıklanmıştı.

²⁴⁷ Çınar, 18.

²⁴⁸ Slade, 175-176.

²⁴⁹ Brown, 106.

²⁵⁰ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 43148-A. Yukarıda savaş ile ilgili bilgileri verirken bu belgede mütalaa edildiği gibi Rusların sulh müzâkereleri esnasında İstanbul istikâmetinde ilerlediklerini görmüştük.

Hükme göre; Ruslar bundan önce de Osmanlı devletine savaş ilan etmişlerdi; ancak bu defaki diğerlerinden farklı idi. Çünkü bu defa Ruslar, sırf Osmanlı devleti ve memleketini hedef almamışlar, “belki bütün millet-i İslâmiye ile muhârebeye” kalkışmışlardı. Bu münasebetle “kâffe-i ümmet-i Muhammed ile yek-vücûd ve müttahidü'l-kalb olarak” Cenab-ı Allah'ın yardımları ile “dîn-i mübînî” korumak ve ehl-i İslâm'ın ırz ve canlarını muhafaza etmek için imkanların el verdiği ölçüde “sa'y u gayreti icra itmek üzere dinimiz yolunda her türlü mihnet ve meşakkati göze” almak gerekiyordu. Neşredilen bu ferman ile düşmanın tavrı Osmanlı ülkesinin her tarafına “tekrar-be-tekrar” bildirilerek Allah yolunda “cihâd u gazâ için her bir sancaktan tertîb” olunan İslâm askerleri icâb ettiğine göre gerek Sadrâzamın maiyyetine gerekse diğer icab eden mahallere gönderilmiş olsa da askerlerin çoğu yaptıkları işin öneminden haberdar değillerdi. Şayet bu askerler, Allah'ın yardımının ve “iki cihanda saâdet ve selâmetin” dîn düşmanlarına göğüs gererek “dîn yolunda can u başını fedâ etmek niyeti” ile hasıl olacağını ve Cenab-ı Allah'ın izni ile “küffar-ı hâk-sârın” ehl-i İslâm karşısında duramayacaklarını bilseler kendilerine verilen vazifeleri bi-hakkın yerine getirirlerdi. Ancak Osmanlı askeri “sabr u sebâtan” uzak olduklarından firar yolunu tercih etmeye meyilli idiler. Bu husûsun farkında olan Ruslar, “istikbâr-ı kâfirânelerini” kat-be-kat artırmışlar ve bu günlerde ehl-i İslâm üzerine hücum ederek Balkanların beri yüzüne geçmek ve önünü boş bularak “İstanbul'a kadar gelmek fikr-i fâsidesine düşmüşler” idi²⁵¹. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz vechile her ne sebebe mebni ise Osmanlı tarafı bir türlü sulha yanaşmıyordu.

Bu arada Rus asker sayısı ile ilgili alınan istihbaratlar da farklı idi. Yenipazar'a yerleşen Rus asker sayısını Sadrâzam Reşid Mehmed Paşa Bâbıâli'ye gönderdiği bir kâimesinde elli bin olarak göstermişken başka bir kâimesinde de otuz bin kadar olduğunu söylemişti. Bahsi geçen ikinci kâimesinde Sadrâzam, İstanbul'ca alınan tedbirlere üstü kapalı sitemlerde bulunduktan sonra “Rusyalu'ya ya hücum olunması yahud musâlahanın çaresine bakılması şıklarından tercih olunacak şıkkın sür'at-i işârını” istemişti²⁵².

Yukarıda bahsettiğimiz Adolphus Slade'in ifade ettiği “umursamazlıktan” başka “geçilmesinin imkansız olduğu” düşünülerek Balkanlar yeterince müdafaa edilmemişti²⁵³. Söz konusu umursamazlığın Rusların Balkanları aşmasına kadar devam

²⁵¹ BOA, Mühimme Defteri/246, s. 12, h. 43.

²⁵² Tarih-i Lütfi, II, 83-84.

²⁵³ Driault, 176.

ettiği anlaşılmaktadır. Rusların Balkanları aşması ile İstanbul'da bir telaş baş göstermiş²⁵⁴ ve sulh çalışmalarında da yeni bir safhaya girilmişti.

III- RUSLARIN BALKANLARI AŞMASI VE SULH ÇALIŞMALARI

Rusların Balkanları aşarak Edirne'yi istilâ etmesi İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yı protestosuna sebep olmuştu. Ancak Osmanlı tarafının savaştan ümidini keserek "her ne sûretle olursa olsun" sulh arayışlarına başlamalarını da intac etmişti.

Ruslar, savaşın başladığı sıralarda neşrettikleri beyânnâmede savaş ilan etmekten maksadlarının; "Zabt-ı memâlik" olmadığını, Akkermân Andlaşması ile elde ettiği haklarının icra edilmesi ve Pertev Efendi'nin yayınlamış olduğu beyânnâmede serdedilen ifadelerin "Rusya'nın namusuna dokunduğunu" ve buna mukabil savaş açmak mecburiyetinde kalındığını; "ikmâl-i nâmûs kazıyyesiyle ahkâm-ı ahdiyyenün icrâsı garazından ibâret" olduğunu açıklamışlardı.

Şimdi ise Edirne'yi işgal eden Ruslar, savaş başlarken ortaya koyduğu düstûrlar sebebi ile söz konusu protestoya muhâtab olmuşlar ve daha ileriye gitmeyi uygun bulmayarak "karagol şeklinde Çorlu'ya kadar süvârî sevk" etmekle iktifâ etmişlerdi. Söz konusu bu protesto dahi Edirne'nin istilâsı ile birlikte Rus ilerlemesinin önlenemeyeceği sûretinde İstanbul'da zuhûra gelen korkuyu yok etmeye yetmemişti.

Karadeniz kıyısında Anapa'dan Batum'a, Anadolu'da Erzurum'a, Rumeli'nde de Tuna'nın geçilerek Varna Balkanı'nın kolaylıkla aşılması ve Edirne'ye varıncaya kadar işgal edilmiş olması Ordu-yı Humâyûn'da "nasıl olur ise olsun müsâlaha madde-i hayriyyesine teşebbüsden gayri çâre kalmamış" olduğunun düşünülmesine sebep olmuş ve bir murahhas tayin edilmesine karar verilmiş idi. Ancak gönderilecek murahhasın elinde "bâlâsı hatt-ı humâyûn ile müzeyyen tuğralı emr-i âlî" ile ruhsat bulunması gerekiyordu. Eğer bu ruhsat bulunmayacak olur ise Ruslar, bu murahhası resmen görevlendirilmiş olarak görmeyecekler ve müzâkere taleplerini reddedeceklerdi. Yine de "hiç olmaz ise müsâlaha maddesine rağbet u teşebbüs olunduğu" sûretinde bir şâyia çıkartılarak düşmana şaşırtmaca verilebilir ve Rus ilerlemesi yavaşlatılabilirdi. Bu fikirden hareketle bir nebze

²⁵⁴ Slade, 191-198; Ahmed Muhtar, II, 42-44; Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, 29.

olsun rahat bir nefes alabilmek ümidi ile Sadrâzam kethüdâsı Tâhir Efendi murahhas tayin olunarak 31 Ağustos'ta General Anşef Karasofski'ye gönderilmişti²⁵⁵.

Tâhir Efendi'nin elinde bulunan vazife kağıdı General Karasofski tarafından “yedinde bâlâsı hatt-ı humâyûn ile muvaşşah ve müzeyyen tuğrâlı fermân-ı âlî” bulunmadığı gerekçesi ile kabûl edilmemişti. Ancak bu esnada bit-tevâfuk Defterdâr Sâdık Efendi ve sudûrdan Emîn Beyzâde Abdulkâdir Bey'in murahhas tayin edilmeleri ve Âmedî-i Dîvân-ı Humâyûn Akif Efendi ser-kitâbeti ve Dîvân-ı Humâyûn tercümânı Esrâr Efendi tercümânlık hizmetleri ile memûr kılınmaları üzerine yola çıkmış bulunan heyet Edirne'ye gelmişti. Bu gelişmeler karşısında da Tâhir Efendi, Ordu-yı Humâyûn'a avdet etmişti²⁵⁶.

Sadrâzam Mehmed Reşid Paşa, içinde bulunulan vaziyeti ordu erkânı ile müzâkere ettikten sonra üzerinde ittifak ettikleri fikirleri 15 S 1245 (16 Ağustos 1829) tarihli Sultan'a gönderdiği kâimede nakletmişti. Ordu erkânı vaziyeti hiç de iç açıcı bulmamıştı. Şumnu'da bulunan asker kâfi derecede değildi. Aylıklı askerlerinin çoğunun Erzurum ve havalisinden olmaları münasebeti ile gerek Erzurum'da meydana gelen uygunsuzluklardan ve gerekse “diğer feci hâdiselerden” dolayı hemen hemen askerlerin hepsi korku ve dehşete kapılarak topu birden gitmeğe fırsat gözetir olmuşlar ve hatta Asâkir-i Mansûre ve diğer askerlerden olmak üzere “günde ellişer altmışar nefer firar etmekte” idi. Askerin hâli Şumnu'nun kolayca düşman eline geçeceği fikrinin doğmasına sebep olmuştu. Şayet Şumnu düşecek olursa muhtemelen Balkan'ın güneyinde önü alınması zor olan türlü türlü fenalıklar zuhûr edecekti.

Bizzat Sadrâzam tarafından verilen bu bilgilere göre ordu erkânı, savaşacak güçlerinin olmadığını ifade etmiş ve Ruslarla sulh yolunun araştırılmasını istemişlerdi²⁵⁷. Esasen bu esnada bizatihi sulh faaliyetleri de başlamış bulunuyordu. Sadrâzam yukarıda bahsi geçen kâimesinden bir hafta kadar evvel 9 Ağustos 1829 (8 S 1245) tarihli gönderdiği arzıda, Diebiç'e bir mektup yazarak sulh yapma arzusunu bildirdiğini ifade ile

²⁵⁵ Çınar, 27-28.

²⁵⁶ Çınar, 29. Abdurrazzak Bahir'in “dönmek zorunda kaldı” dediği Tâhir Efendi'nin Sâdık Efendi ve Abdulkâdir Bey ile birlikte murahhas tayin olduğuna dâir BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 454'de bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre; murahhas tayini ile ilgili sâdır olan hükmün bir nushasının Tâhir Efendi'ye âit olduğu görülmektedir. Buna rağmen Tâhir Efendi'nin ismi ileride bahsedilecek olan sulh müzâkereleri esnasında bakma imkânı bulduğumuz kaynaklarda hiç zikredilmemektedir. Bu münasbet ile Tâhir Efendi hakkındaki bilgileri netleştirme imkânımızın olmadığını söylemeliyiz.

²⁵⁷ Sadrâzam tarafından Sultan'a gönderilen 15 S 1245 (16 Ağustos 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 43946.

sulhun lüzûmuna işaret etmişti. Sadrâzam'a göre vaktin ve hâlin icabına göre “musâlaha her vechile ehven” ve sulh yapılacak olur ise “Saltanat-ı Seniyye ve kâffe-i ümmet-i Muhammediye haklarında hayrı müntec olacağı” ayan beyan ortaya çıkmıştı. Savaşın gidişatı Osmanlı devletinin aleyhine cereyan etmekte idi. Ruslar, elde ettikleri zaferden istifade ederek “esas sulh kat' olunmadıkça mütareke maddesine rağbet” dahi etmeyeceklerdi. Sulh yapılması kadar sulhun bir an önce yürürlüğe girmesi de “Saltanat-ı Seniyye ve kâffe-i ümmet-i Muhammediye haklarında” sayısız faydalar temin edeceği Osmanlı devlet adamları tarafından mütalaa olunmakta idi. Hülâsa sulhün gecikmeye tahammülü bulunmamakta idi²⁵⁸.

Askerlerin maneviyâtlarının bozuk olması, aylık alamıyoruz, diye savaşmamış olmaları²⁵⁹ erzak sıkıntısı²⁶⁰ ve bilhassa Sadrâzam ve sâirlerden, “musâlahanın vücûbuna” dâir gelen tahrîrâtların ve bunlara ilâveten İstanbul kapılarının Ruslara açılmış bulunmasının ve bunların da ötesinde bizâtihi yapmış bulunduğu siyasî hataların tesiri ile olsa gerek ki Sultan Mahmud, başlangıçta sergilediği sert tavrından uzaklaşarak sulh yapmaktan başka bir çare düşünememiş ve sulh yolunun açılması için şu sözleri sarf etmek mecburiyetinde kalmış; “Benim muradım ancak şeâiri-i diniyyeyi a'lâdır, başkaca garazım yokdur, gâile-i saltanattan usandım, varın Dâr-ı Fetevâ'da meşveret idin.” demişti²⁶¹.

Daha önce ifade edildiği gibi Rusların Balkanları aşması ve İslimye, Yanbolu taraflarına gelmiş olması Sultan da dâhil olmak üzere bütün halkın üzerinde büyük bir korku, dehşet ve telaş meydana getirmiş bulunuyordu. Halbuki o esnada –yine ifade edildiği üzere-Rus ordusu müthiş bir hastalığın etkisi altında idi. İşkodralı Mustafa Paşa da on beş bin kadarı talimli olmak üzere kırk bin kadar asker ile Filipe'ye gelmiş ve bunu Bâbîâli'ye haber vermiş idi. Bilhassa Edirne'nin kolayca zabtedilmesi ile korku ve dehşete kapılmayıp da vaziyetin icabına göre cesaretle hareket edilebilse idi; belki de bir anlamda Devlet'in çöküş belgesi diyebileceğimiz Edirne Andlaşması imza edilmemiş olacaktı.

Balkanlar aşıldıktan sonra Edirne'de toplanan ruesânın İstanbul'a gönderdikleri şukka arz olunduğu vakit, “Bu sûrette kâtibâne elfâz ile şöyle tedbîr olundu, böyle

²⁵⁸ Sadrâzam tarafından Sultan'a gönderilen 8 S 1245 (9 Ağustos 1829) tarihli arıza: **BOA, HH, 42492-G.**

²⁵⁹ Mehmed Bey imzalı, 1 R 1245 (29 Ekim 1829) tarihli kâime: **BOA, HH, 43152-E.**

²⁶⁰ 27 N 1244 (2 Nisan 1829) tarihli Mustafa Bey imzalı kâimeler: **BOA, HH, 43960-H ve BOA, HH, 43960-İ.** Bu iki kâime; ifadede biraz fark olmakla beraber aynı muhteva ve aynı uslûbu hâiz bulunmaktadır.

²⁶¹ Tarih-i Lütî, II, 85.

olunacak dinilüb de vakit geçirmek olur ise maâzallah taâlâ pek çirkin sûretlere varacağı âşikârdır. Şimdiden bunun çaresi ne ise hemân bir yere gelüb müzâkeresini idesiz²⁶².” sûretinde sarf olunan sözler, Sultan’ın hâlet-i rûhiyesini ortaya koyduktan başka iş erbâbının da ne derecede işlerini yürütmeyi becerdiklerini gösterir mâhiyettedir.

Rusların Balkanları aşarak İstanbul’a yakın bir mevkiye gelmiş bulunmaları, Osmanlı devlet adamlarında bir telaşa sebebiyet verdiği gibi yukarıda ifadeye çalıştığımız vechile Sultan da dâhil yetkililerin savaşı kaybetme sorumluluğunu bir başkasına atmaya çalıştığını görüyoruz.

Kırklareli istilâ edildiği esnada muhafızı bulunan vezir Abdurrahman Paşa’ya Kaymakam Paşa’nın reva gördüğü sözlerle imânını sorgular bir tavır sergilemesi bu husûsun yeterince izâh edilmesi için kâfi gelecektir, kanaatindeyiz. Kaymakam Paşa, savaş kazanmak için askerî eğitimin önemini gözardı etmiş olsa gerek ki Abdurrahman Paşa’yı tenkit ederken savaş esnasında “müslümanca sebât u gayret” etmediğini ve bu münasebetle Paşa’nın hâli maiyyetinde bulunan askerlere de sirayet ederek “kaçmaklığı i’tiyâd” hâline getirdiklerini, söylemiş ve sözlerini “orasını gâvur istilâ iderek elhâsıl şimdiye kadar sizin pek çok fenalık ve uygunsuzluğa âlet gibi olmuş olduğunuz zâhir olub ancak her ne ise şimdiki hâlde Çorlu’da bulunan hassa muhâfızı Osman Paşa ile birleşmeniz münâsib görülmüş olmağla...” diyerek sürdürmüştü²⁶³.

Bu sözler ile Kaymakam Paşa’nın yukarıda ifade ettiğimiz gibi bir suçlu aradığını düşünüyoruz. Ancak mevki ve makam ne olursa olsun insan dilediği gibi söz söyleme, dilediği gibi hareket etme hakkına sahip olmasa gerektir. Ortada olan bir husûsu ifade edelim ki; bu sözler zaten çok zayıf olan yardımlaşma ve dayanışmayı iyice zayıflatmaktan başka bir işe yaramayacağı gibi iş yapacakların heveslerini dahi kıracaktı. Sırf bu sözlere dayanarak hüküm verecek olsak, herkes vazifesini icra etti de Abdurrahman Paşa müslümanca hareket etmediği için savaş kaybedildi, dememiz ve 1828-1829 Savaşı’nın mağlûbiyet sorumlusu olarak da Abdurrahman Paşa’yı göstermemiz icab ederdi.

Bir an için Abdurrahman Paşa’nın hatalı; Kaymakam Paşa’nın haklı olduğunu kabûl etsek bile yanlış hareket eden bir tek o değildi. O da birçok yetkili şahıs gibi genel

²⁶² Tarih-i Lütüfî, II, 96.

²⁶³ Tarih-i Lütüfî, II, 97.

gidişattan nasibini almış ve işleri bir türlü rayına oturtamamıştı. Bu savaş ile ilgili Osmanlı Devlet Arşivi'ndeki belgelere ve ilgili eserlere bakıldığı zaman birçok yerde birçok komuta hatasının zuhûra geldiğini fark ederiz; ancak biz bu çalışmamızın özünü göz önünde bulundurarak ve savaş tekniği ile ilgili husûsları uzmanlarına bırakmak niyeti ile teknik konular üzerinde fazlaca durmayı münasib bulmuyoruz. Yine de mezkûr Paşa'yı sorgulamadan önce şu sorunun sorulması herhâlde yerinde olacaktı: Abdurrahman Paşa ya da onun gibi üzerine şübhe çeken kişilerin savaş meydanlarında bulunmasına ruhsat veren kişiler, sorumluluk almaktan muaf mı idiler?

Karar mevkiindeki kişiler, icrâ mevkiinde olanlardan daha az sorumlu değildiler; hatta idare etmekle mükellef kimseler, vaktin şartlarına ve ellerinde bulunan memûrların kapasitelerine göre hareketlerini tertip etmek mecburiyetinde olmaları münasebeti ile onlardan daha fazla mesûldüler.

Meseleye bu zaviyeden bakıldığı zaman II. Mahmud'un, "bu husûsda dîn u devletim için şuna buna bakmayarak ne vechile çalıştığım hazret-i Hakk'a ve ehl-i insâfa ma'lûmdur. Amma çi-fâide gerek başda olan me'mûrlarımızda ve gerek nizâmın gayri olan bir takım maslahatın neticesi nereye varacağını fark ve temyîz itmez halkımızın adem-i gayret ve diyânetsizliklerinden işte en sonra bir vechile kabul idemeyeceğimiz şeyleri ma'a-ziyade biz-zarûr kabul itmekliğimiz îcâb eyledi..." türünden yakınmalarının hiçbir ma'nâsı olmayacaktı²⁶⁴.

VI- AVRUPA DEVLETLERİNİN SULH ÇALIŞMALARINDAKİ ROLÜ

1- PRUSYA'NIN SULH TEŞEBBÜSLERİ

Yunan meselesine dâir müttefik devletlerin isteklerini kabûl etme husûsunda Osmanlı devletinin yumuşama gösterdiği bir dönemde başta Prusya devleti olmak üzere Avrupa devletleri de Osmanlı-Rus savaşını sona erdirmek için harekete geçmişlerdi. Bu cümleden olarak Prusya elçisi Royer'in haziran ayından itibaren sulh zeminini araştırma çalışmalarına başladığını görmekteyiz²⁶⁵. Ancak Prusya'nın sulh temini için daha 1828 savaşı cereyan ederken gayret gösterdiğini de müşahade etmekteyiz.

²⁶⁴ Sultan'a sunulan telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 39466.; Tarih-i Lütfi, II, 14.

²⁶⁵ Iorga, 352.

1828 kışının yaklaştığı sıralarda kaleme alındığı anlaşılan Prusya sefirinin tercüman İstovyoviç'e verdiği ta'limnâmede 6 Temmuz tarihinde imza edilen Londra Muâhedesi'ni murahhaslar tayin ederek Osmanlı devletinin müzâkereye başlamasının kendi menfaatine olacağı ve hatta başta Rus meselesi olmak üzere diğer meselelerin de halledilmesi yolunu açacağı beyan ediliyordu. Bunun bir manâsı da Londra Protokolü kabul edilmedikçe Rusya ile cereyan eden savaşın sona ermeyeceği idi. Ta'limnâmeden anlaşıldığı kadarı ile bu resmî görevlendirmeye kadar Prusya elçisi, sulh çalışmalarını kendi inisiyatifini kullanarak yürütmüştü. Devletin Hariciye Nazırı da onu hâdiselerin içinde bulunan şahıs olarak yapmış olduğu faaliyetler istikametinde bu husûsla ilgili resmen görevlendirmişti. Ancak bu resmi görevlendirmenin Rus Çarı'nın isteği ile olabileceği ihtimali de bulunmakta idi²⁶⁶. Prusya devlet yetkililerinin edindiği intibalara göre Rusya imparatoru müzâkerelere başlandığı takdirde "kemâl-i derece hakkâniyet ve i'tidâl ızhâr" edecekti²⁶⁷. Ancak Prusya devletinin sulh faaliyetleri, bu dönem itibari ile Osmanlı devleti açısından fazla önemi haiz bulunmamakta idi. Zira; Prusya memurları zâhirde Osmanlı'dan yana gözükmelerine rağmen içten içe Rusya'yı tutmaları sebebi ile onlara itimat olunmamakta idi²⁶⁸.

Savaşın bir an önce sona erdirilmesinden yana olan Nikola, kayınpederi olan Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm (1797-1840) vasıtası ile sulh çarelerini araştırmaya başlamıştı. Bu iki zat arasında geçen mülâkatta Çar, "tevsî-i mülk ve ehl-i İslâm'a sû-i kasd daiyyesinde" olmadığını ve müzâkerelere başlamak için Rus murahhasların hazır olduğunu, eğer Osmanlı tarafından da murahhas tayin edilecek olursa müzâkerelere hemen başlayabileceklerini, söylemişti²⁶⁹.

Temmuz 1829 tarihlerinde Prusya kralının olağanüstü elçisi olarak General von Müffling İstanbul'a gelmişti. Çar'ın kendisini sulh yapmakla görevlendirdiğini söyleyen bu zata Prusya elçisi Royer de yardımcı olacaktı. Müffling ve elçinin ardı ardına gelen ısrarları karşısında Bâbiâli, Akkerman Andlaşmasının hükümlerini yerine getireceğini ve Londra Muâhedesi kararlarını kabul edeceğini bildirdi²⁷⁰.

²⁶⁶ I. Nikola'nın Prusya kralının damadı olması (Tarih-i Lütfi, II, 101) düşünüldüğü takdirde böyle bir ihtimal akla yakın gözükmektedir.

²⁶⁷ Prusya'nın İstanbul elçiliğinde görevli memûrun tercümanı İstovyoviç'e verdiği talimnâmenin tarihsiz tercümesi: BOA, HH, 47380.

²⁶⁸ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 39457.

²⁶⁹ Turan, a.g.m.

²⁷⁰ Iorga, 352.

2- DANİMARKA'NIN SULH TEŞEBBÜSLERİ

Prusya devletinden başka sulh çalışmalarını yürüten devletlerden biri de Danimarka devleti idi. Danimarka'nın Rusya'daki elçisinden İstanbul'daki elçisine gelen mektuplarda Rusya'nın sulh yapmaya hazır olduğu ve murahhaslar tayin edilmesini istediği bildiriliyordu. 1828 Kasım ayı itibari ile gönderilen bir mektupta Petersburg'daki Danimarka elçisi, Rus askerinin Anadolu ve Rumeli'nde yapmış olduğu istilalara istinaden Çar'ın sulha yanaşmayacağını zannettiğini, ancak Çar'ın sulh yapma arzusunda olduğunu, müzâkerelerin yapılacağı yer olarak da Akkerman kasabasını seçtiğini, Akkerman'a murahhaslar gönderildiği takdirde müzâkerelerin başlayabileceğini, söylemişti²⁷¹.

Bu mektuplar vesilesi ile Danimarka elçisi ile Hizmet-i Riyâset arasında gayri resmî bir mülâkat vuku bulmuştu. Mülâkat esnasında mektuplardan birinde "Rusya devletinin niyeti Akkerman Muâhedesini te'yîdden ibâret" yazılı olduğu bahsi geçince Osmanlı tarafından verilen cevapta Akkerman Andlaşmasından sonra Rusya'nın kendi kendine "nakz-ı ahd ve i'lân-ı harb" ettiği dile getirilmiş ve "şimdiye kadar olunan muhârebât ve atılan bu kadar top ve tüfenk ve sefk-i dimâ' keyfiyeti" ile Akkerman Andlaşması hükümlerinin tamamen ortadan kalktığı ve ilga edildiği görüşü ortaya konulmuş idi. Bu vaziyete göre de Akkerman Andlaşması'ndan bahsedilmesinin ma'nâsının olmadığı, dolayısı ile şimdiki hâle göre "hakk u adl üzere" bir musalaha tesis ve "usûl ve esâsının tayin" edilmesi icab ediyordu.

Osmanlı tarafı şimdiye kadar akdedilmiş olan andlaşmaların hükümlerini ibtal ederek Ruslar ile yeni baştan bir müzâkere kapısının açılmasını arzu etmekte idiler. Mezkûr elçi de, Rusların sulh isteme sebebini ta savaşın başından beri Osmanlı tarafının göstermiş olduğu "şiddetli mukâvemet" ile izah etmişti. İki devletin içinde bulunduğu şartlar göz önünde tutulunca 1828 Savaşı'nın Türklerin bir hayli muvaffakiyeti ile sonuçlanmış olduğu bile söylenebilir. Belki de bu husûs göz önünde tutularak ya da iç vaziyeti gizlemek maksadı ile Rusların "henüz Devlet-i Aliyye'nin mukâvemetini lâyıkıyla göremeyüb bi-avnihi Taâlâ bundan böyle görse gerektir" diye cevap verilmesi Osmanlı tarafının sulh yapma niyetinde olmadığını göstermekte idi.

²⁷¹ Danimarka'nın Rusya elçisinden İstanbul'daki Danimarka elçisine gönderilen 20 Teşrinisânî tarihli mektubun tercümesi: BOA, HH, 43922-B.

Aralık 1828 tarihli Danimarka'nın İstanbul'daki elçisi tarafından ikinci tercümana verilen talimât-nâmede Rusya Çarı'nın Rusya'daki Danimarka elçisini esirlerin mübadelesi husûsunda yetkili kıldığı ifade edilmişti. Bu münâsebetle İstanbul'daki elçi, "eğer Devlet-i Aliyye cânibinden mevâdd-ı muhtelif haklarında mülâkât olunması murâd buyrulur ise her bir husûsun müzâkeresine amâde" olduğunu ifade etmişti²⁷². Ancak Rusya'nın arzusu ile Danimarka tarafından sulh yapılması ile ilgili çalışmalar, Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir sulh hâsıl olmasına yetmeyecekti.

3- İNGİLTERE VE FRANSA'NIN OSMANLI-RUS SAVAŞINI ÖNLEME VE SULH AÇISINDAN ÖNEMİ

Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona erdirilmesi, İngiltere'nin insiyatifinde olduğunu söylersek, yanlış teşhis koymamış oluruz²⁷³. Elçilerin sulh ile ilgili tavırlarının ortaya konduğu hatt-ı humâyûn bu husûsu te'yîd etmekten başka Osmanlı devletini de tazyik ettiklerinin bir delili sayılabilir. Buna göre; Rus ilerlemesi ileri boyutlara vardığı bir sırada İngiltere ve Fransa elçileri "bir kere siz şu teklifâtı kabûl edin de Rusyalu'ya silâhını bıraktıralım da ba'dehu ta'dîline çalışırız" türünden sözler ile Osmanlı devletini sulha razı ettiklerini söylemek mümkündür. Hatta sulh müzâkereleri esnasında elçilerin bu tür sözlerinden istifade ederek andlaşma şartlarının Osmanlı lehinde olmasının temin edilebilmesi dahi planlanmış idi. Söz konusu hatt-ı humâyûnda Sultan, "İşte şurasını Reis boşlamayub aralık aralık suâlden hâli olmasun. Artık maslahat bu pereseye gelmiş deyub de ye's u futûr getürürcesine durmağa gelmez." sözleri ile Reis Efendi'nin bu husûstan faydalanmasını istemekle birlikte her şey bitmiş olmasına rağmen son bir gayretle hiç olmazsa ümitsizliğe düşülerek eli ayağı bağlı kalınmasını istememişti²⁷⁴.

²⁷² İstanbul'daki Danimarka elçisinin tercümanına verdiği 19 Kânûnuevvel târihli talimât-nâmenin tercümesi: **BOA, HH, 43922-C.**

²⁷³ Felemenk elçisinin; Rumeli'de savaş vukû' bulurken İngiltere elçisinin Korfo'da Rusya elçisi ile birlikte hareket etmesini doğru bulmamasına İngiliz elçisinin göndermiş olduğu mektûbda yazmış olduğu "Bizim ile Rum maslahatını görmek husûsı Rusya seferinin hutâmını dahi muntec bir vesile-i tabiiyye olacağı Reis Efendi hazretlerinin nuhât-ı fehmi-âlileri değil midir?" ifadeleri İngiltere'nin savaşı önleyebilmeye muktedir olduğunu gösterebilecek özelliktedir. Mektubun tamamı için bk. Korfo adasında bulunan İngiltere elçisinin Felemenk elçisine 12 Ağustos 1828 tarihli gönderdiği mektup: **BOA, HH, 40519.**

²⁷⁴ Sultan'a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: **BOA, HH, 42719**; Sultan'a sunulan tarihsiz: telhis: **BOA, HH, 43933.**

İngiltere ve Fransa'nın arabulucuğu ile olacak bir sulh ancak bu iki devlet ve Rusya'nın Londra'da Yunanistan ile ilgili almış oldukları kararlara "muvâfakat" ile mümkün olabilirdi. Zira; İngiltere ve Fransa sulh olabilmesi için Yunanistan'a dâir ortaya koydukları isteklerinin kabûlünü şart koşmakta idiler²⁷⁵. Fransa elçisi Joubert ile Hizmet-i Riyâset'de Yunan meselesine dâir yapılmakta olan bir mülâkatta "Fransa devletinin merâmı Mora'da emniyet ve asâyişin iâdesi ve hukûk-ı insâniyetin icrası ise Devlet-i Aliyye reâyâsı hakkında nihâyet hadd-i raiyyete kadar in'an ve ihsan edebilür ve eğer Rusyalı'ya hizmet ise o sûret başkadır." denilerek, Rusya'nın arkasında Fransa'nın dolayısı ile İngiltere'nin bulunduğu imâ edilmişti²⁷⁶.

Daha önce bahsettiğimiz ve Sadrâzam'a da haber verildiğini söylediğimiz vechile Kulefçe Muharebesi'nin olduğu sıralarda Fransa ve İngiltere elçileri ile Mora ve Rusya meselelerine dâir söyleşiler yapılmakta idi. Yine bu görüşmelerden biri ile ilgili Sultan'a sunulan telhîsde anlatıldığı kadarı ile Rusya Çarı, savaş münasebeti ile yapmış olduğu masraflara mukabil az bir tazmîn ile iktifa edebileceğini, Anapa kalesinin savaş masrafları yerine mukâbil olabileceğini daha önceki söyleşilerde ifade etmişti²⁷⁷. Tekrar Rusya maslahatı açılınca Osmanlı yetkilileri Anapa'yı veremeyeceklerini, söylemişler ve gerekçesini de "Zira Anapa demek Çerâkisenin önü olup Çerâkise halkı ise Devlet-i Aliyye'nin tebeası ve orası ile Devlet-i Aliyye'nin başka münâsebeti ve hatta bütün vükelâ ve ekser vüzerâ-yı ızâmın dahi alâka ve münâsebetleri olmağla bunun lakırdısı hiç uymayacağı âşikârdı." Sözleri ile açıklamışlardı. Ancak elçiler daha önce söylediklerinde ısrar etmişlerdi. İngiltere elçisi de sûret-i haktan görünme isteğinden olsa gerek ki savaş tazmînâtı ve dolayısı ile Anapa maddesinden hiç bahsetmeyerek herkesin sulh isteğinde arzulu olduğunu ifade etmiş ve sulh şartlarının da hangi esaslar üzere bulunması gerektiğini ifade etmişti. Buna göre; öncelikle Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü korunmalıdır. İkinci olarak Osmanlı devleti müttefik devletlerin Londra'da almış olduğu kararlara uyması gerekmektedir. Üçüncü olarak daha önce akdedilmiş bulunan andlaşmalar bâkî kalmalıdır. Dördüncü olarak da sadece ticâret münasebeti ile meydana gelen zararların tazmîn edileceği "husûsları i'lân edilmelidir."

²⁷⁵ Tarih-i Lütfi, II, 108.

²⁷⁶ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 39457.

²⁷⁷ Musâlahâ maddelerinin hafifletilmesine dâir devletler tarafından teşebbüs olunduğu sıralarda "tazmînât bedeli olarak yalnız Anapa kalesinin terkiyle iş biteceğini" Fransa sefirinin haber verdiği ve "Anapa tarafıyla Devlet-i Aliyye'nin münâsebe-i mahsûsa-i umûmîsi olduğundan Anapa'nın terki nâ-kâbil olduğu" beyân edilince "Anapa'nın bedel-i tazmîn olacağına aklı kesmeyüb lâkin Anapa'yı Rusya'nın talebine sebep istirkâk-ı nüfûs gibi ol havâlideki fenalıkların ref'idir." sözleri ile Anapa'nın verilmesinin lüzûmunu müdâfaa edilmiş idi. Bk. tarih-i Lütfi, II, 103.

Sulh ile ilgili bu dört maddeyi sıralayan İngiltere elçisi, sulhun olmasını ancak Rusya lehine olarak gelişmesini pek arzular görünmekte idi. O'na göre, "bir kere mütâreke olursa ba'dehu ruhsat-ı kâmile ile tarafeynden murahhaslar dahi gönderilerek elbette bir hüsn-i netice" bulunacaktı. Elçinin "hüsn-i netice" olarak ortaya koyduğu meselenin halledilmesine dâir sözlerinin anlamını şimdiki merhâlede "Osmanlı devletinin iflâsı" manasını mutazammın olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz.

İngiltere elçisi bir taraftan Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü koruyor gibi görünürken diğer taraftan da Yunanistan'ın resmen kopup gitmesi için baskı uygulamakta idi²⁷⁸. Ancak Osmanlı yetkilileri, İngiltere elçisinden memnûn iken Fransa elçisi ile ilgili şikâyet-i mûcib sözler sarf etmekte idiler. Bir taraftan da "Frenklerin derkâr olan hiyel u televvünâtlarından" bahsedilerek "bundan böyle dahi müzâkerelerin ilerüsüne varıldıkça dürlü hiyel u sanâlar peydâ itmeleri ve kezâlik Rusya memûrlarıyla müzâkereye girişildikde anlar dahi mevâdd-ı cüz'îye diyerek dürlü teklifâta başlamaları..." sözleri ile Avrupa devletlerine itimatlarının olmadığını ortaya koymakta idiler. Ancak her şeye rağmen İngilizlere sempati ile bakmaktan kendilerini de alamıyorlardı. Bunu; çaresizliğin bir neticesi olarak bir dayanak ihtiyacına binaen böyle bir tavır sergilendiği tarzında değerlendirmek mümkündür²⁷⁹. Buna ilaveten bu sempatinin hâsıl olmasında İngiliz memûrların meseleye vâkîf bir sûrette Osmanlıların hissiyâtına hitab ederek nabzını tutmaya muvaffak olabildiklerini de göz ardı edemeyiz. Ancak vaziyet hangi merkezde olur ise olsun devlet idaresi hissiyâta yer verilemeyecek kadar hassas bir mevzû idi. Hâl böyle olmakla beraber II. Mahmud'un devlet idaresinde hissiyâtı ön planda tuttuğunu söyleyebiliriz²⁸⁰. Daha evvel zikrettiğimiz gibi "ikinci Alemdâr vakası zuhûrundan havf"

²⁷⁸ Bu sıralarda Bâbîâli, Avrupalıları teskin etmek maksadı ile Yunanlılara bazı imtiyazları da ihtiva eden bir ferman yayınlamıştı (fermanın metni için bk. Tarih-i Lütfi, II, 201-205). Ancak İngiltere ve Fransa devletleri, bunu kâfi görmeyerek 22 Mart 1829 tarihli Yunanistan'a müstakil bir devlet statüsü veren İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin imzaladığı Londra Muâhede'si'ni kabul etmesini istemişler ve 9 Temmuz tarihli bir notayı Bâbîâli'ye vermişlerdi. Nihayet Bâbîâli, 15 Ağustos'ta Yunanistan'ı müstakil bir devlet olarak tanıdığını ilan etmişti (Turan, a.g.m.). Fransa ve İngiltere elçilerine verilen müzekkerenin sûretinde bu husûs "Devlet-i Aliyye Londra Muâhede'si'ni kabûl eylediğinden mâ'adâ bu ref' dahi icrâsiçün yine Londra meclisinde her ne fasl u kat' olunur ise tamamen kabûl eyleyeceğini muâhede-i mezkûreyi imza ve hatm iden düvel memûrlarının tarafına va'd u taahhüdü beyân ider." sûretinde ifade edilmişti. Bk. Fransa ve İngiltere elçilerine verilen müzekkerenin sûreti: BOA, HH, 43204-C.

²⁷⁹ Fransa ve İngiltere elçileri ile yapılan müzâkereleri hâvî Sultan'a sunulan tarihsiz mektup: BOA, HH, 40405.

²⁸⁰ Ahmed Muhtar, II. Mahmud'un sulha ruhsat veren "Benim muradım ancak şeâir-i diniyyeyi a'lâdır! Başka garazım yoktur! Gaile-i saltanattan usandım! Varın Dâr-ı fetvâda meşveret idin" sözlerini naklettikten sonra "Görülüyor ki Mahmud Hân-ı Sâni saltanata, harbe o kadar hâris, o kadar mağrûr bir hükümdar iken yekdiğerini müteakib idilen hatalar anı saltanattan, ihtimal ki candan da usandırmıştır."

edilmeyerek ya da İşkodralı Mustafa Paşa'nın ne yapacağı belli değildir, denilmeyerek savaşa dâhil edilse idi muhtemelen savaşın kaderi daha değişik olabilecekti. Daha açık olarak ifade edecek olursak; merkezî idareyi ellerinde bulunduranlar, İngiliz ve Fransız elçilerine –bunların Mora meselesinde ısrarlarının dozajını ve taleplerini artıran tavırlarına rağmen- gösterdikleri itimadın cüz'î bir miktarını kendi idaresi altında bulunanlara göstermemişlerdir. İngiliz ve Fransız elçilerinin İstanbul'a dönmeleri için büyük gayretler sarfedilmiş²⁸¹; ancak onlar yapacaklarını yine yapmışlardı. Adolphus Slade, Avrupa devletlerinin savaşı önleyebileceklerini tayin ettikten sonra, onların hangi hâlet-i rûhiye içerisinde hareket ettiklerini de “*Avrupa diplomasisi, müslüman bir devletin çöküşünü tam bir haçlı edasıyla seyretmiş ve bundan pek ibtidaî zevk duymuştur.*” sözleri ile ortaya koymakta idi²⁸².

Edmond Rossier de “*Maamařih yunan topraklarının kurtuluşu (Libération) Rus-Türk muharebesinden ziyade Londra muahedesinin ve Navarin muharebesinin eseridir.*” diyerek 1828-1829 Saşaşı'nın sonucunun Avrupalı devletler tarafından tayin edildiğini ortaya koyduğu gibi Avrupa devletlerinden Osmanlı devletine ne derecede fayda hâsil olabileceğinin de altını çiziyordu²⁸³. Ancak Osmanlı devlet ricâli, İstanbul'un Rus işgalinden ancak Avrupa devletlerinin yardımı ile kurtulabileceği fikrinde olmuşlar ve söz konusu devletlere ümit beslemeye devam etmişlerdir.

yorumunu yapmıştır (bk. Ahmed Muhtar, I, 270-271). II. Mahmûd'a aid yukarıdaki sözler için ayrıca bk. Tarih-i Lütfi, II, 85; Turan, a.g.m.

²⁸¹ Tarih-i Lütfi, II, 12.

²⁸² Slade, 208.

²⁸³ Rossier, 31.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE VE EDİRNE ANDLAŞMASI

A- MÜTAREKE VE MURAHHAS TAYİNİ

Daha önce bahsedildiği üzere içinde bulunulan şartların içinden çıkılmaz bir hâle gelmesi ile İstanbul cânibinde mütareke arzusu artmış ve II. Mahmud, saltanattan usandığını, söyleyerek meşveret edilmesini istemişti. Bunun üzerine Bâb-ı Fetevâ'da umûmî meclis akdedilerek Rusların hücumları, Osmanlı askerinin vaziyeti ve Frenklerin nahoş istekleri ifade edildikten sonra musâlaha meselesine dâir bazı fikirler ortaya konmuştu. Bu meclis esnasında Reisü'l-Küttâb Pertev Efendi, "Sulh olsa da dokuz ay sürmez be-herhâl kıtâl lâzım gelür." diyerek Ruslarla sulh olmasına muhâlefet niyetinde olduğunu ortaya koymuştu. Ancak Şeyhülislâm Kadızâde Tâhir Efendi'nin "suver-i meşrûhaya göre sulh vâcib olduğu 'dürer' de musarrahdır" demesi üzerine ittifakla sulh çaresine bakılması kararı alınarak "musâlahanın tahakkukuna kadar beyhûde kan dökülmek için evvel emirde harekât-ı hasmânenin muvakkaten terki tedbirine teşebbüs eylemesi Reşid Mehmed Paşa'ya mahremâne" haber edilmişti²⁸⁴.

Bu sırada Sadrazam, Diebiç'e bir mektup göndererek, daha önce Diebiç'in müzâkeresini istediği dört madde²⁸⁵ ile ilgili cevabını bildirmişti. Sadrazam'a göre; bu maddelerden en önemlisi Mora maddesi ile ilgili olanı idi. Ancak bu mesele İstanbul'da bulunan Fransa ve İngiltere devletleri elçileriyle müzâkere edilmekte olduğundan bir kaç güne kadar bir neticeye bağlanabilirdi. Geri kalan üç madde ile ilgili müzakerelerin

²⁸⁴ Tarih-i Lütfi, II, 86; Ahmed Muhtar, II, 26-27.

²⁸⁵ Keleş Muharebesi'ni müteakib Diebiç tarafından müzâkere edilmesi istenen dört madde evvelce de bahsettiğimiz, Sadrazam'a gönderilecek mektûb sûretinde şu şekilde belirtilmiştir:

- 1- Devlet-i Aliyye'nin Rumeli ve Anadolu hudûdlarında memâlik-i mahrûsesinin temâmîyet u istiklâliyle el-yevm Rusya istilâsında bulunan cemî'-i kılâ' ve mevâkı'ın redd u teslîmi,
- 2- Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde mün'akid olan uhûd-ı sâbika ve Akkermân Muâhedesi'nin ibkâ ve icrâsı,
- 3- Tarafeyn tüccârının hasâret-i vâkıalarının ba'dehu bit-tahkîk tarafeynden tazmîni,
- 4- Rusyalu'nun başı örtülü istediği Karadeniz'de geşt ü güzâr serbestiyeti.

Her ne kadar Rusya tazmînât-ı seferiyeden bahis açmamış ise de bu dört madde tazmînât-ı seferiye ile birlikte beş madde olarak düşünülebilir. Bk. Sadrazam'a gönderilecek tarihsiz mektup sûreti: BOA, HH, 42492.

yapılabilmesi için de müzakereler esnasında nasıl bir usûl takip edilmesi gerektiğine dâir bir “ta‘lîmât-ı seniyye” beklenmekte idi. Sadrazam’ın söz konusu mektupta kullandığı ifadelerle bakılacak olursa Diebiç ile doğrudan bir diyaloga girmek istemediğini söyleyebiliriz. Ancak Sadrazam bu arada boş yere kan dökülmesini önlemek için derhal “terk-i harekât-ı hasmâne” olunmasını ve “tayin olunacak memurlar için tahsîs olunacak mahallin” kendisi tarafına bildirilmesi gerektiğini Diebiç’e iletmişti²⁸⁶.

Reşid Mehmed Paşa, Diebiç’e yazdığı bu mektubun ardından yeni bir mektup daha yazarak Beğlikçi Divân-ı Hümâyûn vekili Nûri Efendi ile Âmedî Divân-ı Hümâyûn vekili Mustafa Reşid Bey’i (meşhûr Mustafa Reşid Paşa) mütareke esâslarını müzâkere etmek üzere bu mektûbla birlikte Rus ordusuna yollamıştı.

15 S 1245 (16 Ağustos 1829) tarihli bu mektûbta, Mora maddesinin Dersaadet’de İngiltere ve Fransa elçileri ile müzâkere edilmekte olduğu ve bir neticeye bağlandığı takdirde Rusya’nın İngiltere ve Fransa ile bu konuda müttefik olması münasebeti ile alınan karara razı olacağı ve diğer maddelerin de “tanzîm ve tesviyesi ile müsâlahanın akdedilebileceği” ve bunun için de evvela mütâreke olunmasının lüzûmundan bahsedilmişti. Osmanlı tarafına göre; mütareke yeri olarak “Bergos ve Ahyolu misillü sâhilde bulunan bir beldenin ve yâhud ahar bir mahallin tahsîsi münâsib” bulunmakta idi²⁸⁷.

General Diebiç, Rusların Balkanları aşmasından sonra Aydos kasabasında bulunduğu esnada, Sadrazam’a gönderdiği cevabî mektupta, Kulefçe boğazında elde ettikleri galibiyetlerden sonra “ziyade kan dökülmesinin def’iyle ben-i âdemin âlâm-ı cedîdeden vikâyesi niyyet-i hayriyesine mümâşâten” beraberinde bir mektûb ile birlikte Rus ordusundan “Konton cenâblarını” görüşmelere başlamak üzere görevlendirerek Sadrazam’a gönderdiğini; ancak Osmanlı tarafının bu husûsda Diebiç’in beklediği ilgiyi göstermediğini ve şimdi gecikmiş olarak cevap verildiğini; 7 Haziran’da (Gregorian takvimine göre 19 Haziran) göndermiş olduğu mektûbtan bu zamana kadar (Gregorian takvimine göre 10 Ağustos) “harekât-ı seferiyeye” devâm etme mecburiyeti hâsıl ve Balkanları aşarak Edirne’ye yakın mesafeye varıncaya kadar bil-umum “bukâ’ u memâlik teshîrine muvaffak” olduğunu; bütün bunlara bakıldığı zaman “harekât-ı seferiyenin terki”

²⁸⁶ General Anşef tarafına yazılan tarihsiz mektup sûreti: BOA, HH, 42492-M.

²⁸⁷ Sadrazam tarafından General Anşef’e yazılan 15 S 1245 (16 Ağustos 1829) tarihli mektûb sûreti: BOA, HH, 43730-B.

onun gücünü aştığını mağrûrane bir tavırla ifade etmiş ve sulh şartları belirtilmedikçe mütâreke yapılması teklifini reddetmişti²⁸⁸.

Meydana gelen bu son gelişmeler, Reis Efendi sâhilhânesinde İngiltere, Fransa ve Prusya elçileri ile dahi müzâkere edilmiş ve Rus generale keyfiyeti haber vermesi için Reşid Mehmed Paşa'ya cevap yazılmıştı.

Bu evrak Sultan'a arz olununca sadır olan hatt-ı humâyûnda, Şumnu'daki askerin yılgınlığından bahsedilerek, bunu gören Rusların saldırılarını artırdığı ve işlerin sonuç olarak bu raddeye kadar geldiği; halbuki Rusların gözünün artık Şumnu'dan ziyade İstanbul tarafında olmasına mecburi "bu tarafın telaşı daha ziyade olması" gerektiği, ifade edilerek genel olarak vaziyet bu şekilde özetlendikten sonra o günün devlet adamlarının özleri ile sözlerinin bir olmadığına işaret edilmişti. Daha önce "haşır oluncaya değin bu uğurda çabalarız" diyen devlet adamlarından hiç biri sözünde durmamıştı. Söz konusu hatt-ı humâyûn, "İşte böyle kavli fiillerine uymayan herifler ile görülen maslahatın nihâyeti böyle olur. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh". sözleri ile nihayet bulmuştur²⁸⁹.

II. Mahmud'un bu tesbiti, son hâle göre bizce isabetli bir tesbittir. Ancak işlerin bu raddeye gelmesinde Tepedelenli Ali Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve daha sonra da İşkodralı Mustafa Paşa gibi güçlü paşalardan istifade edilmemiş ya da edilememiş olması da II. Mahmud'un siyasî bir hatası olarak mütâlaa edilebilir. Celâl Erkin, o günün idâri hatalarından bahisle gerekirse Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan -sadrızamlığa dahi getirilerek- istifade edilmesinin lüzumundan bahsetmektedir. O'na göre yapılan siyâsî hatalar neticesinde İşkodralı'dan dahi istifade edilememişti²⁹⁰.

Netice itibari ile Sadrazam'a gönderilen talimnâmede "Saltanat-ı seniyye muhârebe mesâibinin hıtamını murâd iderek ve Rusya imparatorunun niyyât-ı muslihâsına i'timad iderek şurût-ı âtiye üzere akd-ı musâlahaya âmâdedir" denilerek mütâreke için beş maddelik sulh esâsları, Rus tarafına teklif edilmişti:

- 1- *Gerek Rumeli'de gerekse Anadolu'da olsun Osmanlı devlet topraklarının istisnasız olarak iâde edilmesi,*

²⁸⁸ Diebiç tarafından gönderilen 29 Temmuz 1829 tarihli (Gregorian takvimine göre 8 Temmuz) tarihli mektup sûreti: BOA, HH, 43730-A.

²⁸⁹ Tarih-i Lütfi, II, 87; Bekir Sıtkı Baykal, *Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilâlar*, Ankara, 1985, 181 ("Edirne" armağan kitabından ayrı basım).

²⁹⁰ Erkin, 82.

- 2- Bundan önce akdedilen andlaşmalar ve “Akkermân Muâhedesi'nin” tamamiyle icrâ edilmesinin lüzûmunun kabul edilmesi,
- 3- Londra Protokolü kabul edilerek söz konusu Protokol esâsı çerçevesinde müzâkerelerin yürütülmesi,
- 4- Rus tüccar gemilerinin Karadeniz'de geliş-gidişlerinin serbest olması husûsu yapılacak işlerin en önemlisi olarak ele alınması Osmanlı devletinin “istiklâl-i mülkiyetine hâlel” getirilmemesi,
- 5- Her iki tarafın tüccarları ile ilgili meseleler ve iki tarafın da kendilerinin hakkı olduğu iddiası ile ortaya koydukları diğer isteklerin İstanbul'da müzâkere edilerek bir neticeye bağlanması.

Bu beş madde ile belirtilen sulh esasları Sadrazam'a gönderilerek mütareke için ruhsat verildi²⁹¹.

Diğer taraftan Çar da Diebiç'e sulh müzâkereleri için ruhsat vermişti. 10 Ağustos (Gregorian takvimi ile 22 Ağustos) 1829 tarihli General Diebiç'den Bâbîâlî'ye gelen mektûb sûretinde bu husûsun belirtilmesi üzerine nihâyet resmen sulh görüşmelerinin kapısı açıldı²⁹². Bundan sonra sıra murahhasların tayinine gelmişti.

25 S 1245 (26 Ağustos 1829) tarihli sâdır olan hükümle Osmanlı devletinden birinci murahhas olarak Baş defterdâr Mehmed Sâdık Efendi, ikinci murahhas olarak Anadolu Pâyesi sahibi Abdulkadir Bey ve üçüncü murahhas olarak da Ordû-yu Humâyûn'da kethüda vekili Mehmed Tâhir tayin edilirken²⁹³; Rusya devletince de Graf Diebiç baş murahhas olarak tayin edildi. Diğer Rus murahhasları, Diebiç tarafından tayin olunan Kont Alexi Orlof ve Kont Teodor Pâlin²⁹⁴ idi. Edirne'de bir araya gelen her iki devletin murahhasları kendilerine verilen ruhsatnâmeleri ibraz etmeleri ile sulh müzâkereleri de başladı²⁹⁵.

²⁹¹ Tarih-i Lütfi, II, 87-88; Ahmed Muhtar, II, 27-28.

²⁹² General Anşef tarafından gelen 10 Ağustos (Gregorian takvimi ile 22 Ağustos) 1829 tarihli mektûb sûreti: BOA, HH, 42492-I.

²⁹³ BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 454.

²⁹⁴ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri 83/1, s. 226'da Teodor Pâlin olarak kayıtlı bulunan bu Rus murahhasının ismi BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 410'da Neondor Bâlin ve Turan, a.g.m.'de Friedrich Pahlen sûretinde geçmektedir.

²⁹⁵ BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 410.

Rus tarafı, müzâkerelere esas olmak üzere sekiz madde olarak tesbit ettikleri tekliflerini ortaya koydular. Buna göre Rus teklifleri şu husûsları ihtiva etmekte idi:

- 1- Yunanistan'a muhtariyet verilmesi,
- 2- Harb tazmînâtı olarak Ruslara on milyon Macar altını verilmesi,
- 3- Akkerman andlaşmasının VI. maddesinde de kayıtlı bulunan Rus tüccarının uğramış olduğu zararların tazmîn edilmesi,
- 4- Harb tazmînâtı ödeninceye kadar Silistre ile Memleketeyn'in rehin olarak Rusya'nın elinde kalması,
- 5- Esasında 20 milyon Macar altunu tutan Rus harb masraflarının yarısına bedel olmak üzere Anadolu'dan dört kalenin [Anapa, Faş (Poti), Ahıska ve Ahılkelek] Ruslara verilmesi,
- 6- İbrail ile Yergöğü kalelerinin yıkılarak Eflak arazisine dahil edilmesi,
- 7- Sırbistan'a altı nâhiyenin ilhaki²⁹⁶,
- 8- Rusların Karadeniz'de tam bir ticaret serbestiyetine sahip olması ve Karadeniz ve Boğazların Osmanlı ile harb hâlinde bulunmayan devletlere açık olması.

Rus tekliflerini Osmanlı murahhaslarına bildiren Diebiç, bu maddelerin Bükreş ve Akkerman andlaşmalarında bulunduğunu, “Anadolu ve Rumili’de bunca yerler zapt olunmuş ve zapt olunmakta iken”, Rus Çarı’nın “insaf ve hakkaniyetini” göstermek için “hafif sûrette sulh yapılmasına” razı olduğunu, “1.5 milyon Macar altununun bizzat Çar tarafından tetkik edilerek, fazla görülenlerin azaltıldığını ve harb masraflarının da ancak yarısının ödenmesinin istendiğini”, söylemeyi ihmal etmedi. Ruslar bir de tehdîd savurarak, 13 Eylül Pazar gününe kadar tekliflerinin kabûl edilmemesi hâlinde ileri harekâta devam edeceklerini ve andlaşma maddelerinin tasdîk edilip mübâdele olununcaya kadar durmayacaklarını, söylediler²⁹⁷.

²⁹⁶ Turan, a.g.m.; Tarih-i Lütî, II, 105. Tarih-i Lütî’de Sırlara verilecek nâhiyeler beş tane olarak kaydedilmiştir; ancak ileride tekrar ele alındığında görüleceği gibi bu nâhiyelerin beş değil altı olması gerekmektedir.

²⁹⁷ Turan, a.g.m.

Rusların ileri sürdüğü bu ağır şartların kabûlünü “dâire-i imkândan hâric” bulan murahhaslar, “ne vechile hareket” etmeleri gerektiğine dâir izin istediler.

Rusların Balkanları aşması ile Bâbîâli'nin yeterince telaşlandığını daha evvel beyân etmiştik. Bu tehdîd karşısında iyice şaşırıldığını söylersek mübâlağa etmemiş oluruz ve hatta artık kendi başına karar vermekten tamamen uzaklaştığını bile söyleyebiliriz. Bu münasebetle İstanbul'da bulunan diğer devlet elçileri ile bir mütâlaa yapılması fikri faydalı bulundu ve Fransa, İngiltere ve Prusya elçileri ile Reis Efendi'nin yalısında Hüsrev Paşa'nın da hazır bulunduğu bir söyleşi yapıldı²⁹⁸.

Elçiler, miktar bildirmemekle birlikte Rusların harp tazmînâtı istediklerini; bütün Avrupa devletlerinin “Devlet-i Aliyyenin tamamîyet-i mülkünü” istediklerini ancak Çar'ın bu husûsta diğerlerinden daha da istekli bulunduğunu; bu münasebetle de tazmînât meselesinin bir sûretle halledilmesi gerektiğini ve bu maddeyi, “Rusya İmparatorunun, izhar iddiasında olduğu hakkaniyet ve insafına havale!” etmekten başka çare olmadığını” ileri sürmüşler ve bu takdirde de daha önceki sözlerinden dolayı “kendüsünün (Çar'ın) eli ve ayağı bağlanmış olacağından.. diyecek söz bulamayacağı” görüşünü ortaya koymuşlardı²⁹⁹.

Söz konusu devlet elçilerinin Ruslara verilecek harp tazmînâtı meselesini Rus Çarı'nın “hakkaniyet ve insâfına havale” edilmesi sûretinde ortaya koydukları tekliflerinin ardında yatan anlam düşünülecek olursa, gerek Rusya'nın gerekse diğer devletlerin peşinde oldukları bir talebin olduğu hemen anlaşılacaktır. Hâdiselerin seyri istikâmetinde bu talebin Yunanistan'ın müstakil bir devlet olarak tanınması şeklinde olacağı herkesin kolayca tahmîn edebileceği bir husûstur.

Osmanlı devlet yetkilileri, zikr edilen maddelere itiraz etmemekle birlikte muhtevâdan şikâyetçi bir tavır sergilemeyi ve Ruslar ısrar edecek olursa her ne pahasına olursa olsun anlaşma imzalamanın bu şartlarda en hayırlı iş olacağı fikrinde idiler.

Rusların talep ettiği sulh şartlarını Kaymakam Paşa'ya hitaben bir kaleme aldığı bir yazısında değerlendirmeye tâbi tutan II. Mahmud, bilhassa Edirne'nin işgali ile birlikte zuhûr eden askerinin perişan vaziyetini göz önünde tutarak “bil-mukârehe mecbûren bunca mehâzîr-i müteaddideyi müştamil bâr-ı girânı kabûl” etmek lüzûmunun ortaya

²⁹⁸ Tarih-i Lütfi, II, 105.

²⁹⁹ Turan, a.g.m.

çıktığını ifade etmiş; buna katlanabileceğini ancak evvel emirde “tamâmiyet-i mülk denüb de muahharan bu kadar arazînin terki bâ-husûs şu istîlâ görmemiş olan Yergöğü Kalesi'nin ba'det-tahliye teslimi maddeleri doğrusı pek çirkin şeylerdir.” demiş ve bir anlamda Rusların fırsatı ganimet bilerek önceki sözlerinden caymalarını hazmedemediğini ifade etmişti³⁰⁰.

Ruslar, Osmanlı devlet ricalinin hâlet-i rûhiyelerini iyi tetkik etmiş olmalıydılar. Ancak II. Mahmud'un üzüntüsü hatt-ı zâtında Rusların yaptıklarından da ziyâde maiyyetinde bulunanların yapmadıklarından neşet etmişti. O sırada Edirne'de bulunan murahhaslar Edirne civarında bulunan Rus asker sayısı hakkında bilgi veriyorlardı. Bu bilgilere göre Rus asker miktarı fazlaca değildi. Ancak verilen sözler yerine getirilmeyince ve söz ile bir yere varılamayacağından II. Mahmûd da ne yapacağını iyice bilememişti. Murahhaslar, bütün görevlilerin buldukları yerden kıpırdanmayarak oldukları mahallerde durduklarını ve “tiz elden on bin mikdârı askerın şuralarda cem' u tedârîki hâsıl olur ise hayli işe yaracağını dahi” yazmışlardı. Onlara göre; sulh müzâkereleri başladıktan sonra Ruslar, savaşmaya devam etmekte idiler; ancak Edirne'deki Rus askerlerinin sayısı azdı ve başta İškodralı Mustafa Paşa olmak üzere bir hayli asker tedarik edilecek olursa müzâkerelerin daha sağlıklı geçme ihtimali bulunmakta idi³⁰¹.

II. Mahmûd murahhaslardan aktardığı bu sözlerden sonra kendi mütâlaalarını ifade ederken Rusların terk edeceği mahallerden askerini çekmediği ve öylece olduğu yerde durduğu sürece andlaşma olsa da “buna maslahat bitdi” denemeyeceğini söyleyerek “Serasker Paşa ve ba'zı erbâb-ı vukûfdan olanların” ve diğer görevlilerin hâzır oldukları bir meclis akdedilmesini istemiş ve içinde bulunulan vaziyetin “her bir tarafını bir eyüce düşünüb ve birbirinizden çekinmeyüb mütâlaa'nızı meydâna koyarak sûret-i kararını taraf-ı hümâyûnuma arz idesiz.” diye ferman buyurmuştu³⁰².

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere II. Mahmud, müzâkereye katılacaklara kendi insiyatiflerini kullanabileceklerine dâir ruhsat vermektedir ki böylece o günün devlet ricalinin kendi insiyatiflerini kullanabilmeleri husûsunda dahi izne muhtaç oldukları ortaya

³⁰⁰ Kaymakam Paşa'ya hitaben sâdır olan tarihsiz hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 44355-A; Sultan'a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 43164.

³⁰¹ II. Mahmud'un bahsettiği murahhaslardan gelen şifreli kâimenin hâlli için bk. BOA, HH, 43233.

³⁰² Kaymakam Paşa'ya hitaben sâdır olan tarihsiz hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 44355-A; Sultan'a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 43164.

çıkılmakta idi. Üstelik bu ruhsatın verilmiş zamanı da oldukça mühimdi. İşlerin sarpa sardığı bir zamanda eli kolu bağlı iken verilen bu ruhsatın fazla önemi hâiz olmaması icâb ederdi. Devlet idâresi günü birlik hesap yapmayı sanırsız kaldıramayacak derecede hassas bir mevzûydu. Devlet mensûblarını şu veya bu sebeple sıkboğaz etmek gün gelir akla hayâle gelmedik gâilelerin açılmasına sebep olabilecek husûsu hâizdi. Bosna askerlerinin savaşa gitmeyişi bu açıdan değerlendirildiği takdirde daha da bir anlam taşıdığı görülecektir³⁰³.

Rus isteklerinin tedkik edilerek nasıl hareket etmeleri gerektiğine dâir murahhaslara yazılan mektûb sûretinde “siyâk-ı iş’ârınıza göre teklîfât-ı vâkıa hazm u kabûl ve maâzallahu teâla bir vakitte altından kalkılır şeyler olmayarak hüdâ bilür zihinleri mütehayyer ve kalbleri mahzûn ve münkesir eylemiştir. Cenâb-ı Hakk’ın kazâ ve kader-i ilâhisi bu vechile taalluk eylediği hâlde ne çare uyuşulmaktan gayri tedbîr yoğise de” denilerek hiç olmazsa hafifletilmesi çaresine bakılmasının zarûretinden bahsedilmişti.

Bu çareler arasında ilk akla gelen İskenderiye mutasarrıfı İškodralı Mustafa Paşa idi. Edirne’nin istilâ haberini işiten Paşa, 29 Safer (30 Ağustos) Cumartesi günü maiyyetinde kırk bin kadar asker olduğu hâlde Edirne üzerinden İstanbul’a doğru gelmek niyeti ile yola çıktığını, yazmıştı. Mustafa Paşa’nın yola çıkmasından bu zamana kadar geçen vakit dikkate alındığında bir hayli berilere gelmiş olması gerekirdi. Buna ilâveten Hasköy ve Gümölcüne taraflarında da on binden ziyade asker toplanmıştı. Bu haberleri tabiatı ile Ruslar da duymuş olmalıydı. Bundan istifade ederek Rus isteklerinin hafifletilmesi yoluna gidilebilirdi³⁰⁴.

Frenk elçileri de bu arada boş durmayarak iki yüzlülüklerini ve Rusya’nın isteklerini kabul etmesi için Osmanlı devletini sıkıştırmayı devam ettirmekteydiler. Elçilerin sulh müzâkerelerini başlatmak için “siz şu teklîfâtı kabul edin de Rusyalu’ya silâhı bıraktıralım da ba’dehu ta’diline çalışırız” tarzında sözler söyleyerek Osmanlı devletini aldattıkları bizzat Sultan tarafından ifâde edilmiş idi³⁰⁵.

³⁰³ Evvelce ifâde ettiğimiz vechile Bosna askeri, bilhassa şekilde yapılan değişikliklere tepki göstermişler idi. Bu sebebe binâen “Rumili ve Edirne’ye gitmeyüz. Küffâr maslahatı ref’ olunca bizlere âhar teklîf olunur” diyecekleri düşünlerek Bosnalıların savaşa dâhil edilmesi dahi söz konusu edilememiş; aynı gerekçelerle İškodralı Mustafa Paşa da savaşın dışında tutulmuş idi. Bk. Bosna valisinden kapıkethüdasına gelen 29 Ra 1245 (28 Eylül 1829) tarihli şukka: **BOA, HH, 22066**.

³⁰⁴ Murahhas-ı evvel efendiye hafî olarak yazılacak mektûbun müsveddesi: **BOA, HH, 43208**.

³⁰⁵ Bu husûs ile ilgili daha önce de vermiş olduğumuz Sultan’ın sözleri için bk. Sultan’a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: **BOA, HH, 42719**; Sultan’a sunulan tarihsiz: telhis: **BOA, HH, 43933**.

Adolphus Slade'in dediğine göre, bu kadar süre Ruslara karşı direnilmesinde Avusturya devletinin etkisi olmuştu. “Avusturya, İngiltere'nin Türkiye'ye muhakkak yardıma geleceğini söyleyerek padişahın Rusya'ya karşı dayanmasında ısrar etmişti³⁰⁶.”

Elçiler ile ilgili mütâlaa aşağıdaki ifadeler ile murahhaslara bildirilirken onlara itimad edilemeyeceği de tekîd ediliyordu. Şüphesiz Frenklerin cümlesi bir birini desteklemekte idiler. Ancak her zaman olmasa bile ara sıra politika gereğinden olarak aralarının açılması ve bir birleri ile uğraşmalarının temin edilmesi faydalı olabilirdi. Osmanlı ile Rusya arasında vukû bulmasına çalışılan musâlaha husûsunda Fransa ve İngiltere ve Prusya elçi ve memurlarının öteden beru müdâhale ettikleri bilinmekte idi. Bunların hepsi de daha önce kaleme alınarak Osmanlı murahhaslarına verilen müzekkerede ortaya konan musâlaha maddeleri ile bu sulh meselesinin biteceğini ifade etmişlerdi. Ancak “Rusyalu'nun kemâl-i gurur ve istikbâr üzere kullandıkları ve vâkı' olan teklîfât-ı anîfeleri keyfiyyâtı” bunlara haber verildiği zaman cümlesi Başkomutan Diebiç'in fırsatı ganimet bilerek kendi kendine ileri sürdüğü teklifler olduğundan bahsetmişler, Rusya İmparatoru'nun daha önce “Avrupa devletlerine ilân eylediği” ve verdiği sözlerden vaz geçmediğini; Çar'ın taleplerinin aralarında konuşularak ortaya konulan “tazmînât maddesi ya cüz'î bir virgü ve yâhûd aña bedel Anapa ve Faş kalelerinin terki şıklarına münhasır” olduğunu; bu münasebetle Diebiç'in ortaya koydukları husûsların bir önemi olmadığını söylemişlerdi.

Elçiler ile ilgili bu mütâlaaların ardından elçilere dayanılarak Rus memurlarının elçilere itimad etmediklerinden bahsedilmişti. Bu itimatsızlık Mora meselesine dâir yapılan müzâkereler sırasında kendini göstermişti. Elçilere göre, müzâkereler kendi devletlerinin asâleten Rusya'nın da vekâleten katılması ile yürütülürken Rusya memurları diğer devlet elçilerine itimad etmemekte idiler. Hâl böyle olmasına rağmen murahhaslara verilen bu bilgiler arasında elçilere bel bağlanılamayacağı; şayet maslahatın hafifletilmesi istenir ise “fi'len mukâvemet sûretleri” tercih edilmesi ve Mustafa Paşa'dan istifade edilmesi husûsları da yer almıştı.

Mustafa Paşa gelinceye kadar beş on gün Ruslara dayanabilme riski göze alınabilirdi; ancak “zamane askerinin tecrübe olunan hâl u mişvârlarına” bakıldığında zaman “çâr-nâ-çâr şu aralık maslahatın bitürülmesi çâresine bakılmak sûreti ihtiyâr” edilmesi daha

³⁰⁶ Slade, 207.

iyi olacak idi. Ancak “Rusyalu’nun kaleme alub virdikleri teklîfât-ı şenîanın kalıbı kalıbına kabulü dahi pek uygunsuz ve pek muzır olduğundan elden geldiği ve mümkün olduğu merteye ta’dîline” bakılması gerekiyordu. Bil-hassa haddinden fazla ağır ve insaf ölçülerini aşan Rus tekliflerinin hafifletilmesi yolunda büyük çaba sarf edilmesi gerekiyordu. Bu cümleden olarak savaş tazmîni maddesi örnek olarak verilebilirdi. Bununla ilgili Petersburg’a husûsi sefir gönderilmesi dahi söz konusu idi.

Bundan istifade ederek “Rusya İmparatoru’nun insâf ve hakkâniyetine havâle olunmak üzere mikdârı tasrîh olunmayarak sonraya bırağılmak üzere bitürülmesine gayret ve bu sûret mümkün olmadığı hâlde bâri mikdârının ta’dîl ve taklîli ve taksît senelerinin biraz dahi temdîdine” çalışılmalı idi.

Rusya tüccarlarının uğradığı zararların tazmîni maddesi ise Akkermân Andlaşması’nda dahi kayıtlı bulunmaktaydı. O zaman bu maddenin Rus görevlilerle müzâkeresi edilirken Rus sefirinin ayrılması ile bir sonuca bağlanması mümkün olmamış idi. Ancak bu madde iki taraf tüccarına dahi şâmil idi. Rusların tüccarlarının uğradığı zararların tazmîn edilmesini bahane ederek tahliye maddesinde geciktirme yoluna gitmesi hakkaniyet ölçüleri ile bağdaşmamakta idi.

Sefer masrafları tazmîni münâsib bir miktar ile hâledilse bile ödemeler yapıncaya kadar Silistre’nin rehin olarak alıkonulması iki devlet arasında emniyetsizlik hislerinin doğmasını intac edecekti. Ancak Eflâk ve Buğdan’ın rehin olarak kalmasında ısrar edecek olunur ise, Tuna’nın bu yakasında bulunan arazînin tamamen tahliye edilmesinin lâzım geleceği ve Tuna’nın öte yakasındaki kalelerin Eflâk arazisine ilhâk edilmesi maddesi de “Rusya devletinin Avrupa kıt’asından bir karış yer almamak üzere taahhüd ve i’lânı” ile bağdaşmamakta idi. Ayrıca bu husûsu diğer devlet elçileri de önemser görünüyordular. Gerek Rusya’nın evvelki i’lânından gerekse elçilerin bu tavırlarından istifade ederek Rusya’nın toprak elde etmek isteğinden tamamen vaz geçmesi sağlanmalı idi. Rusların toprak alma isteğinden vaz geçeceği pek ihtimal dâhilinde bulunmamakta idi; bu münasebetle hiç olmazsa Rus işgali altında bulunmayan Yergöğü Kalesi’nin bu husûs ile ilgisinin bulunmadığı fikri ortaya konulmalı idi³⁰⁷.

Mora maddesine gelince; yurarıda bahsedilen elçiler ile yapılan görüşmelerde İngiltere elçisi, İngiltere’nin “Rusyalu gibi kâzib” olmayacağı teminâtını vererek Mora

³⁰⁷ Murahhas-ı evvel efendiye hafî olarak yazılacak mektup müsveddesi: BOA, HH, 43208.

meselesinin Londra'ya havale edilerek Edirne müzâkerelerinden çıkarılmasını teklif etmiş ve “Osmanlı devletine hayırlı olacak şekilde bitireceğini” söylemişti. İçinde bulunulan şartlara göre “ehven-i şerr” kabûl edilen bu teklifinin kabûl edilmesinin iyi olacağı görüşü ortaya kondu³⁰⁸. Ancak Osmanlı devlet ricali zaten bu maddeyi Ruslar ile yapılacak müzâkerelerden ayırmaya çalıştığı için hatt-ı zatında İngiltere'nin bu teklifini memnûniyet ile karşılamış olmalıdır. Tabii ki bundan maksad, Mora meselesini kabul ederek Rusya ile olacak müzâkerelerde düvel elçilerinin desteğini almaya çalışıldığını düşünmek de akla gelebilecek ihtimallerdendi. Ancak şimdiye kadar anlatmaya çalıştığımız vechile bunun bir faydasının olmayacağı da gayet açıktı.

Yapılması gereken meselelerin en acili Rusların Anadolu'dan istediği kalelerden vaz geçirilmesi yoluna gidilmesi idi. Ancak buna muvaffak olunamayacak olur ise bâri ya Anapa'dan ya da Ahıska'dan birinin kurtarılmasına çalışılmalıydı. Sırlara terkedilecek arazide bulunan Kılâ-ı Hâkâniye de istisnâ maddesi içinde tutulmalıydı³⁰⁹.

Ruslar, bilhassa tazmînat maddelerini çok yüksek meblağlarda tutarak (yedi yüz bin kese) Osmanlı devletinin Anadolu'daki kalelerini kolayca almayı planlamış bulunmakta idiler. Şayet bunun yarısını tenzîl etmek mümkün olsa bile yine de geriye kalan meblağ oldukça fazla bulunmakta idi³¹⁰.

Bâbîâli üzerinde artık te'siri iyice belli olan İngiltere'nin sefiri, “Anapa, Faş ve Ahılkelek” kalelerinin verilmesi gerektiğinden bahsederek “çaresi yok; bunları virmeli üçra yerlerdir. Devlet-i Aliyye'ye lüzûmu yokdur. İş bunlara kalub da muvâfakatle maslahat bitürülse güzel olur. İngiltere devleti, Devlet-i Aliyye'nin samîmi hayır-hâhıdır. Çi fayda ki Londra İstanbul'a yakın olsa idi Devlet-i Aliyye'nin şu vaktinde ne şekil muâvenet ideceği muhakkaktır.” diyordu.

Daha önce de bahsedildiği gibi Anapa, Osmanlı devleti ile Kafkas ahâlisi arasında köprü mevkiinde bulunuyordu. Bu münâsebetle olsa gerek ki, İngiltere devleti de Osmanlı devletinin Kafkasya ile münâsebetinin kesilmesini kendi siyasî menfaatleri açısından faydalı buluyordu. Ancak her zaman olduğu gibi riyakârlığı da elden bırakmıyordu. Elçi bey, verdiği cevabda Anapa'nın Kafkasya ile tek bağlantı noktası olduğunu “Anapa maddesini elçi bey niçin küçük görüyor. Devlet-i Aliyye halkının

³⁰⁸ Turan, a.g.m.

³⁰⁹ Murahhas-ı evvel efendiye hafi olarak yazılacak mektup müsveddesi: BOA, HH, 43208.

³¹⁰ Turan, a.g.m.

Çerâkise ile münâsebet-i külliyesi olduğundan terkini aklım kesmiyor; Rusya şu iddiâdan vaz geçirülse her tarafa dostluk olur.” sözleri ile bir kere daha vurguluyordu³¹¹.

Osmanlı devlet ricâli artık hiç bir gayretin fayda vermeyeceğini iyice anlamıştı. Çaresiz murahhaslara yapılması gerekenler ayân beyân ifade edildi. Bütün bu söylenenler hakkında hiç bir netice hâsıl olmayacak olur ise her bir maddede ne kadar hafifletilme sağlanabilir ise sağlanmaya çalışılmasına ve elden bir iş gelmez ise zorunlu olarak Rus isteklerinin kabûl edilmesi yoluna gidilebileceğine dâir Sultan’dan ruhsat sâdir oldu³¹².

B- SULH MÜZÂKERELERİ ESNÂSINDA RUS İLERİ HAREKÂTI

Yukarıda sulh müzâkerelerine başlarken Rusların tehdîdle işe başladıklarını ifade etmiştik. Bu tehdîd sulh müzâkerelerinin hiç de dostane bir sûrette geçmeyeceğinin âdeta habercisi idi. Ancak daha giriş bölümünde sunduğumuz vechile devletlerarası münâsebetlerde “hak haklının değil hak güçlünüdür” düstûru hâkim idi. Vaziyete göre de güçlü olan Ruslardı ve Osmanlı devleti ne yapsa “hak haklının” olmadığı sürece bir faydası olmayacaktı.

I- TRAKYA’DA RUS İLERİ HAREKÂTI

Daha önce bahsedildiği vechile Ruslar savaşa ara vermeyerek etrafı hasar etmeye devam etmekte idiler. Bir yandan sulh müzâkereleri devâm ederken bir yandan da Ruslar ileri harekâtı devâm ettirmekte idi. Savaşa ara vermeyen Ruslar, Edirne civârında her neresi olur ise olsun işgal etme arzusunda olmakdan bir an bile vaz geçmemişlerdi. Rus ileri harekâtına tahammül gösteremeyen Samakocuk nâibi ve ileri gelenleri her Rus askerinin üzerine hücum edilmesi gereğinden bahsetmekte idiler. Çünkü kadın, çocuk, ihtiyar, hasta vs. ne kadar çaresiz insan var ise Rusların ayakları altında kalmıştı. Bunların ayaklar altında kalması “şer’an ve aklen ve dînen ve mülken bir vechile câiz” değildi. Bundan başka Edirne ve Dimetoka taraflarında olan Rus askerleri üzerine her taraftan

³¹¹ Tarih-i Lütîfî, II, 114.

³¹² Murahhas-ı evvel efendiye hafi olarak yazılacak mektup müsveddesi: BOA, HH, 43208.

hücûm olunması ile ilgili olarak sâdır olan “irâde-i seniyye”ye göre de bu gerekiyordu³¹³.” Ancak Ruslara hücûm etme iradesi gösterilemeyecek ve Ruslar ileri hareketlerine devam edecekti.

Ruslar açısından bakıldığı zaman bunun oldukça büyük faydası olduğu görülecektir. Bunlardan en önemlisi belki de propaganda yolu ile işgal ettiği mahallerdeki ahâlinin zihnini çelmek olacaktı. Rus propagandasından daha önce bahsetmiştik; ancak burada yeri gelmişken bir kere daha bahsetmenin faydalı olacağını addediyoruz.

1829 yılı savaşı başladığı yıllarda Rusların yaptıkları propagandalarda bilhassa ahâli ile savaşlarının olmadığı; onların savaşma sebebinin Osmanlı’dan haklarını almak olduğu; silah tutmayan ahâli ile hiç bir uğraşlarının olmadığı ifade edilerek; “Geçen sene Rusya’nın gâzi askerleri himâyesinde muhâtaradan âri kemâl-i râhat ve âsûdelik ile işlerinize çalışub zahmetiniz ile kâr u kesbinizin semeresini tahsîl itmek ve ecdâdınızın mezarlarından ayrılmamak iktizâ ider iken sizden vâfir kişi sergerdelerinizin sözüne aldanub yerlerini ve yurdlarını terk eylediler. Hakkâniyeti ma’rûf olan Rusya milleti sizin bî-insâf düşmanınız ve dîn-i İslâm’ın aduvvi ekberi olarak memâlik-i Devlet-i Osmaniye’ye göz diküb büsbütün kaldırmak niyetinde olduğu size inandırmak kaydındadırlar. O ise bizim kılıç çekmekden merâmımız ancak ırzımızı sıyânet ve üç pâdişahlardan tasdîk ve kabûl olunmuş istihkâklarımızı sıyânet ve himâyet itmekden ibâret olduğu âşikârdır. Bizim seferimiz yalnız sizin devletiniz iledir, yohsa râhat üzere olub silâh tutmayan ahâli ile gavgamız olmayub dinlerine dokunmak fikrinde değiliz. Hıristiyan tâifesi vâkıa bize karındaşdırlar ve dâima bize dâhil oldukça haklarında iltifât ve istimâlet ile muâmele olunur. Lâkin Rusya imparatoru ve ulu pâdişâhı efendimiz hazretlerinin azîm ve vâsi’ memleketlerinde nice kerre yüz bin ehl-i İslâm temekkün ve ikâmet üzere olub sâye-i pâdişâhîlerinde hoş-hâl ve müsterîhul-bâl olub hâlis Rusyalulardan farkları olmayarak bizim kavânîn-i nısfet-i âyînün zîr-i himâyesinde...” olduğu söylenmekte idi³¹⁴.

Ruslar, savaşın başından itibaren yapmakta oldukları propagandalarla Hıristiyan ahâliyi himâye etmeyi hedef almakta idiler. Böylece savaşın başından itibaren toprak almak gibi bir muradlarının olmadığı iddiasını ileri sürmüş bulduklarından bir gün buraları terk etmek mecburiyetinde kalacaklarının hesabı ile her ne kadar buraları terk etmiş olsalar dahi bil-hassa Hıristiyan teba üzerindeki tesîrlerini devam ettirmeyi

³¹³ Samakocuk nâibi ve vücûthundan gelen tarihsiz tahrîrât: BOA, HH, 34652-C.

³¹⁴ Tarih-i Lütîfi, II, 238.

planlamakta idiler. Bundan başka ileride temas edileceği vechile nüfus unsûrunun önemli bir güç unsûru sayıldığı o günlerde Rusya'ya göçürülecek reâyâyı da böylece temin etme yoluna gittikleri açıktı.

Sulh sözünün zikredilmeye başlandığı sıralarda Bosna valisi Ali Namık Paşa, asker tedariki ile vazifelendirilmiş idi. Ancak bu esnada sulh olunduğuna dâir söylentiler, hem Osmanlı askerlerinde hem de İslâm ahâlisinde bir gevşeklik peyda olmasına sebep olmuştu. Bu söylentiler, Paşa'nın işini zorlaştıracağına benziyordu. Sulh olduğuna göre Bosna'dan Edirne taraflarına Bosna askerlerinin götürülmesi bazı evhamların doğmasına sebep olabilir ve yol esnasında zorluk çıkartabilirlerdi. Kendi arzuları ile gitmezler de zorla götürülmeleri hâlinde ise bir takım "mazarratdan başka bir şey hâsıl olamayacağı" meydana idi. Belki de sulh söylentilerinin etkisinde kalarak bu mazeretleri ileri süren Paşa, bu şartlar altında asker toplamanın bir manası olmadığı gerekçesi ile asker toplama zahmetine girerek işin sonunu görmeye bile gerek görmemişti³¹⁵.

Ruslar, gerginlik havasının devam etmesini temin etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunun için; İşkodralı Mustafa Paşa'nın ileri hareketine dâir söylentileri kullanmaktan başka sulh müzâkereleri esnâsında hangi madde olursa olsun Yergögü'nün tahliyesini şart koşuyorlardı³¹⁶.

Sulh maddeleri imza edildikten sonra da gerek Ruslarda gerekse Osmanlılarda tedirginlik devam edecekti. Rus murahhasları tarafından verilen bir takrîrden İşkodralı Mustafa Paşa'nın Rusları ne derecede rahatsız ettiği anlaşılmaktadır³¹⁷; ancak Osmanlı cânibinde bunu görebilecek ve buna göre hareket edebilecek kapasitede şahıslar vazife başında değildirler. Murahhaslar Edirne'ye varıp sulh müzâkereleri başladığı sıralarda Şumnu'da meydana gelen bir çatışmada Ruslara iki bin kadar zâiyat verdirilerek bir zafer dahi kazanılmış idi³¹⁸. Buna rağmen bu husûsun dikkate alınmadığı ortadaydı.

³¹⁵ Bosna valisi Ali Namık Paşa'nın 6 Ca 1245 (3 Aralık 1829) tarihli kâimesi: BOA, HH, 22085.

³¹⁶ Murahhaslar tarafından Sultan'a gönderilen 5 Ca 1245 (2 Kasım 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 42782-İ.

³¹⁷ Rus murahhasların 12 Teşrinievvel (Gregorian takvimine göre 24 Ekim) tarihinde verdikleri takrîr: BOA, HH, 43144-C.

³¹⁸ Tarih-i Lütfi, II, 109-110.

II- ANADOLU'DA RUS İLERİ HAREKÂTI

Rumeli'nde bu gerginlikler yaşanırken Anadolu'da da Paskevich, sulh imza edildikten sonra bile Bayburt'ta ileri harekâtına devam ediyordu. Paskevich, sulh olduğundan haberi olmadığını söyleyerek ileri harekâta devam ettiğini ileri sürmüştü. Sulh akdinin imza edildiğini Paskevich'e bildirmekle vazifeli Fâtih Efendi yazmış olduğu hâtrâtında, Bayburt'a geldiği vakit Paskevich'e sulh olduğunu kabul ettirmek için bir hayli uğraştıklarını, kaydetmektedir. Fatih Efendi ve beraberindekiler Paskevich'i sulh olduğuna dâir ikna ettikten sonra Anadolu yakasında da Osmanlı-Rus harbi nihayete erdi³¹⁹.

3- RUS İLERİ HAREKÂTININ OSMANLI AÇISINDAN TEDKİKİ

Rus ileri harekâtını önlemek için bu dönemde sık sık adından söz edilen Mustafa Paşa'dan istifade edilse sonuç değişebilir mi idi, diye sorulacak olursa; sanırım sağ duyusunu kaybetmiş; birbirine itimâdı olmayan insanlardan müteşekkil bir cemiyet için bu soruya verilecek cevap "hayır" olacaktır.

İşkodralı Mustafa Paşa maiyyetinde bulunan askerlerin çoğu Bosna askeri idi. Evvelce ifade ettiğimiz vechile Bosna askeri, bilhassa şekilde yapılan değişikliklere tepki göstermişler; hatta Sultan'dan gelen fermânı yırtıp atmışlar idi. Bu sebeple bu askerlerin önemli bir yekûnü; "Rumili ve Edirne'ye gitmeyüz. Küffâr maslahatı ref' olunca bizlere âhar teklîf olunur" diyerek bir takım bahanelerle savaşa iştirak etmeme meylinde idiler.. Bosnalı'nın savaşa iştirak etmediği Arnavutluk'tan Anadolu'ya her bölgede yayılmış bulunuyordu³²⁰.

II. Mahmud, Mustafa Paşa'nın musâlaha açısından faydalı olacağını ancak Arnavud ve Bosnalı askerlere itimad edilemeyeceğini, söylemiş ve vaziyetin müzâkere edilerek tarafına bildirilmesini istemişti. Bu hatt-ı humâyûn Mustafa Paşa'ya da haber edildi. Ancak daha sonra musâlaha meselesi meydana çıkınca Mustafa Paşa'nın ihtiyatî kuvvet olarak Filipe'de bulunması münâsib görülmüştü³²¹.

³¹⁹ Mehmed Ârif a.g.m Baddeley, Paskeviç'e sulh haberinin bir ay sonra Erzurum'da ulaştığını kaydetmektedir. Bk. Baddeley, 221.

³²⁰ Bosna valisinden kapıkethüdasına gelen 29 Ra 1245 (28 Eylül 1829) tarihli şukka: BOA, HH, 22066.

³²¹ Tarih-i Lütfi, II, 111.

Ruslar, Osmanlıların içinde buldukları hâli iyi tetkik ederek ona göre isteklerini belirlemişlerdi. Sultan tarafından yapılan bir değerlendirmede Osmanlı'nın iç vaziyeti ve Rusların takınabilecekleri tavırlar; "Rusyalu'nun bu vechile vâkı' olan teklîfâtı şimdiki hâle göre yani Asâkir-i Mansûre kadr-i kifâyeden dûn olub bahren dahi donanmayı humâyûnun nedretinden nâşi kuvvet-i bahriyenin adem-i istihsâlinden ve gâvur Balkanları geçtikden sonra önüne durur olmadığından ve tiz elden işe yarar asker tedârik olunamayub Edirne hâdisesinden sonra dahi ol tarafda bulunmuş olan Asâkir-i Mansûre taburlarına perişanlık gelmiş idüğünden işbu musâlaha bi'l-mükârihe mecbûren kabûl olunmuş ise de cümleden eşna'ı Rusyalu'nun müddet göstererek terk ideceğim didiği mahallerden az vakitte askerini çekmeyeceği ve bu kadar arâzînin terki ve bâ-husûs istîlâ görmemiş olan Yergöğü Kalesi'nin bi't-tahliye Rusyalu'ya teslîmi maddeleri doğrusı pek çirkin şeylerdir." sözleri ile ortaya konmuş idi³²².

Rusların ileri harekâtı ve Osmanlı devletinin iç hâlini iyi tedkik etmiş olmaları daha sonra iki devlet arasında meydana gelecek olan sulh müzâkerelerinde insiyatifin tamamen Rusların eline geçmesine sebebiyet verdiği, Edirne sulhunun imza edilmesinden sonra Sadrazam tarafından Rusya'ya Halil Rif'at Paşa ile birlikte gönderilen "Rusya Baş Vekiline" başlıklı nâmeden anlaşılmaktadır.

Bu nâmede evvela savaşın Ruslar tarafından başlatıldığı fikri iddia edilmekte idi. Bunu müteakib Rus Çarı'nın bizzat talebi üzerine Prusya devleti memûrları vasıtası ile "İmparator-ı müşârun ileyh cenâblarının ahass-ı matlûbu Devlet-i Aliyye'nin temâmiyet-i mülkini ve Memâlik-i Mahrûse'nin hüsn-i hâlini mütazammın musâlaha-i hayriyeden ibâret olduğu resmen ve alenen ifade ve tasdîk olunmuş olduğu" hatırlatılarak bunun Sultan tarafından Rus Çarı'ndan beklenen bir husûs olduğu, söylendi. Daha önceden mevcut olan hakların Rusya tarafından zikredilmesi Saltanat-ı Seniyye'nin memnûniyetini mûcib bir hâl olduğu dile getirildi. Ancak sulh müzâkerelerinin başlatılması maksadı ile Edirne'ye gönderilen Devlet-i Aliyye murahhaslarına Rus memûrları tarafından takınılan tavır tasvîb edilecek türden değildi. Rus devleti memurları tarafından tatbik edilen usûl Osmanlı devletinin beklentilerine cevap vermekten uzak olduğu gibi şimdiye kadar vâki olan resmî ifadelere ve verilen teminatların hiç birine de uymuyor idi. "Hatta hâricden görenler keenne Rusya devleti memurları Balkan'ı tecâvüzünden sonra başkalandılar ve Devlet-i

³²² Kaymakam Paşa'ya hitaben sâdir olan tarihsiz hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 44355-A; Sultan'a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 43164.

Aliyye'yi mukâvemetden âciz görüb ittihâz-ı fırsat kaydına düşdüler demek mümkün olmuştur” kanaatine varabilirlerdi.

Söz konusu nâmede devletlerarası şu veya bu sebepten meydana gelen savaş esnasında “düşar olunan meşakkat-ı seferiyenin ve dökülen kan ve telef olan nüfusun telâfisi ba'del-musâlaha hükümdârân-ı tarafeyn ve reâyâ ve berâyâ-yı cânibeynin emn u ârâmiş ve refâh ve âsâyişleriyle hâsıl olmak ve her hâlde hukûk-ı düveliye muâmele-i i'tidâliye gözedilmek lâzım gelüb” denilerek savaş sonrasında devletlerarası takib edilmesi gereken husûslar belirlenmiş ve Edirne Andlaşması maddeleri hazırlanırken Rus memûrların Osmanlı devletini hiç hesaba katmadan hareket ettikleri “Devleten ve mülken hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye ve nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'yi külliyyen ıskât u tenzîl ve menâfi'-i mütekâbile iktizâsınca Memâlik-i Mahrûse ahâlisinin dahi nâil olmaları lâzım gelen fevâid-i emn u âsâyişlerini ta'dîl ile usûl-i insâf ve i'tidâl ve dâire-i imkân ve iktidârı tecâvüz etmiş...” sûretinde ifade edilerek Rusya'nın devletler arası yürürlükte olması gereken hukûka riayet etmediği dile getirilmiştir³²³.

C- EDİRNE ANDLAŞMASI ve ANDLAŞMAYA BAĞLI SENETLER

Rusya baş vekiline gönderilen bu nâmeden de açıkça anlaşılacağı üzere 1828-1829 Savaşı'nı müteakip Rusya ile bir andlaşma yapılmasından ziyâde Rusya'nın tekliflerinin kabul edildiği bir imza merasimi tanzîm edilmiş ve adına da Edirne'de imza edilmesine binâen *Edirne Andlaşması* denmiş idi. 16 madde ve iki senetten teşekkül eden Andlaşma, Osmanlı'yı temsilen yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Baş defterdâr Mehmed Sâdık, ikinci murahhas Anadolu Pâyesi sahibi Abdulkadir Bey; Rusya devleti adına da yine adları yukarıda geçen Kont Alexi Orlof ve Kont Teodor Pâlin tarafından 15 Rabûlevvel 1245 (14 Eylül 1829) tarihinde imza ve mübâdele edildi³²⁴.

I- EDİRNE ANDLAŞMASI'NIN MUHTEVASI

Andlaşmanın I. ve II. maddelerinde “hakan, imparator” anlamlarında olan ancak bilhassa Osmanlı devlet başkanlarına has bir unvan olarak kullanılan “padişah”

³²³ Rusya baş vekiline gönderilen nâme: BOA, HH, 46217-D.

³²⁴ Murahhaslar tarafından imza ve mubadele edilen andlaşma metni için bk. BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 226-229.

tabirinin I. Nikola için de kullanılması dikkate değer bir husûs olsa gerektir. Bu tabir, gerek ekler bölümünde tamamını vereceğimiz Türkçe metinde gerekse Rus murahhaslar tarafından tasdik edilen Fransızca metinde geçmektedir³²⁵. Yine dikkate değer bir husûs da Türkçe metinde Osmanlı Sultan'ı önce; Rus Çar'ı sonra zikredilirken Fransızca metinde Rus Çar'ı önce; Osmanlı Sultan'ı sonra zikredilmiştir. Yine 1. Madde'de her iki hükümdarın anlaştıkları ifadesinin ardından sorumlulukları ortaya konmuştu. Buna göre devlet başkanları bundan sonra her hangi bir sûretle iki devlet mensupları arasında meydana gelecek her türlü anlaşmazlıkları gidermek için gayret göstereceklerdi.

Çar, iyi niyetinin bir göstergesi olarak Avrupa yakasında işgal ettiği yerleri tamamen Osmanlı devletine iade edecekti (II. Madde). İki devlet arasında Avrupa sınırı önceden olduğu gibi Prut nehrinin Buğdan toprağına ulaştığı yerden başlayarak Tuna nehrine kavuştuğu yere ve oradan Tuna nehrini takip ederek Hızır İlyas Boğazı'nda Karadeniz'e ulaşacaktı. Tuna'nın kolları arasında mevcut olan adalar, Ruslara terkedildi. Tuna'nın sağ sâhili önceki hâli ile Osmanlı devletine bırakıldı. Ancak bu sahil iki saat mesafeye kadar iskân edilemeyecekti. Yine Rusya'da kalan adalarda da Rusların yaptıracağı karantinalardan başka bina ve istihkâm yapılmayacaktı.

Tuna nehri iki taraf gemilerine de açık olacaktı. Osmanlı bayrağı taşıyan gemiler Kili ve Suna boğazlarından serbestçe geçebilecekti. Hızır İlyas Boğazı her iki devlet gemilerine (harp veya ticaret gemisi) serbest olacaktı. Ancak Rus harp gemileri, Prut nehrinin Tuna'ya döküldüğü yerden ileriye geçemeyecekti (III. Madde).

Anadolu sınırı ise IV. Madde ile tertip edilmişti. Gürcistan, İmre, Mekril, Guril ve Kafkasya'daki daha bir çok yer, Rusya'nın olacaktı. Bundan başka Rusya'nın İran ile imza ettiği Türkmençay Andlaşması (10 Şubat 1828) ile elde ettiği Revan ve Nahçıvan hanlıkları sınırı boyunca ileride bir ihtilaf çıkmaması için kat'i bir sınır tesbiti yapılmasının gereği ifade edildi. Buna göre sınır, Karadeniz kıyısındaki Guril'den başlayarak evvelki hudûdu takip edip İmre hudûduna vardıktan sonra en doğru hat ile Ahıska ve Kars eyaletlerinin Gürcistan hudûduna bittiği yere kadar uzanacaktı. Böylece Ahıska ve Ahılkelek kaleleri iki saatten az olmamak şartı ile kuzeyde kalacak ve Rusya'ya terk edilecekti. Bundan geri kalan Rusların işgal ettiği yerler, Osmanlı devletine iade edilecekti.

³²⁵ Rus murahhaslar tarafından tasdik edilen Fransızca metinde Rus Çar'ı için "San Majesté l'Impereuer et Padischah de toustes les Russies" denilmektedir. Edirne Andlaşması'nın Fransızca metni için bk. BOA, HH, 42875.

Rusya'ya Kafkasya'da terkedilen bu arazi sefer tazmînatının bir kısmına karşılık olarak kabul edildi. Sefer tazmînatının geri kalan kısmı ise taraflarca belirlenecek bir meblağ üzerinden Osmanlı devleti tarafından tediye edilecekti (9. Madde).

Akkerman Andlaşması'nın altıncı mâddesi ile karar altına alınan 1806 yılında zuhûr eden muharebeden beri iki taraf tüccarlarının uğramış olduğu zararların tazmîn edilmesi, o güne kadar icra edilmemiş ve bu münasebetle bu Akkerman Andlaşması'nın söz konusu maddesi iptal edilmişti. Ancak bu iptal Osmanlı tüccarlarının uğradığı zararları ihtiva ediyordu. Rus tüccarların İstanbul'dan gidip gelememeleri sebebi ile uğramış oldukları zararlar, Osmanlı devleti tarafından tazmîn edilecekti. Osmanlı devletinin ticaret tazmîni olarak Rusya'ya ödemesi gereken miktar 1.500.000 bin Macar altını; müddeti de on sekiz ay idi (8. Madde).

Andlaşmaya göre Eflâk ve Buğdan ile yapılan tanzîmde bu iki memleketin Osmanlı devletinde kalması kabûl edildi. Ancak Rusya, daha önce Memleketeyn'e verilen imtiyazların tatbik edilmesine ve ora halkının refah içinde hayatlarını idame ettirdiklerine kefil olmuştu. Ayrıca Memleketeyn'e dâir bir de Edirne Andlaşması'na bağlı münferit senet imza edildi (5. Madde).

Sırlılılar ile ilgili tertip edilen 6. Madde ile Akkerman Andlaşması'nın 5. Maddesi gereğince tanzîm edilen münferit senedin tatbik edilmesi Osmanlı devleti tarafından taahhüt edildi.

11. Madde ile Rusya'nın gerek doğuda gerekse batıda işgal ettiği Osmanlı topraklarını tahliye etmeye başlaması, Osmanlı devletinin 3., 4., 5. ve 6. maddeler ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlandı. Andlaşmanın tasdiknâmelerinin mübadelesinin ardından Osmanlı devleti söz konusu maddeler ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirecek ve buna bağlı olarak da Rusya istila ettiği yerlerin tamamını tahliye edecekti. Tahliye işlemi tamamlanıncaya kadar bu yerlerin idaresi Rusya'ya aid olacaktı.

Rus tüccarlarının Osmanlı devletinde ticaret yapabilmeleri ile ilgili yapılan tanzîmat ise Rus tüccarların daha evvelden olduğu gibi serbestçe ticaret yapabilecekleri istikametinde idi. Rus tebea ve gemileri hangi gerekçe ile olursa olsun hiçbir müdahaleye maruz kalmayacaklardı. Osmanlı devleti memurları Rus tebeasından olan ne kişileri ne de bu kişilere aid mülk ile ilgili hiçbir denetim hakkına sahip olmayacaklar; bunlar "Rusya elçisi ve konsoloslarının taht-ı hükm ü zabtında" olacaklardı.

Rus tebeasına verilen bu serbestiyete bağılı olarak gerek İstanbul Boğazı gerekse Çanakkale Boğazı ticaret statüsündeki Rus gemilerine açık olunacaktı. Yine Boğazlar, Osmanlı devleti ile musalaha hâlinde bulunan bilumum devletlerin ticaret gemilerine serbest olacaktı (7. Madde).

Savaş esnasında hangi fiili işlemiş, hangi sözü söylemiş, hangi tavrı sergilemiş olursa olsun her iki devlet tebeasındaki kişiler tamamen af edilerek canları ve malları emniyet altına alınacaktı. Her iki devlet tebeası da on sekiz ay zarfında mallarını ve eşyalarını satarak diledikleri mahalle ya da dilerlerse Rusya'ya dilerlerse Osmanlı devleti tarafına gidebileceklerdi (13. Madde).

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar meydana gelen olaylar zincirinin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz Yunanistan meselesi ile ilgili tanzimat 10. Madde'de ele alınmıştı. Buna göre Osmanlı devleti, Yunanistan'ın müstakil bir devlet olmasını ve bu husûs ile ilgili yürütmenin ne sûretle olacağını Rusya, İngiltere ve Fransa devletleri ile müzakere etmeyi kabul ediyordu³²⁶.

II- EDİRNE ANDLAŞMASI'NA BAĞLI SENETLERİN MUHTEVASI

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Edirne Andlaşması'nın eczasından sayılan iki sened-i münferit imza edilmişti. Bunlardan biri ticaret ve sefer tazmînâtı ile işgal edilen yerlerin tahliyesine biri de Memleketeyn'e dâir idi.

1- TAZMÎN-İ TİCARET VE SEFERİYE VE İŞGAL EDİLEN YERLERİN TAHLİYESİ İLE İLGİLİ MÜNFERİT SENET

Dört maddelik ticaret ve sefer tazmînâtı ve işgal edilen yerler ile ilgili sened-i münferidin ilk maddesi, andlaşmanın beşinci maddesini tamamlayıcı mahiyette idi. Bu maddede Tuna'nın sol yakasında bulunan İslâm arazisinin Eflâk'a dahil edileceği ifadesi yer almıştı. Ancak söz konusu bu mahallerde daha evvel mevcûd olan istihkamlar hiçbir vakit yenilenmeyecekti. Buna bağılı olarak da Yergöğü tahliye ve kalesi tahrip edilerek Ruslara teslim edilecekti. Mezkûr tahliye sulhnâmenin imzası tarihinden on beş gün

³²⁶ Metin için bk. ek-1.

zarfında icra kılınacaktı. Yergöğü'ndeki ehl-i İslâm ve Osmanlı askerleri mühimmat ve diğer eşyalarıyla birlikte Ruscuğ'a çekilecekti.

Andlaşmanın 8. maddesi ile tanzim edilen Rus tüccarlarına tediye edilecek ticaret tazmîni taksitleri 2. Madde ile tesbit edilmişti. Buna göre tasdiknâmeler mübadelesi esnasında 100 bin Macar altını ve bundan sonra altı ay geçince 400 bin Macar altını ve sonraki iki altı ayda da 500 biner olmak üzere toplam dört taksitte 1 milyon 500 bin Macar altını olmak üzere on sekiz ayda ticaret tazmîni ödenmiş olacaktı.

Sefer tazmînatı da 10 milyon Macar altını olarak tesbit edilmişti. Ancak Osmanlı devleti bu meblağı “haşmetlü Rusya İmparatoru cenâblarının insâf u hakkâniyetine havâle” edecek ve Çar da münasip göreceği bir miktarda tahfif edecekti (3. Madde).

Osmalı devleti tarafından ticaret tazmînine mahsûben 100 bin Macar altınının edasından, Edirne Andlaşması'nın Sıplı ile ilgili 6. Maddesi'nin icrasından ve Yergöğü'nün tahliye edilerek Ruslara tesliminden sonra Ruslar da Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Midye İneada ve sâir Trakya'daki mahalleri tasdiknâmelerin mübadelesinden sonra bir ay zarfında tahliye edeceklerdi.

Diğer yerlerin tahliyeleri şu sûretle kararlaştırılmıştı:

- 1- Ticaret tazmînatının ikinci taksidi olan 400 bin Macar altını ödendikten bir ay zarfında Balkan'dan Karadeniz'e ve Burgaz körfezine varıncaya kadar bütün arazi tahliye edilerek Ruslar, Dobruca'ya çekileceklerdi.
- 2- Ticaret tazmîninin üçüncü taksidi 500 bin Macar altını eda edildiği zaman bütün Dobruca, Tuna'dan Karadeniz'e kadar olan mahaller tahliye edilecekti.
- 3- Ticaret tazmîninin son taksidi olan 500 bin Macar altınının ödenmesinin ardından Silistre, Eflâk ve Buğdan istisna olarak geri kalan istila edilmiş bilumûm mahallerin tahliye edilmesi gerekmektedir.
- 4- Silistre, Eflâk ve Buğdan memleketlerinin tahliyesi ise sefer tazmînatı Osmanlı devleti tarafından tamamen tediye edildiğinde iki ay zarfında gerçekleşecekti (4. Madde)³²⁷.

³²⁷ Metin için bk. ek-2.

2- MEMLEKETEYN'E DÂİR MÜNFERİT SENET

Memleketeyn ile ilgili Edirne Andlaşması'na bağlı münferit senede göre Akkerman Andlaşması'na bağlı olarak Eflâk ve Buğdan ile ilgili münferit senette ifade edilen Eflâk ve Buğdan voyvodalarının seçimi ile ilgili husûs aynen yürürlükte idi. Ancak voyvodaların yedi senelik hükûmet etme süreleri ömür boyu olarak değiştirilmişti. Voyvodaların istifası ya da işleyecekleri bir suçtan ötürü görevden alınmaları ise mümkün olacaktı.

Boyarlar, memleketlerinin dâhilî işlerini yürütürlerken tamamen serbest hareket edebileceklerdi. Tuna'nın sol yakasına yakın bulunan adaların hepsi Eflâk ve Buğdan arazisine dâhil edilmişti. Memleketeyn'in hudûdu da Tuna'nın Osmanlı toprağına girdiği yerden Prut nehrine kavuştuğu yere kadar olan kısım olacaktı. Yine Tuna'nın sol yakasındaki sahilde müstahkem bir yer kalmayacak ve ehl-i İslâm olan Osmanlı tebeası dahi ne mezkûr sahilde ne Eflâk'ta ne Karayova'da ne de Buğdan'da ikamet edebilecekti. On sekiz ay zarfında da sahip oldukları mülkleri yerli ahaliye satacaklardı. Bu memleketlere ehl-i İslâm'dan olan kişiler sadece ticaret yapmak üzere girebileceklerdi. Bunların da ellerinde emr-i âli olmak zorunluluğı var idi.

Gerek Tuna boyunda gerekse Memleketeyn'in diğer mahallerinde bura yöneticileri idareleri altında bulunan mahallerde gerek görürler ise serbestçe karantinalar ve karakollar yapabileceklerdi. Memleketeyn ahâlisi de mahsüllerini kendi memleketlerinden alacakları pasaportlarla Osmanlı memleketi de dâhil serbestçe satabileceklerdi.

Memleketeyn'in daha önceden Osmanlı devletine vermekte olduğu ve hâl-i hâzırda da vermesi gereken hububat, koyun ve kereste ebediyyen muaf tutulmuştu. Ancak Osmanlı devletinin uğramış olduğu zararlara karşılık olarak 1802 tarihinde sâdır olan hatt-ı şerif mûcibince Osmanlı devleti tarafına vermekte oldukları cizye³²⁸, iydiyye³²⁹ ve rikâbiye³³⁰ adı altındaki senelik vergileri vereceklerdi. Bundan başka Eflâk ve Buğdan'dan

³²⁸ Müslüman memleketlerinde ikâmet eden gayri müslimlerin korunmaları karşılığında ödemiş oldukları baş vergisi. Bk. Pakalın, I, "Cizye maddesi."

³²⁹ Bayram münasebeti ile devlet adamları arasındaki hediyeleşmeler hakkında kullanılan tâbir. Bk. Pakalın, II, "İydiyye maddesi."

³³⁰ Sadrazam, vezirler ve bazı devlet ricali tarafından muayyen zamanlarda Padişah'a verilen hediyeler hakkında kullanılan tâbir. Bk. Pakalın, III, "Rikâbiye maddesi."

her biri, miktarı daha sonra iki tarafın bir araya gelerek tesbit edeceği senelik bir vergi daha vereceklerdi. Ancak Memleketeyn'in ödeyeceği senelik vergiler, içinde buldukları zor şartlar göz önünde tutularak Rus askerinin tahliyesinden sonra iki senelik zamana kadar ertelenmişti³³¹.

D- ANDLAŞMA İLE İLGİLİ TEPKİLER-TETKİKLER

I- RUSLAR AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI

Edirne Andlaşması'nın imza edilmesini Rusya ahalisine hıtâben yayınladığı bir beyannâme ile değerlendiren I. Nikola, elde ettiği zaferi Rus halkının nabzını tutmaya yönelik ifadelerle süslemişti. Kullandığı uslûb itibârı ile değerlendirecek olur isek elde ettiği muvaffakiyyeti içeride kendisine karşı isyan edenlere bir nev'i tehdîd olarak kullandığını da söylemek mümkündür; ancak Avrupa devletlerini teskîn etme fikri de ihmâl edilmemişti.

Buna göre Ruslar, savaş yapmaya ve hak ve hukûklarını korumaya mecbur kalmışlardı. Gayretli Rus askerleri Anadolu ve Rumeli'de hem karada hem de denizde zaferler elde ederek İstanbul kapılarına dayanma azmini göstermişlerdi. Karşı duran düşmanlarına karşı şiddetli olurlarken kendi hâlinde duranlara karşı da şefkât ve merhâmet üzere davranmışlardı.

Kazanılan her zaferden sonra yapılan tenbîhat üzere komutanlar, "sulh u salâh" için teşebbüse geçmişlerse de bir netice elde edilememişti. Devlet-i Aliyye tarafından sulh teşebbüslerine ancak Rus bayraklarının İstanbul'a yakın mahallerde görünmesi ve Rusların niyetlerinin Osmanlı ülkesini tahrîb etmek olmadığı sadece daha önce imza edilen muâhedelerin icrasını temin etmek olduğu anlaşılınca başlanılmıştı.

Elde edilen zafer Rus askerinin kanları ile elde edilmişti ve Rusya'ya büyük menfaatler temin eylemişti. Akdeniz ve Karadeniz boğazları bilumûm Rus tüccarına açılmıştı.

Osmanlı topraklarının Anadolu yakasında bulunan Anapa, Faş, Ahıska, Acara ve Ahılkelek Rusya devletine katılmışlardı.

³³¹ Metin için bk. ek-3.

Devlet-i Aliyye ile evvelden imza edilmiş bulunan andlaşmalar eskisi gibi kalmak üzere tasdik edilmişti. Hem sefer tazminatı hem de Rus halkının uğradığı zararlar Osmanlı devleti tarafından ödenecekti.

Ruslarla aynı mezhebi paylaşan Memleketeyn ahalisine verilmiş bulunan imtiyazlar tasdik edildiği gibi ilave faydalar da temin edilmişti. Bükreş Andlaşması ile Sırpılara verilen ve Akkerman Andlaşması'nda da tasdik edilen imtiyazlar korunmuş ve bundan sonra da icra edilmesi temin edilecekti.

Müttefik devletlerin istediği sûrette Devlet-i Aliyye tarafından Yunanistan'ın varlığı kabûl edilmişti³³².

Çar'ın bu beyânnâmesinden, Rusların Osmanlı devletini tamamen ortadan kaldırmayı düşünmemekle birlikte istediklerini aldıkları, anlaşılmakta idi. Ancak burada "Rusya devleti istese idi son darbeyi vurarak İstanbul'u zabtedib Osmanlı devletini târih sahnelerinden kaldırabilir miydi?" sorusunun sorulması zarûreti hâsıl olmuştu. Zira; o sırada Metternich tarafından; "Osmanlı Devletinin yaşamakta devam etmesi tamamiyle şüpheli bir hale gelmiştir." sûretinde sarf edilen sözlerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı devletinin vaziyeti çok nazik bir hâle gelmiş bulunuyordu³³³.

Kuvvet itibari ile meseleyi ele alırsak Rusya'nın askeri gücü, bunu mümkün kılmaya yeterlidir, desek bile; Diebiç'in mâiyetinde bulunan askerlerin, İstanbul'u zabtetmeye yetecek kudretde olmadığını söyleyebiliriz. Diebiç de Çar'a yazdığı mektupta "Bu ordunun İstanbul'u işgal etmek için çok zayıf olduğunu" söylemiş idi³³⁴. Siyâseten de hâdiseye bakdığımız zaman Rusya'nın İstanbul'a girmesi ya da Osmanlı devletini tarih sahnelerinden silmesi oldukça zor gözükmekte idi.

Rus başbakan vekili Nesselrod tarafından Grandük Kostantin'e 12 Şubat 1830 tarihinde sunulan bir rapora göre Rusya'nın Osmanlı devletini tamamen ortadan kaldırabileceği kaydedilmiş idi. Ancak Ruslar, bunu yapmamışlardı. Söz konusu raporda bunun sebepleri şöyle açıklanmaktadır: "Edirne barışının şartları Rusyanın nüfuzunu yakın

³³² Nikola'nın yayınladığı bu beyannâmenin tamamı için bk. BOA, HH, 43144-j (Fransızca); BOA, HH, 44620-G (Türkçe tercümesi ile birlikte Rusça); Tarih-i Lütüfî, II, 252-253; Ahmed Muhtar, II, 188-189. HH, 44620-G'de verilen tarih 20 Eylül 1829'dur (Gregorian takvimine göre 2 Ekim). Ancak BOA, HH, 43144-j, Tarih-i Lütüfî ve Ahmed Muhtar'da 19 Eylül tarihi gösterilmiştir. Bu vaziyete göre, Fransızca nüsha; Türkçe tercümesi ile birlikte Rusça olan nüshadan bir gün evvel kaleme alınmış olmalıdır.

³³³ Iorga, 355.

³³⁴ Curtiss, 72.

doğuda sağlam bir temele dayandırdı. Sınırlarını kuvvetlendirdi, ticaretini kurtardı ve haklarına damman oldu, menfaatlerine de sağlam bir dayanak verdi. Hiçbir devlet ne bu tabii durumun meydana getirdiği menfaatleri, ne de onun bir neticesi olan üstünlüğü Rusya'dan başarı ile çekip alamayacaktı. Ordu ile İstanbul üzerine yürümek, Osmanlı devletini yok etmek elimizde idi. Hiçbir kuvvet buna karşı koyamazdı; şayet biz Avrupa'daki Osmanlı hakimiyetine son darbeyi indirseydik hiçbir tehlike bizi doğrudan doğruya tehdit etmiş olamayacaktı. Fakat Çarın fikrine göre, artık Rus himayesinde yaşayabilir bir duruma getirilen ve yalnız onun arzularını yapabilen bu devlet, yani Osmanlı devleti bizim siyasi ve ticari menfaatlerimize, ya devletimizi haddinden fazla büyütmeğe, yahut ta Türkiye'nin yerine kısa bir zamanda kuvvet, kültür, sanayi ve servetçe rakibimiz olabilecek devletleri koymaya zorlayabilecek herhangi bir yeni teşebbüsten daha iyidir. Bugün Babıâli ile olan münasebetlerimizi düzenleyen imparatorun bu prensibidir. Madem ki onun imha edilmesini istemedik, o halde onu şimdiki durumunda muhafaza ve vikaye etmek çarelerini araştırmalıyız. Fakat şayet başka bir devlet bu tabii durumu ihlâl etmeğe kalkışacak olursa hastanın yanında nöbet bekleyen Çar ona donanma ve askerlerini göndermeği kararlaştırmıştır. Ancak bu yardım; Türkiye'ye karşı duyulan bir temayülden ziyade genç ve kuvvetli bir devletin İstanbul'da yerleşmesini tecviz etmiyen Rus menfaatlerini korumak maksadiyle yapılacaktır³³⁵.”

Söz konusu raporda, genç bir devlet ile belki de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı devletinin yerini alabileceği kastedilmekte idi. Hakikaten kuvvetli bir Mısır, daha önce de temas ettiğimiz gibi sömürge zihniyetinde olan devletlere büyük bir darbe indirebilirdi. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin bunu kabül etmesi beklenemezdi. Bu münasebetle Rusya, başta İngiltere olmak üzere diğer devletlere rağmen Osmanlı devletine son darbeyi vuramazdı. Çar'ın savaşın başından itibaren bilhassa Osmanlı devletinin toprak bütünlüğüne dokunulmayacağı teminatını vermesi –her ne kadar bu husûsda söylediklerinin hilâfına hareket etmiş olsa da- söz konusu her iki sebebe mebnî olabilir; ancak bizce sömürgeci devletlerin menfaatlerinin sekteye uğrayacak olma faktörü daha ağır basmaktadır. Bundan başka Rusya devletinin İngiltere'ye muhâlefet etmek gibi bir niyetini olmadığını ve her ne olursa olsun İngiltere'den ayrı hareket etmesi Rusya'nın menfaatleri açısından uygun olmadığı bilinen bir husûstu³³⁶.

³³⁵ Tukin, 134-135. Neseldrod'a aid bu sözlerinin bir kısmını, Edouard Driault'da vermektedir. Bk. Driault, 178.

³³⁶ 16 Şubat (1827) tarihli rapor tercümesi: BOA, HH, 43860-A.

Görevi, “Rus dış siyasetini tanzim” ve başkanı eski İstanbul elçisi Koçubey olan aralarında Prens Daşkov ile Nesselrode’un da bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan bu raporda Rusya’nın Osmanlı devletinin bütünlüğünü muhafaza ve müdafaa etmek istemesi, o günün şartlarında siyaseten önemli bir tesbitti. Böylece Ruslar, Osmanlı devletini Rus himayesi altına almış olacaklar; bu husûs hilafına cereyan edecek her hangi bir vaziyette de müdâhale edebilme hakkına sahip bulunacaklardı. Ayrıca bu siyasetin devletler arası münasebetler açısından da önemi büyük idi. Şayet Osmanlı devleti ortadan kalkacak olursa, her an Avusturya’nın Tuna üzerinden Balkanlara ve hattâ Karadeniz’e sarkması; İngiliz ve Fransızların da Karadeniz’e girmesi husûsları mevcut idi³³⁷.

Hülâsa olarak her devletin kendine göre yaptığı hesaplar açısından Osmanlı devletinin varlığını devam ettirmesi Rusya da dahil Avrupa devletlerinin ortak menfaatlerine münasip düşmekte idi. Nikolas V. Riansanovsky’nin ifade ettiği gibi “Türkiye, Avrupa güç dengesi içinde ehemmiyetli ve arzu edilen bir unsur idi³³⁸.”

II- AVRUPA DEVLETLERİ AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI

İngiltere’nin Edirne Andlaşması’na bakışı her zamanki gibi sûret-i hakdan görünmek tarzında tezâhür etti. İngiliz elçisi, tercümanını Bâbiâli’ye göndererek “Şimdiye kadar hiçbir vakitte böyle mağrûrâne ve cebbârâne musâlaha akdini görüb işitmemiş olduğunu ve ez-cümle Bahr-ı Siyah ticâret maddesinde ol derece serbestlik icrâ olunur şey olmadığını ve artık bu sulh-ı resmî olmayub cebren ve ırken bir şey ise de maa-mâ-fih şimdiki hâle göre bunun kabûlü ve şu beliyyenin def’i ile inâyet-i Bârî ile ilerisünü işe yaratmak lâzım geleceğinden hemen tasdîknâme-i humâyûnun tasdîr ve irsâliyle tez elden Petersburg’a gidecek sefir i’zâm olunarak ta’dîl ve tesviyesi çaresinin istihsâline bakılmasıdır ve elbette buna Avrupa devletleri ve husûsiyle İngiliz devleti da’vâci olsalar gerektir” diyerek tepkisini göstermiş; elçinin bu sözlerini nakleden tercüman “Elçi beyin söyleyişine göre bu musâlaha pâyidar olmayub yani İngiltere devleti bunu be-herhâl kabul etmeyerek eğer Rusyalu ta’dîl tarafına gitmez ise nihâyeti harbe dayanacağını anlıyorum” diye ilâve bir fikir beyân edmişti.

³³⁷ Kurat, Türkiye ve Rusya, 58.

³³⁸ Riasanovsky, 330.

İngilizlerin denizcilik husûsunda diğer milletlere nazaran alakaları daha ziyâde olduğu için “cümleden evvel serbestiyet-i sefâyin maddesinin pek uygunsuzluğunu görmüş ve icrâsı müşkil olacağını yad” etmiş olması, İngilizlerin sergilemekte oldukları genel tavırlarına mütenasip bulunmakta idi. Ancak bu tavır Osmanlı canibinden gayet nazik bir sûrette -neticeye te’sir etmeyecek olmasına rağmen- “sâir kangı maddesi yolunda ve icra olunabilir şeydir” denilerek tasvîb edilir bulunmamış idi.

Bilhassa peşin olarak istenen ticaret tazmîni maddesini anlamak mümkün değildi. Bu yirmi otuz seneden beri sürüncemede olan bir mesele idi ve ortaya konan iddiaların çoğunun hakkında her hangi bir bilgi ve bir mesned bulunmuyordu. “Mesela yigirmi sene mukaddem Cezayir Ocakları bir Rusya tüccar sefinesini gasb itmiş denülüb bahası dahi ol tarîhte meselâ iki bin Macar altunu olarak her ne kadar ol vakit altunun fiatı onar kuruş ise şimdi otuz kuruş diyerek şimdiki fiata göre hesap birle işte böyle şöyle bir takım aslı faslı yok maddelerin yekûnunu seksen bin akçeye iblâğ itmişler” ancak bununla da iktifa etmeyerek şimdi onun üzerine 16 bin altın dahi ilave etmişler idi. Bu haksız bir maslahat olmanın yanında Osmanlı tebeasından bazı tüccarların dahi bir takım hak ve istekleri var idi ve bu hesapların Rus tüccarların hesabının yapıldığı usûl ile yapılmalı idi. Ancak hiç bir vechile hak hukûk gözetilmemekte idi ve haklı olmanın da hiç bir faydası bulunmamakta idi.

Osmanlı devletinin üstüne kaldırılması oldukça zor ağır bir mesûliyet yüklenmiş idi. Savaş tazmînâtı da ayrı bir sıkıntı teşkil etmekte idi. Tazmînât adı altında Rusya’ya ödenmesi gereken meblağın yükünü çekmek “Memâlik-i Mahrûse ahali ve reâyâsına” kalıyordu. Osmanlı devlet adamlarına göre Rum gairesinin ortaya çıkışından Rusya sorumlu idi ve o zamandan beri gerek devletin hazineleri gerekse reâyâ ve berâyâ haddinden ziyade “zarar ve hasar ve tekâlif-i şakkaya dûçar” olmuş bulunuyordu. Devlet-i Aliyye tarafından sulh yapılmasından asıl maksadın “ibâdullahın refâh u asâyişleri tedbîrine bakmak tasmîminde” bulunulması idi. Ortaya çıkan bunca malî sıkıntı arasında bir de şimdi Mora ve Memleketeyn ahalisinin vermesi gereken vergilerden bir iki sene muâf tutulmaları keyfiyeti hâsıl olmuştu.

Mirî hazinede bulunan meta Rusların istemiş olduğu tazmînâtı karşılamaya yeterli değildi. Dolayısı ile Mirî hazineden arta kalan miktarın ister istemez reâyâ ve berâyâ tarafından ödenmesi mecburiyeti hâsıl olacaktı. “Maa-hâzâ cümleye ma’lûmdur ki mizâc-ı beşer iktizâsınca mâl canın yongası olduğundan be-herhâl böyle Rusyalı’ya beher

sene cizye sûretinde akçe virmek gayet güçlerine giderek akçe virmemek için biraz yorgunlukları savuşduğı gibi ale'l-umûm tekrar muhârebe olacakları” akla gelen husûslardandı.

Fransa elçisinin Edirne Andlaşması senetlerini gördükten sonra Hizmet-i Riyâset'e gelerek söylediğı sözler Sultan'a “Bu bâbda gûya Fransa elçisi ve devleti dahi her türlü sa'y u ikdâma gayret edeceklerini ve maslahat be-herhâl ta'dîli dahi meczûmları idüğünü beyân” ederek avdet ettiği sûretinde haber edilmişti.

Nemçe elçisi de andlaşmayı gayet ağır bularak “Gayet fâhiş ve uygunsuz ve be-herhâl ta'dîle muhtac oluğunu ve bu bâbda Nemçe devleti dahi elbette sa'y u gayret ideceğini” söylemişti³³⁹.

Devletlerin elçileri vasıtası ile ortaya koydukları tebki ve söyledikleri sözlere bakılırsa hepsi de Osmanlı devletinin “kadîm dostu ve hayır-hâhı idiler”; ancak iş icraya geldiğı vakit Osmanlı devletini kendi başının çaresine kendisinin bakması husûslarıyla başa bırakmışlardı.

III- DEVLET-İ ALİYYE AÇISINDAN EDİRNE ANDLAŞMASI

Andlaşma imza edilmişti; ancak Rusların taahhüdlerini yerine getirerek işgal ettikleri mahallerden çekilip çekilmeyecekleri meselesi belirsizliğini muhafaza etmekte idi.

Sultan, Rusların verdikleri sözlere riâyet etmeyeceğı endişesi ile konunun müzâkere edilmesini ve bu müzâkereler esnasında herkesin fikrini çekinmeden ifade etmesini ferman buyurmuştu.

Serasker Paşa, Kapûdan Paşa, Halil Paşa, Aliş Paşa, Arif Bey, Behçet Efendi, Hacı Es'ad Efendi, Necib Efendi ve daha başka erbâb-ı vukûfun hazır olduğu bir meclis akdedilmişti.

Buna göre; Rusların bu defa yapılmasını istemiş olduğu teklifler ve sergilemiş oldukları “tarz u tavr-ı mağrûrânesi” kabul olunabilir türden değildi. Rusların tavırları “Devlet-i Aliyye ve millet-i İslâmiye'nin nâmûsını hetk itmek demek olarak hiç bir vakitde kabûl ve tahammül olunur ve bir vechile altından kalkılır mevâddan” olmadığı sûretinde

³³⁹ Avrupa devletleri elçileriyle yapılan müzâkerelere dâir Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 43933.

bulunuyordu. Ancak Osmanlı devletinin içinde bulunduğu şartlara göre mecburî olarak Ruslarla sulh olunmasına karar verilmiş idi. Bu teklifler şimdilik daha söz hâlinde bulunuyorlardı. Bunların asıl sıkıntısı icra planına konduğu zaman ortaya çıkacaktı. Andlaşma diye Rusların yapmış olduğu dayatmaların icrası mümkün olmadığı gibi icra edilmesi tasavvur dahi edilemezdi. Her ne sûretle olur ise olsun hafifletilmesi gerekiyordu.

Söz konusu meclisde vaziyetin vahameti ortaya konulduktan sonra hâl çaresi olarak Frenklerden umut beklenir bir tavır sergilenmişti. Frenklerin de andlaşma şartlarını ağır bulmalarını göz önünde bulunduracak olan İmparator elbette Osmanlı devletinin gözünü korkutarak andlaşma şartlarından vaz geçme riskini göze alamazdı³⁴⁰.

Halbuki Frenkler ne derlerse desinler Rusların yapmış oldukları tekliflerin icrası mümkün olmaması hasebiyle her hâlükârda hafifletilmesi gerekmekte ve bunu Osmanlı devleti kendi imkanları ile başarmak mevkiinde bulunmakta idi. Her ne kadar bu maksatla Devlet-i Aliyye tarafından Petersburg'a husûsi sefir gönderilecek ise de daha önce ifade edildiği vechile Ruslar askerlerini çekmeyerek böyle şimdiki bulunduğu mahalde duracak olursa maslahat bitmiş sayılmayacaktı. O zaman da sulh yapılmış değil de sanki mütâreke yapılmış gibi olacaktı. Bu vaziyette Devlet-i Aliyye tarafından eli kolu bağlı beklemek bir vechile câiz olmayacağı ortadaydı. Hatta murahhas efendilerin yazdıklarına göre Edirne civarında 10 bin kadar askeri mevcut bir ordunun bulundurulması dahi faydalı olabilirdi³⁴¹.

Tertip edilecek ordunun Aliş Paşa emrine verilerek Bergos (Burgaz), Silivri veya Çorlu taraflarına gönderilmesi münâsib olacaktı. Ancak mevcut şartlarda toplanan askerin bir işe yarayıp yaramayacağı belli olmadığı gibi askerlere ikâmet mahalli olabilecek en münâsib yer Edirne iken orasını da Ruslar işgal altında bulundurmakta idi. Sadece Ruslar için değil bu arada asayişin yeteri kadar sağlanamaması sebebi ile artış gösteren taşkınlıkların önlenmesi ve reâyâ ve berâyânın temin ve teselli olunmaları için de bir ordunun varlığı gerekli gözükmekte idi.

³⁴⁰ Aynı belge. Rumeli valisi Selim Paşa da göndermiş olduğu kâimesinde "tazmîn-i seferiyenin te'diyesinin" mümkün olmadığından, hemen hemen aynı ifâdelerle andlaşmanın ağırlığından ve Rusya'nın "tarz u tavr-ı mağrûrânesi Devlet-i Aliyye ve nâmûs-ı İslâmiye'yi hetk itmek demek olduğundan" bahsetmektedir. Selim Paşa'nın 5 R 1245 (4 Ekim 1829) tarihli kâimesinin tamamı için bk. BOA, HH, 21414.

³⁴¹ Murahhasların bu husûsla ilgili şifreli olarak yazdıkları mütâlaalarının halli için bk. BOA, HH, 43233.

İşkodralı Mustafa Paşa'nın elinde külliyyetli bir miktarda asker bulunduğu ve o günlerde Edirne tarafına yönelerek hareket ettiği bilinmekte idi. Vakit geçirilmeden mezkûr Paşa'ya "ifade ve istifadeye muktedir", ikna kabiliyeti yüksek, dirayetli bir kişinin gönderilerek Mustafa Paşa'nın ne düşündüğü ve ne yapmak istediğinin anlaşılmaya çalışılması ve ondan istifade olunup olunmayacağına ortaya çıkartılarak ona göre bir hâl çaresine bakılması lâzım geliyordu.

Bütün bunlar bir yana, çaresiz kabûl edilen Rus tekliflerinden olan ve murahhaslar tarafından verilen senetlere göre tasdîknâme-i humâyûn hazırlanması ve gerektiği sûrette cevap yazılması ve ticaret tazmîninin ilk taksîti olan ve ilk etapta ödenmesi gereken 100 bin Macar altınına bedel olan 6 bin kese akçenin gönderilmesi meseleleri öncelikli olarak yapılması gereken işler arasında bulunuyordu.

Sırbılara verilecek nâhiyelerin her ne kadar adedi zikredilmiş ise de hangi nâhiyeler olduğu belli edilmemişti. Şimdiki hâle göre Ruslarla bir mücâdeleye girişmek uygun düşmeyeceğinden onun çaresine ileride bakılmasına bağlı olarak "bir fermân-ı âli" yazılıp gönderilebilirdi³⁴².

Sultan'ın emri ile Osmanlı devlet ricâlinin yapmış olduğu bu mecliste verilen bilgilerden işe yarayacak bir netice çıkmadığı anlaşılmaktadır. Şunu yapalım bunu yapalım, denmesine deniyor ancak işin fiiliyâta konulması safhasında hiç bir netice hâsıl olmuyordu. İnsiyâtif tamamiyle Rusların elinde bulunmakta idi.

Reis Efendi, andlaşmayı değerlendirirken andlaşmanın düvel elçilerinin etkisi ile yapıldığını ifade ederek, "Devlet-i Aliyye, Prusya kralı cânibinden gelen general Müffling'in ifadesine ve gerek Fransa ve İngiltere elçilerinin tasdîklerine mebnî ol vakit i'timad idüb hatta işbu muâhede evvel i'timada binâen kabûl olunub lâkin semeresine dahi müterakkibdir." sözleri ile elçilere bel bağlar bir tavır sergilemişti³⁴³.

II. Mahmud'a göre de bu musâlahanın imza edilmesinde elçilerin rolü vardı; ancak o, Reis Efendi'nin yaptığı gibi kendi mes'ûliyetlerini unutacak kadar basîretini kaybetmemişti: "Her ne ise Londra Muâhedesinde cümlesinin ittifâkı olduğundan ol vechile icrâsına çalışub çabalamışlar ise de bu defaki Rusyalu'nun teklîfâtı bir vechile kabûl olunur mevâddan olmayacağını bunlar dahi bilüb anlamış olduklarından ve ilerüde

³⁴² Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 43164.

³⁴³ Avrupa devletleri elçileriyle yapılan müzâkerelere dâir Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 43933.

kendülerine dahi muzır şeyler olacağını bi't-tefekkür ta'dil u tesviyesine sa'y idecekleri me'mûl gibi görünüyor ise de ancak biz bundan böyle dahi kendümüzi toplamayub da eski hâlimizle kalur isek işte ol vakit ne bu sözün semeresi müşâhede olunur ve ne düvel-i sâirenin kullandıkları ağız bu sûrette kalur.” diyerek meseleyi akl-ı selim ile izah etmişti³⁴⁴. O, ayrıca “Şurasını Reis Efendi boşlamayub aralık aralık suâlden hâli olmasun. Artık maslahat bu pereseye gelmiş deyüb de ye's ü fütûr getirürcesine durmağa gelmez.” diyerek son bir gayret ile devlet adamlarının içinde bulunduğu umursamazlığın etkisini gidermeye çalışmıştı³⁴⁵.

Tabir câiz ise Edirne Andlaşması ile Osmanlı devletinin canı yanmış, başına birçok gâile açılmış ne yapacağını bilemez bir vaziyete düşmüş ve şimdi yapılması gereken bir hayli iş ortaya çıkmış idi.

Bütün bu nâ-müsâid şartlar altında Sadrazam Mehmed Reşid Paşa, Sultan'a hitâben gönderdiği nâmede Edirne Andlaşması ve bundan sonra yapılacak işler ile ilgili mütâlaalarını ortaya koyarken söze Edirne'deki murahhasların üzüntü içinde andlaşmaya karar verdiklerini ifade ederek başlamıştı. Ona göre; Edirne Andlaşması son derece ağır olduğundan “ta'dil ü tesviyesi” gerekiyor ve bu maksatla husûsî sefaretle serasker kaymakamı atûfetlü Halil Rifat Paşa hazretleri ve müsteşâr olarak da sâbık Balkanlar defterdârı Necib Efendi Petersburg'a gitmek üzere hazırlanmışlardı.

Sultan tarafından tasdîk edilen andlaşma sûreti ve Sırlılar ile ilgili sâdır olacak olan “emr-i âlî”nin Rus murahhaslara verilmesi gerekiyordu. Ayrıca yine Rus murahhaslara verilecek olan hediyeler ve ticaret taksîtinin ilk taksiti yola çıkmak üzere idi.

İşkodralı Mustafa Paşa'nın Hasköy'de ikâmet etmesine karar verilmiş ne sûretle hareket etmesi gerektiğine dâir kendisine memur dahi gönderilmiş idi. Saâdetlü Mehmed Paşa'nın Uzunköprü'de kalması ve Rumeli vâlisi ve Bosna vâlisinin de İstanbul tarafına gelmeleri kendilerine yazılmış idi.

Rusların işgal ettikleri yerleri tahliye etmesine kadar sulh olundu sayılmazdı. Dolayısı ile savaş hâlinin devam ettiği kabûl edilerek tedbiri elden bırakmamak gerekiyor idi.

³⁴⁴ Aynı belgenin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn; Tarih-i Lütfi, II, 108.

³⁴⁵ Aynı belgenin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn; Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 42719.

Yergöğü kalesi her ne kadar Ruslar tarafından işgal edilmemiş olsa da üzerinde anlaşıldığı üzere andlaşmanın tasdikli sûretlerinin mubâdelesinden on beş gün sonra tahliye edilerek Ruslara teslim edilmesi lâzım geldiğinden keyfiyetin ilgililere bildirilmesi lâzım geliyor idi.

Andlaşma şartları her ne kadar ağır olsa da elden geldiğince hafifletilmeye çalışılması ve reâyânın temin edilmesi maddeleri oldukça önemli meseleler olması münasebeti ile Petersburg'a elçi gönderilmesine ilave olarak bu meselelerin halledilmesi için Rumeli ve Bosna vâlilerinin görevlendirilmesi de maslahat açısından iyi olacaktı³⁴⁶.

IV- EDİRNE ANDLAŞMASI HAKKINDA FARKLI KESİMLERDEN BAZI MÛTÂLAALAR

Edirne Andlaşması hakkında verdiği bilgilerin sonunda bir yorumda bulunan Lütfî Paşa, Edirne Andlaşması ile Memleketeyn'e ve Ticâret ve Sefer Tazmînâtı ve Tahliye'ye âid Edirne Andlaşması'na bağlı münferit senetler ile Osmanlı devletinin idaresi altında bulunan Memleketeyn ahalisi ve Sırların tamamen serbest kaldıklarını, içlerinde ehl-i İslâm'dan kimsenin bulunmayacağını, bir takım kazâ ve nâhiyelerin Sırbistan'a terk olunacağını ve bu kadar ağır şartları havî bir andlaşmayı hangi devlet olursa olsun hiç bir devletin kabûl edemeyeceğini ifade ettikten sonra bunu Osmanlı devletinin kabûl ediş sebebini de 'el-hükmü li-men ğaleb' kuvve-i câbiresinin hâlât-ı müsevvikasıdır." sözleri ile ortaya koymuştu. Osmanlı devletinin de bunu kabûl edecek bir hâle düşüşünü de biri maddî biri de manevî olmak üzere iki sebebe bağlamıştı: Maddî sebep Ruslara karşı koyabilecek derecede kuvvet ve kabiliyetin olmayışı; manevî sebep de aşırı taassup yanında dış işlerine ve diğer devletlerin güç ve istitaatlarına vukufsuzluk idi. "Bu iki hâl o gibi ağır yükleri tahammüle bâdi olmuştur."

Dört yüz seneden beri Osmanlı devletinin askerî kuvvetini teşkil eden askerî nizamının birden bire değiştirilmesini ve Bâbıâli'nin Yunan meselesinden dolayı başının sıkıntıda olmasını Rusya iyi değerlendirmiş ve Osmanlı devletine son derece ağır şartları havî Edirne Andlaşması'nı imza ettirmişti³⁴⁷.

³⁴⁶ Sadrazam Mehmed Reşid tarafından Sultan'a gönderilen 5 R 1245 (4 Ekim 1829) tarihli nâme: BOA, HH, 42677.

³⁴⁷ Tarih-i Lütfî, II, 133; Ahmed Muhtar, II, 113-114.

Kâmil Paşa, Edirne Andlaşması'nın Osmanlı devletinin varlığını tehlikeye sokacak derecede “muzırr” olduğu ve İngiltere'nin de daha önceki tavrından vazgeçerek Osmanlı devletini gözden çıkardığı görüşünde idi³⁴⁸.

1828-1829 Savaşı'nın kaybediliş sebebini askerî ve siyâsî kâbiliyetsizliğe bağlayan Moltke, Edirne'ye gelen Rus askerlerinin işe yaramayacak derecede zayıf bir hâlde bulduklarından bahsetmekteydi. Ona göre “Bâbîâli bir kere girişmiş olduğu hattı harekete muannit sebatından dolayı ve birtakım siyâsî tesirat altında kendisine gayri muvafık olan sulhun aktine mecbur oldu.” Her ne kadar Edirne Andlaşması, Bâbîâli için oldukça ağır olsa da galip tarafın böyle bir andlaşma imzalatması “tabîî bir hakkı idi.” Sultan istemiş olsaydı savaştan önce çok az bir kayıp ile Ruslarla bir andlaşmaya gidilebilirdi. Ancak savaş tercih edilmiş ve o da kaybedilmiş idi. Rusların Edirne'yi işgal etmesinden evvel de bazı tedbirler alınabilirdi. Ne zaman ki Rus birlikleri Edirne kapılarında göründüler, o vakit hem Sultan hem de Diebiç kendileri için tehlikeli olabilecek bir kumar oyuna giriştiler.

İstanbul'da çıkma ihtimali bulunan bir isyan Sultan'ın gözünü korkutmakta idi. Bununla birlikte kaflarının uçurulmasından korkan ve ecnebi devletlerin tazyiki altında bulunan vezirlerin korkakça tavsiyelerine uzun süre mukavemet etmişti. Savaş esnasında vezirlerin yardımlarından mahrûm kalmıştı. 14 Eylül, Edirne Andlaşması'nın imza edildiği gün “Tarabya'daki sarayına kapanarak hüngür hüngür” haftalarca ağlamıştı. Sultan için “böyle bir muahedeyi imza etmek, hayatını kaybetmekten daha ağırdı. Nehirler dolusu kan akmış, memleketin bütün bedayi ve mukaddesatı ayaklar altında kalmış ve ahalisinin gurur ve sadakati, teceddüt uğruna payimal olmuş ve vakayiin tarzı cereyanından dolayı bu teceddüt te ittihat altında kalmıştı.”

Sultan ile ilgili bu mütalaalarını veren Moldke de daha önce bahsettiğimiz İbrahim Bey gibi savaşın kazanılabilmesi için Türklerden teşekkül edilmiş bir ordunun zaruretinden bahsetmekte idi. Şayet Osmanlılar söz konusu bu ordu ile “Aydos ve Karnabat yaylaları üzerinde askerî koloniler tesis etmiş olsaydı, Balkan; hiçbir düşmanın geçmesi mümkün olmayan bir mania olurdu.”

Ruslar ile yapılan savaşın yanında bir de idarî mekanizmada değişikliğe gidilmesi bilhassa ehl-i İslâm üzerinde “sui tesirler hâsıl” etmişti. “Eğer Türkiye hiç

³⁴⁸ Kamil Paşa, III, 119.

olmazsa 10 sene sulh ve musalemet devresi geçirmiş olsa idi, Sultan Mahmudun ihdas ettiği bu yeni rejim tesirile diğer şumatu idarede de birçok yenilikler ihdas edilecek ve Osmanlı İmparatorluğunun ölmüş damarlarına hayat bahşetmiş olacaktı.” Ancak Ruslar, yeni inkişaf etmekte olan askerî sistemin büyümesini engellemişlerdi. Bundan sonra Bâbîâli, bir biri ardınca gelen Arnavut, Mısır ve Kürt isyanları sebebi ile yeni bir ordu teşkiline muvaffak olamadı.

Edirne Muahedesi mucibince Yunanlıların istiklâlinin tastik edilmesi; “ülke kaybetmekten daha mühimdi.” Rum krallığının sınırları dar olmakla beraber ortaya çıkaracağı tesir çok büyük olabilirdi. Zira; Osmanlı devleti dâhilinde dağınık bir vaziyette bulunan yüz binlerce Rum kolayca tahrik edilerek yeni isyanlar çıkartılmasını temin edecek olan bir kapı açılmış idi. Sadece Rumlar değil, diğer Hıristiyan tebea da şimdi ecnebilere cesaret alıyor ve onları istinatgah olarak görüyorlardı.

Mora ve Sıklat adalarının Rumlara geçmesi Osmanlı donanmasını da olumsuz yönde etkilemişti. Zira; bura ahalileri “Türk donanmasının efradını teşkileden yegâne unsurlardı.” Elinde bulunan en önemli gemici unsurlarını kaybeden Osmanlı donanması, Karadeniz’de Rus donanmasının yanında oldukça zayıf bir mertebede kalmıştı. Buna göre Karadeniz’in hâkimiyeti Rusların eline geçecekti. Böylece yeni bir harp vukuunda Rusya ordularını “Tuna tarikiyle müz’iç yollardan ve Balkan gibi manialardan geçirmiyerek doğrudan doğruya askerini Trakya’daki, Kersones civarına dökmek üzere, harbin talihini doğrudan doğruya İstanbul kapılarında tecrübe edecekti³⁴⁹.”

Yergöğü kalesi komutanı Küçük Ahmed Paşa ise yukarıda ifadeye çalıştığımız vechile genel kanaatin aksine Andlaşma’dan ya da Yergöğü kalesinin Ruslara terk edilmesinden memnûn olmamıştı. Diebiç’in kaleyi teslim etmesi için yapmış olduğu talebe uzun süre red cevabı ile karşılık vererek “Ben kaleyi teslim etmem; Rus ordusu da beni esir etmiş değildir! Silâhlarımız elimizde, kalenin bekçisiyiz. Ben yapılan sulh anlaşmasını tanımıyorum ve son derece utanç verici mütalâa ediyorum. Bu sulh Türkiye’yi kurtarmak için değil, fakat İstanbul’u kurtarmak için yapılmıştır!” demişti³⁵⁰.

Coğrafi şartlar sebebi ile sıcak denizlere inmeyi en büyük arzularından biri haline getiren Ruslar, bu arzularını yerine getirebilmek için Kafkasya’yı bir basamak

³⁴⁹ Moltke, 232-236.

³⁵⁰ Slade, 304-305.

olarak görmüşler³⁵¹ ve özellikle 1229 (1813/14) yılından itibaren Kafkasya'daki faaliyetlerini ve kabîleler üzerindeki baskılarını artırmaya başlamışlardı. Cebir ve şiddet hareketlerini gitgide artıran Ruslar, Osmanlı hudûdunu ihlal ederek Çerkes, Abaza, Kabartay kabîleleri ve Anapa ahalisine “her türlü tasallut ve rencide ve envâ-ı zulm ve taaddi ve hasârât eylemekte” ve kabîleleri korku ve dehşete düşürmekteydiler. Mahallî idarecilerin Rus zulmünü önlemekten âciz kalmaları üzerine kabîleler, doğrudan doğruya İstanbul'a müracaat ederek Rusların zulmünden kurtarılmalarını ve Rusların verdiği hasarı gösterir gönderdikleri defterlerle de Ruslardan zararlarının tazmînini istiyorlardı. Ruslar, mahallî idarecilerin bölge kabîlelerine müdâhale edilmemesi husûsundaki şikayetlerine hiçbir müsbet cevap vermemekte ve hatta “fukara ve berâya ve ulemâ ve sülehâyı daima hasârat ve perişan eylemekle cümle kabâili kendi tarafına teveccüh ettirmek fikr-i fâsidesini”ni devam ettirmekte idiler³⁵².

Osmanlı devlet ricali her ne kadar söz konusu kabîlelerin yardım taleplerine müsbet cevap vermeyi arzu etmekte iseler de Ruslardan çekindikleri için buna cesaret edememekte idiler. Edirne Andlaşması'nın imza edilmesi yıllarca yaptıkları mücâleleler ve Rusların yaptıkları baskılar sebebi ile iyice yorulan Kafkas kabîleleri için bir soluk alma imkânı veriyordu.

Uzun zamandır Ruslarla muhârebe hâlinde bulunan Çeçenler de bir hayli yorulduklarından Edirne Andlaşması'nı işitmişler ancak bundan emîn değildiler. İşin aslını öğrenmek, musâlahaya dâhil olmak ve Rusların kendilerine yaptıkları zulümlerden kurtulmak maksadı ile İstanbul'a temsilciler gönderdiler. Kendi başlarına buyruk hareketlerinden dolayı affedilmelerini ve yerleşebilecekleri bir yer verilmesini talep ettiler. Çeçenler gibi Natukaç kabîlesi ve umerâsı başta olmak üzere “kabâil u akvâm” da Osmanlı devletine itaatten uzak kalmışlardı. Ancak Osmanlı devletinden başka sığınabilecekleri bir yer olmadığından “haklarında merhamet-i seniyye şâyân buyurulması” için İstanbul'a temsilciler göndermekte idiler³⁵³.

³⁵¹ Ahmed Akmaz, **Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi (Doğuşu)**, Kayseri, 1994, 33.

³⁵² Ali Arslan, “Rusya'nın Kırım ve Gürcistan'ı İlhakkından Sonra Osmanlı Devleti'nin Çerkes Kabîleleri İle Münâsebetleri (1784-1829)”, **Kafkas Araştırmaları I**, 46-58.

³⁵³ Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın 21 Z 1245 (16 Haziran 1830) tarihli tahrîratı: **BOA, HH**, 44620-B; Trabzon vâlisine gönderilen 9 Ra 1246 (30 Temmuz 1830) tarihli hüküm: **BOA, Ayniyat Defteri/616**, 38-40.

Rus istilâsına maruz kalan İslâm ahali, sâkin oldukları mahallerin tahliye edilip edilmemesine göre Edirne Andlaşması'na tepkilerini sergilemişlerdi. Tahliye edilecek olan Erzurum'da yaşayan ehl-i İslâm, Rus tahakkümü altında yaşamaktan kendilerini kurtardığı fikrinden hareketle şartları kabûl edilemeyecek derecede ağır olan Edirne Andlaşması'nı memnûniyet verici olarak telakki etmişlerdi. Erzurum kadısı, 25 Muharrem 1246 (16 Temmuz 1830) tarihli i'lâmında Erzurum'un istilâsından duydukları üzüntüyü dile getirdikten sonra yapılan anlaşma ile Erzurum'un tahliye edildiğini ve cümlesinin "yeni başdan mazhar-ı karîn-i hayat" bulduklarını yazmıştı³⁵⁴.

Ahıska kalesi ile Çıldır eyâletinin bir kısım yerlerinin Rusya'ya terk edilecek olması o taraf ahalisini harekete geçirmiş; gönderdikleri mahzarlarla "vatanları uğruna cümleten terk-i mâl u cân itmeğe hâzır ve bu bâbda irâdeye muntazır bulduklarını" Bâbıâli'ye bildirmişler ve "Ahıska müdâfaasında gösterdikleri ulviyyet ve hamâseti bu sûretle de tekrar irâe eylemişlerdi³⁵⁵."

E- TAZMÎN-İ SEFERİYEYE DÂİR PETERSBURG'DA İMZA EDİLEN SENED

Tazmîn-i Ticâret ve Seferiye ve Tahliye-i Memâlik'e Aid Sened-i Münferid'in üçüncü maddesinde Edirne Andlaşması'nın dokuzuncu maddesi ile Rusya'nın sefer maksadı ile yaptığı masrafların Osmanlı devleti tarafından ödenebilmesi için iki tarafın bir araya geleceğinin ve miktarının belirleneceğinin kayıt altına alındığı ve on bin Macar altını olarak tesbit edilen meblağın Osmanlı devleti tarafından Rusya İmparatoru'nun "insâf u hakkâniyetine havâle" edilmesi ve İmparator'un da "tayin olunacak sûret üzere edâ eylemeği taahhüt etmeyi" kabûl ettiği yazılmıştı.

Sefer tazmîninin Osmanlı devletinin ödeyebileceği miktardan bilhassa fazla tutulması Ruslar tarafından özellikle planlanmış; sefer tazmînâtından vazgeçilmesi için sarf edilen bütün gayretler de bir netice vermemişti. Rusların bu planı pratikte kendini göstermiş; ağır tazmînât taleplerini karşılayamayacak kadar zayıf bir ekonomiye sahip bulunulması sebebi ile bir takım yerlerin Ruslara bırakılmasına dahi razı olunmuştu. Yine de tazmînât meselesi bir türlü halledilememişti. Düvel elçilerinin tavsiyesi üzerine "Rus

³⁵⁴ 25 Muharrem 1246 (16 Temmuz 1830), Erzurum kadısının i'lâmı: BQA, HH, 32289.

³⁵⁵ Ahmed Muhtar, II, 113.

Çar'ının insaf ve hakkaniyetine" havale etmekten başka çare bulunulamamıştı. Böylece Osmanlı devleti Rusya'ya boyun eğen bir devlet mevkisine düşürülmesinin yanında yeni tavizler koparılabilmesi için zemin de hazırlanmış oluyordu.

I- PETERSBURG'A ELÇİ GÖNDERİLMESİ ve TAZMÎNÂT İLE İLGİLİ MÜZÂKERELER

Artık Petersburg'a elçi göndermekten gayri elden bir şey gelmeyeceği iyice anlaşılmıştı. Sâdır olan hatt-ı humâyûn mûcibince Bâbiâli'de Serasker Paşa ve diğer görevlilerle Kaymakam Paşa'nın huzurunda bir meclis akdedilerek bu vaziyetin bir müzâkeresi yapılmıştı. Kaymakam Paşa tarafından Sultan'a sunulan bu mecliste alınan kararlar arasında Edirne Andlaşması'nın kabûl edilmesinin Rusya'nın zorlaması ile kabûl edilmesine mebni tamamiyle yerine getirilmesinin mümkün olmadığı ve her hâlükârda "ta'dîl u tesviyesi çaresine bakılmak" lâzım geldiği ifade edilerek Petersburg'a husûsî sefir gönderilmesinin münasip görüldüğü yer almıştı. Söz konusu elçinin görevi, "tazmînât akçesinin" hafifletilmesi ya da miktarının indirilmesi ile sınırlı olmayıp diğer maddelerin dahi ibtal edilmesine ve yeniden tanzîm edilmesine yönelik olmalı idi. Bu münasebetle Petersburg'a gidecek elçi, yüksek rütbeli biri olmalı ki, rahat hareket edebilmeliydi. Prusya generali Müffling de Petersburg'a gönderilecek elçinin vezir rütbesinde olmasının faydasından bahsederek Rus Çar'ı ve diğer devlet yetkilileri ile yapılacak müzâkerelerde yüksek rütbeli birinin tesirinin daha fazla olacağını söylemişti.

Avrupa'da bu tür çetrefilli işlerde general istihdâm edilirken sanırım Prusya generalinin vezîr tavsiyesinde bulunmuş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir husûs olmalıydı. Osmanlı devlet ricâlinden söz konusu meclise iştirak edenler her hâlde "Prusyalılar daha iyi bilir" diyerek bu defa gönderilecek sefirin vüzeradan olmasında bir mahzûr görmemişlerdi.

Yapılan mülâhaza neticesinde Serasker kaymakamı Halil Paşa'nın hem ilim erbabı, söz söylemeye muktedir ve hem de maslahatın evveliyatını ve sonrasına vâkıf, dirayetli bir şahıs olması hasebiyle Petersburg'a görevli olarak gitmesinde karar kılınmıştı. Zeki bir şahıs olan Balkanlar defterdârı sâbık Necib Efendi de yine "uhûd u şarta hayli vukûfu" olmasından dolayı Halil Paşa'nın müsteşarlığına lâayık bulunmuştu. Daha evvel

Bonapard ile Paris’de Mısır meselesini söyleşib halletmiş olan bu zat Edirne Andlaşması’nı dahi gerektiği gibi müzâkere edip yeni bir senede Osmanlı devletine yeni bir hizmette bulunabilecek husûsiyetlere sahipti.

Gönderilecek heyetin içinde “Asâkir-i Hassa-i Şâhâne ve Asâkir-i Mansûre binbaşı ve zâbitân-ı sâiresinden” kişilerin de bulunması iyi olacaktı. Öteden beri uygulana geldiği üzere Avrupa devletleri “asker ve top ta’lîmlerini ve medrese ve tophâne misillü mahallerini” Osmanlılara göstermekte idiler. Ruslar da bu tür yerleri göstereceklerinden Rusların gerek askerî gerekse diğer sahalarla ilgili ne minval üzere oldukları tesbit edilebilir ve ona göre bir sulh stratejisi belirlenebilirdi.

Avrupa devletleri elçileri, Osmanlı devletine vazifeli olarak geldiklerinde hediye getirdikleri için gereken yerlere hediye gönderilmesi de o günün maslahatındandı. Bu münasebetle Rusya kralına ağırca olmak üzere diğer devlet başkanlarına, Rusya baş vekiline ve diğer vükelâya hediye gönderilmesi gerekmekte idi.

Petersburg’a gönderilmesi gereken elçinin bir an evvel yola çıkarılması da iyi olacaktı. Çünkü Frenkler, Osmanlı devlet yetkililerine elçilerin vakit geçirmeksizin yola çıkması gerektiğini söylemekte idiler. Hattâ İngiltere elçisi Shaber gidecek elçinin rütbe ve ünvanının hemen belli edilmesini isteyerek ona göre kendilerinin de Avrupa’ya mektuplar yazacaklarını ifade etmekte idi.

Bu sebebe binaen Petersburg’a vazifeli olarak gönderilecek zevâtın bir kaç gün zarfında hazırlanarak “donanma-yı hümâyûnları sefâyîninden fırkateyn ve korvet misillü bir kıt’a münasib beğlik sefineye” binerek Dersaâdet’den Hocabey’e ve oradan dahi Petersburg’a gitmek üzere yola çıkmaları gerekmekte idi.

Sultan tarafından Çar’a husûsî bir nâme; Sadrazam tarafından da Rus baş vekiline münasip bir mektup kaleme alınarak Petersburg’a giden heyetle birlikte gönderilmesi Rusların yumaşatılması açısından gerekli idi³⁵⁶.

Yukarıda bahsi geçen meclisde ortaya konulan bu tedbirler Sultan tarafından da münasib bulunarak icrası yoluna gidilmişti³⁵⁷.

³⁵⁶ Sultan’a sunulan tarihsiz telhis. BOA, HH, 42717.

³⁵⁷ Aynı belgenin bâlâsına Sultan tarafından yazılan hatt-ı humâyûn.

Sultan tarafından Çar'a hitâben 1245 senesinin Rabîulâhir ayının ortalarında (Ekim 1829) yazılan nâme-i hümâyûnda vezir Halil Rifat Paşa ile Süleyman Necib'in "taraf-ı Saltanat-ı Seniyye"den "sefâret-i mahsûsa ile cânib-i İmparatorilerine" gönderildiği ifade edilmişti³⁵⁸.

Petersburg'a bir elçi hey'eti gönderilmesine gönderilmişti; ancak Edirne Andlaşması'nın altına imza koyan ve bu sıralarda İstanbul'a gelmiş bulunan Orlof'a göre Petersburg'a elçi gönderilmesi işlerin uzamasına sebep olacaktı. Çünkü o günlerde Rus Çarı; Prusya kralının oğlu ve general Müffling ile Moska'ya gitmiş bulunmakta idi. Halil Paşa Petersburg'a gönderilmemiş olsaydı kendisi vasıtası ile mevcut pürüzlerin şimdiye kadar ortadan kaldırılabileceğini, söylemişti. Orlof, belki de kendisine bir pay çıkarmak maksadı ile bu sözleri sarf etmiş olabilir; ancak bize göre Orlof, -zâhire göre- haklı gibi gözükmekteydi. Rus Çarı'nın Petersburg'da bulunmaması ve onun gelmesinin beklenecek olması elçilik hey'etinde bıkkınlığa sebep olacak ve bu sûretle fazla bir direnç gösterilemeyecekti³⁵⁹.

Osmanlı devlet ricalinin yapılan andlaşmayı nasıl değerlendirdikleri ve Petersburg'dan ne umdukları husûsu üzerinde bir fikir beyân edecek olursak şunu rahatça söyleyebiliriz: Yapılan andlaşma, Osmanlı devletini Rusya'nın güdümüne sokmuş; Petersburg'dan da ne elde edilebilirse kârdı.

Vâziyetin bu merkezde olmasına rağmen biz yine de bu husûsu Rusya baş vekiline yazılan nâmeye ve Petersburg'a gönderilen elçilere verilen talimât-nâmeye dayanarak açıklamaya çalışacağız. Her iki nâmeyi ayrı ayrı tetkik etmek yerine muhtevalarının benzerliği sebebi ile birlikte vermeyi daha münasib bulduk. Ancak biz daha ziyade birinci nâmeyi kullanmakla birlikte hemen ifade edelim ki ikinci nâmenin tafsîlâtı daha fazladır ve gerekli görülen yerlerde talimât-nâmeden istifade yoluna gidilmiştir. Buna göre;

Ruslar ile yapılmak zorunda kalınan savaş Osmanlı devletinin arzu ve isteği ile olmamıştı. Aslında bu savaşı her iki devlet de arzu etmemişti. Ancak "kaza ve kader hükmünü icrâ idecek olmak hasebiyle zâhir-i hâlde ba'zı esbâba mebni olmak üzere vukû" bulunmuştu. Bununla birlikte Rusya tarafından savaşta yapılan masraflar talep edilmiş ve

³⁵⁸ Sultan tarafından Rus Çarı'na gönderilen nâme-i hümâyûnun tamamı için bk. BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri/10, 419-420; Tarih-i Lütfi, II, 246-248.

³⁵⁹ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 47664.

Osmanlı devleti tarafından da çaresiz mukâbele olunmak zorunda kalınmıştı. Savaşın bir hayli uzun zaman devam etmesi, Saltanat-ı Seniyye’de üzüntüye sebep olmakta idi. Neyse ki savaş yerini sulha terk etmişti.

Kader icabı açılan sefer münasebetinden dolayı Osmanlı devletinden savaş tazmînâtı istenmesi insâf ölçüleri ile bağdaşmadığı gibi şimdiye kadar Osmanlı devleti böylesine bir savaş tazmînâtı ödemek zorunda kalmamıştı. Ayrıca ehl-i İslam dahi bu duruma alışık değildi. Rum fesadı zuhûr edeliden beri yapılan masraflar sebebi ile devlet hazinesi büyük ölçüde boşalmış idi. Yapılan masraflar hazine ile sınırlı değildi. Osmanlı ülkesinde yaşayan tebeanın cümlesi savaş münasebeti ile gerek mâlen gerekse bedenlen türlü türlü “zarar ve külfete dūçâr” olmuşlardı. Bundan dolayı savaş tazmînâtının ödenmesi Osmanlı devletinin gücünü aşmakta olduğundan Osmanlı devletinin bunun yeniden tanzîm edilmesini talep etmeye hakkı vardı.

Rus askeri henüz Balkan’ı berü yüze tecâvüz etmeden önce müttefik devlet elçileri, Rus Çarı’nın “niyyât-ı hasenesinden ve insâf u hakkâniyetinden” bahsederek Osmanlı devletini Ruslarla yeniden dost olmaya meylettirmişler ve hatta Prusya kralı bu maksatla General Müffling’i husûsî olarak İstanbul’a göndermişti. Müffling, Çar’ın iyi niyetini etraflıca anlatmış; Osmanlı devlet adamlarını her vechile temin etmiş idi. Bu münasebetle Saltanat-ı Seniyye’de güven hâsıl olmuş ve vakit geçirmeksizin musalaha olunmasına karar verilmişti. Müttefik devletler elçileri ile de görüşülerek gerek Anadolu ve gerekse Rumeli’nde Osmanlı devleti mülkünün hiç bir istisnaya yer verilmeksizin korunması; daha önce akdedilen andlaşmalar ve özellikle Akkerman Andlaşması’nın tamamen kabûl ve icrâ edilmesi; Osmanlı Devleti’nin Londra Protokolü’nü tasdîk etmesi; Osmanlı devleti mülküne zarar getirmediği sürece Rus tüccar gemilerinin Karadeniz’de gidiş gelişlerinin serbest olması ve iki taraf tüccarının ortaya koyacakları haklarının İstanbul’da müzâkere edilerek tanzîm edilmesi Osmanlı devletinin yapmaya gücünün yetebileceği işlerden olduğuna karar verilmiş ve bunun üzerine Osmanlı devleti Edirne’ye murahhas göndermişti. Ancak müzâkereler esnasında Rus görevliler, daha önce takındıkları tavrı tamamen terk ederek Osmanlı devlet memurları ile müzâkere yaptıklarını dikkate almamışlar; tabiatı ile Osmanlı devleti Rusya’nın dayatması ile karşı karşıya kalmış ve hakkaniyet ölçüleri aşılmış idi. Ancak bütün bunlara rağmen gerek Çar’ın hakkaniyet ölçüleri içinde hareket edeceğini beyan ettiği sözüne gerekse bütün Avrupa krallarının kamuoylarına sunduğu iyi niyetlerine istinaden Sultan tarafından andlaşma

maddelerinin yeniden ele alınarak tanzîm edileceği husûsu göz önünde bulundurularak Edirne Andlaşması ve ona bağlı senetler imza edilmişti. Şimdi Çar, verdiği taahhüdü yerine getirerek Osmanlı tebeasının tamamını üzüntüye gark eden ve Osmanlı devletinin müstakil bir devlet olma özelliği ile bağdaşmayan “Anapa ve Çerâkise’nin terki” ile serbest ticaret edilmesi maddelerini insaf ölçüleri içinde yeniden tanzîm etmeli idi. Bundan başka Rusların işgal ettiği yerleri tahliye etmekte gecikmeleri ve zarar gören Osmanlı ve Rus tüccarlarının uğradığı zararlarının tazmîni husûsunda sadece Rus tüccarların zararlarının tazmîn edilecek olması ve Osmanlı tüccarlarının haklarının zayi edilmesi de Osmanlı devletine gayet ağır gelmiş idi.

Çar’ın söz konusu bu husûsları dikkate alacağı düşüncesi ile Halil Rifat Paşa ve Süleyman Necib Efendi Rusya’ya özel elçilik görevi ile gönderilmişlerdi. Çar’dan beklenen “İnsaf ve hakkâniyet” ölçüleri içerisinde söz konusu maddeleri tetkik ederek yeniden tanzîmi ya da iptal edilmesi yoluna gitmesi idi³⁶⁰.

9 C 1245 (6 Aralık 1829) tarihli Halil Rifat ve Necib Efendi mühürlü kâimede yazıldığına göre sefir hey’etinin Petersburg yolculuğu Cemâziyelevvel’in on dördüncü (11 Kasım) günü Büyükdere’den başlamıştı³⁶¹. Hava şartlarının gemi seyri için müsâid olmaması sebebi ile on üç gün yolculuktan sonra 24 Kasım Çarşamba günü Hocabey’e varılmış idi³⁶².

Ruslar, Hocabey’e gelen Osmanlı heyetine, heyet mensûblarının dahi beklemediği bir ihtimam ile muâmelede bulunmuşlardı. Rusların bu tarz tavırları, Osmanlı tarafında maslahatın hâll edilmesi husûslarında da gösterilmesi yönünde bir beklentiye intac etmişti. Söz konusu kâimenin derkenârında bu husûsla ilgili değerlendirmeden anlaşıldığına göre Sultan da dahil İstanbul’daki devlet yetkililerinin de hemen hepsi Ruslardan böyle bir tavır beklemiyorlar ve bunun sonunun hayırlı yani sulh maddelerinin

³⁶⁰ Rusya Baş vekiline gönderilen nâmemin tamamı için bk. **BOA, HH, 46217-D**. Halil Rifat Paşa ve Süleyman Necib Efendi’ye verilen talimâtnameinin tamamı için bk. Tarih-i Lütfi, II, 300-310.

³⁶¹ Bu tarih Tarih-i Lütfi’de (II, 122) “kırk beş senesi Cemâziyelevvelî’sinin on ikinci günü” olarak kaydedilmiş; Şerafettin Turan da –Tarih-i Lütfi’ye atfen olsa gerek- 9 Kasım 1829 olarak hareket tarihini vermiştir. Bk. Turan, a.g.m.

³⁶² Halil Rifat ve Necib Efendi Mühürlü, 9 C 1245 (6 Aralık 1829) tarihli kâime: **BOA, HH, 46678**: Rifat Paşa ve Necib Efendi’nin verdiği tarihlerle ilgili bilgilerde teknik bir hata söz konusudur. Ayın on dördünde yola çıkılıp on üç gün yol gidildiği ve ayın on yedisinde Hocabey’e varıldığı kaydedilmiştir ki bu tarih ayın on yedisi değil yirmi yedisi olmalıdır. Verilen günlere dayanarak yapılan hesap sonucu da Cemâziyelevvel’in yirmi yedisi Çarşamba’ya tekâbütl etmektedir. Zaten kâimenin devamında Hocabey Müdürü ile yapılan muhâbereye mebni ayın yirmi dokuzunda Hocabey’e çıkılmasının kararlaştırıldığı da kayıtlıdır.

ibtal ya da hafifletilmesine vesile olmasını Cenab-ı Allah'tan diliyorlardı³⁶³. Ancak Necib Efendi imzalı şifre ile daha sonra gönderilen bin kâimede Rusların iyi muâmele etmelerinin sulh maddelerinin hafifletilmesine bir faydası olmayabileceği üzerinde durulmuştu³⁶⁴.

Necib Efendi bu husûsda yanılmamıştı. Rusya'da müzâkereler başlayıp da Osmanlı elçileri sözü sefer tazmînâtından başka Ruslara teslim olunacak mahallere, Sırp nizâmâtı ve Osmanlı tüccârlarının görmüş olduğu zararlara, ticaret ve tüccâr gemilerinin yeniden tanzîm edilmesi ve Memleketeyn nizâmı ile voyvodalıkların seçilmesi maddelerine getirdikleri zaman Rusların bu maddelerin müzâkere edilmesini kabûl etmeleri bir yana hatta Kars kalesinin Osmanlı elinde kalmasına bile canları sıkılarak razı olmuşlardı³⁶⁵.

12 Nisan (Gregorian takvimine göre 24 Nisan) 1830 tarihli ruhsatnâme ile murahhas tayin olunan Rus baş vekili Nesselrode'un³⁶⁶ imzası ile elçi hey'etine bir takrîr verilmişti. Bu takrîrde Halil Paşa ile Süleyman Necib Efendi'nin hangi sebebe binaen elçi olarak tayin olundukları ve Rusya'nın hangi husûslarda müzâkere yapabileceği daha doğrusu Edirne Andlaşması imza edilirken tuttıkları yolu devam ettirerek almış oldukları kararlar Çar adına gayet sarîh bir sûrette açıklanmıştı.

Buna göre; Osmanlı elçileri Osmanlı ile Rusya arasında dostluk tesis etmek üzere imza edilen Edirne Andlaşması'na uymak ve Osmanlı devletinin söz konusu dostluğa riayet ettiği husûsunda Çar'ın itimadını kazanmakla yükümlü idiler.

Sefer tazmînâtı ile ilgili andlaşmada tesbit edilen miktarın azaltılmasına dâir Osmanlı devleti ile Rusya devleti arasında ortaya çıkan samimiyetten istifade etme yoluna gitmenin Çar nezdinde bir mahzûru olmadığı şüphe yoktu. Osmanlı elçi heyetinin sefer tazmînâtı dışında talepleri olacak olur ise kabûl olunmayacağı bilhassa vurgulanmıştı. Halil Paşa ve Süleyman Necib Efendi'nin memûriyetleri tazmînât senedinin üçüncü maddesi çerçevesi içinde olmak ve yalnız bununla sınırlı kalmak zorunda idi. Andlaşma maddelerinin esasına dâir yeniden bir görüşme kapısının açılmasının kabûl edilmesi Çar'ın

³⁶³ Halil Rifat ve Necib Efendi Mühürlü, 9 C 1245 (6 Aralık 1829) tarihli kâimeye yazılan derkenâr: **BOA, HH, 46678**.

³⁶⁴ Süleyman Necib Efendi söz konusu kâimesinde bu husûsu "her ne kadar muâmelât-ı zâhireden maksûd-ı aslî olan musâlehâta yûsr u suhûlet sûreti iştîmâm ve istidlâl olunamaz ve belki ikrâm ve iltifât ile savuşdurulmak usûlü tutulmuş olması hâtırâ gelmez değil" sözleri ile ifade etmişti. bk. Süleyman Necib Efendi'den gelen şifreli kâimenin halli: **BOA, HH, 43738**.

³⁶⁵ Süleyman Necib mühürlü, 9 Za 1245 (2 Mayıs 1830) tarihli şifreli kâime: **BOA, HH, 46761-C**.

³⁶⁶ Ruhsâtânenin tamamı için bk. **BOA, HH, 46252**.

dahi gücünü aşmakta idi. Bu tür bir istekte bulunmak “muâhede senedinin nüfûz-ı hayriyesine za‘af u noksân” vermekle kalmayıp Osmanlı devleti ile Rusya devleti arasında tesis edilmiş bulunan dostça münasebetlere de tesir edebilirdi. Halbuki Çar, işbu münasebetleri her gün daha da sağlamlaştırmak emelinde olduğundan başka Sultan tarafından tazmînât senedinin üçüncü maddesine bağlı olarak ortaya konulan taleplerini memnuniyet verici olarak bulmuş ve söz konusu maddenin kendisine verdiği ruhsatı kullanarak aşağıda ifade edilen tanzîmat esaslarını tesbit etmişti. Buna göre;

Çar, 10 milyon altın³⁶⁷ olarak tesbit edilen sefer tazmînâtının iki milyonundan doğrudan doğruya vaz geçiyordu. Bu senenin (1830) 3 Şubat’ında Londra’da Yunanistan meselesine dâir alınan karara Osmanlı devletince muvafakat edilirse bir milyon altından daha vaz geçilecekti³⁶⁸. Bu üç milyon altından vaz geçilmesi ile sefer tazmînâtı kat’î olarak yedi milyon altına inmiş olacaktı.

Ticaret tazmînâtı olarak gelecek Nisan’da (1831) ödenmesi gereken 400 bin altın ödendiği zaman geriye kalan 1 milyon altın ile birlikte toplam tazmînât miktarı 8 milyon altına ulaşacaktı. Bu 8 milyon altından 2 milyonunun peşin olarak bir defada ödenmesini Rusya devleti kabul etmişti. Söz konusu 2 milyon altın ödendiği andan itibaren Rusya, Karadeniz’den Tuna’ya kadar zaptettiği arazinin tamamını Silistre hâriç tahliye edecekti. Bundan başka Çar, tazmînât ve tahliyeye dâir olan münferit senette beyan edilen sefer tazmînâtının tamamının ödenmesine kadar “Eflâk ve Buğdan memleketlerini zabt u idare” edecek olduğu hakkından da ferağat edecekti. Ancak Osmanlı devleti yükümlülüklerini yerine getirmeyecek olursa Rusya, bu iki memlekete asker sevk etme hakkını kalkanmaktan çekinmeyecekti.

³⁶⁷ Edirne Andlaşması ve Tazmîn-i Ticâret ve Seferiye ve Tahliye-i Memâlik’e Aid Sened-i Münferid’de “Macar altunu” olarak ifade edilen meblağ bu metinde “Felemenk altunu” olarak zikredilmiştir. Bu husûsu göz önünde tutarak her iki altın değerlerinin aynı olduğunu söyleyebiliriz.

³⁶⁸ Müttefik devletler tarafından Yunan meselesine dâir Londra’da alınan kararların ilki 6 Temmuz 1827; ikincisi 22 Mart 1829’da imza edilmişti. Osmanlı devleti, Edirne Andlaşması ile 22 Mart 1829 kararlarını kabûl etmiş olmasına rağmen İngiltere, Fransa ve Rusya 3 Şubat 1830 tarihinde yeni bir Protokol imza etmişlerdi. Burada söz konusu olan bu 3 Şubat Protokolüdür. Londra Protokolleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Armaoğlu, 179 vd.

Ruslar, işin evveliyâtında üç milyon altın tenzîlini hiç bir kayda mebni olmadan kabul ettikleri hâlde sonradan bu üç milyonun bir milyonunu Düvel-i müttefika tarafından Londra’da Yunanistan’ın müstakil bir devlet olması istikâmetinde alınan kararın Devlet-i Aliyye’ce tasdîk edilmesi şartını ileri sürmüş olmaları oldukça mânidardır. Bk. Halil Rifat Paşa ve Süleyman Necib Efendi’nin şifre ile gönderdikleri 25 L 1245 (19 Nisan 1830) kâime: BOA, HH, 50441-A. Bu kâimenin halli BOA, HH, 50441’de mevcuttur.

Geri kalan 6 milyon altının tediyesi ise 1831 senesinde verilecek 2 milyon altının Ruslara teslim edildiği gün üzerinden bir sene geçtikten sonra başlayacak ve her sene birer milyon olmak üzere altı sene zarfında tamamlanacaktı³⁶⁹.

Tazmînât taksitlerinin sonuncu taksidi vakti gelince Silistre, Eflâk ve Buğdan'ın tahliyesinden sonra Silistre'de muhafız olarak kalacak Rus askerleri yapacakları haberleşmeleri gerek Tuna gerekse Memleketeyn vasıtası ile icra edeceklerdi.

Mezkûr altı taksidin tediyesi Osmanlı devletine ağır geleceğinden Çar, bu yükü hafifletmek için nakit yerine altı milyona mahsûben iki tarafın tayin edeceği bedelle eşya olarak ödenmesini kabul edecekti. Bundan başka gerek peşin verilecek 2 milyon, gerekse daha sonra eda edilecek altı milyon altın, rayici tesbit edilmek kaydı ile Osmanlı sikkesi³⁷⁰ olarak ödenebilecekti.

Şayet Osmanlı devleti altı milyon altını ödemek için Avrupa'da tanınmış sarraflar ile sözleşme imzalayarak Rusya devletine teminat verecek olursa Çar, bu tür bir ödemeyi dahi kabul ederek Silistre'yi Osmanlı devletine teslim etmekten geri kalmayacaktı.

Nesselrode sulh esaslarını bu sûretle ifade ettikten sonra sözü Osmanlı sefirlerinin neler yapacaklarına getirerek sefirlerin Nesselrode'un vermiş olduğu takrirden yazılı bulunan tazmînâtı iki devlet arasında bir andlaşma sûretine getirmesi gerektiğinden bahsetmişti. Buna göre; Osmanlı devletinin Rusya'ya elçi göndermesi formaliteyi tamamlamak sûretinde yorumlanabilirdi³⁷¹.

II- PETERSBURG SENEDİ'NİN MUHTEVASI

Nesselrode'un yukarıda verdiği takrîre bir hayli benzer sûrette ancak çok hafifletilmiş olarak Rusya devletinin kararlaştırdığı ve Halil Rifat Paşa ve Süleyman Necib Efendi'nin altına imza attığı ve Nesselrode'a takdîm ettikleri Petersburg Senedi metni dokuz maddeyi hâvi bulunmakta idi.

³⁶⁹ Metinde tazmînât ödemelerinin 1836 tarihinde biteceği kayıtlıdır. Ancak kalan altı taksidin ilk taksidi 1832 tarihinde başlayacağı göz önünde tutulunca bu tarihin 1837 olması gerekir. Ödemelerin 1836 tarihinde bittiğini söyleyebilmemiz için bir taksidinden daha vaz geçilmesi gerekir ki böyle bir ifade dahi bulunmamaktadır.

³⁷⁰ Sikke: Kıymeti resmî damga ile teminat altına alınan madenî para. Bk. Pakalın, III, "Sikke maddesi."

³⁷¹ Nesselrode'un kendi imzası ile bizzât kendisinin verdiği 3 L 1245 (28 Mart 1830) tarihli takrîr sûretinin metni için bk. BOA, HH, 50441-B.

25 Nisan 1830 tarihinde kaleme alınan senette tazmînât ve tahliyeyle aid senedin üçüncü maddesinde sefer tazmînâtı olarak 10 bin Felemenk altını³⁷² tesbit edildiği ancak Çar'ın "fütüvvet" göstererek bundan 2 milyonunu doğrudan doğruya tenzil eylediği ve kalan miktarın da aşağıda takdim edilen taksitlere göre te'diye edileceği ifade edilmişti (I. Madde).

Bu vaziyete göre sefer tazimînâtı sekiz milyon altına münhasır olmuş idi. Osmanlı devleti bu sekiz milyonu her sene için 1 milyon olmak üzere sekiz senede tediye edecekti. Ödemeler, 1831 Mayıs'ında başlayacak ve 1838 tarihinde de tamamlanacaktı. Bu arada Osmanlı devleti ticaret tazmînâtından arda kalan 1 milyon altını dahi vaktinde ödeyecekti (II. Madde).

Osmanlı devleti ticaret tazmînâtına dâir 500 milyon altın borcu kaldığı zaman Rusya, Silistre hâric Karadeniz'den Tuna'ya kadar işgal eylediği yerleri tahliye edecekti (III. Madde).

Rusya, sefer tazmînâtının son taksitinin ödenmesine kadar zaptında tutacağı Eflâk ve Buğdan memleketleri ile ilgili hakkından ferağat ederek ticaret tazmînâtı bitiminde bu iki beldeden çekilecekti. Rusya Çar'ı iyi niyetini göstermek babında böyle bir tedbiri kabul eylemişti. Şayet Osmanlı devleti tazmînât ödemeleri ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmezse Rusya, askerlerini Memleketeyn'e idhâl eyleme hakkını saklı tutacaktı (IV. Madde).

Tazmînât maddesinin sonuca erdirilmesine kadar rehin olarak Rusya'nın elinde kalacak olan Silistre'de bulunacak Rus askerlerinin Rusya ile haberleşmeleri Eflâk ve Buğdan yollarından ve Tuna nehrinden temin edilecekti (V. Madde).

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu zor vaziyeti bilen Çar, 8 milyon altının bedeli tesbit edilmek kaydıyla "emtia ve eşya" ile (VI. Madde) ya da Osmanlı devletinin İstanbul'da temin edeceği "poliçeler" veya "kurûş-ı Osmanî" ile Felemenk altını arasındaki rayiç tesbit edilerek Osmanlı sikkesi ile ödenmesine rıza göstermekte idi (VII. Madde).

Şayet Osmanlı devleti ödemeleri nakit olarak yapacak olur ise önceleri Rusya ordusuna daha sonra da Silistre'de bu mevzu ile ilgili görevli Rus memûrlara taksitleri eda edecekti (VIII. Madde).

³⁷² Yukarıda Nesselrode'un takdim ettiği metinde olduğu gibi burada da Macar altını değil de Felemenk altını ifadesine yer verilmiştir.

Çar, Osmanlı devletine bir kolaylık daha sağlamıştı. Osmanlı devleti, Avrupa'da meşhûr sarrafların kefaleti ile ödemeyi yapacağına Rusya devletini ikna ederse bu ödeme sûreti dahi kabul edilecekti. Ancak Silistre, taksitlerin tediyesi bitene kadar Rusya'nın zaptında kalmaya devam edecekti (IX. Madde)³⁷³.

III- PETERSBURG SENEDİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Petersburg Senedi; Osmanlıların umutlarına cevap vermekten uzak olmuş ve yapılan tanzimler sadece sefer tazmînâtına münhasır kalarak diğer maddelerle ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştı.

Yunan meselesi, Osmanlı-Rusya anlaşmazlıklarının baş faktörü gibi gözükmese de rağmen Petersburg senedinde herhangi bir sûrette geçmemekte idi. Her ne kadar Yunan meselesi burada söz konusu edilmemiş olsa da yukarıda da ifade edildiği vechile şayet Osmanlı devleti tarafından İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerince Londra'da kararlaştırılan Protokol kabûl edilecek olursa sefer tazmînâtından yapılan iki milyonluk Macar altını indirimine ilave olarak bir milyon altın indirimine daha gidileceği Rusya tarafından açıklanmıştı. Bu senette Yunan meselesine yer verilmeyişinin temelinde henüz Londra'da müttefik devletler tarafından alınan kararların resmen Bâbîâli'ye tebliğ olunmamasının bulunduğu söylenebilir.

Rusya başvekili Kont Nesselrode tarafından 14 Nisan (Gregorian takvimine göre 26 Nisan) 1830 tarihli gönderilen taktîrde Petersburg'da imza edilen andlaşma bir değerlendirmeye tabi tutularak bu andlaşma ile Rus Çarı'nın Osmanlı devleti ile olan münasebetlerinde dâima dostluğu ve yakınlaşmayı istediği ve sefer tazmînâtından yapmış olduğu indirimle de bunu yeniden gösterdiği ifade edilmişti.

O sıralarda Yunan'ın müstakil bir devlet olarak tanınması için Londra'da İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri tarafından geri dönülmesi dahi düşünülmeyecek bir sûrette bir karar alınmış ve bu karar Osmanlı devleti tarafına da bildirilmek üzere idi. Ancak bunun Osmanlı devleti ile bir müzâkere kapısının açılacağı niyetinin bulunduğu sûretinde tefsîr edilmemesi gerekiyor idi. Bunun; bundan böyle değiştirilmesinin mümkün olmadığı bir netice olarak kabûl edilmesi daha isabetli bir değerlendirme olacaktır. Ancak vaziyetin bu merkezde olmasına rağmen Çar, iyi niyetinin bir göstergesi olarak

³⁷³ Metin için bk. ek-4.

Yunanistan'ın yeni kazanmış olduğu haklarına kavuşmasını çabuklaştırmak maksadı ile Osmanlı devleti, müttefik devletlerin 15 Şubat 1830 senesinde Londra'da Yunanistan ile ilgili almış olduğu kararlara razı olmayı geciktirmeye mahal bırakmadan kabûl edecek olur ise sefer tazmînatından bir milyon altın daha indirimine giderek bunu gerek Osmanlı devleti tarafına gerekse diğer devlet elçilerine bildirmek üzere Nesselrode'u görevlendirmişti. Bu bir milyonluk altın indiriminden sonra on milyon olarak tesbit edilen sefer tazmînatı yedi milyon Felemenk altınına düşmüş oluyordu³⁷⁴.

Bu nâmenin; tarihsiz, imzasız bir başka nâmeden anlayabildiğimiz kadarı ile Reîsü'l-Küttâb tarafından Rus yetkililerinden alındığı, Sadrazam'a (veya Sultan'a) sunulduğunu söyleyebiliriz. Bu nâmede tazmînat-ı seferiyeden tenzîl edilen iki milyon altından sonra Yunanistan'a bedel olarak bir milyon altın daha indirime gidildiği; ancak Reîs Efendi'nin yetkisini aşdığından bir şey diyemediği; yine de "Devlet-i Aliyye"ye³⁷⁵ arz u ifade olunmak üzere" taraflarından "tevkîf kılınmış olduğu" ifade edilmişti³⁷⁶.

Edirne Andlaşması'nı imza ettikten sonra İstanbul'a gelen ve hâl-i hazırda orada bulunan Rusya devleti memuru Orlof, Petersburg'da imza olunan senedi Edirne Anlaşması'nı tamamlayan bir metin olarak mütâlaa etmekte ve daha önce Rusya elçisi tarafından makbuz karşılığı tebliğ edilmiş bulunan senedin bir an evvel tasdik olunarak icrâsı yoluna gidilmesini istemekteydi. Buna gerekçe olarak da Çar'ın kendisinin bir an evvel Petersburg'a dönmesini istediğini, göstermiş idi. Rusya imparatoru "insaf ve hakkâniyetini" göstermiş ve on milyon "Macar altunu" olan sefer tazmînini yedi milyona tenzîl etmişti. Şimdi sıra Osmanlı devletine gelmişti; Orlof'un Rusya'ya dönebilmesi için bir an önce senetlerin tasdik edilmesi gerekiyor idi³⁷⁷.

Rusya tarafından sanki bir lütuf olarak takdîm edilen ve Sır kâtibi Sârım Efendi tarafından İstanbul'a getirilen Petersburg senedi ile ilgili evraklar Osmanlı yetkililerine ulaştığı zaman yapılan değerlendirmede "ehven-i şer kabîlinden" bulunmuştu. Bundan

³⁷⁴ Nesselrode tarafından 14 Nisan (Gregorian takvimine göre 26 Nisan) 1830 tarihli kâime: **BOA, HH, 46252**.

³⁷⁵ "Devletli"; ünvan olarak saray mensûblarına verildiği düşünülürse (bk. Mehmet Zeki Pakalın, "Devletli maddesi" **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I**, İstanbul, 1993) burada zikredilen "Devlet-i Aliyye"den maksadın sadrazam olma ihtimâli kuvvetle muhtemeldir.

³⁷⁶ **BOA, HH, 47732**.

³⁷⁷ Orlof tarafından 4 Mayıs (Gregorian takvimine göre 16 Mayıs) tarihli baş tercüman Frangini'ye verilen talimnâme: **BOA, HH, 47731-Ė**. Bu talimnâmede tenzîl edilen altının "Macar altunu" olduğu ifade edilmiştir ki buna göre; Macar altını ile Felemenk altını kıymetlerinin birbirine tekâbül ettiğini söyleyebiliriz.

daha fazlasını elde etmek için elçilik heyetinin göstermiş olduğu gayret bir sonuç vermemiş; faydadan çok zarar vereceği düşüncesi ile ısrarcı olunamamıştı. Elden bir iş gelmemesinin üzüntüsü ile ister istemez andlaşma Sultan tarafından da tasdik edilecekti. Şimdilik bu kadarı ile yetinmenin zarureti ortada idi. Osmanlı devlet yetkilileri istedikleri sûrette bir andlaşma yapamamışlar; ancak başta askeriye olmak üzere her alanda kuvvet kazanarak ve Cenab-ı Allah'ın lütfu ile diledikleri gibi bir andlaşma yapabileceklerini var sayarak kendi kendilerini teselli etmişlerdi. Petersburg senedine uyduklarını göstermek ve bir anlaşmazlığa meydan vermemek için hemen Sultan tarafından senedin imza edilmesi, vakit geçirmeden mübadele edilmesi en iyi çare olarak düşünülmüş idi³⁷⁸.

Petersburg müzâkereleri tamamen Rusların istediği istikâmette devam ettiği gibi anlaşıldığı kadarı ile başta Orlof ve Paskevich olmak üzere Rus ileri gelenlerine gösterilen iltifatların da bir faydası olmamış; Rusya'nın içinde bulunduğu hâlin öğrenilmesi meselesi de bir neticeyi intac edecek sûrette tezâhür etmemişti³⁷⁹. “Teshîlât denilen şeyler dahi bir şey” denebilecek mâhiyetde değildi. Sefer tazmînatından başka Petersburg'a giden heyetin görevleri arasında bulunan Ruslara terkedilen kalelerdeki toplar, İbrâil ve Yergöğü kalelerinin tahrip edilerek Eflâk arazisine dâhil edilmemesi, Ahıska ve Anapa'nın Osmanlı devleti elinde kalması, Sırplarla ilgili yapılacak tanzim meselesi, Osmanlı tüccarlarının görmüş oldukları zararların dahi tazmîn maddesi içinde değerlendirilmesi, Rus uyruklu kişilerin Osmanlı ülkesinde ticaret yapmaları ve Boğazlardan geçecek gemilerle ilgili kuralların yeniden ele alınması, Memleketeyn nizâmıyla voyvodaların seçilmesi meseleleri de vardı. Söz konusu bu meselelerin Ruslarla müzâkere edilerek hafifletilmesi planlanmıştı. Ancak Ruslar, bu husûslarda sohbet dahi yapmamışlar; hatta dinleme zahmetine dahi girmemişlerdi. Lütfedip dinleseler bile “şöyle böyle diyerek nihâyet İmparator dahi gidiyor” diye kestirmeden cevap verecekleri anlaşılmıştı. Sefer tazmînatından başka diğer maddelerin müzâkeresinde ısrar olunacak olursa Edirne Andlaşması'nın tamamen “lağv” edilmek istendiği sûretinde bir yorumda bulunmaları mümkün idi.

³⁷⁸ Sultan'a sunulan tarihsiz (metnin mazmûnuna bakarak 20 Mayıs'tan sonra olduğunu söyleyebiliriz) telhis: BOA, HH, 36885. Petersburg müzâkerelerinin anlatıldığı ve ellerinden gelenin yapıldığı ile ilgili bk. Halil Rifat Paşa ve Süleyman Necib'den gelen şifreli kâime: BOA, HH, 46761. Bu kâimenin halli BOA, HH, 46761-A'da kayıtlı bulunmaktadır.

³⁷⁹ Necib Efendi'den gelen şifreli kâimenin halli: BOA, HH, 43738.

Ruslar, diğer maddelerin müzâkeresine yanaşmak bir yana Kars'ı almayı dahi planlamışlardı. Necib Efendi'nin dediğine göre tazmînât senedi tamamlandıktan sonra teminat olarak beş yüz bin altın istemişlerdi. Osmanlı devleti bu meblağı ödeyemeyecek olursa daha önce Bükreş Andlaşması ile vermesi gereken yerleri vermediği gibi bu defa da Kars'ı elinde tutmak emeline idiler. Hatta Rus memurlar, Paskevich'in Anadolu'da öngörülen Rus-Osmanlı sınırını beğenmediğinden bahsederek onun "hâsıl eylediğimiz fevâide göre mâdâm Revan ve Nahçıvan yedimizdedir Kars kalesi elimizde bulunmadıkça sarf olunan bu kadar sa'y u emek cümle hebâ olur deyu yazmış" olduğunu; hatta bu keyfiyeti Çar'a dahi haber verdiğini söylemişlerdi. Ancak İmparator, "hudûda nazar-ı silm ile bakarım. Sen iktizâ-yı harb ile bakıyorsun" diye cevap vererek bu teklifi reddetmiş imiş. Müzâkereler esnasında bunları söyleyen Rus görevlilerin Ahıska'yı Osmanlı'ya vermek şöyle dursun Kars kalesini alamadıkları için canları dahi sıkılmıştı.

Ruslar gerek tazmînât gerekse diğer maddelerin bahsinde ve andlaşma ile ilgili Osmanlı devletinin takınacağı tavrı "dört gözle" beklemekte idiler. Şayet Osmanlı tarafından menfi bir tavır ortaya çıkacak olur ise onlar da buna karşılık vermekte gecikmeyeceklerdi. Hâl böyle olunca; vakti gelene kadar Rusların arzuları istikâmetinde hareket etmekten başka çare gözükmüyordu³⁸⁰.

Bu şartlar altında bir kere daha kendini gösteren çaresizlik; Sultan tarafından "Bunların hiç birisi ehven-i şer addolunamazsa da ne çâre hükm-i kazâ böyle yaptı." sözleri ile ifade edilmişti³⁸¹.

Rusların dediklerini tatbik etmekten başka bir çare olmadığı için de kendisine arzedilen telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humûyûn ile Kaymakam Paşa'ya hitaben gerekenin yapılmasını ferman buyurmuştu: "Her ne ki söylenmiş ise de şimdilik bundan ilerüsi mümkün olamamış bu sûrette takrîriñde beyân olundığı üzere tasdîknâme-i humâyûnumuz sened-i mezkûr sûretinden bi't-tasdîr bâlâsı hatt-ı humâyûnumuzla tezyîn kılınmak için taraf-ı humâyûnuma arz olunarak heman vakit geçmemek üzere bir gün tahsîsiyle bu tarafda resm-i mübâdele icrâ olunsun³⁸²."

Sultan tarafından sâdir olan bu hatt-ı humâyûn ile andlaşma esaslarının tesbiti faaliyetleri tamamlanmış sıra maddelerin tatbikine gelmiş idi.

³⁸⁰ Necib Efendi'den gelen şifreli kâimenin halli: BOA, HH, 42401-J.

³⁸¹ Tarih-i Lütüfî, II, 129.

³⁸² Sultan'a sunulan tarihsiz telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 36885.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDİRNE ANDLAŞMASI UYGULAMASINDA

YAŞANAN PROBLEMLER

A- TİCARET VE SAVAŞ TAZMİNATI İLE İLGİLİ PROBLEMLER

I- OSMANLI DEVLETİNİN TAZMİNÂT ÖDEMELERİNDE

YAŞADIĞI ZORLUKLAR

Edirne Andlaşması ve ona bağlı müstakil senetlerde tazmînât ödemeleri, işgal edilen yerlerin tahliyesi ve tahdîd-i hudûd husûsları birbirleri ile irtibatlandırılmışlardı. Binâen-aleyh biz de bu üç maddeyi ayrı ayrı değerlendirmeye gayret etmekle birlikte gereken yerlerde birbirleri ile ilgileri oranında vermeye çalışacağız.

Edirne Andlaşması'nın VIII. maddesi ticâret tazmînâtı, IX. maddesi sefer tazmînâtı ve XI. maddesi tahliye ile ilgili idi. Ancak sefer ve ticâret tazmînâtları ve tahliye maddeleri ile ilgili ayrıca bir senet mevcut idi. Bu senet dahi Petersburg Senedi ile tefsîr ve izah edilerek bu husûs ile ilgili her iki devletin mükellefiyeti tesbit edilmişti.

Daha önce de ifade edildiği üzere Edirne Andlaşması'na bağlı olarak imza edilen münferit senedin üçüncü maddesinde sefer tazmînâtı ile ilgili Osmanlı devletinin Rusya'ya ödeyeceği sefer tazmînâtı miktarı on milyon Macar altını olarak tesbit edilmiş idi. Yine aynı madde ile Rus İmparatoru'nun "insaf u hakkaniyetine" sınımlanacağı da kayıd altına alınmış idi. Bu madde mûcibince Petersburg'da yapılan tanzîmât gereği Rus İmparatoru, iki milyon Macar altınına doğrudan doğruya tenzîl eylemiş ve sefer tazmînâtı miktarı sekiz milyon altın olarak tesbit edilmişti.

Her ne kadar Petersburg'da bahsedilmemiş olsa da Çar tarafından Osmanlı devletinin İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin Londra'da almış oldukları kararlara rıza göstermesine istinaden bir milyon altın daha tenzîl edilmesi ile bu miktar yedi milyon olarak nihayete erdi. Yapılan indirimler neticesinde yedi milyonda karar kılınan sefer tazmînâtına dâir ödemeler; 1831 senesi Mayıs ayında başlayacak idi. Bir sene içinde bir taksîti verilmek üzere her sene Mayıs'dan başlanarak sekiz senede sefer tazmînâtı

ödemeleri tamam olacaktı. Sekiz milyon altundan Yunanistan'ın müstakil bir devlet olması şartı ile “tenzîl olunan bir milyon dahi ifrâz olunduktan sonra yedi taksît sekiz senede bitmek gibi ibâresinin şumûlî olan evkâta göre senevîsi kırk bin kiseye” gelecekti. Osmanlı devleti, sefer tazmînini bir defada verecek olsa iki milyon altın daha tenzîl edilmesi mümkün olabileceği gibi ödemelerde bir gecikme olacak olursa bu defada tazmînât miktarının artması söz konusu idi. Zira; andlaşmada mevcut bulunan “insaf ve hakkâniyetine havâlesiyle akdî sûretine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dayanılmasına dahi bir şey” denilemeyecek olmasına rağmen “İmparator tarafından irâe olunacak sûrette edâsını Devlet-i Aliyye taahhüd ider fıkrası ilâvesiyle” “insaf ve hakkâniyet” maddesi kapatılmıştı³⁸³.

Osmanlı devleti tarafından sefer tazmînâtının bâkisi olan yedi milyon altın ile ticaret tazmînâtına dâir tesbit edilen bir buçuk milyon altının ödenmesi her sûretle mecburiyet hâlini almıştı. Ancak zaten mâlî sıkıntılar içinde bulunan devletin bir de istîla gören yerlerdeki reâyâ ve İslâm ahâlisinin perişan hâlleri münâsebeti ile vergi veremeyecek olmaları münasebeti ile vergiden muâfiyetleri hâsıl olmuş³⁸⁴ ve hatta bir de sıkıntı içinde bulunan Müslim, gayr-i Müslim ahaliye yardım edilme maddeleri ortaya çıkmıştı³⁸⁵. Bu vaziyete göre de zaten mâlî sıkıntı içinde bulunan devlet, bir de gelir kaynaklarını kaybederek iyiden iyiye sıkıntıya dûçar olmuştu.

Bu zor şartlar altında ödemelerin bir hayli zorlu geçeceği muhakkaktı. Reis Efendi hiç olmazsa ödeme müddetini uzatabilmek için son bir ümid ile Rusya orta elçisi ile gayri resmî yaptığı mülâkâtda sefer tazmînine mahsûben tenzîl olunan bir milyon altının ticaret tazmîninden henüz ödemesi yapılmamış bir milyon altına sayılmasını teklif ederek bunun Osmanlı devleti nezdinde “ziyâde makbûle” geçeceğini söylemişti. Ancak elçi, ticaret tazmînini olarak alınacak olan akçenin tüccarlara âid olduğunu, “şimdi Rusya İmparatoru buna mahsûb etmek istese vakti hulûlunda kendüsi kisesinden virmek lâzım” geleceğini söyleyerek reddetmişti. Reis Efendi'nin daha başka yapmış olduğu teklifler de bir neticeyi intac etmemişti³⁸⁶. Öyle ki başka bir mülâkâtda Rus elçisi sefer tazmînî taksîtinin Ağustos ayından itibaren ödenmeye başlamasında bile ısrarcı davranmıştı. Her

³⁸³ Petersburg'da bulunan Necib Efendi tarafından şifre ile Hizmet-i Riyâset'e gönderdiği kâimenin halli: **BOA, HH, 42401-J.**

³⁸⁴ Varna muhâfızı ve Samakocuk nâzırı Vecihî Paşa'nın Gurre C 1245 (28 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 36274; 29 C 1245 (26 Aralık 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 43964-G.**

³⁸⁵ Çermen sancağı mutasarrıfı Aliş Paşa'nın 3 C 1245 (30 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 42697-B.**

³⁸⁶ Mülâkâtın tamamı için bk. Tarih-i Lütüfî, II, 206-212.

ödemeleri tamam olacaktı. Sekiz milyon altundan Yunanistan'ın müstakil bir devlet olması şartı ile “tenzîl olunan bir milyon dahi ifrâz olunduktan sonra yedi taksît sekiz senede bitmek gibi ibâresinin şumûlî olan evkâta göre senevîsi kırk bin kiseye” gelecekti. Osmanlı devleti, sefer tazmînini bir defada verecek olsa iki milyon altın daha tenzîl edilmesi mümkün olabileceği gibi ödemelerde bir gecikme olacak olursa bu defada tazmînât miktarının artması söz konusu idi. Zira; andlaşmada mevcut bulunan “insaf ve hakkâniyetine havâlesiyle akdî sûretine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dayanılmasına dahi bir şey” denilemeyecek olmasına rağmen “İmparator tarafından irâe olunacak sûrette edâsını Devlet-i Aliyye taahhüd ider fıkrası ilâvesiyle” “insaf ve hakkâniyet” maddesi kapatılmıştı³⁸³.

Osmanlı devleti tarafından sefer tazmînâtının bâkisi olan yedi milyon altın ile ticaret tazmînâtına dâir tesbit edilen bir buçuk milyon altının ödenmesi her sûretle mecburiyet hâlini almıştı. Ancak zaten mâlî sıkıntılar içinde bulunan devletin bir de istfla gören yerlerdeki reâyâ ve İslâm ahâlisinin perişan hâlleri münâsebeti ile vergi veremeyecek olmaları münasebeti ile vergiden muâfiyetleri hâsıl olmuş³⁸⁴ ve hatta bir de sıkıntı içinde bulunan Müslim, gayr-i Müslim ahaliye yardım edilme maddeleri ortaya çıkmıştı³⁸⁵. Bu vaziyete göre de zaten mâlî sıkıntı içinde bulunan devlet, bir de gelir kaynaklarını kaybederek iyiden iyiye sıkıntıya dûçar olmuştu.

Bu zor şartlar altında ödemelerin bir hayli zorlu geçeceği muhakkaktı. Reis Efendi hiç olmazsa ödeme müddetini uzatabilmek için son bir ümid ile Rusya orta elçisi ile gayri resmî yaptığı mülâkâtda sefer tazmînine mahsûben tenzîl olunan bir milyon altının ticaret tazmîninden henüz ödemesi yapılmamış bir milyon altına sayılmasını teklif ederek bunun Osmanlı devleti nezdinde “ziyâde makbûle” geçeceğini söylemişti. Ancak elçi, ticaret tazmînini olarak alınacak olan akçenin tüccarlara âid olduğunu, “şimdi Rusya İmparatoru buna mahsûb etmek istese vakti hulûlunda kendüsi kisesinden virmek lâzım” geleceğini söyleyerek reddetmişti. Reis Efendi'nin daha başka yapmış olduğu teklifler de bir neticeyi intac etmemişti³⁸⁶. Öyle ki başka bir mülâkâtda Rus elçisi sefer tazmînini taksîtinin Ağustos ayından itibaren ödenmeye başlamasında bile ısrarcı davranmıştı. Her

³⁸³ Petersburg'da bulunan Necib Efendi tarafından şifre ile Hizmet-i Riyâset'e gönderdiği kâimenin halli: **BOA, HH, 42401-J.**

³⁸⁴ Varna muhâfızı ve Samakocuk nâzırı Vecihî Paşa'nın Gurre C 1245 (28 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 36274; 29 C 1245 (26 Aralık 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 43964-G.**

³⁸⁵ Çermen sancağı mutasarrıfı Aliş Paşa'nın 3 C 1245 (30 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 42697-B.**

³⁸⁶ Mülâkâtın tamamı için bk. Tarih-i Lütî, II, 206-212.

ne kadar Reis Efendi tarafından bu maddenin kendi başına cevap veremeyeceği kadar önemli olduğu gerekçesi ile savuşturulmuş ise de sonuçta Rus elçisine bir cevap verilmesi gerektiğine binaen bir hal çaresine bakılması da gerekmektedir³⁸⁷.

Ticaret tazmînâtının ilk iki taksîti yani bir milyon altın hazîne-i humâyûndan karşılanmıştı. Ancak üçüncü taksîtin ödenme vakti yaklaştığı hâlde hazîne-i humâyûndan karşılanması mümkünâtı kalmamıştı. Bu münasebetle üst seviyede geliri olanlara mahsûben açılan defterlerle herkesin gücü nisbetinde bir yardım kampanyası başlatılmış³⁸⁸ ve böylece tazmînât taksîtlere gönderilen hükümlerle tedarik olunma yoluna gidilmişti. Bağdat vâlisi Davud Paşa'ya gönderilen hükümde üçüncü taksîtin hazîne-i mîrîden ödenmeye güç yetirilemeyeceği "Üçüncü taksîtin dahi vakti takarrub itmiş ise de miktarının külliyeti ve Saltanat-ı Seniyye'min gerek Rum gâilesinden ve gerek işbu seferden dolayı dörd seneden beru sarf itmiş olduğu hazâin-i kesîre ve gerek el-hâlet-i hâzihi derkâr olan mesârifât-ı vefiresi sebebiyle taksît-i mestûrun bütün bütün hazâin-i mîrîyeden teveffiyesi müteazzir olduğuna mebnî" ifadeleri ile anlatıldıktan sonra ödemelerin yapılabilmesi için üst seviyede geliri bulunanlara taksit ödemelerinin pay edildiği ve herkesin gücü nisbetinde ödemeye iştirak edeceği ve onun payına on bin kese akçe düştüğü ifade edilmişti. Üçüncü taksîtin ödeme vakti yakın olduğu için Davud Paşa'nın istenen meblağı tedârik ederek bir an evvel göndermesi gerektiği de vurgulanmıştı³⁸⁹.

Taksît ödemeleri ile mükellef tutulan devlet ricalinin bir kısmı kendi hesabına düşen miktarın bir kısmını nakit diğer kısımlarını da poliçe ve sâire sûretinde Karaman vâlisinin ödemelerinde olduğu gibi ödeyebilmiş³⁹⁰ iken bir kısmı da kendi payına düşen miktarı ödemeye güç yetirememişti. Bunlardan biri de kendi hissesine düşen bin kese akçeyi ödeyemeyen Sadrazam'dı. Sadrazam'ın bu miktarı ödeyememesinin sebebi; mâlî sıkıntılar sebebi ile Safer ayına aid Asâkir-i Mansûre aylıklarının verilememiş olması ve

³⁸⁷ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: **BOA, HH, 45068**. Rus elçisinin bu talebi Petersburg Senedi'nin ikinci maddesine muhâlif bulunmakta idi. Söz konusu maddede "*Devlet-i Aliyye be-her taksîti bir milyon olarak işbu meblağ-ı sekiz taksît-i senevîde ifâ etmeği taahhüd ider. Şöyle ki işbu te'diyât bin sekiz yüz otuz bir sene-i İsevîye'sinin şehri-i Mayısî târîhinden i'tibâren bed'en ve mecmû'-ı deyn bin sekiz yüz otuz sekiz senesi içinde te'diye ve ifâ oluna.*" denilmektedir ki mesela ilk taksît 1831 Mayıs'ında ödenebileceği gibi 1831 senesinin her hangi bir gününde de ödenebilecekti.

³⁸⁸ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: **BOA, HH, 42535**.

³⁸⁹ Bağdad vâlisi Davud Paşa'ya yazılan Evâil-i S 1246 (1830 Temmuz sonları) tarihli hüküm: **BOA, Mühimme Defteri/246**, s. 198, hk. 1407.

³⁹⁰ Karaman vâlisinin 2 S 1246 (7 Temmuz 1830) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 27810**.

Sadrazam'ın da beş yüz kese akçe (iki yüz elli bin kuruş) miktarındaki aylıkları ödemiş olmasıydı. Zikr olunan aylık akçesini mukâtaât hazinesinden alır almaz Sadrazam da özerine düşen tazmîn miktarını ödeyecekti. Ancak bu ödeme de oldukça ilgi çekiciydi. Çünkü Sadrazam, Safer aylığı için ödediği meblağı içinde bulunulan Rabîulevvel aylıklarından alarak yapması gereken ödemeyi yapabilecekti³⁹¹.

II- RUSLARIN TAZMÎNÂT ÖDEMELERİNE YAPTIKLARI İTİRAZLAR

Tazmînât ödemelerinde ortaya çıkan problemler Osmanlı'nın içinde bulunduğu mâlî sıkıntılar ile sınırlı değildi. Bilhassa Macar altını tedarikinin zorluğu sebebi ile buna mukabil gelecek başkaca meta ile ödemelerin yapılacak olması da Macar altınının değer tesbitini ortaya çıkartıyordu. Tarafların farklı değerler tesbit etmeleri tabiatı ile anlaşmazlık zuhûr etmesine sebebiyet veriyordu.

Rus murahhası Orlof, 31 Ekim (Gregorian takvimine göre 12 Kasım) 1829 tarihli takrîrinde tazmîn-i ticaret ilk taksîti olarak Edirne'ye gönderilen yüz kırk dört bin “hayriye nısfıyesi” ve iki bin “hayriye rabîası altın sikkenin” üç bin kuruşa bâliğ olduğunu, andlaşmada geçen ibareye göre “yüz bin Macar altununa muâdil” olmadığını; zira zikr olunan Macar altununun o gün itibarı ile gerek İstanbul'da ve gerek diğer Osmanlı şehirlerinde geçerli râyic dikkate alındığında otuz kuruştan fazla olması münasebeti ile Osmanlı devletinin vermiş olduğu üç milyon kuruşun andlaşmada geçen yüz bin Macar altınının değerinden daha aşağı olduğunu ifade etmişti. Bu gerekçe ile de Osmanlı devletinin ödediği ticaret tazmîni ilk taksiti miktarına itiraz ederek Rusya'nın hakkının yendiğini ve Osmanlı devletinin andlaşmada belirtilen husûslara riâyet ederek Rusya'nın hakkını vermek mecburiyetinde olduğunu söylemişti.

Orlof, her ne kadar bu kâimede tazmînât olarak Rusya'ya ödenen söz konusu miktarın yüz bin Macar altınına muâdil olmadığını ifade etse de Rusya'nın Osmanlı'ya karşı takındığı yeni siyasî tavrı bilhassa vurgulamaya gayret ettiğini görmek mümkündür. Bu kâimede ticaret tazmînine dâir verilen ilk taksît miktarının yüz bin Macar altınına tekâbül etmediği; ancak yine de buna Diebiç tarafından itiraz edilmediği; buna rağmen Edirne ve civarının Osmanlı devletinin arzu ettiği istikâmette vakit geçirilmeden Çar'ın

³⁹¹ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 44024.

“niyyât-ı dostânesine” uygun olarak tahliye edileceği ifade edilmişti. Ancak Çar’ın iyi niyet gösterdiğini te’kîd etmek maksadı ile her ne kadar Diebiç, bu defalık Osmanlı devleti tarafından ödenen meblağı kabûl etmiş olsa da bunun istismar edilmemesi gerekiyor idi. Gerek sulhnâmenin gerekse izahnâmenin tazmînâtla ilgili maddelerinin cümlesinde ifade edildiği üzere Osmanlı devleti, hem Rusya’nın savaş esnasında yapmış olduğu masrafları hem de muhtelif zamanlarda Rus tüccarlarının uğramış olduğu zararlarını Macar altını ile ödemeyi taahhüd etmiş idi. Dolayısı ile andlaşma maddelerinde açık olarak ifade edildiği vechile Osmanlı devleti, savaş masrafları ve tüccarlarının zararlarının karşılanması ile ilgili ödeyeceği tazmînâtları Macar altını ile ödemesi gerekmekte idi. Diebiç, bilhassa Osmanlı devletinin bu husûsa bundan böyle dikkat etmesi gerektiğini Edirne’de bulunan murahhaslar vasıtası ile açıklamıştı³⁹².

Orlof’un Diebiç’e atfen iletmiş olduğu bu dostluk gösterilerine rağmen Ruslar, bir taraftan da Osmanlı devletini sıkıştırmaktan geri kalmıyorlardı. Ticaret tazmîninin II. taksîti ile ilgili gönderdiği mektûbda Orlof, yine ödenen miktarın taksît miktarına muâdil olmadığını söylemişti. Bu mektûba göre Ocak ayının 29’unda (Gregorian takvimine göre 10 Şubat) vukû’ bulan mukâlemede Osmanlı temsilcileri ticaret tazmîninin II. taksîtini 24 bin kese akçe ile ödemek istediklerini teklif etmişlerdi. Ancak daha sonra Sultan tarafından sekiz yüz kese akçe daha ilave edilerek II. taksît miktarı 24 bin 800 keseye ulaşmıştı. Orlof, bu teklifi General Diebiç’e yazarak bu miktarı tasdîk edip etmeyeceğini sormuştu. Diebiç, Çar adına söz konusu taksît miktarını kabûl etmiş ve II. taksît ödenir ödenmez andlaşma ile tesbit edilen vakitte Rumeli’nin tahliyesine başlayacağını bildirmişti. Böylece Diebiç, “murâd-ı humâyûna muvâfakat” ederek Sultan tarafından gösterilen iyi niyete hemen mukâbele etmiş ve Çar’ın ne kadar cömertçe niyetler beslediğini göstermişti.

Her ne kadar Osmanlı sikkesinin şimdiki râyicinin evvelki ile denk olmaması münasebeti ile Rusya hazinesinin zarara uğramış olması da İmparator’un göstermiş olduğu dostluğun bir nişanesi olarak bu taksîde mahsûs olmak üzere esâs meblağın te’diyesi için Feld Maraşal ısrarcı olmayacaktı. Ancak taksît ödemeleri her defasında bunun gibi az olacak olur ise Rusların zarar ve ziyanları yenilenecekti. Bu duruma göre de tazmînatin

³⁹² Orlof tarafından 31 Ekim 1829 (Gregorian takvimine göre 12 Kasım) tarihinde Fransızca olarak verilen takrîr tercümesi: BOA, HH, 42471-B. Bu takrîrin Fransızca aslı için bk. BOA, HH, 42471-C.

hakkıyla ödenebilmesi için ödeme gününde Macar altınının İstanbul'daki râyicinin esas alınması Osmanlı devletinden istenecekti³⁹³.

Rod generalin tazmîn taksîtlarını Macar altını ile ödenmesini istemesi Rus elçisi ile İstanbul'da vukû bulan müzâkerelerde elçi tarafından mütâlaa esası olarak alınmış bulunmaktaydı. Süleyman Necib Efendi, Beğlikci ve Amedci ile elçi arasında ticaret tazmîni III. taksîtime dâir yapılan konuşmalarda elçi, Rod generale atfen tazmîn taksîtlarının Macar altını olarak ödenmesi gerektiğinden bahsetmişti. Tarafımızdan burada bahsedilmek üzere tercih edilen 4 Rabûlevvel tarihli mukâleme mazbatasında Osmanlı tarafı -her ne kadar Petersburg Senedi'nde "Macar altını yahud kuruş-ı Osmanî" ile ödemelerin yapılabileceği yazılı ise de- Rus tarafını gücendirmekten ihtiyat ile olsa gerek müzâkerenin evveliyatında bundan bahsetmeyerek Macar altını bulmanın zorluğundan bahsetmişlerdi. Elçi, kendisinin bu mevzûda memuriyeti olmadığını, "Rusya ordusuna müteallık şey" olduğunu, söylemiş ve Osmanlı devletinin o miktara bâliğ Macar altını bulamayacağını kabûl etmiş; ancak "ahdde Macar altını yâhûd kuruş-ı Osmanî ile Macar altununun râyicine tatbîkan bedeli i'tâ kılınmak üzere mündericdir" diyerek Petersburg'da imza olunan senedin bir sûretini çıkararak okumak sûreti ile Osmanlı'nın ticaret tazmîninde indirim gittiğini anlatmıştı.

Osmanlı tarafı, niyetlerinin taksît miktarında değişiklik yapmak olmadığını, Edirne'de ilk taksîtin Macar altını otuz kuruş olarak hesap edilerek ödendiğini, ikinci taksîtin ise Macar altını otuz bir kuruşa denk düşmesi ile otuz bir kuruştan ödendiğini, şimdiki taksîti de bir kuruş daha ilave ederek otuz iki kuruştan ödemek istediklerini, söylemişlerdi. Elçi buna da itiraz etmiş ve yapılan müzâkerelerden bir netice hâsıl olmayarak konunun üst makamlara havalesine karar verilmişti³⁹⁴.

Savaş bitmiş, muhâsemâta son verilmiş ve en önemlisi de andlaşma yapılmıştı; ancak Rusya'nın bir yandan dostluk gösterileri sunarken bir yandan da bir şeyleri bahane ederek Osmanlı devletini rahatsız etmesi bir türlü kesilmemişti. Rusya elçisi iki günde bir tercümân Frangini'yi bazan talîmnâme ve bazan da sözlü ifadeler ile Hizmet-i Riyâset'e

³⁹³ Orlof tarafından gönderilen 19 Şubat 1830 (Gregorian takvimine göre 3 Mart 1830) tarihli mektûb tercümesi: **BOA, HH, 43750**.

³⁹⁴ Rus elçisi ile Süleyman Necib Efendi, Beğlikci ve Amedci'nin Rusya elçiliğinde 4 Rabûlevvel [1246 (23 Ağustos 1830)] tarihinde vâkı' olan mukâlemelerinin mazbatası: **BOA, HH, 46216**. Rus elçisi ile Süleyman Necib Efendi, Beğlikci ve Amedci arasında bu konu ile ilgili daha başka müzâkereler de olmuştu; bk. **BOA, HH, 45049; BOA, HH, 44950**.

göndererek altı aydan beri mülâkât isteğinde bulunduğunu; ancak buna Osmanlı tarafından bir cevap verilmediğini ve gerek tazminat gerekse Memleketeyn ve Sırplu maslahatlarının gecikmeye uğradıklarından şikâyet eylemekte idi.

Altı aydır mülâkât yapmayı başaramayan elçi, bir gün Hizmet-i Riyâset'e gelerek "Devlet-i Aliyye şurûta riâyet ider mi itmez mi" diye soracağını ifade ederek Osmanlı devletinin andlaşmalara uymadığını ima etmiş; bir gün sonra yani Pazar günü de tercümanını göndererek aynı haftanın Perşembe günü Rusya'ya "gorir (haberci) çıkaracağından" Çarşamba günü mülâkât olunmaz ise "devletime beş altı aydan beru taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hakkımda istihzâ muâmelesi olunarak maslahatlarımız yüzi üstüne kalmağla artık ben yapamayacağım" diye yazacağı sûretinde haber yollamıştı.

Reis Efendi'ye göre elçi ile yapılacak bir mülâkât mesele değildi; ancak mesela "Memleketeyn maddesi müstakillen mütâlaa" edilmesi gereken bir mesele idi. Halbuki Reis Efendi, işlerinin yoğunluğu sebebi ile henüz bir kaç gün önce Rusya elçisi tarafından Memleketeyn meselesine dâir yazılı olarak gönderilmiş olan husûsları vakti olmadığı ve bundan başka Yunan hudûdu gibi bir ağır meselenin de araya girmesini gerekçe göstererek mütâlaa edemediğini ifade etmişti. Bilhassa Yunan meselesinde hem Rus elçisinin hem de diğer devletlerin aceleci davranmaları sebebi ile elçi bey ile mülâkât yapamamasının "ma'zereti" sayılması gerekirdi.

Zâhir-i hâle göre elçi, Osmanlı tarafının taahhüdlerini yerine getirmeyeceğini farz ederek; Petersburg tarafından bunun sorumlusu olarak kendisinin görüleceği ve başarısızlıkla itham olunmaktan ve de yaptığı işlerin bir raporunu devleti tarafına gönderecek olmasından dolayı "şunu yaptım, bunu yaptım" diyebilmek için Reis Efendi'yi sıkıştırmaktaydı. Ancak bütün bunların asıl maksadı gizlemek maksadı ile Osmanlı nezdinde zevâhir-i kurtarmak bakımından ileriye sürülmüş bir bahane olarak mütâlaa edilmesi daha isabetli bir değerlendirme olacaktır. Elçi ile ilgili bu sözleri ifade eden tercüman "korkarım ki bu muâmeleler beyne'd-devleteyn burûdete sebep olacaktır" diyerek bir anlamda işin mâhiyetinin elçiyi aştığını ifade etmiş ve bu ifadeler ile mülâkât isteğinin sırf elçiden gelmediğini ortaya koymuştu.

Rusya elçisinin ısrarları karşısında Reis Efendi bir hafta sonra bir mülâkât yapılabileceğine dâir bir mektûb ile birlikte tercümânı göndermişti³⁹⁵.

³⁹⁵ Sultan'a sunulan telhis: BOA, HH, 42740. Mektûbun aslı için bk. BOA, HH, 42740-A.

Rus elçisi bir gün sonra 19 Nisan (Gregorian takvimine göre 1 Mayıs) tarihli cevap olarak gönderdiği mektûpta müzâkerelerin bir hafta sonra yapılabileceği cevabına pek memnûn olmadığını ve “teessür ve taaccüb” ile karşıladığını yazmıştı. Kendisinin mülâkât talep etme maksadını da “benim taleb eylediğim mücerred muâhedâtın icrâsı idi” sözleri ile açıklamıştı. “Ve ol hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye muâhedâtı keyfiyetini bilmek ve icrâlarına teşebbüs eylemek zımnında ahidnâmelere mürâcaat lâzım gelürdü” diyerek Osmanlı devlet yetkililerini andlaşmaları bilmemek ve icrâ etmemekle ithâm etmişti. Bundan önce 22 Teşrinievvel (Gregorian takvimine göre 3 Kasım) tarihinde yapılmış olan mülâkâtda sefer tazmînâtı, Memleketeyn ve Sırp maslahatlarının müzâkere edildiğini; her ne kadar o zaman bir netice elde edilememiş olmakla beraber Reis Efendi’nin meselelerden haberi olmadığını vurgulamıştı. Rum maddesinde Rusya’nın diğer devletlerle birlikte hareket ettiğini; ancak Osmanlı devletinin bu husûsda Rusya devletine verdiği taahhüdâtı da yerine getirmediğini; Osmanlı yetkililerinin bahaneler uydurarak andlaşmaların icrasını geciktirme yoluna gitmelerini kabûl edemeyeceklerini; yapılan geciktirmeden dolayı sorumluluktan kurtulamayacaklarını, söylemişti. Kendisinin ise elçilikle ilgili vazifelerini en iyi şekilde yerine getirdiğinden bahsettikten sonra bir nevi Rusya İmparatoru’nun “insaf ve hakkâniyetinin” son bulacağını ima etmiş; Osmanlı devletini andlaşma maddelerini yerine getirmemekle suçlamıştı.

Elçiye göre; Osmanlı devleti, 1832 yılının Mayıs ayının başında ödemesi gereken sefer tazmînâtının ikinci taksitini ödemeyecek ve geciktirme yoluna gidecekti. Bu münasebetle daha Mayıs ayı girmeden vazifesini ifâ etmesi için Osmanlı devletinin dikkatini çekmek mecburiyetinde kalmıştı. Eğer söz konusu tazmînât zamanında ödenmeyecek olur ise Osmanlı devletinin sorumluluğu iki kat artmış olacaktı. Çar, 1831 Mayıs ayının başında ödenmesi gereken ilk taksîtin Osmanlı devletine kolaylık sağlamak maksadı ile 1831 yılı içinde ödenebileceği yolunda bir kolaylık sağlamış idi. Çar’ın fütüvvetinden kaynaklanan bu kolaylık ilk taksite mahsûs olarak verilmiş idi. Ancak Rusya, bununla elde etmek istediği neticeye ulaşamamıştı. Bu münasebetle Osmanlı devletinin diğer taksitler için kolaylık istemeğe pek az hakkı vardı.

Taksît ödemeleri ile ilgili husûslar bu sûretle teşekkül etmiş idi. Andlaşmalar ile belirlenen vakitte sefer tazmînâtları taksîtlerinin ödenmeyeceği görüşünden hareket edilerek Osmanlı devletinin 1832 Mayıs başında ödemesi gereken ikinci taksîti bir defada

ve hiç bir geciktirmeye meydan vermeden ödemesi gerektiği elçi tarafından vazife addedilmiş ve Osmanlı devlet yetkililerine bildirilmişti³⁹⁶.

Rusya elçisinin gerek tercümanı ve gerekse Salı günü gönderdiği mektûbla bu kadar ısrarcı davranmasının altında yatan sebebi değerlendiren II. Mahmud'a göre Ruslar, Osmanlı devletinin o sıralarda Mısır meselesi ile meşgûl olmasını "fırsat ittihâz" etmişler ve "bu aralık bu derece patırdılar göstermesi hazm olunur şeylerden değil ise de artık ne çâre şimdiki hâlin icâbına göre muâmele olunmak lâzım" gelmekte idi³⁹⁷.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu şartları yukarıda mümkün mertebe izah etmeye çalışmış idik. Söz konusu şartlara göre Rusya'nın Osmanlı'yı sıkıştırması için Mısır meselesine bel bağlamasına ihtiyacının olmadığı meydanda idi. Buna rağmen II. Mahmud'un yanlış teşhîste bulunduğunu da söyleyemeyiz. Bize göre II. Mahmud bu meselede politika icâbı zâhiren böyle konuşmaktaydı. Zira; tutup da bizim acziyetimizden böyle yapılıyor, demesi ya da daha başka bir husûsu ortaya koyması beklenemezdi.

Rusya'nın bu tarz bir tavır sergilemesinde Osmanlı'nın içinde bulunduğu vaziyetten çok o sıralarda gündeme gelen Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın ittifak yapacaklarına dâir ortada dolaşan sözlerin etkisi olsa gerekti. Tazmînât meselelerinin müzâkere edildiği bu günlerde Fransa ikinci tercümanının Hizmet-i Riyâset'e gelerek "ba'zı havâdisât-ı dehriye arasında gûya Fransa ve İngiltere devletleri Rusya aleyhine ittifak iderek heman çok geçmeyüb muhârebeye kıyâm ideceklerinde şübhe olmadığını beyân itmiş"ti. Bu mevzû araştırılmaya muhtac ise de Rusya elçisi ile olan mukâlemelerde elçi tarafından da söz konusu edilmişti. Bu söylentiler ortada dolaşmakta idi; lâkin savaş olacağına dâir hiç bir alâmet vâki değildi. Bu söylentiler doğru ve İngiltere ile Fransa, Rusya'ya karşı savaş açmış bile olsa Osmanlı tarafı açısından bunların fazlaca bir önemi bulunmamakta idi. Osmanlı devlet adamları arasında bu devletlerin aralarında bu tür vukû bulan meselelere karışılmayıp tarafsız kalmak ve şu anda takip edilmekte olunan usûl üzere bulunmak en hayırlı tutulacak yol olarak mütalaa ediliyordu³⁹⁸.

³⁹⁶ Rusya elçisi tarafından gönderilen 19 Nisan (1 Mayıs) tarihli mektûbun tercümesi: **BOA, HH, 42740-B.**

³⁹⁷ Aynı belgenin bâlâsına yazılan hatt-ı humâyûn. Kasım 1831 tarihinde Suriye'ye girerek Osmanlı devletine baş kaldıran Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı devleti arasındaki münâsebetler ile ilgili daha geniş bilgi almak için bk. Kamil Paşa, I-II-III, muhtelif sahifeler; Altundağ, a.g.e.; Samur, a.g.e.; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1983, 38 vd.

³⁹⁸ Sultan'a sunulan tarihsiz telhîs: **BOA, HH, 37574.**

II. Mahmud'a sunulan bu telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humâyûnda Osmanlı devletinin tabir câiz ise perişan hâli “Devlet-i Aliyye'miz bunca müddet-i vefireden berü gerek hâricen ve dâhilen bu kadar mesâibe giriftâr olmuş olduğu ednâ aklı başında olanlara zâhir u âşikârdır ve bu mesâibin nısfı derecesi devletlerden âhar bir devletin başına gelmek lâzım gelse müddet-i kalîle zarfında müzmahl ve perişan olması emr u âşikârdır.” sözleri ile ifade edildikten sonra “Devletimiz dîn-i Muhammedî olduğundan sâhibine hürmeten bundan böyle dahi cümlesinin şerr u mazarratından Rabbim taâlâ hazretleri hıfz u emânında ider inşa-Allah” denilerek söz konusu devletlerin Osmanlı'ya olan mesafelerinde bir fark olmadığı açıklanmıştı. O hâlde tutulacak yol nasıl olmalı idi? Bunu da II. Mahmûd “ancak bir müddet kendümüze çeki düzen virmedikçe hiç bir devlet ile muhârib olmaklığımız şer'an ve aklen tecvîz olunur hâletden olmadığı aklı olana gayr-i mestûr olmakla vakt-i merhûnuna değin bir müddet usûl-i hakîmâne ile kullanmak pek ehemmi-i levâzımedendir. Hemân Rabbim taâlâ hazretleri mesâlih-i Devlet-i Aliyye'mize yûsr u suhûlet ihsân buyura. Âmîn.” diyerek açıklamıştı ³⁹⁹.

Osmanlı tarafının İngiltere ve Fransa arasında meydana gelmesi muhtemel bir ittifak ve Rusya'ya karşı savaş açmalarına dâir mütâlaalarını en salâhiyetli ağızlardan bu sûretle beyân eyledik; ancak Rusya devlet ricalinin bu husûsda neler düşündüklerini tesbit etme imkânımız olmamıştır. Yukarıda bahsi geçen Rusya elçisi ile olan mukâlemede elçinin bu husûs ile ilgili söylemiş olduğu sözlerin bir mütâlaasında bulunmak gerekirse İngiltere'ye rağmen hâricî siyaset gütmediğini söylediğimiz Ruslar, tahmînimize göre bir yandan Osmanlı devletinin himâyesini elinde tutmanın hesaplarını yaparken diğer yandan da İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etme ihtimâli dâhilinde gördükleri Osmanlı devlet ricâline güçlü olduğu mesajını vererek Osmanlı'nın İngiltere ve Fransa ittifâkına dâhil olmasını engellemek istemekte idiler. Zira; Ruslar her ne kadar Osmanlı devletini söz sırasında sıkıştırırsalar da fiiliyatta daha ılımlı bir tavır sergileyerek, yukarıda da ifade ettiğimiz vechile her fırsatta Osmanlı ile dost olduklarını ifade ederek bu husûsa ayrı bir ehemmiyet verdiklerini ortaya koymuşlardı.

Reis Efendi ile Rusya elçisi arasında Sırp ve sâir konularda müzâkereler olurken elçinin bu husûsla ilgili beyânâtından Rusların niyetlerini anlamak imkân dâhilinde bulunmakta idi. Elçi, “bu günlerde bazı şeyler” işittiğini; ancak fazla itimada şayan bulmadığından dolayı “bir kulağından girip bir kulağından” çıktığını; ancak ortada

³⁹⁹ Aynı belgenin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn.

dolaşmakta olması münasebeti ile Reis Efendi'ye söylemek istediğini formalite icabı söylemiş ve asıl meseleye gelmiş idi. Elçinin mütâlaalarına göre; bir kere Ruslar aleyhine İngilizlerin ve Fransızların ittifak etmesi ve Osmanlı devletinin de “ba'zı menâfi' mülâhazasıyla işbu ittifâka dâhil olmak istermiş” olması düşünülemezdi. Şimdiye kadar İngilizlerin ve Fransızların Rusya'ya karşı yapmış olduğu ittifakların devam ettiğine dâir bir rivayet duyulmamıştı. “Rusya devleti büyük bir devlet olmak mülâbesesiyle her biri dostluğunu istediğinden her ne zaman Fransalı Rusyalu'nun aleyhinde olmuş ise İngilterelü lehinde bulunmuş ve bi'l-akıs her ne vakit İngiltere Rusyalu hakkında harekât-ı hasmâniyeye ibtidâr itmiş ise Fransalu dostluğa karar vire gelmiş olduğundan bu defa söylenen ittifâklarının dahi sebâtı olamayacağını Devlet-i Aliyye bilmez değildir.” Öteden beri Osmanlı devleti ile Rusya devleti arasında yürürlükte olan komşuluk ilişkileri, iki devlet hükümdârlarının kendi müstakil kararları ile tutmuş oldukları yol ve diğer sebebler gereğince Osmanlı devletine dost olabilecek bir ülke varsa o da Rusya devletidir. Rusya'dan başka devletlerin dostluğu tam bir dostluk olmadığı gibi gelip geçicidir de⁴⁰⁰.

Rus elçisinin bu mütalaalarının satır aralarında muhtemel bir İngiliz-Fransız ittifakına Osmanlı devletinin iştirak etmesini önlemek maksadı ile Rusya'nın sefer tazmînâtı konusunda Osmanlı devletine taviz vermeye hazır olduğu müşahede edilebilir. Ancak biz bu meseleyi ileri de tekrar ele alacağımızdan dolayı burada daha fazla uzatmak istemiyor ve Sırp maddesi ile ilgili husûsları vermek istiyoruz.

B- SIRP MADDESİ

Edirne Andlaşması'nın Sırp ile ilgili altıncı maddesi tahliye ile doğrudan ilgili olmakla beraber savaş öncesinde Rusların Osmanlıları Rusya ile Osmanlı devleti arasında akdedilen andlaşmalara uymadığı sûretindeki ithamlarını da doğrulamakta idi. Buna göre; Osmanlı devleti, Akkerman Andlaşması'nı icrâ etmediğini resmen kabûl ediyordu ve bu madde ile Akkerman Andlaşması'nın beşinci maddesi ve Sırbistan'a dâir sened-i münferidin icrâ edilmesi gerektiği söz konusu ediliyordu.

Akkerman Andlaşması'nın söz konusu beşinci maddesi ile de Osmanlı devletinin Bükreş Andlaşması'nı “tamamen ve kâmilin” icrâ etmediği ifade edilerek Bükreş Andlaşması'nın “tamamen ve kâmilin” icrâ edildiğinin Ruslara gösterilmesi

⁴⁰⁰ Elçi ile söz konusu müzâkerenin tamamı için bk. Sultan'a sunulan tarihsiz telhîs: BOA, HH, 47961.

isteniyor; buna göre Bükreş Andlaşması'nın Sırlarla ilgili sekizinci maddesinin icrâ edilmesi taahhüd altına alınıyordu ki bu; Osmanlı devletinin Bükreş Andlaşması hükümlerine uymadığı manâsını mutazammın idi⁴⁰¹.

Sırp ile ilgili icrâsı istenen husûslardan birisi Sırlara serbestiyet verildiğine dâir emr-i âlî ısdar edilmesi idi. Sırlara verilecek imtiyâzlarla ilgili Evâil-i R 1245 (1 Ekim 1829) tarihinde sâdır olan emr-i âlî metni çok geçmeden hazırlanmış idi⁴⁰²; ancak bu emr-i âlînin Sırp serbestiyetine dâir Ruslar tarafından hazırlanan bir metne istinâden hazırlandığını söyleyebiliriz. Söz konusu metinde Sırlılarla ilgili husûslar sekiz başlık altında tesbit edilmişti⁴⁰³:

a) Din serbestliği;

Bu metinde belirtildiğine göre Sırlar, kilise inşasında ve dinî ayin ve törenlerinde serbest olacaklardı. Piskopos ve metropolitlerini kendileri seçebileceklerdi. Seçilen piskoposlar, İstanbul patriği tarafından tasdik edilecekler; ancak bu tasdik için İstanbul'a gelme mecburiyetleri olmayacaktı.

Sırbistan'da bulunan ehl-i İslâm ise ancak ikamet ettikleri kalelerde câmi, yapabileceklerdi.

Hiçbir Sırp, İslâm dinine giremeyecekti. Müslüman olmuş ancak Sırbistan'a avdet eden ve Hıristiyan olan Sırlıları Osmanlı devlet memurları talep edemeyeceklerdi.

b) Sırp beylerine dâimî ruhsat verilmesi;

Sırların baş idarecisi "Sırp başbeyi" veya "Sırp beyi" ünvanını alacak ve Osmanlı devleti her bir beyin beyliğinde bir tayin beratı verecek ve Sırbistan'a gönderecek ve bu beratı hiçbir hâlde iptal edemeyecekti. Nasb edilen bey, kendisine verilen berat için Osmanlı devletine kendi kesesinden 100 kuruş verecekti. Sırp beyinin familyasında erkek olmayacak olursa o zaman tayin olunan meclis, kocabaşılar ve diğer ileri gelenler, birini lider tayin edecekler ve Osmanlı sultanı seçilen bu kişiyi tasdik edecekti. Miloş Obranoviç,

⁴⁰¹ Bükreş Andlaşması ve Akkerman ile ilgili açıklamalar giriş bölümünde konumuz ile ilgisi oranında verilmiş bulunmaktadır.

⁴⁰² Belgrad muhâfızı Hüseyin Paşa ve Belgrad Mollası'na hitaben yazılan hüküm: BOA, HH, 45032-C. belgenin tamamı için bak. Ek-8.

⁴⁰³ Sırlara dâir sâdır olan emr-i âlî metnini tesbit edebilme imkânımız olmamıştır; ancak Rusya'nın hazırladığı Sırp imtiyâzlarına dâir metinden ve ilgililere gönderilen hükümlerden bu emr-i âlînin muhtevâsını anlamak mümkündür. Söz konusu hükümlerden iki tanesi Ek-7 (BOA, HH, 45024-A) ve Ek-8 (BOA, HH, 45032-C)'de verilmiştir.

Sırp ileri gelenlerince üç defa Sırp başbeyi olarak seçilmiş bulunuyordu. Bundan başka gerek Osmanlı devletine sadakati gerekse Hıristiyan taifesine sağladığı menfaatler sebebi ile hayatta olduğu müddet içinde Sultan tarafından Sırp beyliğine atanması kararlaştırılmış idi. Vefat ettiği zaman da Sultan tarafından verilecek “ruhsat” onun erkek evladına verilecek ve bu böylece onun zürriyetinden olmak üzere devam edecekti.

c) Sırbistan’ın dâhilî işlerde serbestiyeti;

Osmanlı devleti, Sırbistan’ın dâhilî idaresine karışamayacak; memleketin idaresi umûmî mecliste alınan kararlar mucibince icra edilecek ve Osmanlı devleti de söz konusu kararlara “riâyet” edecekti. Ancak Sırp meclisi Sultan’a karşı yükümlülüklerine hiçbir hâlel getirmeyeceklerdi. Meclisin başkanı, Sırp başbeyi ve her melis üyesinin meclis üyeliği ömür boyu idi; ancak bir kabahat işledikleri takdirde görevine son verilebilecekti.

Sırp memleketinde bulunan ehl-i İslâm ile ilgili davalar ehl-i İslâm mahkemelerinde; Sıplılar ile ilgili davalar da kendi idarecileri tarafından hükme bağlanacaktı. Bir ehl-i İslâm ile bir Sırp arasında meydana gelen nizalaşmada ehl-i İslâm Sırp elçilik ve konsolosluklarına; Sırp da ehl-i İslâm mahkemesine meramını anlatacaktı. Taraflardan suçlu bulunanlar yine kendi görevlilerine teslim edileceklerdi. Sırp görevlilerin Sıplılar ile ilgili görmüş olduğu davaları Osmanlı devleti aynen kabul etmekle yükümlü idi.

Sırbistan’ın hudûd ve diğer devletlerle olan münasebetlerini ise Osmanlı devleti tanzim edecek ve yapılan andlaşmaların icrasından Sırp başbeyini sorumlu tutacaktı. Sırp başbeyi diğer devletlerin Sırbistan’daki tebealarına Osmanlı devleti ile ilgili devlet arasında vâki olan andlaşmalar çerçevesinde muamele edecekti.

d) Altı adet nahiyenin Sırbistan’a iadesi;

“Karanya ve Gorgofça ve İzorelyabatya ile Timok ve Raso ve Elrinç ile Padakino ve Karoşovaç ve Pazar ile Istarodlah ve Dirte nâhiyeleri bin sekiz yüz on üç sene-i İsevîyesi’ne kadar Sırb memleketi eczâsından olduğuna mebni memleketi mezkûreye redd olunub şöyle ki bundan böyle Sırp memleketi hudûdını Nemçe tarafından Tuna ve Sava nehri ve Eflâk tarafından Tuna nehri ve Bosna ve sâir paşalıklar taraflarından Dirin’e ve Lima ve Oduc nehirler Yavor ve Basovbora dinilen dağa kadar ve zikr olunan Yavor dağından Golya dağına kadar ve Golya dağından Badasbta dağı imtidâdında Eber nehrine ve Raşka suyunun düşdüğü mahalle kadar ve mârru’z-zikr Eber

nehri imtidâdında Foyvavtı dağına kadar ve işbu dağıdan Yatorc karyesinden geçerek Yankoda Filisoda dağına kadar ve Soyovac karyesinden geçerek Bastravac dağına kadar ve Bulgaristan'ın Morada nehrine kadar ve andan Topolınca nehri Gardmara dağına kadar ve Gardmara'dan Velıkvağoda'ya kadar ve Velıkvağoda'dan İzord karyesine kadar ve işbu karyeden nehr-i Timok Tuna nehrine karıştığı mahalle kadar olacaktır.”

e) Müteaddit vergilerin tek vergi hâline getirilmesi;

Daha önce Osmanlı devleti tarafından Sırbitan'dan alınan cizye, zeriyye, maâdin ve sâire adı altında alınan vergiler, bundan sonra 928.250 kuruş tutar olarak senede bir vergi hâlinde ve bir defada tahsil edilecekti. Kaleler hâricinde ehl-i İslâm'ın iskan olamaması sebebi ile Osmanlı devletine âid iken Sırp'lılara kalan zeâmet ve tımarlar karşılığı da 975.000 kuruş dahi yukarıdaki vergi ile birlikte tediye edilecekti. Böylece Sırbistan'ın Osmanlı devletine ödeyeceği senelik vergi miktarı 1.885.250 kuruş ya da 55.537 Macar altını olacaktır.

Osmanlı devleti söz konusu vergiden başka her hangi bir sûrette Sırp'lılardan başkaca bir vergi talep etmeyecekti. Kalelerde bulunan muhafızların masrafları da Osmanlı devleti tarafından karşılanacaktı. Kale muhafızlarının atları için Sırp hükûmeti tarafından her sene için bir mera gösterilecek ve kalelerin tamirleri için lazım olan kereste dahi Sırp'lılarca karşılanacaktı. Ancak bunların bedelleri, Osmanlı devletine ödenecek olan vergiden düşülecekti. Bunun dışında ister Sırp memleketi dâhilinde isterse hâricinde olsun ehl-i İslâm tarafından her hangi bir sûretle Sırp'lılar angaryaya zorlanmayacaklardı.

f) Ehl-i İslâm'a âid emlakın Sırp'lılar tarafından idaresi ve Sırbistan'da kaleler hâric ikâmetlerine izin verilmemesi;

Ehl-i İslâm Sırbistan dâhilinde sahip oldukları gayri menkûllerini altı ay zarfında Sırp'lılara satacaklardı. Tımar ve zeamet sahipleri de yukarıda ifade edildiği üzere Sırp hükûmetine ihâle ettikleri emlak üzerinde bulunan haklarını kaybedeceklerdi.

Kale içinde bulunan ehl-i İslâm Sırp'lıların maslahatlarına karışamayacaktı. Sırbistan'da ticaret yapmak isteyenler ise yanlarında bulundurdukları emr-i âli veya görevlileri tarafından verilen tezkere olmak veya Sırp hükûmeti tarafından kendilerine verilen ruhsat ile ticaretlerini yapacaklardı.

Sırp memleketinde yolculuk yapmaları lazım gelen paşa, bey veya başkaca hangi rütbede olursa olsun önceden belirlenen yol güzergahını takip etmek mecburiyetinde olacaklardı. Ehl-i İslâm kadın ya da erkek Sırpılardan hizmetçi edinemeyecekti.

Osmanlı devleti ile her hangi bir devlet arasında muharebe vuku bulacak olursa Sırpılar, memleketlerini savunabileceklerdi. Ancak Belgrad ve Sârbâç ve Pizokol ve Akakal'ası ve Senedre kalelerinin istihkâmları müstesna olarak diğer istihkamlar tahrip edileceklerdi. Kale muhafızları da arnavut ve Boşnaklardan teşkil ettirilmeyecekti.

g) Ticaret serbestiyeti;

Sırpılar ürünlerini diledikleri mahalde satabileceklerdi. Beylerinden alacakları pasaportlar ile Osmanlı ülkesine gidebilecek ve gümrük vergisini ödemek kaydıyla başkaca bir vergi ödmeden ilgililerden aldıkları izin tezkereleri ile ticaret yapabileceklerdi.

h) Sırpıların tebealığına zıt olmayan isteklerinin yürütülmesi

Osmanlı devleti ile Sırbistan arasında cereyan edecek olan işlerin yürütülmesi için Sultan, Sırp beyine Osmanlı devletinde temsilciler bulundurma ruhsatı verecek ve bu temsilciler vasıtası ile isteklerini Devlet-i Aliyye'ye bildirecekler ve bu istekler, “resm-i raiyyete” zıt olmadığı takdirde “evâmîr-i aliyye” ile tasdik olunacaktı. Bu vekiller, Osmanlı devletinde milletlerarası hukûka tabi olarak bulunacaklardı⁴⁰⁴.

Osmanlı devletinin Ruslar tarafından hazırlanan bu metne itiraz ettiğini sanmıyoruz. Zira Ruslar da Sırp maddesi ile ilgili sâdır olan emr-i âlîden memnûniyetlerini ızhâr etmişlerdi⁴⁰⁵. Söz konusu emr-i âlî ile de Sırpılara verilen imtiyazlar icrâ planına konuluyordu. Ancak tatbikâtta Sırp maddesi ile ilgili bilhassa Sırpılara terk olunacak “nevâhi-i sitte (altı nahiye)” husûsunda bir takım sıkıntıların yaşanacağı ortada idi. Bizzat Sultan'a göre Sırp meselesi “yalınız reîse havâle” olunamayacak derecede büyük “ve belki Mora maddesinden bir kaç kat eşna” bir mesele idi. Bu sebebe mebni olarak “Rusyalu'nun söz ile bundan vaz geçürülmesi gayr-i nâ-kâbil” deyipte hemen bitirilmesi münasib bulunmamakta idi. Özetle söylemek gerekir ise vakit kazanarak bir çaresine bakılması icap ediyordu. Andlaşmada bu altı nâhiye maddesi zikredilmiş olmakla beraber ayrıntılar zikredilmemiş; kapalı bir sûrette ifade edilmişti. Bu altı nâhiye hangi nâhiyeler, yüz

⁴⁰⁴ Rusya elçisinin Sırb imtiyazlarına dâir Bâbîâli'ye verdiği takrîr: BOA, HH, 45032.

⁴⁰⁵ Rus devleti memuru Orlof tarafından verilen 3 Kânûnevvél 1829 (Gregorian takvimine göre 5 Aralık) tarihli takrîr tercümesi: BOA, HH, 42811-D.

ölçümü ne kadar belirlenmemiş idi. “Bu böyle iken heman çar çabuk tamamen kabûliyle bitirmeğe gelmez”di. Söz konusu mahaller mesâfe itibârı ile Mora’dan daha geniş bir sahaya tekâbül etmekde idi. Bu münasebetle hep birlikte hareket edilerek bu maddelerin çaresine bakılması lâzım geliyor idi⁴⁰⁶.

Ruslar Sırp maddesi ile ilgili sâdır olan emr-i âlîden memnûniyetlerini ızhâr etmişlerdi. Ancak uygulamanın bir şekilde engellenmeye çalışılacağını, bir şekilde Osmanlı tarafının işi geciktirmek isteyeceğini her hâlde düşünmüş olacaktı. Belki de bundan daha da önemlisi ellerinde bulunan fırsatları kullanarak Osmanlı devletini Rus talimâtı ile hareket eden bir vaziyette tutmak gayesine matuf olarak Sırlara verilecek yerleri mahallinde tesbit etmekle görevli Rusya memuru, biri Osmanlı devletinin görevlendireceği yetkiliye verilecek talimnâme; diğeri de Sırbistan’a ilhâk edilecek yerlerin tesbiti sırasında rahat hareket etmesini temin etmeleri için Vidin ve Leskofça vâli ve mutasarrıfına hitâben ısdâr olunacak emr-i âlîye eklenmek üzere nasıl hareket edilmesi gerektiğine yönelik iki adet göndermiş olduğu yazıda bazı maddeleri hâvi taleplerde bulunmuştu. Kullanılan üslûp itibârı ile talepten ziyade emr-i vâkiyi andıran memurun bu yazılarından Osmanlı devlet memuruna bildirilmesini istediği taleplerin aynen aktarılmasının faydalı olacağını düşündük. Buna göre;

“Evvelâ- Memur-ı mûmâ-ileyh Sırbli'nun bin kekiz yüz on iki sene-i İseviyesi'nden mukaddem zabt u tasarruflarında olduğunu iddiâ itdikleri mahallerin hiç birini benimle beraber gezmeğe muhâlefet eylememesi.

Sâniyen- Memur-ı mûmâ-ileyh memuriyet-i müşterekemize dâir ma'lûmât-ı lâzime virebilecek kesâne beraber suâl ve istintâk ve hakikat-ı hâli ifadeye teşvîk eylemesi.

Sâlisen- Mebhûs-ı anhâ olan nâhiyelerin devletlerimize vireceğimiz harîtalarının tanzîmi müsted”a olduğu ma'lûmât u ahbârâtın istihsâline muâvenet ve memuriyetimizden maksûd olan husûsun hüsn-i ifâsı vesâilini teshîle himmet eylemesi.

Râbian- Bir husûsda re'yimiz tevâfuk itmediği hâlde sebeblerini tahrîren beyân eylemesi husûslarıdır⁴⁰⁷.

⁴⁰⁶ Sultan'a sunulan tarihsiz telhisin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 45248.

⁴⁰⁷ Devlet-i Aliyye memuruna verilecek talimnâmeye derc olunmak üzere Rusya memurunun ta'rif ve ifade ettiği maddelerin tercümesi: BOA, HH, 45035-C. Rus memuru tarafından Vidin ve Leskofça vâli ve mutasarrıfına hitâben ısdâr kılınacak emr-i âlîye dercini istediği beş maddelik söz konusu bir nev'i talimâtı andıran taleplerin tamamı için bk. BOA, HH, 45035-D.

Rus memurunun bu dört maddelik talebi içinde birinci derecede önemi hâiz birinci madde bulunmakta idi ki buna göre Sırlara verilecek yerlerin “Sırb iddiâsına göre tesbit edilmesi” gerekiyor idi. Ancak Osmanlı tarafının uzun zamandan beri belki de elinde ilk defa önemli bir koz bulunuyor idi.

Akkerman Andlaşması’nda Sırbistan’a ilhâk edilecek mahaller kazâ olarak ifade edilmiş iken Edirne Andlaşması’nda nâhiye ifadesi yer almış idi ve bu farklı kelimelerden başka bir de kazâ da olsa nâhiye de olsa ilhâk olunacak mahallerin hangileri olacağı meselesi var idi. Sırlara terkedilecek yerlerin isimleri andlaşmalarda belirtilmediği için herkes kendi menfaatlerine mütenasip isim tesbit etmiş bulunmakta idi.

Sırb’a terkedilecek mahaller meselesi ortaya çıktığı vakit Osmanlılara göre bu yerler; Borzofca, Pağorina, Karağolfca, Bordnik, Ralova, Borzeşfa idi. Edirne Andlaşması’nı müteakib Sırp knezleri ise bu yerlerin Karanya, Timok, Perakin, Alacahisar, Astara, Lasaa, Dirina olduğunu, söylemişlerdi. Rusya murahhası Orlof’un tercümanı Frangini’ye verdiği talimâtname de ise Karanova, Timok, Perakine, Karaşorac, Astara, Lasaa ve Dirina isimleri yer almıştı⁴⁰⁸.

Osmanlı tarafının tesbit ettiği yukarıda zikredilen yerler kazâ idi. Edirne Andlaşması’nın altıncı maddesinde Sırlara terkedilecek yerlerin nâhiye olarak zikredilmesi oyalama ile ilgili sâdır olan irâdenin yerine getirilmesi için iyi bir sebep teşkil etmişti. Öyle ki nâhiye mi kaza mı meselesi iki devlet arasında problem hâlini almış; Lebib Efendi ile Rusya memuru arasında geçen mülâkâtda Rus memurunun “Bükreş Muâhdesi’nde altı nâhiye lakırdısı yoktur. İfrâz olacak mahal beyân olunmamıştır.” demesine Lebib Efendi, “Devlet-i Aliyye ile Rus devletinin Edirne’de akd eylediği musâlaha şurûtunun ahidnâmesini ben gördüm. Devleteyn beyninde ahd u şart altı nâhiyedir. Rusya devleti gibi kaviiyyu’l-iktidâr bir devlet Edirne’de akd olunan musâlaha vaktinde kimden havf etdi ki murâdı ziyâde mahal iken altı nâhiyedir disün. Bu câiz değildir.” diye karşılık vermişti. Rus memurunun “Siz altı nâhiyeyi çoğaltırsınız. Bir nâhiyeyi bir kaç ta’dât idiyorsunuz.” diye bir söz söylemesi üzerine Lebib Efendi hemen meseleyi dil meselesi hâline getirerek “Nâhiye lafzı bizim lisânımız mıdır, yâhûd Rusça ve bir başka lisanca mıdır?” diye sormuştu. “Sizin lisanınızca, Türkçedir” cevâbını alınca da

⁴⁰⁸ Sultan’a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 45015. Metinde gerek Sırp knezlerinin gerekse Rusların Sırlara verilmesini istediği yedi adet kaza ismi bulunmaktadır. Bu isimlerin yedi adet olmasının sebebi hakkında bir bilgi edinebilmiş olmadığımız gibi Osmanlı devleti tarafından sayı itibarı ile bir itirazda bulunduğu dâir de bir bilgi elde edebilmiş değiliz.

Rus memurunun fesini göstererek “Bizim lisanımızda buna fes dirler. Fes denildiği ile başka şey hâtıra gelmez ancak bu gelir. Lisânımızda nâhiye deyu müstakil kadısı olan mahalle denilür, başka şeye dinmez. Halbuki bu nevâhilerde ibtidâ-yı Devlet-i Aliyye’den beru başka başka kadılar ikâmet itdirilmiştir. Biz bu kadıları bu madde zuhûrundan sonra okumadık” ve sâir sözler ile bin dereden bin su getirerek bu nevâhi meselesini mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışmıştı⁴⁰⁹.

Hâl böyle olmakla beraber Osmanlı tarafı daha bu nâhiye mi kaza mı meselesine girmezden evvel Sırp maddesini mümkün mertebe uzatabilmek gayesi ile bürokratik işlemleri yerine getirmede yavaş hareket etmiş ve bu da Rusların şikâyetlerini mûcib olmuştu. Rus memurun yukarıda vermiş olduğumuz talepleri karşılanmadığı gibi nevâhi-i sitte tesbiti ile görevli Lebib Efendi’nin elinde bu mesele ile ilgili talîmât dahi bulunmuyordu. Vidin vâlisi de Rus memuru Kaptan Kocobo’nun vazifesini yapmasına izin vermemiş idi. Rus maslahatgüzârının defalarca mürâcaatına rağmen bu meselede ağır davranılmaya devâm edilmişti⁴¹⁰.

Osmanlı devleti tarafından tatbîk edilen oyalama husûsu Rusları oldukça etkilemiş görünüyordu. Rus elçisinin bu husûsa dâir vermiş olduğu üç maddelik müzekkire tercümesinde “Binâen aleyh karârgir olan tanzîmâtın her dürlü tehhür ve tahallüfi Rusya devletine taaccüb ve bihakkın hoşnutsuzluk irâs ider” sözleri ile Rusların duymuş olduğu rahatsızlık ifade edilmiş idi. Ancak burada dikkat çeken bir husûs var ki Rusya’nın önceden olduğu gibi yapmış olduğu tehdîtvâri tavırları sergilememesi idi. Sadece “Sırb da mehâzîr-i şedîde ve bel ki ihtilâle bâdi olabilir” sözleri ile Sırpıları kışkırtabileceklerini imâ etmekle yetinmişlerdi⁴¹¹.

C- RUMELİ’NDE İŞGAL EDİLEN YERLERİN TAHLİYESİ

Edirne Andlaşması’nın II. ve XI. maddeleri tahliye ile ilgilidir; ancak tahliye edilecek yerler Osmanlı tarafından yerine getirilecek bir takım yükümlülükler sonucunda gerçekleşecektir.

⁴⁰⁹ Belgrad memuru Lebib Efendi’nin 11 Receb 1246 (26 Aralık 1830) tarihli şukkası: **BOA, HH, 45036-B.**

⁴¹⁰ Dersaadet’de mukîm Rusya maslahatgüzârı tarafından baş tercüman Frangini’ye verilen talîmnâmenin sûreti tercümesi: **BOA, HH, 45035-E.**

⁴¹¹ 8 Teşrînievvel tarihli (üzerinde yıl belirtilmemiş olmakla beraber 1830 olmalı) müzekkerenin tamamı için bk. **BOA, HH, 45265-Ç.**

I- EDİRNE VE CIVARININ TAHLİYESİ

Münferit senedin dördüncü maddesinde tesbit edildiğine göre Edirne ve civarının tahliye edilmesi için Sırbistan ile ilgili Andlaşma'nın altıncı maddesinin kâmilan icrâsı, ticaret tazmînine mahsûben yüz bin Macar altınının verilmesi ve Yergöği Kalesi'nin boşaltılarak Ruslara teslim edilmesi gerekiyordu. Bunlardan yukarıda beyân etmeye çalıştığımız Sırp meselesine dâir emr-i âlî ısdâr edilerek bu sûretle Edirne ve civarının tahliyesi için ilk adım atılmış bulunuyor idi.

Edirne'deki murahhaslar Mehmed Sâdık ve Abdulkadir Beylerin 4 R 1245 (3 Kasım 1829) tarihli şifreli kâimelerinde bildirdiklerine göre Ruslar, istilâ ettikleri yerler yetmiyormuş gibi Yergöğü'nün kendilerine teslim edilmesi için pek aceleci davranmışlar ve on beş gün mühlet vermişlerdi. Ancak Petersburg'a gönderilecek elçi ma'rifetiyle bu maddenin halledilme ihtimâli olduğu için belki de tahliyesine gerek kalmayacaktı. Bu münasebetle acele edilmemesinde fayda bulunmakta idi. Ayrıca Ruslar, Edirne ve civarının tahliyesi için gerekli olan üç şartın yerine getirilmesini beklemeden de tahliye işlemine başlayabileceklerine dâir söz vermişlerdi.

Her ne kadar Ruslar, tazmînât taksitlerinin ödenmesinden evvel dahi tahliyeye başlayabileceklerini söylüyorlarsa da, bu arada Rusların işgal ettikleri yerlere dağılan kırkar ellişer gurublar hâlindeki Rus Kazak askerleri, ayak bastıkları her yeri "merkez ve sınır ittihaz" etmişler; Osmanlı memur ve askerlerini oralara sokmayarak bir çok zarar ve ziyana sebebiyet vermişler idi. Dolayısı ile asker-sivil Osmanlı görevlileri bir yere kıpırdayamamışlar; hayvanlarına yem kendilerine de yiyecek bulma husûsunda zorluk çekmeye başlamışlardı. Bu münasebetle İşkodralı Mustafa Paşa kuvvetlerinden istifade etme yoluna gidilebilirdi. Çünkü Edirne tarafında bulunan Rus asker sayısı oldukça az bulunmakta idi. Mustafa Paşa'nın Edirne tarafına yaklaşması ile ticaret tazmîni vermekten kurtulmuş olunabilirdi. Bu olmasa bile hiç olmazsa tahliye hızlandırılabilirdi. Ancak bunun da bir sakıncası vardı. Mustafa Paşa, bu işleri Osmanlı devleti adına yaptı denilse, o zaman savaş ilanı manasına gelecekti; yok kendiliğinden yaptı denilse ve galib gelse, bu defa da Mustafa Paşa âsi hükmünde olacağı için andlaşma maddelerini yine icra etmek lâzım gelecekti. Ancak savaşa gerek kalmadan Rusların gittikleri yerlerdeki "reâyâ ve berâyâyı

ifsât etmemeleri” ve onlara zarar vermemeleri için bir miktar asker bulundurulması da faydadan hâli değildi⁴¹².

Daha önce de bahsedildiği vechile tedbir olarak düşünülen bu çarelerin hiç biri yapılamayacak ve Rusların isteklerine boyun eğmek en iyi çare olarak icrâ edilecekti.

Murahhasların 23 Ca 1245 (20 Kasım 1829) tarihli kâimelerinden anlaşıldığına göre Ruslar, Edirne ve civarının tahliyesinde bir geciktirme yapmamışlardı. Buna göre; 31 Teşrînievvel (Ekim)’de Dimetoka’yı ve 3 Teşrînisâni (Kasım)’de de Babaatik ve Kırklareli’yi tahliye etmişlerdi. Cemâziyelevvel’in yirmi üçüne (kâimenin yazıldığı târih) kadar da Edirne ve civarının tahliyesini tamamlayacaklarını söylemişlerdi. Hakikaten Ruslar, andlaşmada belirtildiği üzere tahliye etmeleri gereken yerleri sırasıyla tahliye ederek 20 Kasım’da Edirne civarından Feld Marşal dâhil bütün Rus askeri çekilip gitmişti. Rus murahhası Orlof da Petersburg’dan gelmesini beklediği maslahatgüzarın iki gün evvel gelmesi üzerine kendisine tayin olunan mihmandar ile Hayrabolu’da buluşarak aynı gün İstanbul’a gitmek üzere yola çıkmış idi. Hülâsa “Edirne kışlasında terk olunan hastalardan başka Edirne civarında Rusyalu’dan eser” kalmamıştı. Şimdi sıra “tahliye olunan mahallerin hüsn-i idarelerine ve tanzîm-i umûr-ı memlekete” gelmişti⁴¹³.

Ticaret tazmîni taksîtinin ilkinin ödenmesi, Rusya’nın Edirne ve civarının tahliyesi ve Osmanlı murahhaslarının ve Rus murahhası Orlof’un İstanbul’a gelişleri hakkında bilgi ve belgeler Sultan’a arz edildiği zaman Sultan’ın tavrı için her zaman ki gibi karamsarlık bezginlik, bıkkınlık içinde olmuştur, diyebiliriz. Ruslar, onca verdikleri sıkıntılar yetmiyormuş gibi bulaşıcı hastalıklara dûçar olan Rus hastaların bakımını dahi Osmanlının üzerine yıkmışlardı. Bu husûsa dâir Sultan tarafından şahsına sunulan telhîsin bâlâsında yazılan ifadeler, bir yorum dahi yapmaya ihtiyac hissettirmeyecek derecede açıktı: “Rusya murahhası Orlof’un virdiği takrîrlerin tercümelerinde gerek altı bin kiselik virilen altuna dâir ve gerek husûsât-ı sâireye mütedâir hayli şeyler var. İşte mersûmun kendüsi dahi gelmekde olmağla bakalım buraya geldiğinde muâmelesi ve kullanacağı ağız ne sûretleredir; ol vakit bilinür... bir de şu Rusyalu’nun Edirne’ye bırakmış oldukları

⁴¹² Mehmed Sâdik ve Abdulkadir Bey mühürlü 4 R 1245 (3 Kasım 1829) tarihli şifreli kâime: BOA, HH, 43235.

⁴¹³ Mehmed Sâdik ve Abdulkadir Bey mühürlü 23 Ca 1245 (20 Ekim 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 42471-A.

hastalarına güzelce bakılmasıçün müşârun ileyh Aliş Paşa'ya etraflıca yazılsun zira politikaca bunda başka iş vardır⁴¹⁴.”

Sultan tarafından bu hastaların bakılması ile politika arasında bir bağlantı kurulmasının sebebini tam olarak anlayabilmiş değiliz; ancak daha önce verdiğimiz bilgiler ışığında Sultan'ın bu ifadeyi kullanarak “Rus hastalarına güzelce bakılmasını” istemiş olması başta Rusya olmak üzere diğer devletlere “iyi niyet mesajı” sûretinde değerlendirilebilir.

II- BALKANLARIN GÜNEY YAKASI VE BULGARİSTAN'IN TAHLİYESİ

Ticaret tazmînâtının II. taksîti olan 24.800 kese akçe Dergâh-ı âli gediklilerinden Şakir Bey vasıtası ile Bergos'da bulunan Diebiç'e teslim edilmişti⁴¹⁵; ancak tazmînât ve tahliye dâir izahnâmede Bergos körfezi ifadesinin yazılmış olması zihinlerde bulanıklık meydana getirebilecek bir ifade olup bu husûs Diebiç'e izah edildikten başka Rusların bundan faydalanabilecekleri dahi mütâlaa edilebilirdi.

İzahnâmenin baş taraflarında her ne kadar kapalı olarak “Bergos körfezi” yazılmış olsa da daha aşağısında “Rusya askerinin Balkan'ın öte yüzünde kâin Dobruca memleketlerine çekilmeleri sûreti izah ve tefsîr olunmuş” idi. Bergos körfezi; Balkan'ın bitiş noktasındaki Eminebozu'nun berisine kadar olan bölgeye denmekte idi. Bu durumda Rusya askerinin andlaşmaya göre Balkan'ın öte yüzüne çekilmesi demek ta Eminebozu'na varınca sâhilde ve Balkan'ın beri yüzünde bulunan bil-umum yerlerin tahliye edilmesi anlamına geliyordu. Bu izahatlardan anlaşılacağı kadarı ile Rusların Bergos körfezi sözünü kullanarak tahliyeyi geciktirmeye hakları yoktu. Ancak Osmanlı devlet adamları şimdiye kadar Ruslarla olan münasebetlerinden edindikleri tecrübeye göre Rusların bazı mahalleri tahliye etmemek için direneceğinden emin idiler⁴¹⁶.

Reşid Paşa'nın Sultan'a gönderdiği Gurre Za 1245 tarihli kâimede de tazmîn-i ticaret taksîtinin ikincisinin ödenmesinden sonra Rusların tahliye husûsunda ağır davrandıkları kaydedilmişti. Bu konuda Diebiç'e defalarca yazı gönderilmiş; tahliye bir

⁴¹⁴ Sultan'a sunulan tarihsiz telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 42471.

⁴¹⁵ Samakocuk Nâzırı Yusuf Paşa'nın tarihsiz kâimesi: BOA, HH, 29972-A.

⁴¹⁶ 27 N 1245 (22 Mart 1830) tarihli Sadrazam'a hitâben yazılan kâime: BOA, Ayniyat Defteri/615, 72-74.

an evvel başlanması istenmiş ve bu arada bir hayli sitemde de bulunulmuştu. Tahliye ne kadar erken olacak olursa “beyne’ d-devleteyn te’yîd-i râbîta-i uhûd ve musâfâtı müstelzim” olacağı ifade edilmişti. Bundan başka tahliyeye bir an evvel başlanılmaz ve istila edilen yerler terk edilmez ise; “bunca mahallerin ahali ve fukarâsı ve aceze-i reâyâsı” yerlerinin yurtlarının tahliye edilmesini bekleyecek ve işlerine-güçlerine bakamayacaklar, “elleri böğürlerinde” kalacaklardı. Bunun müsebbibi de Diebiç olacaktı. Buna göre; Diebiç, insan haklarına riâyet husûsuna muhalif hareket etmekle bir çok kalbin kırılmasına sebebiyet vermiş olacaktı. Bu husûslar, Sadrazam tarafından Diebiç’e açıktan açığa yazılmış idi.

16 Nisan tarihli Diebiç’e gönderilen nâmede de anlaşmaya göre, tazmînât taksîtleri öne alınacak olur ise; iki taraf murahhasları arasında yapılan resmî mükâlemede varılan karar gereği Rusların da bir an önce tahliyeye başlaması gerektiği hatırlatılmış idi. Ticaret taksîtinin ikincisi ödeneli bir hayli zaman ve tahliye zamanının da oldukça yaklaşmış olmasına rağmen henüz Rusların tahliye için harekete geçtiklerine dâir bir emâre” görülememiş olduğu söylenmiş ve bir an evvel tahliyeye başlanması istenmiş idi.

Mehmed Reşid Paşa, daha başka sözler de söylemiş olmasına rağmen Diebiç’den bir haber gelmemişti. En nihayet cevap olarak tahliyenin biraz uzayacağını açıklayan bir yazı gelmişti. Diebiç, böyle açıktan açığa tahliyeyi uzatacağını boşu boşuna söylemiş olamazdı. Bunun bir sebebi olmalı idi. Ancak her ne olursa olsun, ne kadar yazı yazılırsa yazılsın Diebiç’in ilk önce söylediği sözü tekrar edeceği, yeni bir söz söylemeyeceği belli idi⁴¹⁷.

Bize öyle geliyor ki Ruslar, Edirne ve civarının tahliyesinde olduğu gibi Balkan’ın beri yüzünün tahliyesinde de ağır davranıyor intibâını vermeye gayret göstermişlerdi. Tabiatı ile Ruslar, evvela Osmanlı tarafını iyice bunaltarak sonra da tahliyeyi yapıp bir nevi “oh” çektirmek ve böylece Osmanlı devletini kendi kontrolleri altında tutmak hesabında olmuş olabilirlerdi.

Mustafa Reşid Efendi ile beraber tahliye ile görevli Lebib Efendi’nin⁴¹⁸ verdiği bilgilere göre; Samakocuk nâzırı Vecîhî Paşa’nın kethüdası 5 Zilhicce Perşembe günü Ahyolu’da bulunan Rot General’e giderek tahliye husûsunu ortaya koymuştu. Rot

⁴¹⁷ Mehmed Reşid Paşa mühürlü, Gurre Za 1245 (24 Nisan 1830) tarihli kâime: BOA, HH, 43722.

⁴¹⁸ 27 N 1245 (22 Mart 1830) tarihli hüküm: BOA, Ayniyat Defteri/615, 71.

general, zikr olunan Perşembe günü Süzebolu kasabasının tahliye olunacağını ve bundan iki gün sonra Rumeli karyesini tahliye edeceklerini ve dört gün önce de ileri tarafın tahliye edildiğini söylemiş ve Ahyolu ve Misori ve Bergos kasabalarında on gün daha kalıp Mayıs'ın yirmi beşinci ve Zilhicce'nin on beşinci günü söz konusu mahalleri tahliye ile aynı gün Rumeli tarafında asla bir Rus dahi kalmayarak Balkan'ın öte tarafına geçileceğini ve fakat Misori ve Bergos'da bir mikdâr zahîreleri kalacağından bunların korunması maksadı ile bir kaç görevli bırakacaklarını ve bunların da zahireler nakil olununcaya kadar misafir nev'inden kalacaklarını ve buldukları beldelere âit gerek idârî gerekse diğer herhangi bir işe karışmayacaklarını kat'î olarak ifade etmişti. Ancak tahliyenin bu kadar uzamasının anlamı olmadığı yazılarak Rot General'e itirazda bulunulmuştu. General verdiği cevabda daha önce tahliyeye başlayabileceklerini bir kaç gün için nizalaşmaya girmelerinin bir anlamı olmadığını söylemişti⁴¹⁹.

Rus tercümanı Frangini'nin iki kıt'a vermiş olduğu tahrîr tercümelerinde Balkan'ın bu yüzünün tahliyesi ile ilgili tarihler mevcuttu; ancak burada verilen tarihlerin Julian takvimine göre olduğu düşünülerek 12 gün ilave edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tercümanın verdiği bilgilere göre; Rot general tarafından Liyotnân generale tahliye ile ilgili haberlerde 10 Mayıs'ta başta Fakı olmak üzere Karaburun, Aydos; 14 Mayıs'ta Süzebolu'nun Osmanlı tarafına teslim edildiği yer almıştı. Bu teslimlerin ardından Rumeli'nde Rusların elinde pek az yer kalmıştı. 19 Mayıs'ta da -henüz Rusların sahip oldukları zahireler taşınmamış olmasına rağmen- Ahyolu ve Ahyolu Bergosu tahliye edilmiş; Misori şehri ise aynı ayın 23'ünde teslim edilecekti.

Ruslar, kumandan Anşef'in önceden haber verdiği tarihten önce tahliye işini yapmışlar; 21 Mayıs'ta tahliye olması planlanan Ahyolu 19 Mayıs'ta tahliye edilmişti. Kumandan Anşef ve Sadrâzam'ın anlaşmalarına göre Ruslar, en geç 25 Mayıs'ta Balkanları geçmiş olacaktı. Ancak Misori mahzenlerinde bulunan Ruslara âit erzak ve mühimmatın muhafazası için az miktarda Rus askeri muhafızlık görevini yürütmek için kalacaklardı⁴²⁰.

⁴¹⁹ Mehmed Lebib mühtürlü, 5 Z 1245 (29 Mayıs 1830) tarihli kâime: BOA, HH, 43958-A.

⁴²⁰ Rusya tercümanı Frangini'nin verdiği iki kıt'a kâğıdın tercümesi: BOA, HH, 40086-C.

Rod generalin Sadrazam'a yazdığı mektûbdan anlaşıldığına göre Edirne ve civarının tahliyesi Haziran 1830'da tamamlanmış ve Ruslar, Balkan'ın öte yüzüne geçmişler idi⁴²¹.

III- BALKANLARIN KUZEY YAKASI VE DOBRUCA'NIN TAHLİYESİ

Tazmînat ve tahliye âit senedin dördüncü maddesinde açıklandığı üzere ticaret tazmîninin III. taksîti edâ edildiği vakit Ruslar, Tuna'dan Karadeniz'e kadar Dobruca memleketlerinin tamamını köy, kasaba ve şehirleri ile beraber tamamen tahliye edecekler ve Osmanlı memurlarına teslim edecekler idi.

Osmanlı devlet adamları III. taksîti vakti girmeden evvel ödemek ve Rusların III. taksîte bağlı olarak tahliye edecekleri yerleri bir an evvel tahliye etmelerini temin etmek istiyorlardı. Ancak Rusların da bu husûsu te'yîd etmeleri gerekiyordu. Sultan'ın emri mûcibince bu husûs Hizmet-i Riyâset'den Rus elçisine iletilmişti. Rus elçisi de Rod generale bu husûs ile ilgili yazı yazarak oradan gelen cevabı bir haftaya kadar bildirebileceğini, söylemişti⁴²². Rod general, vermiş olduğu cevabda söz konusu taksîtin zamanından önce ödeneceğine dâir bilgisinin olmadığı için "iktizâ iden tanzîmât mukaddeme karar bulmadıkça tahliye husûsunu icrâ" edemeyeceğini, söylemişti. Kumandanın hesâbına göre; Rus askerinin elinin altında müteaddid mahallerde büyük miktarda zahîre ve mühimmât bulunmaktaydı ve bunların tahliyesi çok zaman alacaktı. Bu vaziyete göre de tahliye ancak Ağustos ayının sonlarında başlanabilir ve hava şartları müsâid olacak olur ise Eylül ayının ortalarına doğru Tuna'nın öte yakasına çekilmek mümkün olabilirdi. Ancak bunun olabilmesi için Osmanlı devleti tarafından ticaret tazmînatının III. taksît tutarı olan beş yüz bin altının Rusya ordusuna ulaştırılması gerekiyor idi⁴²³.

Rod generalin bu haberine dayanarak tercüman, III. taksît ne zaman teslim edilirse o tarihten itibaren ancak iki aya kadar tahliyenin tamamlanabileceğini; tahliye

⁴²¹ General Rod tarafından Sadrazam'a hitaben yazılan Fransızca ve Türkçe mektûbun tamamı ve tahliye ile ilgili ayrıntılar için bk. **BOA, HH, 43958-E**.

⁴²² Sultan'a sunulan tarihsiz telhîs: **BOA, HH, 35008**.

⁴²³ Rusya elçisinin 10 Temmuz tarihi ile baş tercümanı Frangini'ye verdiği talîmnâmenin tercümesi: **BOA, HH, 35008-A**; Sultan'a sunulan tarihsiz telhîs: **BOA, HH, 35008**.

müddetinin uzamaması için hemen bu günlerde beş yüz bin altının Ruslara teslim edilmesi gerektiğini söylemişti. Ancak kumandanın tahliyeyi geciktirmek için ileri sürdüğü bahane “abes olub” bir taraftan zahîre ve mühimmât nakledilirken bir taraftan da tahliye faaliyetleri yürütülebilirdi. Gerekirse tahliye işlemi bitinceye kadar erzak ve mühimmat mahzenlerde de kalabilirdi. Mezkûr kumandanın icâbı hâle göre muhâfızlar tayin ederek Rus askerinin çok kısa bir zaman zarfında tahliye işlemini tamamlaması mümkündü.

Osmanlı devleti III. taksîti zamanından önce vermiş olsa bile tahliyenin iki ay sonra başlatılacağı anlaşılmıştı. Bundan başka; bir başka bahane ile tahliye geciktirilerek kışa kadar tahliye yapılmama ihtimali de bulunmakta idi. Kışın da tahliye yapılamayacağı için böylece tahliye zamanında yapılmamış olacaktı; ancak bu arada henüz ödenmesi gereken taksît miktarı da tamamlanmış değildi⁴²⁴.

II. Mahmud’a göre Rusların bu tür bir tavır içinde olmalarının asıl sebebi Sırpılar ile ilgili meseleleri istedikleri gibi tamamlamaya yönelik bir teşebbüs idi⁴²⁵.

IV- MEMLEKETEYN’İN TAHLİYESİ

Ruslar, ticaret tazmînâtının sonuncusunun ödenmesi ile tahliye edecekleri Memleketeyn’in tahliyesinde de geciktirme yolunu tercih ettikleri gibi bir de tazmînât-ı seferiye taksîtini istiyorlardı. Halbuki sefer tazmînâtı taksîtleri Mayıs ayından başlamak üzere senesi içinde ödenebilir idi⁴²⁶.

Rusların evvelâ Memleketeyn’i tahliye etmeleri daha sonra da senenin sonuna kadar savaş tazmînâtının ilk taksîtini istemeleri gerekir idi. Ancak Ruslar, bu tahliye husûsunda “ahde riâyet etmemiş” idi. Zan olduğuna göre bunun sebebi ya Memleketeyn’i elden çıkarmayarak kendi kontrollerini orada sağlamlaştırma yoluna gitmek ya da savaş tazmînâtı taksîtlerinin tamamını ödemeye Osmanlı devletinin gücünün yetmeyeceğini Rusların da bilmesi idi. Eğer Ruslar şimdiden işgal ettikleri yerleri tahliye edecek olur da Osmanlı devleti tazmînâtı ödeyemeyecek olur ise Rus askerinin Memleketeyn’e tekrardan girmesi söz konusu olur idi. Bu durumda da arada husûmet vukûa gelebilirdi. Halbûki Ruslar, savaş tazmînâtı ödeninceye kadar burada duracak olurlar

⁴²⁴ Sultan’a sunulan tarihsiz telhîs: BOA, HH, 35008

⁴²⁵ Aynı belgenin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn: BOA, HH, 35008.

⁴²⁶ Sultan’a sunulan tarihsiz telhîs: BOA, HH, 44837.

ise böyle bir problem yaşanmasına gerek yoktu. Ancak Rusya, hakkaniyet üzere Memleketeyn'i şimdiden tahliye etmiş olsa Memleketeyn'i yönetecek kişiler Rusya tarafından seçileceği için "zâhiren ahalinin ve bâtunen kendisinin" hizmetinde olacaklarından yapılacak tahliye sözde bir tahliye olacak idi.

Osmanlı devletine meyilli birinin yönetici seçilmesine imkan bulunmuş olsa bu defa da tahliye ve seçimden sonra savaş tazmînâtının ilk taksîtini istemeye başladığı zaman sene sonuna kadar altmış yetmiş bin kese akçenin ödenmesinin mümkünatı bulunmamakta idi ve ancak dörtte biri ya da üçte birinin ödenmesi mümkün olabilirdi ki bununla Rusya tatmin edilebilir mi idi; yoksa Ruslar, andlaşma şartlarından diyerek Memleketeyn'e yeniden asker sokarak seçilmiş olan voyvodayı zor durumda mı bırakır idi? Tabii ki bu sorunun cevabını önceden kestirmenin imkânı bulunmamakta idi.

En iyisi; "bu kıl u kâllerin hiç birisine mahal kalmamak ve Memleketeyn ve gerek Silistre'nin emr-i tahliyesi bir an akdem husûle getirülmek için tazmîn-i seferin nısfı olan mebâliğin defaten tedârik ve te'diyesi çaresini bulmak" olacakdı. Ancak bu miktarı bulmanın zorluğu yanında bir de Rusya'nın bu teklifi kabûl edib etmeme meselesi bulunmaktaydı⁴²⁷.

Ruslar, "Devlet-i Aliyye'nin Memleketeyn'de olan hakk-ı mülkiyyetini isimde ve resimde kalmak derecesine" getirmeyi başararak bundan daha fazlasını da arzu ediyorlardı: Memleketeyn'in manen sâhibi olmak. Ancak Avrupa devletlerinin müdâhalesinden çekindikleri için bunu yapmak yerine Avrupalıları huylandırmamak için Osmanlı devletinin küçük bir parçasını elde ederek "tamâmiyyet-i mülk-i Devlet-i Aliyye'ye dokunur bir hâlde bulunmamak" sûretini tercih etmişti. Ancak Edirne Andlaşması'ndan sonra da Memleketeyn üzerinde nüfûzunu devam ettirerek senelerce Rusya'nın bir eyâleti gibi idare etmiş ve Memleketeyn ile ilgili koparmayı başardığı imtiyazları dilediği "reng ve hâle" koymaya muvaffak olmuştu⁴²⁸.

Philip E. Mosely'nin dediği gibi Edirne Andlaşması'ndan sonra Rusların himâyesi altına giren Memleketeyn, Rusların tahliye etmesinden sonra bile dâhili işlerinde dolaylı olarak Rus kontrolü altında varlıklarını devam ettireceklerdi⁴²⁹.

⁴²⁷ Bâbîâli'de kaleme alınan tarihsiz lâyiha: BOA, HH, 43182-A.

⁴²⁸ Ali Fuat TürkGeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye, I*, Yayına hazırlayan, Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1987, 419-420.

⁴²⁹ Mosely, 4-5.

V- DOĞU ANADOLU'NUN TAHLİYESİ

Doğu Anadolu'da Rusların işgal ettiği yerlerin tahliyesi Edirne Andlaşması'nın ve Tahliye ve Tazmînât senedinin dördüncü maddeleri ile karara bağlanmış idi. Buna göre tasdiknâmeler mübâdele edildikten üç ay sonra iki taraftan hey'etlerin bir araya gelmesi ile akd olunacak bir senet gereği tahliye gerçekleşecek idi. Ancak henüz bu üç ay beklenmeden mezkûr senet hazırlanarak imza edilmiş idi⁴³⁰.

Paskevich tarafından yedi madde olarak hazırlanan şurûtnâme, Trabzon vâlisi ve Şark seraskeri Osman Paşa'ya gönderilmişti. Doğu Anadolu'da Rusların işgal ettiği yerlerin tahliye şartlarını hâvî bu yedi maddelik şurûtnâme Osman Paşa tarafından imza edilerek mühürlendikten sonra Paskevich'e Divan kâtibi Hüseyin Efendi ile iâde edilmişti⁴³¹.

Söz konusu bu şurûtnâmeye göre Doğu Anadolu'nun esas tahliyesi, Edirne Andlaşması tasdiknâmelerinin mübâdelesinden üç ay sonra başlanacak ve sekiz ayda ya da mümkün olur ise daha evvel olmak üzere İsbir, Oltu, Tortum ve Neriman şehirleri ve kazaları vakit geçirilmeksizin Osmanlı devletine teslim edilecekti (1. Madde). "Bayburt şehri ve kazası ve Muş şehri ve eyâleti" ise mübâdele haberi gelir gelmez yapılacaktı (2. Madde).

Yukarıda mezkûr tahliye olunacak yerlerin idaresi, Osmanlı devletine teslim edilinceye kadar hiçbir müdahaleye maruz kalmadan Rus memurlar tarafından icra edilecekti (3. Madde).

Rus askerinin elinde çok miktarda bulunan erzak ve mühimmatın ne kışdan evvel ne de kış esnasında Gürcistan'a nakledilmesi mevsimin ve yolların müsait olmaması sebebi ile mümkün olmadığından yaz mevsimine kadar Erzurum şehri, Emre, Tercan, Hınıs, Aşağı Pasin, Yukarı Pasin kazaları ve Kars ve Bayezid kaleleri Rus askerinin elinde kalacaktı (4. Madde).

⁴³⁰ Trabzon vâlisi ve Şark seraskeri Osman Paşa'nın 14 Ca 1245 (11 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 43160.**

⁴³¹ Trabzon vâlisi ve Şark seraskeri Osman Paşa'nın 13 L 1245 (7 Nisan 1830) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 43153.**

Mayıs ayında başlayacak olan tahdîd-i hudûd münasebeti ile bu hudûdun güneyinde kalan Rusya askeri Koylayan, Bağkof ve Ardahan kazalarından ve Göle'nin bir parçasından başka bir yerde kışlamayacaklar ve zikr olunan kazalar hâric Ahıska paşalığı kazaları tahliye edilerek Osmanlı devletine teslim edilecekti (5. Madde).

Yaz ayına girilinceye kadar Rus askerinin ikâmet edecek olduğu yerlerin idaresi hiçbir müdahale olmaksızın Ruslar tarafından idare edilecekti (6. Madde).

Rusların Osmanlı devletine teslim etmesi gereken mahaller Edirne Andlaşması'nın mübadelesi üzerinden sekiz ay geçtiği zaman muhakkak teslim edilmiş olacaktı (7. Madde)⁴³².

Doğuda tahliye ile ilgili vermiş olduğumuz bu senede muhalif bir davranışın olduğuna dâir elimizde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu münasebetle biz Rusların tahliye etmesi gereken yerleri andlaşmaya muvafık bir sûrette yaptıklarını var sayıyor ve hudûd tesbiti ile ilgili meseleleri mümkün olduğu oranda ortaya koymaya çalışacağız.

D- ŞARK'DA VE TUNA BOYU'NDA OSMANLI-RUS HUDÛDUNUN TESBİTİ İLE İLGİLİ MESELELER

Gerek Şark'da gerekse Tuna Boyu'nda tahliye aynı zamanda sınır tesbiti manâsını mutazammındı. Zira; Rusların en son tahliye ettiği yer Osmanlı-Rus sınırını ortaya koyacaktı. Bununla birlikte Doğu Anadolu'nun sınır tesbiti Edirne Andlaşması'nın dördüncü maddesinde; Tuna Boyu'nun sınır tesbiti de üçüncü maddesinde ifadesini bulmuştu. Ancak Osmanlı devletinin hudûdla ilgili müzâkerelerde muhakkak bir pürüz çıkartmaları münâsebeti ile bir neticenin hâsıl olmayacağı malûmdu. Esasen hudûd ile ilgili bilgiler de gerek Osmanlı Devlet Arşivi'nde gerekse tarih kitaplarında hemen hemen yok

⁴³² Metin için bk. BOA, HH, 43148; Turan a.g.m. Tahliye şurûtnâmesinde tarih bulunmamakla beraber Edirne Andlaşması'nı müteâkiben kaleme alındığı (büyük bir ihtimalle Ekim ayı olabilir) anlaşılmaktadır. Tarih bulunmamasının sebebi de bizce bu şurûtnâmenin Paskevich tarafından hazırlanarak gönderilen nüsha olması olabilir. Osman Paşa'nın bir önceki dipnotta verdiğimiz kâimesinde (BOA, HH, 43153) "Anadolu tarafında istilâ-dîde olan memâlikin taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye redd u teslîmi zımnında yedi maddede mutazammın mukaddemce Rusya ceneral mersûm tarafından vurûd iden şurûtnâme taraf-ı çâkerîden imzâ ve temhîr" demesi bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Osman Paşa aynı kâimede naklettiğimiz sözlerinin hemen devâmında bu şurûtnâmeden ayrı olarak ikinci bir nüsha hazırladığını ve buna bir madde ilave ettiğini "ve nüsha-i sâni olarak cânib-i Devlet-i Aliyye-i sermediyeye istirdâdı meşrûd olan Kıla'-ı Hâkâniye'de bulunan mühimmâtın terki maddesi dahi ilâve olunarak sekiz madde üzerine mebni bir kıt'a diğer şurûtnâme tertîb ve temhîr." sözleri ile ifade etmektedir; ancak biz bu nüshayı tesbit edebilmiş değiliz.

denecek kadar azdır. Bu münasebetle hudûd meselesini oldukça sathî vermek vaziyeti ile karşı karşıya kalmış olduk.

Padişah'a sunulan bir telhîsden de anlaşılacağı üzere Osmanlı devlet adamları açısından toprak kaybı zamanın şartlarına göre değişiklik arz edebilmekte idi. Bugün kayıpmış gibi görünen bir mesele ileri de Allah'ın yardımı ile telâfi edilebilecekti. Bahsi geçen telhîsde bu husûsla ilgili yer alan ifadeler konunun daha iyi kavranılmasını temin edecektir kanaatindeyiz. Telhise göre; Osmanlı devletinin şu anda içinde bulunduğu "çirkin" vaziyet zâhirî bir keyfiyetti. Bu keyfiyet, manevî açıdan ele alındığı zaman hayırla sonuçlanacaktı. Bundan sonra Allah'ın "avn u inâyet-i" ile gün geçtikçe artacak olan devletin gücü sayesinde şimdi kaybedilmiş olunan topraklar, çok kısa bir zamanda tekrar Osmanlı ülkesine dâhil edilecekti⁴³³.

I- ŞARK HUDÛDUNUN TESBİTİ

Şark hudûdunun nasıl olması gerektiği gerek Edirne Andlaşması'nın dördüncü maddesinde gerekse Trabzon vâlisine gönderilen talimât senedinde ayrıntıları ile belirtilmiş idi⁴³⁴. Ancak yukarıda bahsettiğimiz mantık çerçevesi içinde 1831 yılı Şubat'ında silahşoran-ı hâssadan gümrükçü Mısırlı-zâde Tufan Ağa'nın Şark hudûdunun tesbiti ile ilgili memuriyeti başlamıştı⁴³⁵.

Tufan Ağa, vazifesini icra etmek için Feld Marşal Graf Paskevich ile bir araya geldiğinde ortaya konulan haritaların uyuşmadığı ortaya ortaya çıkmıştı. Her iki taraf da kendi haritalarına göre tahdîd yapılmasını istediği için bir netice hâsıl olmamış ve nihayet mahalline gidilerek gereğinin yapılmasına karar verilmişti. Rus tarafından Akâmaj,

⁴³³ Söz konusu ettiğimiz ifadeler; "Bu keyfiyyet-i kerîhenin bu vechile vukûu her ne kadar zâhirde çirkin ise de ma'nen Devlet-i Aliyyeleri hakkında hayrı müntic olarak inşa-Allahu taâlâ bundan böyle avn u inâyet-i bârf ve kuvve-i kudsiye-i hazret-i şehriyâfîleriyle sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde Devlet-i Aliyyeleri -hazret-i Allah herhâlde te'yîd eylesün- nizâmât-ı hasene-i pâdişâhâneleri âsâsı olmak üzere gün-be-gün kesb-i kuvvet ve miknet ve istihsâl-i şevket ve kudret eyleyerek an karîb işbu zâyi' olan yerler ve dahi memâlik-i a'dâdan nice nice mahallerin himmet-i pür meymenet-i şehinşâhîleriyle memâlik-i mahrûse-i şâhânelerine munzam olması da'avât-ı icâbet-i âyâtî îsâl-i derkâh-ı hazret-i kâdi'l-hâcât kılınmış olduğu..." sûretinde geçmektedir. Bk. Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: **BOA, HH, 39466**.

⁴³⁴ Talimnâme'nin tamamı için bk. **Nâme-i Humâyûn/10, s. 455**.

⁴³⁵ Tufan Ağa'nın memuriyeti ve Paskevich ile olan müzâkereleri için bk. Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın kapıkethüdâsına gönderdiği 23 N 1246 (8 Mart 1831) tarihli şukka: **BOA, HH, 44509-A**; Paskevich tarafından gönderilen 25 Ş 1246 (8 Nisan 1831) tarihli nâme: **BOA, HH, 44509-C**; Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın Padişah kaymakamına gönderdiği 15 Ra 1247 (24 Ağustos 1831) tarihli arıza: **BOA, HH, 44511**.

Robolkonik ve baş mühendis Dokasofski; Osmanlı tarafından da Timûr Fennî Efendi ve maiyyeti ile beraber her iki hey'et Ahıska tarafına yola çıkmışlardı. İhtilâf konusu olan mahallerden Müslim ve reâyâdan birçok yaşlı kimseleri de yanlarına alarak incelemelerini yapmışlar ve Tiflis'e avdet etmişlerdi. Akdedilen meclide iki taraf memurları çizmiş oldukları haritaları ortaya koymuşlar; ancak her iki tarafça ortaya konulan haritalar yine her iki tarafın isteğine de muvafık değildi.

Şark hudûdunun tesbit edilemeyişinin müsebbibi bu bilgileri veren Osman Bey'e göre Ruslardı. Bu münasebetle Rus memuru Pankratif'in bu görevden azlinin istenmesi ve hudûd tesbitinin İstanbul'a alınarak Rus elçisi ile meselenin halledilmesi daha münasib olacaktı⁴³⁶.

Ahmed Fevzi mühürlü kâimede ifade edildiğine göre Ahmed Fevzi ile Kont Neselrod ve Kont Orlof arasında 13 Şaban'da [1249 (26 Aralık)] Şark hudûduna dâir bir mülâkât vukû' bulmuş ancak bu mülâkâtda da bir netice elde edilememiştir.

Söz konusu mülâkâtda Ruslar, Senenîğ ve Kûbeliyân denilen kalabalık bir nüfûsa sahip bir bölgenin Rusya'ya terkini istemişler ve şayet bu olmayacak olur ise tazmînâtdan yapacakları indirimin bir milyonundan vaz geçebileceklerini, söylemişlerdi. Fevzi Efendi'nin dediğine göre bu müzâkerelerden bir netice hâsıl olmamış iki gün sonra müzâkerelere devam edilme kararı alınmıştı⁴³⁷.

Söz konusu bu kâimeden öyle anlaşılıyor ki Rusya ile Osmanlı Devleti arasında tazmînât ödemelerinde indirimle gidilmesi ve buna mukâbil verilecek tavizlere dâir müzâkereler olunmaktadır ki ileride bu konuya ayrıca temas edilmiş bulunmaktadır.

II- TUNA BOYU'NDA HUDÛD TESBİTİ

Edirne Andlaşması'nın üçüncü maddesi ile Tuna Boyu'nun hudûdu tesbit edilmiş bulunuyordu; ancak tesbit edilen bu hudûdun mahallinde incelenerek haritalarının çıkarılması ve iki taraf memurlarınca tasdik edilmesi zarûreti mevcut idi.

⁴³⁶ Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın Padişah kaymakamına gönderdiği 15 Ra 1247 (24 Ağustos 1831) tarihli arıza: **BOA, HH, 44511**.

⁴³⁷ Ahmed Fevzi mühürlü 21 Ş 1249 (3 Ocak 1834) tarihli şifreli kâime: **BOA, HH, 43271-E**.

Tuna Boyu'nun tahliyesini yapmak üzere vazifelendirilen Tersane-i Amireleri zimmeti esbak Mehmed Arif Efendi, yanında talîmât dahi olduğu hâlde vazife mahalline gitmişti. Ancak hudûd tahdîdinin yapılabilmesi için ba'zı sıkıntılar mevcûttu.

Memleketeyn'de bulunan hudûd tahdîdi ile görevli Rusya memuru Adakân generali Kislof ile Mehmed Arif Efendi bir araya geldiklerinde kendilerine verilen ruhsatnâmelerde hudûd tahdîdi ile görevli oldukları mahallerin farklı olduğu anlaşılmıştı.

Mehmed Arif Efendi'nin ruhsatı Edirne muâhedesinin üçüncü maddesi üzere Prut nehri ağzından Sene ve Hızırilyas boğazlarına kadar mümted olan iki devlet hudûdunun tahdîdine başlamaya âid idi. Halbuki General'in ruhsatı ancak Tuna nehrinin sol sâhilinde bulunan tazmînat ve tahliyeye âit senede göre iki ülkenin sınırları içinde kalması gereken adaların tesbitine münhasır idi. Bu durumda iki taraf memurlarının ruhsatlarında bulunan farklılık tahdît yapılmasına engel teşkil etmişti. Bu husûsları Bâbîâlî'ye izah eden Rusya elçisi, Tuna nehrinin merkezinde Prut nehrinin döküldüğü yerden Avusturya hudûdu üzerinde bulunan Ada Kalesi'ne varıncaya kadar tahdîd edilebilmesi için Mehmed Arif Efendi'ye gerekli olan ruhsatın verilmesini istemişti⁴³⁸.

Osmanlı devleti tarafından bu meseleden dolayı Ruslarla bir nizalaşmaya girmeye gerek bulunmamıştı. Nasıl olsa sonuç itibarı ile tahdîd maddesi Rus memurlarıyla görüşülecek ve icrası yoluna gidilmesi lâzım gelecekti. Bu münasebetle Sultan, Mehmed Arif Efendi'ye ruhsat verilmesine dâir kendilerine sunulan telhîsin bâlâsındaki hatt-ı humâyûnda Rus elçisinin talep ettiği ve müzâkerelerin yürütülebilmesi için gerekli olan emrin ve talîmatın gönderilmesini ve Rus elçisine haber verilmesini ferman buyurmuş idi⁴³⁹.

Tahdîdle ilgili sıkıntılardan biri de Rusların buraları henüz tahliye etmemiş olmaları münasebeti ile buralarda ahali bulunmadığı ve dolayısı ile bu hudûdu tesbit olunacak yerleri iyi bilen şahıs bulmanın zorluğu idi. Bu meselenin de aşılabilmesi için Silistre vâlisi ve Ruscuk muhâfızı Mehmed Paşa'dan istifade olunması tercih edilmişti. Böylece Arif Efendi'nin hareket merkezi olarak Ruscuk belirlenmiş ve Ruscuk'tan hareket ile Rusya memurları ile buluşmaları kararlaştırılmıştı⁴⁴⁰. Mehmed Paşa, kendisine verilen

⁴³⁸ Rusya elçisi tarafından baş tercüman Frangini'ye verilen 2 Temmuz (Gregorian takvimine göre 14 Temmuz) tarihli talîmnâme sûreti: **BOA, HH, 44159-A**. Arif Efendi'nin görevi ile ilgili Evâil-i S 1246 (22-31 Temmuz 1830), tarihli hükûm için bk. **BOA, Mühimme Defteri/246, 188-189**.

⁴³⁹ Sultan'a sunulan telhîsin bâlâsına yazılan hatt-ı humâyûn: **BOA, HH, 44159**.

⁴⁴⁰ Tahdîd-i hudûd ile vazifelendirilen Arif Efendi'ye verilen talîmnâme: **BOA, HH, 44520**.

görevle ilgili olarak gerekeni yapmış ve Arif Efendi ile Rus generalin buluşarak tahdîd çalışmalarının yürütülmesini temin etmişti⁴⁴¹.

Netice itibarı ile Arif Efendi, tahdîd ile ilgili vazifesini tamamlamış ve Ruscuk'dan Silistre'ye varıncaya kadar Rumeli cânibinde ve Eflâk taraflarına terk olan adaların defteri çıkartılmıştı⁴⁴².

E- OSMANLI-RUS DOSTLUĞU ve TAZMİNAT ve TAHLİYE İLE İLGİLİ 1836'DA İMZA EDİLEN ANDLAŞMA

I- OSMANLI-RUS DOSTLUĞU

Devletlerarası münâsebetlerde uzun vadeli dostluk ya da düşmanlık olduğu pek söylenemez. Dostluk ya da düşmanlık menfaat çatışması ya da çakışması neticesine bağlı olarak sürekli değişiklik arzeder. Şartlar değiştikçe düşman olan iki devlet birden bire dost; dost olan iki devlet de birden bire düşman olabilir. Osmanlı-Rus çekişmesi de şartlara bağlı olarak değişmiş, düşmanca tavırlar değişen şartlara mütenasip olarak yerini dostluğa terk etmişti. Tabii ki bu dostluğun müddetini de değişen şartlar belirleyecekti.

1830 Kasım'ı sonlarında Polonya'da çıkan isyandan⁴⁴³ sonra Rusya'da işler değişmiş; Rusların iç meseleleri ile olan meşgûliyetleri artmıştı. Bundan başka aynı yıllarda Avrupa'da meydana gelen ihtilâllerden de etkileneceği muhakkaktı.

Bu aralar Fransızlar da boş durmayarak Osmanlı devletini Rusya aleyhinde tahrik ediyorlardı. Osmanlı devletinin marûz kaldığı ağır şartları hafifletmek maksadı ile bir ittifaka girmesine dâir yapılmakta olan mülâhazalar, Rusları epeyce rahatsız etmiş; bir takım vesveselere düşmelerine sebep olmuştu. Gerek Petersburg'dan gelen haberler gerekse Rus elçisinin tavırlarından bunu anlamak mümkün idi. Bundan başka ticaret tazmîni taksîtinin sonuncusunun müddeti bir ay geçmesine rağmen Ruslardan ses sedâ çıkmamışdı. Daha önceleri bu tür meselelerde aceleci ve ısrarcı davranan Ruslar, bu defa tercümanın bir hatırlatması ile iktifâ etmişlerdi. Şayet bunun sebebi o sırada elçi değişikliğinden kaynaklanmadı ise; düşdükleri vesvese üzerine Osmanlı devletinin ne

⁴⁴¹ Mehmed Reşid Paşa'nın 25 Z 1245 (17 Haziran 1830) tarihli kâimesi: BOA, HH, 42732-A.

⁴⁴² BOA, Nâme-i Humûyûn/10, s. 457.

⁴⁴³ Riasanovsky, 332.

yapmak istediğini anlamaya mebnî olabilirdi⁴⁴⁴. Ancak Osmanlı devleti Rusya'nın müşkil vaziyette bulunduğu sıralarda bundan istifade yoluna hiç gitmemiş bulunuyordu. İsveç kralı Demirbaş Şarl'ın 1708'de Rusya'yı istilâ ederken de 1812 yılında Napoleon istilâsı sırasında da seyirci kalınmış ve hatta Bükreş Andlaşması, Rusya'nın Fransa tehlikesi ile karşı karşıya olduğu bir dönemde imza edilmiş olmasına rağmen Osmanlı aleyhine olmak üzere imza edilmişti⁴⁴⁵. Şimdi yine Rusların sıkıştığı bir dönem yaşanıyor; ancak Osmanlı devlet ricali bundan istifade etme yoluna gitmeyi yine münasip görmüyor idi. Ancak hemen ifade edelim ki uzun yıllar yaşanan iç çekişmeler ve daha önce ifade etmeye çalıştığımız vechile Avrupa devletleri karşısında düşülen acziyet ve sâir tesirlerle kendi başına karar veremeyecek kadar bunalmış olunması ve Avrupa devletlerinin Ruslardan beter tavırları münasebeti ile itimat edilmeye lâayık bulunmamaları; bugün için ele geçen fırsatların değerlendirilememesinde bir mazeret olarak kabûl edilebilirdi.

Osmanlı devlet yetkililerine göre; Avrupa'da meydana gelen ihtilâllere ya da Fransa ve sâir devletlerin tahrîklerine rağbet etmekten bu tür hâdiselerden uzak durmak; şimdiki hâle göre Osmanlı devleti ile Rusya arasında meydana gelmiş bulunan itimadın artırılması çaresine bakılması daha evlâ idi. Bunun için de Rusların içinde buldukları "vesvese ve şüphenin" izâle edilmesi yoluna gidilmeli ve hâlâ bir ses çıkartmadıkları ticâret tazmîni nasıl olsa bir gün verileceğinden onlar bunu talep etmeden evvel söz konusu tazmînat tutarının ödeneceğinin bildirilmesi münasip bulunmuştu. Ancak bununla yetinilmeyerek Reis Efendi'nin gayri resmi Rus elçisine Leh hâdisesinden Avrupa'daki ihtilâlden ve Fransızların Osmanlı devletini ittifâka meylettirmelerine çalışmalarından bahsedilmesi de her hâlde iyi olacaktı. Dostluk gösterisinin bir delili olarak da ticaret tazmîni taksîtinin hazır olduğu ve ne zaman istenir ise verilebileceği de söylenebilirdi. Ticaret tazmîni taksîtinin bitmesi ile Memleketeyn'in tahliyesi yapılacaktı; ancak her ne kadar andlaşma gereği de olsa "Silistre arada bir çıban gibi kalarak" kötü niyetli kişilerce iki devlet arasında var olan dostluğun aksine bir iddiada bulunulmasına sebebiyet verebilecek bir hâldi. Halbûki daha önce bu tarafta bulunduğu sırada Kont Orlof, Osmanlı devleti tarafından ilk taksîtlerin zamanında ödenmesi hâlinde "işbu tazmîn-i ticaret akçesinin ardı alındıktan sonra imparator cenâbları karîhasından olarak Silistre'yi tahliye ideceğinde şübhem yokdur yollu" ifadede bulunmuş idi. Böylece Silistre'nin tahliyesi

⁴⁴⁴ Sultan'a sunulan telhîs: BOA, HH, 44073.

⁴⁴⁵ Kurat, Türkiye ve Rusya, 51-52.

hususunda Rusya'nın tavrı da dolaylı olarak öğrenilmiş olabileceği gibi Osmanlı devletine oldukça ağır gelen bazı maddelerin hafifletilmesi ve kolaylaştırılması yolunda "nâzikâne" bir imâda bulunmak dahi mümkün olabilirdi.

Bu mütâlaaların tatbîk edilebilmesi için Rusya elçisi Botonof ile Reis Efendi arasında Babiâli'de gayri resmî bir mülâkât vukû' bulmuştu. Bu arada Rusya'nın Osmanlı devletinde vazife yapan elçisi değiştirilmiş ve Henüz itimâdnâmesini dahi sunmamış olan yeni elçi ile yapılan bu sohbetta asıl meseleler için zemîn hazırlanılmaya çalışılmıştı⁴⁴⁶.

Rus İmparatoru'nun dostluk gösterileri ve Osmanlı devletinin andlaşma şartlarına muvâfık hareket etmesi iki ülkenin oldukça yakınlaşması neticesini intac etmişti. 17 Şubat (Gregorian takvimine göre 1 Mart) tarihli Petersburg Gazetesi'nde yayınlanmış olan resmî beyânnâmede Edirne Andlaşması'nın üzerinden geçen üç seneyi müteceviz zaman değerlendirilirken husûle gelen Osmanlı-Rus dostluğu ve Mısır kuvvetlerine karşı Rusya'nın yardımı anlatılmıştı. Değişen şartlarla birlikte Osmanlı-Rus ilişkilerinin yeni boyutu anlatılmıştı. Çar'a göre Osmanlı devleti;

- 1) Rusya'ya olan bütün taahhütlerini yerine getirmişti.
- 2) Ticaret tazmînâtı ile ilgili ödemeleri zamanında yapmıştı.
- 3) Sefer tazmînâtının ilk taksitlerini ödemişti.
- 4) Yunanistan'ın istiklâlini kabul etmişti.
- 5) Boğazlardan bütün devletlerin gemilerinin geçişini serbest bırakmıştı.
- 6) Leh isyanında âsilerden yüz çevirerek Rusya devleti yanında yer almıştı.

Bütün taahhütlerini yerine getiren Osmanlı devletine Rusya devleti de Osmanlı'nın zor günlerinde yardım elini uzatmalı idi. Bu cümleden olarak da General Muraviyef'i Osmanlı devleti ile Mehmed Ali Paşa arasında meydana gelen anlaşmazlığı halletmek üzere Mısır'a göndermişti. Bu arada Mısır ordusu, Anadolu'yu istila ederek İstanbul için tehlikeli olmaya başlamıştı. Osmanlı devleti de Rusya'dan beş bin kadarı kara askeri olmak üzere Rusya donanmasının otuz bin kadar askerle İstanbul'u korumasını istemişti. Bunun üzerine vakit geçirilmeksizin Amiral Lazarof komutasındaki Rus donanması, İstanbul'a gönderilmişti. Rusya'nın Osmanlı devletine yardım elini uzatması

⁴⁴⁶ BOA, HH, 44073.

semeresini göstermiş Anadolu'yu istila etmekte olan İbrahim Paşa, Kütahya'dan ileriye geçememişti. Böylece görevini tamamlayan Rus donanması da Sivastopol'a avdet etmiş; kara askeri dahi İstanbul'u terk etmişti⁴⁴⁷. Sonuç olarak Osmanlı-Rus ilişkilerinin Mısır meselesini müteakip Osmanlı devletinin Rusya'dan yardım talebi ile yeni bir safhaya girdiğini ve bilhassa Osmanlı devlet ricali tarafından onulmaz düşman olarak kabul edilen iki devletin dost olduğunu söyleyebiliriz.

II- TAZMÎNÂT VE TAHLİYEYE DÂİR 1836'DA İMZA EDİLEN ANDLAŞMA

Bu yeni dönemde 3 Rabûlevvel 1249 (21 Temmuz 1833) tarihinde Osmanlı devleti ile Rusya arasında "İttifâk-ı Tedâfûî" akd olunmuştu⁴⁴⁸. 1834 senesine gelindiğinde ise, "revâbit-ı dostı ve ittifâkın iktizâsından" olarak 17 Ocak (Gregorian takvimine göre 29 Ocak)'ta Petersburg'da bir andlaşma daha imza edilmişti⁴⁴⁹. Bu andlaşmaya istinaden tazmînât ödemeleri ve tahliye dâir 1836 tarihinde yeni bir andlaşma daha imzâ ediliyordu.

Söz konusu andlaşma, Osmanlı devletinin kalan borç taksitlerinin tamamını birden ödemek istemesinden ortaya çıkmıştı. Çar, Osmanlı devletinin bu isteğini kabul etmiş ve erken ödeme ile ilgili esasları tesbit etmişti. Buna göre Rusya, erken ödemedeki dolaylı 340 bin kese kalan borcun 180 bin kesesini tenzil eylemişti. Geri kalan 160 bin kese, beş ay zarfında ödenecek ve Osmanlı devletinin Rusya'ya olan borçları da böylece tamamlanmış olacaktı.

Bu şartların Osmanlı devleti tarafından da kabul edilmesi üzerine Ruslar, İstanbul'daki orta elçisini bir andlaşma yapmak üzere yetkili kılmış ve üç maddelik bir anlaşma imza edilmişti. Buna göre;

Osmanlı devleti, mezkûr 160 bin keseyi (80 milyon Osmanlı kuruşu) imza tarihinden 15 Ağustos 1836 (Gregorian takvimine göre 27 Ağustos) tarihine tesâdüf eden 9

⁴⁴⁷ Petersburg Gazetesi'nde 17 Şubat tarihli yayınlanan resmî beyânnâme tercümesi: BOA, HH, 46142-A.

⁴⁴⁸ Andlaşma metni için bk. Muâhedât Mecmu'ası, IV, 90-92.

⁴⁴⁹ BOA, HH, 52508'de bahsedilen bu andlaşma ile ilgili burada verilen bilgilerden başka her hangi bir bilgi elde edilebilmiş değildir.

Ca 1252 tarihine kadar zaman içinde yani beş ay zarfında Osmanlı altın sikkesi olmak üzere ödeyecekti (1. Madde)⁴⁵⁰.

Söz konusu 160 bin kesenin ödeme tarihleri de şu sûretle tesbit edilmişti: İmza tarihinden itibaren beş gün içinde 50 bin kese, bundan on beş gün sonra 17 bin kese, bunu müteakip iki ay geçtikten sonra 33 bin kese ve geri kalan 60 bin kese de kalan üç ay zarfında parça parça İstanbul'daki Rusya sefaretine tediye edilecekti (2. Madde)⁴⁵¹.

Söz konusu bu 160 bin kesenin ödenmesi tamamlanınca da Rus askerlerinin zaptında olan Silistre tamamen tahliye edilerek Osmanlı devletine teslim edilecekti. Şayet ödemeler, beş aydan daha evvel tamamlanacak olur ise Silistre'nin tahliyesi de ona bağlı olarak erken tahliye edilecekti.

Osmanlı devletinin Rusya'ya olan boçları ve Silistre'nin tahliyesi ile ilgili üç maddeden teşekkül eden bu andlaşma, Türkçe ve Fransızca olarak tanzim edilmiş ve taraflarca imza edilmişti (3. Madde)⁴⁵².

Taraflarca yapılan bu imzadan sonra Yunan isyanı eksenli süre gelen Osmanlı-Rus ilişkileri bir anlamda tamamlanmış oluyordu.

F- REÂYÂNIN VE EHL-İ İSLÂM'IN EMNİYET ALTINA ALINMASI VE REÂYÂ GÖÇÜNÜN ÖNLENMESİ

I- REÂYÂNIN EMNİYET ALTINA ALINMASI VE REÂYÂ GÖÇÜNÜN ÖNLENMESİ

Osmanlı açısından reâyâ ile ilgili gerek siyasî gerekse ekonomik açıdan en önemli mesele belki de yerlerinden yurtlarından olan reâyânın aslî vatanlarına avdetleri ya da münasib yerlere iskân ettirilmesi meselesi idi.

⁴⁵⁰ Buradaki ifadelerden mezkûr andlaşmanın Mart sonları 1836 tarihinde imza edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵¹ Ziya Karamursal, sefer tazmînatının tasfiye tarihini "1251=1835", henüz ödenmemiş olan meblağı 168 milyon kuruş, yapılan indirimi 88 milyon kuruş olarak vermiş ve bunun sonucunda da Osmanlı devletinin Rusya'ya 80 milyon kuruş verdiğini söylemiştir (bk. Ziya Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara, 1989, 14). Söz konusu ettiğimiz andlaşmada verilen tazmînat tasfiyesine dâir tarih ile Ziya Karamursal'ın vermiş olduğu tarih arasında bir yıllık bir farkdan başka Rusya'ya henüz ödenmemiş olan borç ile tenzil edilen borç arasında da farklılık vardır. Karamursal, ödenmemiş borcu 168 milyon kuruş, tenzil edilen borcu da 88 milyon kuruş olarak verirken; andlaşma metninde verilen keselerin kuruşa çevrilmesi ile ödenmemiş borç tutarı 170 milyon kuruş, tenzil edilen miktar da 90 milyon kuruş olarak gözükmektedir.

⁴⁵² Metin için bk. ek-5.

Savaşla birlikte baş gösteren erzak sıkıntısı savaş esnasında hat safhaya ulaşmış idi. En önemli temel gıda maddesi olarak gösterebileceğimiz zahire temin etmek nerede ise imkansız hâle gelmiş bulunuyordu. Zar zor temin edilebilen zahirenin nakli de ayrı bir sıkıntı meydana getiriyordu. Nakil için araba bulunamamakta; araba bulursa dahi nakliye parası bulunamamakta idi. Dolayısı ile nakliye paralarının İstanbul'dan karşılanması zarûreti hâsıl oluyordu⁴⁵³. Rus askerleri de işgal ettikleri yerlerde yiyeceklerin tamamını “zahîreye varıncaya kadar” almışlar; on kuruştan ödemeleri gereken pahalarını da iki kuruştan ödemişlerdi. Anlaşma gereği Osmanlılara bırakılacak yerleri tahliye ederken reâyânın sahip olduğu hayvanları top ve arabalara koşarak götürmüşler; çoğu da telef olmuş ve bu münasebetle reâyânın uğradığı zarar büyük olmuş idi. Velhâsıl reâyâ sıkıntısının giderilmesi için yapılan harcamalar zaten tazmînât ödemeleri ile iyice boşalan hazineye ayrı bir yük getiriyor; ahali ile birlikte hazinenin de mâlî sıkıntısı arttıkça artıyordu.

Tahliye olunan yerlerde devir teslim münasebeti ile meydana gelen boşluktan istifade ile birçok mahalde bir takım eşkıya türemiş; zaten sıkıntı içinde bulunan ahaliye yeni bir sıkıntı kaynağı meydana gelmiş idi. Eşkıya gürûhu fakirlere, düşkünlere zulmetmeye başlamışlar; dolayısı ile eşkıyanın def edilmesi için acilen tedbir alınması gerekmiş idi⁴⁵⁴.

Rusların işgal ettiği yerlerde “kâffe-i reâyâ şirinleyerek” Rus komutanlarına rehberlik edip “fulânın saklı silah ve fulânın Rumî cariye ve kölesi var” diyerek önlerine gelen “hâneleri tefîş” ettirmişler; bir takım reâyâ da bellerine taktıkları silahlarla kaza, nahiye ve köy, önlerine gelen meskûn mahallere saldırmak sûreti ile ehl-i İslâm'ın malını mülkünü yağma etmişler ve onların incinmelerine sebep olmuşlardı.

Bu tür tavır içine giren reâyâ tahliye sonrasında ehl-i İslâm ahalinin intikâm alacaklarından yani; yaptıklarının yanına kalmayacağından endişe etmeye başlamışlar⁴⁵⁵; “haklarında gûya uygunsuzca muâmele olunur” yollu anlamsız vesveseler içine girerek “oraya buraya” dağılmışlar ve perişan olmuşlardı. Bu sûretle atalarından kendilerine mirâs

⁴⁵³ Samakocuk nazırı Vecihi Paşa'nın 19 Za 1245 (12 Mayıs 1830) tarihli kâimesi: BOA, HH, 3786 6-A.

⁴⁵⁴ Mehmed Reşid mühürlü, 12 B 1245 (7 Ocak 1830) tarihli kâime: BOA, HH, 43951-E.

⁴⁵⁵ Mehmed Reşid mühürlü, 25 Ra 1245 (24 Eylül 1829) tarihli kâime: BOA, HH, 43962.

kalan yerlerden yurdlardan ayrılan “reâyâ fukarâsı”, mallarını mülklerini terk ederek hiç gereği yok iken “kendilerini ateşe atmakta” idiler⁴⁵⁶.

Edirne metropolîdinin Rusya’ya göçü ise daha farklı bir sebebe istinad ediyordu. O, metropolîd seçilmesi sırasında “sağa sola çektiği peşkeşler” yüzünden iki yüz bin kuruş masraf etmiş; yaptığı masrafları karşılamak üzere de “Hıristiyan fukarasını soymağa mecbûr olmuş”; dul, yetim ve kiliselerin alacakları dâhil olmak üzere yüz elli bin kuruş borcu olduğu hâlde firar etmişti⁴⁵⁷.

Yukarıda bahsettiğimiz vâkıalar, Reâyâ göçüne sebep olan müessirlerden bulunmakla beraber Osmanlı devlet memurlarının menfî tavırlarının da reâyâ göçündeki faktörlerden biri olduğunu kabul etmek mecburiyetindeyiz; ancak Rus memurlarının “cebru ilhâh” sûreti ile reâyâyı Rusya’ya göç etmeye zorlamaları da ayrı bir keyfiyet teşkil etmekteydi⁴⁵⁸. Osmanlı cânibinden göçe sebep olmalar planlı-programlı bir vaziyet arz etmeyip daha ziyade memurların şahsî davranış yanlışlıklarından ortaya çıkarken; Ruslar, vatanlarını terk etmek istemeyen reâyâyı bir plan ve program dâhilinde hareket etmek sûreti ile reâyânın içinde bulunduğu hassas vaziyetten de istifade ederek gerek karabaşlar gerekse keşiş ve ruhbanlar vasıtası ile zorla göç etmeye sevk ediyorlar idi⁴⁵⁹.

İslimye’deki Rus generali de reâyâdan teşkil etmiş olduğu “velenez” adı verilen eşkıya gürûhunu kullanarak kendi hâlinde bulunan reâyâyı kışkırtmaya başlamıştı. Rus komutanların bu tür hareketlerinin önlenmesi Osmanlı devlet memurlarının gücünü aşan bir husûs idi. Yine de Osmanlı tarafı şartların verdiği imkân nisbetinde Rusların anlaşma hilâfına yapmış oldukları faaliyetleri önlemeye matûf ellerinden gelen gayreti göstermekte idiler. İslimye’deki generalin de reâyâyı kışkırtmasına kayıtsız kalınmayarak Edirne’de bulunan metropolid’den istifade yoluna gidilmiş; ancak Yanbolu’ya gelen

⁴⁵⁶ Samakocuk nazırı Vecihi Paşa’nın 17 Za 1245 (10 Mayıs 1830) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 43027**.

⁴⁵⁷ Edirne reâyâsı tarafından Rum Patriki Ağatanklos râhibe gönderilen 1 Mayıs (1830?) tarihli mektubun tercümesidir: **BOA, HH, 37866-B**. Bu belge ek-10’da verilmiştir.

⁴⁵⁸ Mehmed Reşid Mühürlü, 16 L 1245 (10 Nisan 1830) tarihli kâime: **BOA, HH, 43950-B**; Mehmed Reşid mühürlü, Sultan’a hitaben 8 Z 1245 (31 Mayıs 1830) tarihli kâime: **BOA, HH, 43991**.

⁴⁵⁹ Ayrıntılar için bk. Erzurum vâlisi Hasan Paşa’nın 13 Za 1245 tarihli kâimesi: **BOA, HH, 36432** (Beydilli, a.g.m.’de aslı ve Latin harfleri ile yayınlanmıştır); Abdullah Rif’at, Hayreddin, Hüseyin; Ömer, es-Seyyid Ali, İbrahim ve İbrahim mühürlü Sultan’a arzı: **BOA, HH, 36432-A** (Beydilli, a.g.m.’de aslı ve Latin harfleri ile yayınlanmıştır); Trabzon vâlisi Osman Paşa’nın gönderdiği 13 Za 1245 tarihli kâime: **BOA, HH, 36432-B** (Beydilli, a.g.m.’de aslı ve Latin harfleri ile yayınlanmıştır); Erzurum vâlisi Hasan Paşa’nın kapıkethüdâsına gönderdiği 13 Za 1245 tarihli şukka: **BOA, HH, 36432-D**; es-Seyyid Ali, Ömer, İbrahim mühürlü 5 Za 1245 tarihli kâime: **BOA, HH, 36432-E**; es-Seyyid Ali, Omer, İbrahim imzalı tarihsiz kâime: **BOA, HH, 36432-F** (Beydilli, a.g.m.’de aslı ve Latin harfleri ile yayınlanmıştır); Beydilli, a.g.m.; Gülsoy, a.g.e.

metropolid'in İslimye'ye gidişi velenezler tarafından engellenmişti. Bu vaziyet karşısında elden bir şey gelmeyeceğinden vaziyeti Diebiç'e ileten metropolid, ondan bu eşkıya gürûhunu kontrol altına alacağına dâir söz aldıktan sonra avdet etmekle iktifa etmişti⁴⁶⁰.

Metropolid örneğinde olduğu gibi; Bâbîâli Rus işgali devam ettiği müddetçe reâyâ taşkınlıklarını önlemeye dâir her hangi bir tedbir alamıyor; olup bitenleri Rus generale iletmekle yetinmek zorunda kalıyordu. Rusların planlı olarak yürüttüğü reâyâ göçünü önlemeye yönelik olarak bundan daha fazlası yapılamıyor; çaresizlik içinde kalan yetkililer; icâb-ı hâle göre reâyâ göçünü ya Edirne Andlaşması'nın 13. maddesi ile yorumlamak zorunda kalıyor ya da "hâlinden memnûn ve kendisini güvence içinde gören reâyânın da arzusu ile göçlere kalkışacağına, mal-mülk ve topraklarını terk edebileceğine" ihtimâl vermediğini göstermek istiyordu⁴⁶¹.

Bundan başka; Rusların reâyâyı göçe zorladığı Orlof tarafından "Reâyâyı Devlet-i Aliyye'den bir neferinin Rusya diyarına nakline adem-i ihtiyac cihetiyle Rusya devletinin rızası olmayub eğer Rusya memurları reâyâyı Devlet-i Aliyye'yi kaldıracak olursa esnâ-yı seferde bunlar oralara geldikleri zaman yüz binini kaldırırılar idi." sözleri ile reddedilmiş idi. Hatta Orlof, göç eden reâyânın Osmanlı devlet yetkililerinden ve ehl-i İslâm ahaliden korkuları münasebeti ile nakillerini kendilerinin istediğini ve Feld Marşal Diebiç'in onlara yüz vermeyerek reâyânın temin edilmesine dâir "ısdar buyurulan ferman-ı âlî sûretini aldırub" reâyâyı temin etmek maksadı ile "alenen" okutturduğunu; yani Rusya'nın bu konuda dahli olmadığını kendine göre izah ederek "ez-cümle Samakocuk nâzırı Yusuf Paşa'dan reâyâ her hâlde mütevahhiş olduğundan mûmâ ileyhin oraya memuriyeti reâyânın bir kat dahi tevahhüşlerini mûcib olmuştur" sözleri ile de reâyâ göçünün müsebbibi olarak Osmanlı devlet memurlarını göstermiş idi⁴⁶².

General Pankratif de göndermiş olduğu nâme ile İslâm ahalinin ve Osmanlı devlet memurlarının Edirne Andlaşması'nın 13. maddesine muhâlefet ederek ilgili madde uyarınca Rusya'ya göç etmek isteyen reâyânın satmak istedikleri mal ve mülklerini satın

⁴⁶⁰ BOA, Ayniyat Defteri/615, s. 43-44, hk. 1, 5 N 1245.

⁴⁶¹ Beydilli, a.g.m.

⁴⁶² Hizmet-i Riyaset'de Orlof ile olan mukâlemeye dâir Sultan'a sunulan telhis: BOA, HH, 47664. Yusuf Paşa'nın gönderdiği kâimeden ve derkenarındaki yazıdan ve bâlâsındaki hatt-ı humâyûndan anlaşıldığı kadarı ile Yusuf Paşa tarafından reâyâ ile ilgili icra edilen faaliyetlerden Bâbîâli'nin haberi olduğu anlaşıldığı gibi muhtemelen Yusuf Paşa dirâyetli bir tavır gösterdiği için Ruslar tarafından şikâyete marûz kalmıştır; bk. Samakocuk nâzırı Yusuf Paşa tarafından gönderilen 11 N 1245 (6 Mart 1830) tarihli kâime: BOA, HH, 34628.

almak isteyenlere bunu yaptırmadıklarını, dolayısı ile Osmanlı devlet memurlarının andlaşma hilâfına hareket ettiklerini, söylemiş idi⁴⁶³; ancak Rusların bu tür yakınmalarının gerçek payı olabileceği kabûl edilse bile Generalin Erzurum karabaşını kullanarak reâyâ nakli husûsunda yapmış olduğu “uygunsuz hareketini” örtmek istemesi ihtimali akla gelebilecek husûslardandı⁴⁶⁴. Erzurum karabaşının olduğu gibi birçok reâyâ da Ruslarla iş birliği ederek kendi hâlindeki reâyâyı göçe zorlamaları karşısında çare bulamayan II. Mahmud ancak çaresizliğini “Artık bu misillü fesâdât her tarafda eksik değil; Rabbim Taâlâ kudret u azametiyle dîn ü Devlet-i Aliyye’imize imdâd eyleye. Âmîn.” sözleri ile ifade etmekle yetinmek zorunda kalmıştı⁴⁶⁵.

İslimye’ye tayin olunan Rus konsolosunun faaliyetlerinden bahsedilirken de reâyâyı nasıl temin ettiği ifade edilerek, göçlerinin önlendiği söylenmişti. Ona göre de pusu kurarak reâyâyı katleden Ehl-i İslâm; reâyânın korkmasına ve göç etmesine sebep olmakta idi. Reâyânın temini için Osmanlı devletinin bu konu ile ilgili Osman Pazarı ve Karınabad, Yanbolu vs. ayanları taraflarına “evâmîr-i aliyye ısdarı” lüzûmu bulunmakta idi.

Bundan başka reâyânın vergi yükü de oldukça ağır ve vergi memurlarının yapmış olduğu şiddet dahi “Bulgarların vatan-ı aslîlerini” terketmeleri husûsunda oldukça kuvvetli bir sebep teşkil etmişti. Bu husûsları dile getiren Konsolos, zarûret içinde bulunan reâyânın sıkıntılarının giderilmesi için de şu teklifleri sunmuştu:

- 1- Bilhassa terk-i vatandan dolayı ödenmeyen vergiler, zamları ile birlikte birikmesi sonucu bir hayli meblağa ulaşmıştı. Yükün ağırlığı sebebi ile bu vergiler vatanlarında kalanlara memleket borcu olarak tahmîl edilmemeli; vergiler ahalinin miktarına ve hâline göre tertîb edilmeli idi.
- 2- Kazan kasabası reâyâsının geçim kaynaklarının büyük bölümünü teşkil eden davarları savaş sırasında tamamen telef olduğu göz önünde tutularak ödeyecekleri davarları hâllerinin iyileştiği zamana kadar müsâade olunmalıydı.
- 3- Mültezimler, vergi aldıkları Bulgarların fazladan akçelerini aldıkları için ödeyemeyecekleri vergileri kendilerinin vermeleri uygundu. “Hâsılı nasb

⁴⁶³ General Pankratif mühürlü, 13 L 1245 (7 Nisan 1830) tarihli nâme: BOA, HH, 36432-H.

⁴⁶⁴ Erzurum valisi Hasan Paşa’nın 13 Za 1245 (14 Mayıs 1830) tarihli kâimesi: BOA, HH, 36432 (Beydilli, a.g.m.’de aslı ve Latin harfleri ile yayınlanmıştır).

⁴⁶⁵ Aynı belgenin bâlâsındaki hatt-ı humâyûn.

olunan zâbîta kendisi için ancak âdetleri üzere elzem olandan ziyâde şey itmemek husûslarıdır⁴⁶⁶.”

Rus memurların ifade ettiği Osmanlı tarafının reâyâ göçünde te'siri olduğu husûsu yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı devlet ricâli tarafından inkâr edilen bir husûs değildi. Ancak Rusların yayılma siyasetlerini icra ederlerken bilhassa işgal edecekleri yerlerde fitne, haset ve tefrika tohumları ekmeyi prensip hâline getirdikleri göz önünde tutulunca⁴⁶⁷; Rusların 1828-1829 savaşı sırasında işgal ettikleri yerlerde reâyâyı temin etmek maksadı ile faaliyet gösterdiklerini kabûl etmek biraz iyimser bir tavır olmaktan öteye geçmeyecek; yapılan her faaliyetin ince bir siyâset hesabına tekâbül ettiği görülecekti. Maksat reâyânın iyiliğini düşünmek değil; tarihî Rus yayılcılığını gerçekleştirme yolunda gereken hamleyi gerektiği zamanda atmaktan ibaretti. Esasen yukarıda konsolosa atfen verdiğimiz reâyânın temini için ileri sürülen şartlar dahi Rusya'nın yayılma emellerini gerçekleştirmesi açısından oldukça önemi hâiz bulunmakta idi.

Gerçi Osmanlılar da artık hesaplarını mâddî merkezli yapar; reâyâ ya da berâyâyâ bakış açılarını tesbit ederken sırf insan olmaları açısından değil de bir takım hesablara mebnî hareket etmeyi kabûl eder bir hâle gelmiş bulunuyorlardı. Bizzat Sadrazam; evvela Rusların işgal ettikleri yerlerde yaptıkları fesadı; “Rusyalu istilâ eylediği mahaller reâyâsını geçen seneden beru Devlet-i Aliyye sizi şöyle böyle idecek ve hatta harclarınızı altmış kuruşa çıkarub dahi nice nice rusûman ihdâs eyleyecek deyu tevhit ve tevhitçe çalışarak ne yapmış ise yapmış reâyânın nısfından ziyâdesini sürüb götürmüş ve esnâ-yı tahliyede kalacak reâyâyı dahi tahrîk eylediği” sözleri ile anlatmış; sonra da cizyedârlar tarafından fazla fazla vergi talep edildiğini; halbûki şimdiki hâle göre istila olmuş bulunan mahallerdeki reâyânın perişan bir hâlde bulunduğunu ilave etmiş ve halkın perişan hâline çare bulmak için cizye toplatmak maksadı ile Edirne cizyedârı dâhil olmak üzere hiç bir şahsın “tarafımızdan ruhsat virilmedikçe zinhâr bir mahalle adam göndermemesi” tenbîhâtını verdiğini, söylemiş ve bunun gerekçesini “Vâkıa bu makûle iltizâmât bedellerinin sâbıkından tenezzülü cânib-i mîriye hasâra müeddi ise de bu misillü hasârât Rusyalu'nun buraları istilâsıyla vâkı' olmuş olub... bundan böyle buralardan görülecek menfaat şimdilerde biraz zarar u ziyâna bakılmayarak ve reâyâ cizye ve tekâlîf

⁴⁶⁶ Rus tercümanı Frangini tarafından verilen iki kıt' kağıt tercümesi: BOA, HH, 40086-C.

⁴⁶⁷ Akmaz, 24.

husûslarında hoş tutularak şu Rusya'ya giden reâyânın bu müsâ'adâtı bi'l-istimâ' bi-avnihi taâlâ avdetleriyle hâsıl olacağına binâen husûsu mezkûrun zîr u bâlâsını mütâlâa ile bu bâbda ne vechile irâde-i seniyye taalluk ider" sözleri ile açıklamıştı⁴⁶⁸.

Şimdiki vaziyete göre; şu veya bu sebebe binâen yerlerinden yurtlarından olan reâyânın geri getirilmesi için Osmanlı devletince ba'zı tedbirler alınacaktı; ancak biz o tedbirlerden evvel gittikleri yerlerde umduklarını bulamamış olan bir kısım reâyânın geri dönme talepleri var ki dağılma mecrâsına giren Devlet'ten talebden ziyade bir nevi imtiyaz olarak da kabûl edilebilecek on maddelik bu isteklerin ağırlık merkezini reâyâdan alınan vergiler ve dolayısı ile vergilerin azaltılması teşkil etmekte idi. Reâyânın reâyâ ve reâyânın ehl-i İslâm ile olan anlaşmazlıklarının giderilmesi; ticaret ve sâir husûslar için izin kağıtları alınması; ibadethane, hastahane gibi bina yapımıyla ilgili husûslar da reâyânın diğer talepleri arasında yer almıştı⁴⁶⁹.

Reâyâ tarafından ortaya konan bu isteklerin istekten ziyade pazarlık şartlarını andırıyor sûretinde yorumlanması mümkün idi. Onlar için en önemli sıkıntının vergi yükü ve cezalandırılma korkusu olduğu hemen ilk bakışta göze çarpmaktadır. Eğer bunlar halledilecek olur ise; birçok reâyâ avdet-i vatan etmeye hazırды; ancak reâyânın vatan-ı aslîlerine dönmeleri için bunlardan başka göç ederken yollarda rezil olmaları ve gittikleri yerlerde umduklarını bulamamaları ve açlık ve yokluğun eline düşmeleri; geri gelmeleri için diğer sebeplerdi. Rus Çarı'nın has zabiti Jorj Lizgari'nin Osmanlı tarafına gönderdiği kağıtta verdiği bilgilere göre; 1830 senesinde Diebiç tarafından ellerine verilen pasaportlarla Rusya'ya gönderilen Bulgarların bir çoğu Prut nehrini geçerken hayatlarından olmuş; kalanlar da sefalet içine düşmüşler idi. Sekiz sene sonra söz konusu reâyâdan sorumlu Jorj Papandopolo bunların hâline acıyarak İmparator'un özel zâbiti Jorj Lizgar'a mürâcaat ederek vatan-ı aslîlerine gitmeleri için izin verilmesini istemiş idi. Papandopolo'nun bu mürâcaatını tetkik eden Lizgar, vaziyeti İmparator'a ileterek reâyânın istedikleri anda vatanlarına avdet edebilmeleri husûsunda ruhsat almıştı. Böylece 1830 senesi içinde Rusya'ya dâhil olan, zulm ve teaddiye uğrayan, perişan bir hâldeki "bi'l-cümle Rum Bulgarı" serbestçe vatanlarına dönebilmişler ve şimdi sıra Sultan'da olup

⁴⁶⁸ Sadrazam tarafından Sultan'a gönderilen 8 Z 1245 (31 Temmuz 1830) tarihli kâime: BOA, HH, 43991.

⁴⁶⁹ Gerek 1828-1829 Savaşı sırasında ve gerekse daha önce Rumeli'nden Memleketeyn cânibine intikâl eden reâyânın Evâil-i Ağustos 1830 tarihli mes'ûlâtları tercümesi: BOA, HH, 46217. Bu belge Ek-9'de verilmiştir.

Sultan'ın da bunları Osmanlı yurdundan hiç ayrılmamış sayarak “reâyâ-yı sâdikâneleri add olunmaları” gerekmekte idi⁴⁷⁰.

Reâyânın temin edilmesi ya da vatan-ı aslîlerine avdetleri husûsunda gerek Rus yetkililerinin gerekse reâyânın daha talepleri zuhûr etmezden evvel Osmanlı devlet ricali tarafından gerekli tedbirlerin alınmasına matûf hemen teşebbüse geçilmiş bulunuyordu. Rusların işgal ettikleri yerlerde ba'zı reâyâ bir takım uygunsuz hareketlere teşebbüs ederek beraberce yaşadıkları ehl-i İslâm'ın firar etmesine sebep olmuşlar; akabinde de “ehl-i İslâm'ın zahîre ve hayavânât gibi” mal ve mülklerini almışlar idi. Şimdi ise şartlar değişmiş; andlaşma gereği Ruslar, istila ettikleri yerlerden ba'zılarını tahliyeye başlamışlardı. Uygunsuz hareketlerde bulunan “reâyâ tâifesi gûya Rusyalu gittikten sonra haklarında şiddetli muâmele olunur yollu vesveseye zâhib olarak” Ruslar ile birlikte gitmeye hazırlanıyorlardı. Vaziyeti haber alır almaz harekete geçen Çermen kaymakamı Vecîhî Paşa; keyfiyeti derhal murahhaslara intikal ettirerek Edirne kâdîsı, Rum despotı, Ermeni Patriki, Yahûdî hahamlarını ve diğer ilgili şahısları huzûruna da'vet eylemiş ve cümle reâyânın Osmanlı devletinin reâyâsı olduğunu; vatandaşlık görevlerini yerine getirdikçe can, mal ve ırzlarının tıpkı ehl-i İslâm olanların korunduğu gibi hiç bir fark gözetilmeden korunacağına gayret gösterileceğini ilan etmişti. Rusların gelmesi ile taşkınlık yapanların ne yaptıklarına bakılmayarak af edildiklerini, söylemiş ve reâyânın bundan sonra ne yapması gerektiğini ortaya koymuştu. Artık reâyâ “ırz ve edebleriyle” geçimlerini temin edip “çift ve çibuklarıyla” iştilal edeceklerdi. Her hangi bir tereddüde düşerek “şu kışta kıyâmette” sefil ve perişan olmalarına; bir takım korkulara kapılıp da işlerinden güçlerini terketmelerine gerek yoktu. Ehl-i İslâm ile aralarında bir dava meydana gelir ise söz konusu dava kanun çerçevesinde ele alınacak ve ister reâyâ, ister eh-i İslâm kimsenin hakkı yenmeyecek, kimsenin “rencide olmasına müsaade edilmeyecek, bundan önce meseleler nasıl halledilmiş ise bundan sonra fazlasıyla vatandaşların emniyet ve rahatlarının temin edilmesi yoluna gidilecekti.

Vecîhî Paşa, bu reâyânın temin edileceğini söz konusu toplantıda ilgililere reâyânın temin edilmesi için gerekli tenbîhâtı yapmakla iktifa etmeyerek bunun için gereken her türlü tedbiri de almıştı⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ Rus İmparatoru'nun hâs zâbiti Jorj Lizgara imzalı, 29 Kanunusâni 1830 (Gregorian takvimine göre 10 Şubat 1830) tarihli kâime: **BOA, HH, 46140-C**.

⁴⁷¹ Vecîhî Paşa'nın 9 Ca 1245 (6 Kasım 1829) tarihli kâimesi: **BOA, HH, 43332** (Gülsoy, 111-117'de Latin harflerine aktarılmış hâli ile birlikte yayımlanmıştır).

Vecîhî Paşa'nın reâyâ ile ilgili yapmış olduğu faaliyetler, Osmanlı devlet yetkilileri tarafından takdîrle karşılanmıştı. Hatta Sultan, reâyânın şimdiki hâle göre değil sürekli temin edilmesi gerektiğini “vâkıa şu reâyânın şimdi değil her bir vakitte güzelce tutulması lâzımedendir” sözleri ile ifade etmişti⁴⁷². Bununla da kalınmayarak ilgililere gönderilen hükûmlerle reâyânın temin edilmeleri ve iskân edilmeleri çalışmalarına hız verilmesi istenmiş idi⁴⁷³. Çok geçmeden de vergilerini ödemek bir yana geçimlerini bile temin etmekten uzak kalan ehl-i İslâm ve reâyânın vermiş oldukları dilekçeler üzerine her türlü tekellüften muaf tutulmaları yoluna dahi gidilmişti⁴⁷⁴.

Reâyânın kadîm vatanlarına dönmemesi için Osmanlı devlet memurlarının takınacakları tavır oldukça önemli bulunmakta idi; hatta bundan başka bir engel kalmadığını bile söyleyebiliriz. Öyle ki bu husûsu tesbit eden Sultan, “Bu reâyânın ekserisi durmayub vatan-ı kâdimelerine avdet iderler; ancak Devlet-i Aliyye'miz memurları tarafından haklarında rahm u şefkat muâmelesine dikkat ve ihtimâm olunmak lâzımdır⁴⁷⁵.” diyerek reâyânın dönüşü için önünde bulunan engelin ortadan kaldırılmasını istemişti. Netice itibarı ile yapılan faaliyetler semeresini vermiş ve yerlerinden yurdlarından olan reâyânın çoğu kadîm vatanlarına avdet etmişlerdi⁴⁷⁶.

II- EHL-İ İSLÂM'IN TESKÎN ve İSKÂNI

Osmanlı devleti bünyesinde kadîm vatanlarını terk eden sadece reâyâ değildi. Rus işgali ile birlikte ehl-i İslâm, Rus boyunduruğu altında kalmayı hazmedemeyerek iş ve güçlerini bırakmışlar ve aynı dinin mensûpları olmaları gerekçesi ile ve kendileri için en iyi sığınak olarak gördükleri Osmanlı mülkünde kalan yerlere göç etmişlerdi.

Kafkas kâbileleri fertleri, müftü, mirzâ ve özdenlerinin Trabzon vâlisi Osman Paşa'ya göndermiş oldukları tahrîratlarda kendilerinin ehl-i İslâm olması münasebeti ile

⁴⁷² Aynı belgenin bâlâsına yazılan hatt-ı humâyûn.

⁴⁷³ BOA, Mühimme Defteri/246, s. 40, hk. 244; aynı defter, s. 75, hk. 444; aynı defter, s. 82, hk. 508; BOA, Mühimme Defteri/247; s. 13hk. 43; aynı defter, s. 31, hk. 123; aynı defter, s. 33, hk. 135; BOA, Mühimme Defteri/248, s. 40, hk. 257.

⁴⁷⁴ Ayrıntılar için bk. BOA, Mühimme Defteri/248, s. 250-252, hk. 1797; BOA, Mühimme Defteri/248, s. 278-279, hk. 2037; BOA, Mühimme Defteri/248, s. 293-294, hk. 2100; BOA, Ayniyat Defteri/616, s. 66, hk. 1, 18 C 1246; Ruscuk mütesellimi Hasan Bey'in 3 M 1247 tarihli kâimesi: BOA, HH, 45876.; Silistre vâlisi Mehmed Paşa'nın 11 S 1249 tarihli kâimesi: BOA, HH, 43136.

⁴⁷⁵ Ahyolu müdürü Mehmed Emin Ağa'nın 19 Z 1246 (31 Temmuz 1831) tarihli mektûbu: BOA, HH, 44199.

⁴⁷⁶ BOA, HH, 43225.

Osmanlı devletinden ayrılarak Rusya'ya tâbi olmalarının mümkün olmadığını; ancak kendilerini Osmanlı ülkesine göç etmekten Rusların engellemesinden çekindiklerini; şayet bu olur ise ellerinden bir şey gelmeyeceğini; dolayısı ile Osmanlı devletinin Ruslardan göç için izin alması zarûretinin olduğunu söyleyerek söz konusu izin alınması mümkün olur ise Osmanlı mülküne hicret edeceklerini ve kendilerine devletçe gösterilecek bir mahalde ikâmet edeceklerini, yazmışlardı⁴⁷⁷.

Bu arada “kabâil u akvâm ve Çeçen ve sâir Dağistanlu ve Buharalu ve Afganlı ve Ağvanlu” ve sâir ehl-i İslâm ahalisi de kendilerinin Rusların idâresi altında kalmak istemediklerini ve bunun için de Osmanlı ülkesine getirilmeleri gerektiğini ifade etmek için İstanbul'a gelip gitmekte idiler.

Bâbîâli'ce bir hayli yoğun olarak devam eden bu tür gelip gitmeler, Edirne Andlaşması'ndan sonra Rusya ile sağlanan sulha zarar vereceği sûretinde mütâlaa edilerek Trabzon vâlisine vaziyet ifade edilmiş, bazı tedbirler alması istenmişti. Trabzon valiliği kanalı ile İstanbul'a gelen bu kişiler, nazikâne bir tavırla yine Trabzon'a iade edileceklerdi. Trabzon vâlisi, Osmanlı ülkesine sığınmak isteyen kişilerin müracaatlarını inceleyerek gerekli tedbirleri almakla görevlendirilmişti. Bundan böyle bu tür taleplerle İstanbul'a gelmek isteyen ehl-i İslâm İstanbul'a hiç bir sûretle gönderilmeyecekti. Bunların yer ve yurdları hakikaten Rus istilâsına maruz kalmış ise Osmanlı ülkesinde yerleşmek için yaptıkları müracaatlar istikâmetinde Trabzon vâlisi tarafından Osmanlı idaresi altında kalan münasip olan yerlerde iskânları sağlanacak; “himâyet ve sıyânet” edileceklerdi⁴⁷⁸.

Rusların eline geçen yerlerdeki ehl-i İslâm'ın Osmanlı ülkesinde olan mahallere göçmek istemelerine karşılık Rusların tahliye ettikleri yerlerde daha evvel sâkin iken savaş esnasında mâlını mülkünü terk ederek göç etmek zorunda kalan ehl-i İslâm da kadîm vatanlarına avdet etmek istiyorlardı. Ahıska taraflarından kalkarak Amasya, Tokat ve Niksar kazaları taraflarına gelen bir kısım fukara şimdi eski vatanlarına avdet etmek arzusunda idiler. Bunların haklarında çıkan emr-i âlî mûcibince aslî vatanlarına dönmelerine müsâade olunmuş; arabaları olmayanlara da araba tahsîs edilmişti⁴⁷⁹.

⁴⁷⁷ BOA, HH, 43190-B, Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın 9 Ra 1246 (25 Ağustos 1830) tarihli şukkası (bu belge Kafkas Araştırmaları I, 230'da aslı, Latin harfleri ile 126'da yayınlanmıştır).

⁴⁷⁸ Trabzon vâlisine 9 Ra 1246 (28 Ağustos 1830) tarihli hüküm: BOA, Ayniyat Defteri/616, s. 38-40, hk. 2; Trabzon vâlisine 28 Ra 1246 (16 Eylül 1830) tarihli hüküm: BOA, Ayniyat Defteri/616, s. 50-51; Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın 29 R 1246 (17 Ekim 1830) tarihli kâimesi: BOA, HH, 26345-A (bu belge Kafkas Araştırmaları I, 231'de aslı, Latin harfleri ile 126-127'de yayınlanmıştır).

⁴⁷⁹ Erzurum vâlisine 5 R 1246 (23 Eylül 1830) tarihli hüküm: BOA, Ayniyat Defteri/616, s. 52-54.

Samakocuk ve sâir kazalarda meskûn İslâm ahâlisinin bir çoğu dahi yurtlarını terk ederek gerek İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüb taraflarına ve gerekse Bursa taraflarına gelmişler idi. Şimdi ise bunlardan bazıları evvelki vatanlarına gitmek isteyebilirler idi. Bilâd-ı Selâse kadılarına, Bursa mütesellimlerine mektûblar yazılarak bunlara engel olunmaması emrolunmuştu. Vatanlarına dönecek olanların intizam nizam içinde bulunmalarını temin etmekle de Vecîhî Paşa görevlendirilmişti⁴⁸⁰.

Savaş münasebeti ile göç eden ehl-i İslâm'dan başka bir de Edirne Andlaşması'na bağlı Memleketeyn'e dâir sened-i münferit gereği Memleketeyn'in ehl-i İslâm'dan tahliyesi gerekiyor idi. Ehl-i İslâm, on sekiz ay zarfında Memleketeyn'i tahliye edecekler ve ticaretle uğraşanlar da ellerinde emr-i âlî ya da başka bir senet ile dolaşabileceklerdi.

Edirne Andlaşması'nı müteakib İstanbul'a gelmiş bulunan Orlof, tercüman Frangini vasıtası ile bir kıt'a varak tercümesini Bâbîâlî'ye vererek Edirne Andlaşması'nın beşinci maddesi iktizâsına göre Rus generali Kislof'un ellerinde emr-i âlî olmayan ehl-i İslâm'ın Memleketeyn'e dâhil olmamaları ve Tuna'nın sol tarafında kâin ehl-i İslâm ahaliye âid emlâk ve arazi sahiplerinin hukûkî vaziyetlerini tetkik etmeye başladığını; bu sebebe binâen Devlet-i Aliyye tarafından gerekli olan kişilere vaziyetin bildirilmesi gerektiğini haber vermişti.

Diebiç'in bu müracaatı üzerine Sadrazam'a gönderilen ferman ile zamanında tedbir alınarak söz konusu ehl-i İslâm'ın mağdûriyetlerinin önlenmesi yoluna gidilmişti⁴⁸¹.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı gerek Müslim gerek gayri Müslim Osmanlı vatandaşlarının şu veya bu sebeple bir çok sıkıntıya maruz kalmalarına yol açmıştı. Ancak Osmanlı devlet yetkilileri o günün imkanları nisbetinde vatandaşların huzûr içinde yaşamalarını temin etmek yolunda ellerinden geleni yapmışlardı. Hattâ Kemal Beydilli'nin dediğine göre; Osmanlı devleti tam bir buhran hâlini yaşamakta olmasına rağmen reâyâ açısından en emniyetli en huzûrlu mülk Osmanlı ülkesi idi⁴⁸².

⁴⁸⁰ Vecîhî Paşa'ya 22 R 1246 (10 Ekim 1830) tarihli hüküm: BOA, Ayniyat Defteri/616, s. 54-56.

⁴⁸¹ Sadrazam'a gönderilen 5 L1245 (30 Mart 1830) tarihli hüküm:BOA, Ayniyat Defteri/615, s. 75.

⁴⁸² Beydilli, a.g.m.

SONUÇ

Ruslar, daha devletlerinin kuruluş tarihleri olan M. S. 862 yıllarından itibaren İstanbul ile ilgilenmeye başlamışlardı. 1453 yılında Fâti̇h Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi, tabiatı ile Rusların Osmanlı devletine dikkatlerini yöneltmelerini intac etmişti. Bu münasebetle Osmanlı-Rus ilişkilerinin tarihi geçmişı yani iki devlet arasındaki ilişkilerin başlangıç tarihi 1453 olarak gösterilebilir.

Rusların önceleri İstanbul, İstanbul'un fethinden sonra da Osmanlı devleti ile ilgilenmeleri, Osmanlı devleti tarafından dikkate değer bir husûs olarak mütalaa edilmemişti. Osmanlı devlet adamları gerek Rusya'nın uzak oluşu gerekse ilgilenecek derecede önemi hâiz bulmamaları sebebi ile Rusya ile ilgilenme vazifesini Kırım hanlarının deruhte etmesini daha münâsip bulmuşlar idi. Bunda devlet siyâsetinin Akdeniz ve Orta Avrupa istikâmetinde tesbit edilmiş olmasının da rolü olduğu dikkate değer bir husûstur.

Osmanlı-Rus ilişkilerinde insiyatif, 17 Temmuz 1774'te imza edilen Küçük Kaynarca Andlaşması'na kadar Osmanlı devletinin elinde iken bu tarihten itibaren Ruslar, ağırlıklarını hissettirmişler ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin kendi lehlerinde olmasını temin etmişlerdi.

1821 yılında patlak veren Yunan isyanı ile birlikte ise Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem kendini gösteriyordu. Yunan isyanını müteakip gelişen hâdiseler neticesinde iki devlet arasındaki münasebetlere üçüncü devletlerin müdahalesi de söz konusu oldu.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu dâhilî sıkıntılar sebebi ile bir türlü önlemeye muvaffak olamadığı Yunan isyanı; İngiltere, Rusya ve Fransa'nın müdahaleleri ile nihayet milletlerarası bir mesele hâlini aldı.

Rusya'da I. Nikola'nın 1825 tarihinde tahta çıkması ile birlikte selefi Çar Aleksandr döneminde Yunan meselesi ile ilgili takip edilen pasif tavır terkedilerek daha aktif bir siyaset takip edilmeye başlandı. Nikola'yı aktif bir politika takip etmeye zorlayan

âmillerin başında İngiltere'nin Yunan meselesinde inisiyatifi ele geçirmekte olmasının rolü gelmekte idi.

Yunan isyanı meselesinde inisiyatifin İngilizler lehinde gelişmeye başlaması Rusların kabul edebileceği bir husûs değildi. Gerek Rumları kendi tarafına çekme isteği gerekse iç meselelerden kurtulmanın çaresini dikkatlerin Osmanlılar üzerine çevrilmesinde gören ya da Cemal Tukin'in dediği gibi "şan ve şerefın" Bizans yolu üzerinde olduğunu düşünen I. Nikola (1825-1855), Prut hudûduna büyük bir askerî kuvvet sevk ederek 17 Mart 1826'da Bâbıâli'ye bir ultiatom verdi.

Ruslar, bu ultiatomda Memleketeyn'de bulunan beşlü ağaların voyvodalar tarafından seçilmelerini ve beşlü asker sayısının da beş sene evvelki rakama indirilmesini ve Memleketeyn ile ilgili taahhütlerin yerine getirilmesini, Sırpıların imtiyaz istekleri kabul edilerek bu maksatla İstanbul'da bulunan knezlerin serbest bırakılmaları ve Osmanlı-Rus hudûduna murahas göndererek iki devlet arasındaki meselelerin tanzim edilmesini istediler.

Osmanlı devleti, gerek askerî gerekse ekonomik sıkıntılar içinde bulunması sebebi ile beş senelik bir zaman içinde Yunan isyanını dahi bastırmayı başaramamışken zamanın en güçlü ordularına sahip Rusya ile baş edebilecek miydi? Bunun mümkün olmadığını gören Osmanlı devleti bir nevi Rus isteklerinin kabulü anlamına gelen Akkerman Andlaşması'nı (7 Ekim 1826) imzalamak zorunda kaldı. Ancak bu andlaşmanın imza edilmesi iki devlet arasında meydana gelmesi beklenen savaşı bir müddet ertelemiş olmasına rağmen ne Yunan meselesine Avrupa devletlerinin müdahalelerini ne 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı ne de bu savaşı müteakip imza edilen ve Osmanlı devleti açısından çok ağır şartları hâvi Edirne Andlaşması'nı önlemeye vesile olabildi.

Yunan isyan hareketinde en aktif rolü oynayan iki devlet (İngiltere ve Rusya), nihayet ortak bir noktada buluşarak 4 Nisan 1826 tarihinde Osmanlı devletinin Yunan isyanını bastıramadığı görüşünden hareketle Yunan meselesine dâir Petersburg Protokolü'nü imzaladılar. Burada hemen belirtelim ki bu Protokol imzası, I. Mahmud'un Mısır'dan yardım talep etmesi üzerine Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında harekete geçen Mısır ordusunun Mora'da vaziyete hâkim olduğu ve isyanı bastırdığı zamana denk gelmiş idi. Dolasıyla Petersburg Protokolü'nün imza edilmiş sebebi ortadan kalkmış bulunuyordu. Ancak bu husûs özellikle İngiltere açısından hiç de önemli değildi. İngiliz menfaatleri açısından meseleye bakıldığı zaman Ege Denizi'nin

zayıf bir hükûmet kontrolünde olması gerekiyordu. Hatta bu hükûmet, İngiltere'nin kontrolünde olursa daha iyi olurdu. Akdeniz'in güçlü bir hükûmetin idaresine geçmesi Hindistan'a gitmek için en kısa deniz yolunun tehlikeye girmesi anlamına gelebilirdi. Bu bakımdan müstakil bir Yunanistan'ın varlığı en çok İngiltere'nin menfaatine geliyordu.

İngiltere ve Rusya'ya 6 Temmuz 1827 senesinde imza edilen Londra İttifakı ile Fransa'nın da iştirak ettiğini müşahede ediyoruz. Söz konusu ittifak, Petersburg Protokolü'nü te'kit ve açıklar mahiyette idi. Artık İngiltere, Fransa ve Rusya, Petersburg Protokolü şartlarını müştereken yerine getireceklerdi. Londra İttifakı ile alınan kararların yürürlüğe konulması 16 Ağustos'ta Padişah'tan resmen istendi.

Osmanlı devleti, müttefik devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya) talebine menfi cevap verince harekete geçen söz konusu devletlerin donanmaları, Navarin Limanı'nda bulunan Türk ve Mısır donanmalarına ani bir baskın (29 Ekim 1827) ile bu iki donanmayı büyük bir kayba uğrattılar.

Bu gelişmeler neticesinde Bâbüâli'de Sultan'ın da bulunduğu bir istişâre meclisi toplanarak Yunanistan'a muhtariyet isteyen söz konusu devletlerin taleplerinin reddedilmesi yönünde karar verildi ve netice 20 Aralık 1827 günü bir beyannâme ile neşredildi.

Bu beyannâmede Ruslar ön plana çıkartılarak müttefik devletler adına istek ve tekliflerini tehdit eder bir mâhiyette ileri süren Rusya Çarı'nın imtiyâzât maddeleri hakkındaki taleplerinin hiç birinin hiçbir vechile kabul edilmeyeceği ilan edildi. Vâli ve mutasarrıflardan "Ehl-i İslâm'ın dîn-i mübîn uğruna silahlanması" istendi. Ancak beyannâmenin "Rusya'nın muâmelât-ı ahd-ı şikenânesinden bahs olunduğu sırada Akkerman Muâhedenâmesi mücerred vakit kazanmak için li-maslahatin imzâ olunmuş idi" fıkrası ile Rusların tahrîk edilerek âdetâ savaş ilan edebilmeleri için meşrû bir zemîn hazırlandı.

Yayınlanan beyannâme ile artık Türkiye ile Rusya arasında bir savaş meydana gelmesi önlenemez bir hâl almıştı. Rusya, Osmanlı beyannâmesine cevap vermekte gecikmedi ve yayınladığı bir beyannâme ile çıkacak savaşın sorumluluğunu Osmanlı devletine yüklemek istedi.

Rusların yayınladığı beyannâmeğe göre; Osmanlı devleti, Ruslarla imzaladığı andlaşmalara riayet etmemişti. Ehl-i İslâm'ı "ifsad ve ihlâl" etmekle ve Rus isyanının çıkmasının müsebbibi olmakla itham etmişti. Rus milletinin haklarını çiğnemişti.

Bütün bu yapılanlara tahammül edebilme keyfiyeti zuhur etmişti. Ancak böylesine ağır tahrîklere rağmen Rusya, Osmanlı devleti ile olan meselelerini bir tarafa bırakarak müttefik devletler ile Londra'da alınan kararlar istikâmetinde hareket etmeye başlamış ve engellenmesi mümkün olmayan Karadeniz'de ticaret etme hakkını geri getirecek ve zarar gören tebaasının haklarının tazmîn edilmesini gerçekleştirme yoluna gidecekti.

Nihayet Rusya, bu beyannâmenin ardından ordusunu harekete geçirerek batıda o vaktin sınırı olan Prut nehrini geçerek Buğdan'a girdi. Doğuda da Karadeniz kıyısında Rusya hudûdunda bulunan Anapa Kalesi'ni tazyik etmesi üzerine 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı başladı.

Savaş, Osmanlı devleti aleyhinde olmak üzere sonuçlandı. Bunun en önemli sebepleri arasında;

- a) Navarin'de donanmanın yakılması ile henüz donanmanın yenilenememesi,
- b) Yeniçeri ocağının kapatılması ile yeni teşkil edilen Asakir-i Mansûre'nin tam olarak hazırlanamaması,
- c) Devlet yetkilileri arasında tesanütün bir türlü sağlanamaması,
- d) II. Mahmud'un başlatmış olduğu yenilik hareketlerine gösterilen tepkiler sebebi ile zaten zayıf olan dayanışmanın iyice bozulması,
- e) Savaş esnasında görevli kişilerin kendi iradelerini gösterememeleri ve cezalandırılma korkusu ile cesaretle hareket edememeleri,
- f) Doğu cephesinde Paskeviç ve Rumeli'nde de Diebiç'in mevcut şartlara göre hareket edebildiklerini ve savaşın kaderini değiştirdiklerini gösterebiliriz.

1828-1829 Savaşı'nı müteakip taraflarca imza edilen Edirne Andlaşması, savaşın sonucuna bağlı olarak Rusya devleti için büyük menfaatler temin ederken Osmanlı devleti için de aynı ölçüde büyük zararlara yol açmıştır.

Andlaşmaya göre Osmanlı devleti, Rusya'ya 1.5 milyonu 1806 yılından beri İstanbul'dan gelip gidememeleri sebebi ile Rus tüccarların zararlarına ve 10 milyonu da Rusya'nın 1828-1829 Savaşı'nda uğramış olduğu zararlara mahsûben toplam 11 milyon 500 bin Macar altını ödeyecekti. Osmanlı devleti, ekonomik sıkıntılar sebebi ile bu kadar meblağı dahi ödeyebilecek bir maliyeye sahip bulunmakla birlikte esasen savaş tazmînâtının miktarı 10 milyondan daha fazla bir meblağ olarak hesap edilmiş ve bu 10 milyon Macar altınının üstü olan meblağa karşılık her ne kadar Rusya'nın gerek savaş öncesi gerekse savaş müddetince Osmanlı devletinin toprak bütünlüğüne dokunmayacağını taahhüd etmiş olmasına rağmen Kafkasya'da Ahıska ve Ahılkelek kaleleri iki saatten az olmamak şartı ve kuzeyde olmak kaydı ile Rusya'ya terk edilmiştir.

Rusya'ya terk edilen yerlerden bilhassa Anapa'nın Osmanlı devleti açısından önemi büyüktü. Zira Anapa, Osmanlı devleti ile Kafkasya arasında irtibatı sağlayan en önemli bir merkez idi. Anapa'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi Osmanlı devleti ile Kafkas kabilelerinin doğrudan bağlantısının kesilmesine sebep olmuştu.

Eflâk ve Buğdan her ne kadar Osmanlı devletine bağlı kalmışlarsa da Rusya'nın nüfuzu bu iki ülkede devam edecek ve Rusya dolaylı olarak bu iki memleketi idare etmeye devam edecekti. Rusya'nın bu iki ülkenin "refah hâllerine kefil" olması zaten Rusya'ya bu iki memleketin her işine müdahale hakkı veriyordu. Tuna'nın sol yakasındaki istihkamların yıkılması da Osmanlı devletinin askerî açıdan Eflâk ve Buğdan'ı terketmesi demektir. Edirne Andlaşması ile bu iki ülkenin Osmanlı hâkimiyetinden çıkmaları, çok geçmeden "Romanya Krallığı" adı altında birleşmelerini ve Osmanlı devletinden büsbütün ayrılmalarını intac edecekti.

Rusya, Tuna'nın kolları arasında bulunan adalara ve bu adalar üzerinde karantina postaları kurma hakkı elde etmişti. I. Nikola'nın dediğine göre, bu karantinalar sayesinde Ruslar, savaş esnasında ortaya çıkan veba salgınından kurtulabilecekti. Bunda elbette bir hakikat payı vardı. Ancak bu karantina postaları kolaylıkla askerî postalar hâline konabilecek özelliklere sahipti. Dolayısı ile ileride yapılacak bir seferde Osmanlı devleti, Tuna'dan gereği gibi yararlanamayacak ve Avrupa Türkiye'sinin müdafaasına Balkan dağlarının eteklerinden başlanmak mecburiyeti hâsıl olacaktı⁴⁸³.

⁴⁸³ Ahmed Muhtar, II, 69; Turan, a.g.m.

Sırbistan'ın serbestiyetini temin eyleyen Akkerman Andlaşması'na bağlı münferit senet Edirne Andlaşması ile de tasdik edilmiş ve 1830 senesinde neşredilmiş olan emr-i âlî ile Sırbistan'ın serbestiyeti tamâmen tasdik edilmişti. Bu serbestiyet Sırbistan'ı müstakil bir hükûmet hâline koyarken Edirne Andlaşması'nın sonucu olarak Rusların Kafkasya'da elde ettiği yerlerden başka Yunanistan, Memleketeyn ve Sırbistan fiilî olarak Osmanlı devletinden ayrılmış sayılabilirdi. Nitekim 1830'da Yunanistan⁴⁸⁴, 1869'da Sırbistan⁴⁸⁵, 1878'de de Eflâk ve Buğdân (Romanya krallığı adı altında birleşmiş olarak) Osmanlı devletinden hukûkî olarak da ayrıldılar⁴⁸⁶.

Ancak Osmanlı'nın kayıpları bununla da sınırlı değildi. Karadeniz de Osmanlı'nın kayıpları arasında yer almıştır.

Edirne Andlaşması ile Anapa ve Poti'yi elde eden Ruslar, Karadeniz'in doğu kıyılarına tamamen hâkim bir vaziyete gelmiş ve milletler arası ticârete açık bir deniz hâline gelmiştir.

Osmanlı devleti, yedinci madde gereği artık Boğazlardan geçen Rus tüccâr gemilerinden başka savaş hâlinde bulunmayan devletlerin ticâret gemilerini de hiç bir bahâne ile kontrol edemeyecekti⁴⁸⁷. Bu maddenin muhtevâsından -Edirne Andlaşması, her ne kadar zâhirde Osmanlı devleti ile Rusya devleti arasında imza edilmiş olsa da- Avrupa devletlerinin Osmanlı'dan başka Rusya üzerinde de oldukça açık bir etkiye sahip olduklarını anlamak mümkün olmaktadır.

Savaş münâsebeti ile Müslim-gayr-i Müslim tebea yerlerinden yurdlarından olmuşlar; sağda solda perişan bir vaziyete düşmüşler idi. Müslüman ahali, Rus işgali münasebeti ile; gayr-i Müslim ahali de Rusya'ya göç ettirilmeleri münâsebeti ile işleri güçleri ile meşgûl olamamışlar ya da olmamışlar; dolayısı ile Devletin vergi kaynağı ortadan kalktığı gibi bir de bunları temin etmek maksadı ile ayrı bir masraf kapısı hâsıl olmuştu. Osmanlı devleti tam bir buhran hâlini yaşamakta idi. Ancak bütün bunalımlara rağmen reâyâ açısından en emniyetli en huzûrlu mülk "Memâlik-i Mahrûse" idi. Büyük umutlarla Rusya'ya giden reâyâ çok geçmeden "nâdim ve pişman" olarak geri dönmek için can atmışlar; bir çoğu da eski vatanlarına avdet etmişlerdir.

⁴⁸⁴ Armaoğlu, 185.

⁴⁸⁵ a.g.e., 275.

⁴⁸⁶ a.g.e., 265.

⁴⁸⁷ Gümrüklerde nasıl muamele edileceğine dâir sâdir olan hükümlerden biri Ek-6 (Gümrük Emînine Ve Liman Memurına Hitâben Yazılacak Buyuruldunun Müsveddesi: BOA, HH, 42909-C) da verilmiştir.

I. Nikola, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken Osmanlı devleti ile bir sulh imzalamak için birçok defa teşebbüste bulunmuş idi. Bundan başka Prusya ve Danimarka devletlerinin de sulh teşebbüsleri eksik olmamıştı. Ancak Sultan, yapılan bütün sulh teşebbüslerini geri çevirdi. Ne zaman ki Ruslar, Balkanları aşarak İstanbul için tehlike arz etmeye başladı ve İstanbul'da bir panik havası meydana geldi işte o zaman Sultan, Ruslarla bir sulh imza etmeye razı oldu. Ancak söz konusu bu rıza, Osmanlı devleti açısından oldukça geç bir vakitte zuhûr etmişti. Sultan'ın geç karar vermesinde İngiltere'nin Sultan üzerindeki etkisi önemli olsa gerekti. Zira İngiltere, ayakta kalan ancak bir desteğe muhtaç bir Osmanlı devletinin varlığından yana idi. Rusya'nın Osmanlı devletini tamamen kontrolü altına almasına razı olamazdı. Nitekim Edirne Andlaşması'nın üzerinden fazla bir zaman geçmeden İngiltere ve Fransa'nın Ruslara karşı ittifâk edecekleri söylentileri dolaştırılmaya başlandı. Bununla çaresiz kalan Osmanlı devletine bir ümit ışığı sunulmak istenirken Rusya'ya da bir göz dağı verilmek istenmiştir. Andlaşma ile ilgili gösterilmiş olan "kabul edilemez" sûretindeki tepkiler de inandırıcı olmaktan uzaktı. Zira; Edirne Andlaşması'nın bir cüz'ü sayılabilecek Petersburg Andlaşması da İngiltere'nin tavsiyesi ile olmuştu.

Edirne Andlaşması sonrası Osmanlı devletinin içine düştüğü vaziyeti her hâlde en iyi bir değerlendirmeye tâbi tutabilecek kişilerin başında II. Mahmud gelecektir. O'nun ağzından Osmanlı devletinin o günkü hâli, "Devlet-i Aliyye'miz bunca müddet-i vefireden beru gerek hâricen ve gerek dâhilen bu kadar mesâibe giriftâr olmuş olduğu ednâ aklı başında olanlara zâhir u âşikârdır ve bu mesâibin nısfı derecesi devletlerden âhar bir devletin başına gelmek lâzım gelse müddet-i kalîle zarfında müzmahl ve perîşân olması emr u âşikârdır. Devletimiz dîn-i Muhammedî olduğundan sâhibine hürmeten bundan böyle dahi cümlesinin şerr u mazarratlarından Rabbim taâlâ hazretleri hıfz u emânında ider inşa-Allah. Ancak bir müddet kendümüze çeki düzen virmedikçe hiç bir devlet ile muhârib olmaklığımız şer'an ve aklen tecvîz olunur hâletden olmadığı aklı olan gayr-i mestûr olmağla vakt-i merhûnuna değin bir müddet usûl-i hakîmâne ile kullanılmak pek ehemmi-levâzımdandır. Hemân Rabbim taâlâ hazretleri mesâlih-i Devlet-i Aliyye'mize yûsr u suhûlet ihsân buyura. Âmîn⁴⁸⁸." sözleri ile ifade edilmişti.

⁴⁸⁸ Sultan'a sunulan tarihsiz telhis: BOA, HH, 37574.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu vaziyetten ümidini kesen sadece II. Mahmud değildi. 1828-1829 Savaşı sonrasında imza edilen Edirne Andlaşması ile ilgili yorumda bulunan hemen herkes -o günün Osmanlı devlet adamları da dâhil- andlaşmayı kabul edilemez bulmuşlardı. Hatta Metternich, “Osmanlı Devletinin yaşamakta devam etmesi tamamiyle şüpheli bir hale gelmiştir.” sözlerini sarf etmiştir.

Netice olarak Edirne Andlaşması'nın “Osmanlı devletinin çöküş belgesi” niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV BELGELERİ

A- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Ayniyat Defteri/615.

Ayniyat Defteri/616.

Hatt-ı Humâyûn (HH) Tasnifi [21414; 22066; 22085; 22102-A; 26345-A; 27810; 29972-A; 32289; 34040; 34628; 34639; 34652-C; 35008; 35008-A; 35044-C; 36217-A; 36274; 36432; 36432-A; 36432-B; 36432-D; 36432-E; 36432-F; 36432-H; 36885; 36929; 36942; 37241-B; 37574; 37827; 37866-A; 37866-B; 39457; 39466; 40086-C; 40405; 40810-E; 40519; 40838-J; 42401-J; 42427; 42471; 42471-A; 42471-B; 42471-C; 42478-A; 42492; 42492-G; 42492-I; 42492-M; 42494-A; 42535; 42606-B; 42632; 42640; 42645; 42677; 42697-B; 42717; 42719; 42724-B; 42724-H; 42726; 42731; 42732-A; 42740; 42740-A; 42740-B; 42741; 42782-İ; 42811-D; 42831; 42875; 42948-A; 42948-E; 43027; 43115-Ü; 43115-Y; 43144-C; 43144-j; 43148; 43148-A; 43152-E; 43153; 43154-B; 43160; 43164; 43182-A; 43190-B; 43203-D; 43203-E; 43204-C; 43208; 43225; 43233; 43235; 43271-E; 43332; 43666-A; 43722; 43730-A; 43730-B; 43738; 43745-G; 43750; 43777; 43777-A; 43780; 43833; 43860-A; 43922-B; 43922-C; 43929; 43933; 43946; 43950-B; 43958-A; 43958-E; 43960-H; 43960-İ; 43962; 43964-G; 43991; 44024; 44073; 44159; 44159-A; 44264-Y; 44273-G; 44355-A; 44509-A; 44509-C; 44511; 44520; 44576-A; 44620-B; 44620-G; 44620-L; 44620-M; 44837; 44950; 45015; 45024-A; 45032; 45032-C; 45035-C; 45035-D; 45035-E; 45036-B; 45049; 45051-B; 45068; 45248; 45265-Ç; 45469-B; 45876; 46140-C; 46142-A; 46216; 46217-D; 46252; 46678; 46761; 46761-A; 46761-C; 47380; 47664; 47680; 47731-Ğ; 47732; 47961; 50441; 50441-A; 50441-B; 52508; 52806-A].

Mühimme Defteri/246.

Mühimme Defteri/247.

Mühimme Defteri/248.

Nâme-i Humâyûn Defteri/10.

Rusya Ahidnâme Defteri/83-1.

II- EL YAZMALARI

ABDURRAZZAK BÂHİR EFENDİ, **1244-1245 Osmanlı-Rus Harbı ve Mısır Meselesine Dâir Tarihçe**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi, Ty, nr.: 107.

MEHMED HAŞİM EFENDİ, **Ahvâl-i Anapa ve Çerâkise**, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, İstanbul, T.Y. Nu: H. 1564.

III- HATIRALAR

BROWN, James, **Bir Milletın Bir İmparatorlukla Savaşı (1828-1829) Türk-Rus Harbi) İngiliz Zabiti Jemes Brown'un Hatıratından**; Çeviren Ali Rıza Seyfi, İstanbul, 1940, Kanaat Kitabevi, 140 S., Ankara Kütüphanesi Tarih Serisi.

MEHMED ÂRİF (Hazırlayan), "Rusya ile Vukû' bulan 1244 ve 1245 Harbine Dâir Bir Vesika", **Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmûası, XIV**, İstanbul, 1330, 882-903.

MOLTKE, Baron Von, **1828 Seferi (Bulgarya ve Rumilide Ruslar)**, Çevirenler Ahmed Rasim-Binbaşı Muammer, İstanbul, 1932.

POOLE, Stanley Lane, **Lord Stratfod Canning'in Türkiye Anıları**, Çeviren Can Yücel, Ankara, 1959.

SLADE, Adolphus, **Kapdan Paşa**, Çeviren Osman Öndeş, İstanbul, 1973.

IV- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AHMED CEVDET PAŞA, **Vakâyı'-ı Devlet-i Aliyye, III**, Yer ve Tarih Yok.

AHMED LÜTFİ PAŞA, **Tarih-i Lütfi, I-II**, Yer Yok, 1290.

AHMED MUHTAR, **Türkiye Devletinin En Mühim ve Meşhur Esfârından (H. 1244-1245) [M. 1828-1829] Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muâhedeşi yahud Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri, I-II**, Ankara, 1928 Büyük Erkân-ı Harbiye Onuncu Şu'be Neşri.

- AKMAZ, Ahmed; **Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi (Doğuşu)**, Kayseri, 1994, Ajans Altınkaynak Basımı, 131 S., Bizim Gençlik Yayınları: 9
- ALLEN, E. D.-Paul Muratoff, **1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara, 1966, Genelkurmay Basımevi.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 I. Kısım**, Ankara, 1988, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 168 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII. Dizi-Sa. 7^a.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Ankara, 1997, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 821 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII. Dizi-Sa. 169.
- AVYAROV, **Osmanlı-Rus ve İran Savaşları'nda Kürtler, 1801-1900**, Osmanlıcadan çeviren Muhammed (Hoko) Varlı (Xanî), İstanbul, 1995, Cihan Ofset, 281 S., Sipan Yayıncılık Araştırma İthalat ve İhracat Merkezi Yayını.
- BADDELEY, John F., **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Samil**, Çeviren Sedat Özden, İstanbul, Tarih Yok, Kayihan Yayınevi, 459 S., Kayihan Yayınları: 25.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilâlar**, Ankara, 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, "Edirne" armağan kitabından ayrı basım.
- CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1989, Doğan Ofset, 555 S. Cem Yayınevi.
- CURTİSS, John Shelton, **The Russian Army Under Nikolas I**, Duke University Press, Durham, N. C. 1965.
- ÇINAR, Ali Ergun, **1244-1245 Osmanlı-Rus Harbı ve Mısır Meselesine Dâir Tarihçe Abdürrezzak Bâhir Metin ve İnceleme**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1995.
- DRIAULT, Edouard, **Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, Mütercim: Nafiz, İstanbul, 1328.
- ENGELHARDT, Ed., **Tanzimat**, Çeviren Ayda Düz, Yer yok, 1976.

- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları) I**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- ERKİN, Celal, **1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)**, İstanbul, 1930. Askeri Matbaa, 95 S.
- FARLEY, J. Lewis, **A Soution of the Eastern Question**, Londra, 1876.
- GÖKÇE, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti (İki Haritalı)**, İstanbul, 1979.
- GÜLSOY, Ufuk, **1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumili'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ**, İstanbul, 1993, Ankara Üniversitesi Basımevi, 160 S. Türk Kültürünü Araştırma enstitüsü Yayınları: 132.
- GÜMÜŞ, Nebi, **Osmanlı Devletinin Gürcistan Siyâseti (1808-1839)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.
- IORGA, N., **Osmanlı Tarihi**, Çeviren Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1948.
- İLGÜREL, Mücteba, "İkinci Mustafa", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, XI**, İstanbul, 1989, Zafer Matbaası, Çağ Yayınları Umumî Neşriyat: 1, 98-114.
- KAMİL PAŞA, **Tarih-i Siyâsî Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, III**, Yer yok, H. 1327/M. 1325, Matbaa-i Ahmed İhsan.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Nuzam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), V**, Ankara, 1995, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 326 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi – Sa 16^{es}.
- KARAMURSAL, Ziya, **Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara, 1989, Türk Tarih Turumu Basımevi, 215 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi-Sa. 11^a.
- KIRIMER, Cafer Seydahmed, **Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri**, Ankara 1997, Türkiye Diyanet Vakfı, 160 S., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 228.
- KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, 1987, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 475 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi – Sa 17^a.

- _____, **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-idil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münâsebetleri)**, Ankara, 1966, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı:151.
- _____, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, 1990, 755 S., Kültür Bakanlığı Yayınları/1194.
- La GORCE, **Çağlar Boyu Yunanlılar**, İstanbul, 1986, Amaç Basımevi, Belge Yayınları (Dün-Bugün-Yarın): 3.
- LACOUR, Challeme P., **Türkiye Rical-i Devleti**, İstanbul, 1326.
- MOSELY, Philip E., **Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1939**, Newyork, 1934.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayic'ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, III-IV**, Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen Neşet Çağatay, Ankara, 1987, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 370 S., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi – Sa 1^b.
- NORADOUNGHIAN, **Recueil D'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman, II**, Paris, 1897.
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1995, Umum Matbaası, 272 S., Hil Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I**, İstanbul, 1993, Millî Eğitim Basımevi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505.
- PEREMECİ, Osman Nuri, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi.
- RIFAT MEHMED SADIK PAŞA, **1243 Senesi Osmanlı Rus Muharebesi Hakkında Tarihçe**, Yer ve Tarih Yok.
- RIASANOVSKY, Nikolas V., **A History of Russia**, Fifth Edition, Newyork, 1993, Oxford University Press.
- SAMUR, Sebahattin, **İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Kayseri, 1995, Erciyes Üniversitesi Basımevi, 131 S., Erciyes Üniversitesi Yayınları: 86.

SERTOĞLU, Mithat-Komisyon, **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, V**, İstanbul, 1962.

SÖYLEMEZOĞLU, Ali Galip Kemali, **Rusya Tarihi**, Yer ve Tarih yok.

TUKİN, Cemal, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1947.

TUNCER, Hüner, **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ankara, 1996, Ümit Yayıncılık.

TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, 1987, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık, 270 S., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 16.

UÇAROL, Rifat, "Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, XI**, Zafer Matbaası, İstanbul, 1989, Çağ Yayınları Umumî Neşriyat No:1 Temel Eserler Serisi: 1/11.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Ankara, 1988.

V- MAKALELER

ARSLAN, Ali, "Rusya'nın Kırım ve Gürcistan'ı İlhakkından Sonra Osmanlı Devleti'nin Çerkes Kabîleleri İle Münâsebetleri (1784-1829)", **Kafkas Araştırmaları I**, 46-58.

BEYDİLLİ, Kemal, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", **Türk Tarih Kurumu Belgeler**, XIII/17, 365-434 (Ayrı Basım).

BUDAK, Mustafa, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Avrasya Etüdleri**, I/4, Ankara, Kış 1995

İLGÜREL, Mücteba, "Rusların Doğu Anadolu Siyâseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilâsı", **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 35, İstanbul, 1994, 167-176.

Muâhedât Mecmuası, IV, Ceride-i Askeriye Matbaası, 1298.

SHAW, Stanford J., "Christian Anti Semitism In The Ottoman Empire", **Belleten**, C. 4, S. 211, Aralık 1990, 1073-1149.

SUNGU, İhsan, "Mahmud II. nin İzzet Molla ve Asâkir-i Mansûre Hakkında Bir Hattı", **Tarih Vesikaları**, C. I, S. 3, Birinciteşrin 1941, 161-183.

TURAN, Şerafeddin, "1829 Edirne Andlaşması", **AÜDTCFD**, C. IX, S. 1-2, Mart-Haziran 1951, 111-151.

EKLER

EDİRNE ANDLAŞMASI'NIN METNİ

Bâis-i Vesîka-i safve-i Anîka Oldur ki

Devlet-i Aliyye-i ebediyyi'd-devam ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyi'l-kıyâm ile Rusya devleti beyninde bir müddetden beru tekevvün itmiş olan harb u kifâh mübeddel-i sulh u salâh olması tarafeynin matlûb u marzîsi olub bu niyâz-mendân derg"ah-ı İlâhi Saltanat-ı Seniyye'nin zîr-i imzâmızda muharrer olan ruteb-i celîlesini ihrâz eylemiş bendegânından olduğumuza binâen mücerred sefk-i dimâ-ı ibâd ve tahrîb-i memâlik u bilâd misillü hâlâtıdan ihtizâzen emr-i musâlahanın akd u tanzîmine şevketlü mehâbbetlü kudretlü kerâmetlü veliyyü'n-'metimiz Pâdişâhımız Efendimiz hazretleri taraf-ı bâhiri's-şereflerinden bâ-ruhsatnâme-i humâyûn memur u terhîs buyurulmuş olduğumuz ecilden haşmetlü miknetlü bi't-tamâm Rusya İmparatorı ve Pâdişâhı cenâbları tarafından dahi bâ-ruhsat-ı kâmile baş murahhas tayin olunan adakân cenerâli ve asker-i hâss cenerâli ve İkinci Ordu'nun kumândanı anşefi ve Rusya devleti erbâb-ı şûrâsı olub Rusya tarîklerinden Sân Andre ve Sân Aleksândr Noveski tarîkleri ve turuk-ı sâire nişanlarıyla mümtâz olan retbetlü asâletlü Ceneral Graf Dîbîc cenâblarının yedinde olan ruhsatnâme üzere tarafından tayin olunan adakân cenerâli ve süvâri asker-i hâss ve hamînosı lyosnân cenerâli ve kûdâsiye askerinin birinci sınıfı kumândanı olub Rusya tarîklerinden Sântâna ve Sân Vlâdimir tarîkleri ve turuk-ı sâire nişânlarıyla mümtâz olan menziletlü Kont Teodor Pâlîn ile bi'i-mülâkat yedimizde olan ruhsatnâmeler mübâdele ve mevâdd-ı musâlahâ mahrûse-i Edirne'de mecâlis-i mükâleme ve tanzîm olunan mevâddır ki ber vech-i âti zikr olunur⁴⁸⁹.

Evvelki Mâdde- Şimdiye kadar beyne'd-devleteyn tekevvün iden her dürlü husûmet ve münâzaât bugünden gerek berren ve gerek bahran terk olunub ve şevketlü Pâdişâh-ı Âl-i Osman hazretleri haşmetlü Rusya İmparatorı ve Pâdişâhı cenâbları ve ahlâf ve devletleri beynlerinde ile'l-ebed sulh u müsâlemet ve ittihâd cereyân ide ve devleteyn-i fahîmeteyn-i müteahhideteyn fimâ ba'd tebeaları beyninde mübâyeneti mûcib olacak her gûne hâletin def'ine sa'y u dikkat-i mahsûsa ideler ve işbu sulhnâmenin kâffe-i şurûtını kemâl-i dikkat ile icrâ ve gerek bizzât ve gerek bil-vâsıta bir gûne muğâyiri hâl vukûa gelmemesine basîret ideler.

⁴⁸⁹ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri 83/1, 226; Tarih-i Lütfi, II, 254.

İkinci Mâdde- Haşmetlü bi't-tamam Rusya İmparatorı ve Pâdişâhı cenâbları şevketlü Pâdişâh-ı Âl-i Osman hazretleri tarafına niyyât-ı dostânesinin safvetini ibrâz ve ızhâr murâdıyla cânib-i saltanatı seniyyeye Buğdân memleketini işbu muâhede ile hıtâm-pezîr olan seferin zuhûrundan mukaddemki hudûdıyla redd ider ve haşmetlü İmparator cenâbları Eflâk memleketini ve Karayova'yı bilâ istisnâ Tuna'dan Bahr-ı Siyâh'a varıncaya kadar Dobrica memleketini Silistre ve Hırsova ve Mâçin ve İsakçı ve Tolcı ve Babadağı ve Pazarcık ve Varna ve Pravadi ve sâir müştemil olduğu şehirler ve kasabât ve kurâları redd ider ve dahi Emine Burnu'ndan Kâzğân kasabasına kadar mümted olan Balkan'ı ve Balkanlardan bahra varınca cemî' arâziyi ma'a İslimye ve Yanbolı ve Aydos ve Karınabâd ve Misori ve Ahyolu Bergosı ve Süzebolı ve Kırkkilise ve mahrûse-i Edirne ve Lüle Bergosı ve'l-hâsıl Rumili'de kâin olub Rusya askeri tarafından istîlâ-dîde olan cemî'-i bilâd ve kasabât ve kurâ ve sâir kâffe-i mahâlli redd ider.

Üçüncü Mâdde- Prut Nehri ke'l-evvel Buğdan toprağına muttasıl olduğu mahalden Tuna nehrine kavuşduğu mahalle kadar beyne'd-devleteyn hudûd ola ve bu mahalden hatt-ı hudûd-ı Tuna nehri cereyâniyle Hızır İlyâs Boğazı'na kadar varub şöyle ki nehr-i mezkûrun müteaddid köllerinden teşkil olunan cemî' adalar Rusya devletinin tasarrufunda kalub nehr-i mezkûrun sağ cânibi sâhili kemâ fi'l-evvel taraf-ı Devlet-i Aliyye'de kala; ancak kavlı u karâr olunmuşdur ki işbu sağ cânib sâhili zikr olunan Hızır İlyâs kolunun Suna kolundan ayrıldığı yerden bed' ile nehr-i mezkûrun iki sâat mesâfesine kadar gayr-i meskûn kalub bir gûne 'imârın peydâsı câiz olmaya ve kezâlik Rusya devleti tasarrufunda kalacak adalara dahi yapılacak karantinalardan başka ebniye ve istihkâmâta dâir nesnelere ihdâsı câiz olmaya ve devleteyn tüccâr sefineleri Tuna nehrinin kâmilen cereyânında geşt ü güzâr idebilür ve ehl-i İslâm bayrağıyla olan sefineler Kili ve Suna boğazlarından serbestiyyet üzere duhûl u murûr ide. Hızır İlyâs Boğazı ise devleteyn-i muâhideteyn ceng ve tüccâr sefinelerine müşterek olub lâkin Rusya ceng sefineleri Tuna nehrinden yukarı çıkar iken nehr-i mezkûrun Prut nehrine munsab olduğu mahalden ileru geçmeye.

Dördüncü Mâdde- Gürcistan ve İmre ve Mekril ve Güril ve Kafkas semtinde kâin sâir eyâlât-ı kesire sinîn-i vefireden beru ile'l-ebed Rusya devleti memâlikine munzam olub ve devlet-i müşârun ileyhâ bundan başka İran devletiyle beynlerinde bin sekiz yüz yigirmi sekiz sene-i İseviye'si Şubat'ının onuncu günü târîhiyle mün'akid olan Türkmençay Muâhedesini üzere Revân ve Nahçıvan hanlıklarına mâlik olmuş olduğundan

devleteyn-i fahîmeteyn-i müteahhideteyn memleketleri beyninde hatt-ı mezkûr imtidâdında münâzaat-ı müstakbeleyi def' edebilecek hudûd-ı sahîha ve mu'ayyene vaz' u tayininin lüzûmunu vâcibeden add itmişlerdir ve kezâlik ol tarafda hemcivâr olan kabâilin şimdikiye kadar tasaddi itdikleri ve bi'd-defeât devleteyn beyninde câri olan alâyık-ı musâfât ve hüsn-i civârînin teşvîşine bâ'is olmuş çapul ve yağma ve gâret misillü ta'addîlerine mâni'-i kavi olacak esbâb u vesâil-i lâzîmenin istihsâline sarf-ı dikkat itmişlerdir. Binâberîn kavlı u karar olundu ki be'dezîn Anadolu semtinde Rusya devleti memâlikiyle memâlik-i mahrûse beyninde hudûd-ı Güril memleketinin Karadeniz'den şimdiki hudûdıyla giderek İmre hudûdına çıkub andan en doğru tarîk ile Ahışa ve Kars eyâletlerinin Gürcistan hudûdlarına muttasıl oldukları mahalle kadar mümted olan hatt ola ve bu vechile Ahışa ve Ahılkelek kaleleri şimâlde ve hatt-ı hudûd-ı mezkûrun dâhilinde iki sâatden ekal olmamak üzere mesâfede kala ve işbu hatt-ı hudûdun cenûb u garb taraflarında Kars ve Trabzon semtlerinde kâin olan arâzi ile Ahışa eyâletinin en büyük kıt'ası ile'l-ebed Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda ola ve hatt-ı hudûd-ı mezkûrun taraf-ı şimâli ve şarkîsinde Gürcistan ve İmre ve Güril semtlerinde kâin arâzi ve Kûbân nehrinin ağzından Sân Nikola limanına kadar liman-ı mezkûr dâhil olmak üzere cemî'-i Karadeniz sâhili ile'l-ebed Rusya devleti tasarrufunda ola. Binâen aleyh Rusya devleti Ahışa eyâletinin mâ-bâkîsini ve Kars şehri ve eyâleti ve Bâyezid şehri ve eyâleti ve'l-hâsıl Erzurum şehri ve eyâleti ve Rusya askeri tarafından istîlâ-dîde olub hudûd-ı meşrûhadan hâricde kalan bi'l-cümle mahalleri taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye redd ü teslim ider.

Beşinci Mâdde- Eflâk ve Buğdan memleketleri kendülere i'tâ olunan şurût üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye tebe'iyeti kabûl itdiklerinden ve Rusya devleti dahi anların refâh hâllerine mütekeffil olduğundan gerek şurûtları ve gerek beyne'd-devleteyn mün'akid olan muâhede ve gerek tevârîh-i muhtelifede sudûr iden hutût-ı şerîfe mûcibince tendülere i'tâ olunan imtiyâzât ve muâfiyâta kemâkân nâil olacakları derkârdır. Binâberîn âyinlerini serbestiyet üzere icrâ itmeğe ve emniyet-i kâmile ve milletce idâre-i müstakilleye ve serbestiyet-i kâmile üzere icrâ-yı ticârete nâil olalar ve uhûd-ı sâbıkaya munzam olub memleketeyn-i mezkûreteynin hukûklarına nâiliyetlerini te'kîd için lâzım addolunan şurût işbu muâhedeye mülhak olan sened-i münferidde mûnderic olub sened-i münferid-i mezkûr işbu ahidnâmenin eczâsından add u i'tibâr oluna.

Altıncı Mâdde- Akkerman Muâhedesini'nin in'ikâdından beru vukûa gelen ahvâl cihetiyle muâhede-i mezkûrenin beşinci maddesine mülhak olub Sırbly'ya dâir olan sened-

i münferidde münderic şurûtun derhâl icrâsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den teşebbüs olunamadığından şurût-ı mezkûrenin bilâ te'hîr ve kemâl-i i'tinâ ve dikkat ile icrâsını ve Sırb memleketinden münfek olmuş olan altı aded nâhiyenin derhâl reddine mübâdereti resmen ve alenen taahhüd ider ki bu vechile işbu sâdık ve mutî' milletin ilâ mâşâallahu taâlâ istirâhat ve refâhiyyetinin istihsâli te'mîn oluna ve şurût-ı mezkûrenin icrâsı zımında bâlâsı hatt-ı humâyûn-ı şâhâne ile muvaşşah ısdâr buyurulacak emr-i âlî işbu sulhnâmenin imzası tarihinden i'tibâren bir mâh murûrunda Rusya devleti tarafına resmen inhâ ve i'tâ oluna⁴⁹⁰.

Yedinci Mâdde- Rusya tebeası devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn beyninde mün'akid olan uhûd-ı sâbıka mûcibince gerek berren ve gerek bahran cemî'-i Memâlik-i Mahrûse'de icrâ-yı ticâret husûsunda nâil oldukları serbestiyyet-i tâmme ve kâmileye kemâkân nâil ola ve işbu serbestiyyet-i ticârete bir vechile hâlel gelmeye ve bir gûne suûbet ve yâhûd inhisâr ile ve gerek idâre-i dâhiliye ve sâir nizâmât u kavânîn-i örfiye iktizâsıyla bir hâlde ve bir gûne bahâne ile tas'îb olunmaya ve Rusya tebe'a ve sefâyin ve emvâl ve emtiası her dürlü dahl u taarruzdan masûn olarak tebea-i mersûme münhasıran Rusya elçisi ve konsoloslarının taht-ı hükm ü zabtında ola ve Rusya sefâyini dahi memurîn-i Devlet-i Aliyye taraflarından ne rû-yı deryâda ne Devlet-i Aliyye'ye tâbi' limanlar ve sâir mersâlarda yoklana ve Rusya tebeasından birisine âid bil-cümle emtia ve yâhûd zehâyirin ber-mûcib-i ta'rife resm-i gümrüğü edâ olunduktan sonra serbest furûhtı ve sâhibinin ve yâhûd müdi' ve emânetkârların karada kâin mahzenlerine vaz'ı ve yâhûd her kağı milletinin olur ise olsun âhar bir sefîneye nakli câiz olub ol hâlde Rusya tebeasından olan şahıs zâbitân-ı memlekete ihbâr ve ruhsat istid'âsına muhtâc olmaya ve mahsûsan kavlı u karâr olunur ki Rusya memâlikinden gelen hınta hamûleleri hakkında dahi imtiyâzât-ı mezkûre cârî olarak anların serbetiyyet üzere nakl u imrârı husûsı hiç bir vakitte ve bir gûne bahâne ile tas'îb ve memnûiyyetden beri ola ve bundan başka Devlet-i Aliyye ale'l-husûs Karadeniz ticâreti ve geşt ü güzârı hiç bir dürlü mevânia dûçâr olmamasına kemâliyle sarf-ı dikkat itmeği taahhüd ider⁴⁹¹. Binâen aleyh Karadeniz ve Akdeniz boğazlarının murûrı gerek Karadeniz'den gelüb Akdeniz'e gitmek ve gerek Akdeniz'den gelüb Karadeniz'e varmak isteyen mahmûl ve yâhûd tehi olarak tüccar bayrağıyla olan Rusya tüccar sefînelerine meftûh ve kâmilen serbest olduğunu kabûl ve

⁴⁹⁰ Altıncı madde Akkerman Andlaşması'na bağılı Sırbistan'a âid senet ile birlikte BOA, HH, 45051-B'de kayıtlıdır.

⁴⁹¹ Yedinci maddenin buraya kadar olan kısmı BOA, HH, 52806-A'da kayıtlı bulunmaktadır.

beyân ider ve sefâyin-i mezkûre mâdâm ki tüccar sefâyini ola mikdâr-ı hamûle ve heyetine bakılmayarak ber-vechi bâlâ tanzîm olunduğı üzere bir gûne taarruz ve mevânia dûçâr olmayalar ve iktizâ iden izn-i sefîne emirlerinin i'tâsı husûsunda her gûne te'hîrin def'î için lâzım gelen esbâbın istihsâli husûsı devleteyn beyninde tanzîm oluna ve usûl-ı mezkûr mûcibince Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının murûrı Devlet-i Aliyye ile musâlih olan bi'l-cümle düvel-i sâire tüccâr sefinelerinden gerek Karadeniz'de kâin Rusya iskelelerine azîmet iden ve gerek ol taraftan avdet eyleyen mahmûl ve yâhûd tehî sefinelere Rusya bayrağıyla olan sefineler haklarında mün'akid olan şurût ile meftûh ve serbest olduğı i'lân olunur. Ve'l-hâsıl Devlet-i Aliyye Rusya devletinin işbu Karadeniz'de ticâret ve geşt ü güzârın serbestiyet-i kâmilesine dâir kendüsüne mûcib-i emniyet olacak hâlâtın te'yîd olunmasına salâhiyetini i'tirâf idüb kendü tarafından hiç bir vakitte ve bir dürlü bahâne ile bir gûne mâni' zuhûra gelmeyeceğini resmen i'lân eyler ve ale'l-husûs va'd eyler ki ba'dezîn gerek mahmûl ve gerek tehi olarak Rusya tüccâr sefineleri ve yâhûd Devlet-i Aliyye ile muhârib olmayan devletlerin Karadeniz'den Akdeniz'e ve yâhûd Akdeniz'den Karadeniz'de kâin Rusya iskelelerine azîmet itmek üzere Karadeniz ve Akdeniz boğazlarından murûr iden sefineleri hiç bir vakitte tevkîf olunmaya ve ma'âzallahu ta'âlâ işbu maddede mûnderic şurûtun birine nakz olunarak Rusya elçisinin bu bâbda istid'âsına kâmilen ve müsta'celen tarzıye olunmadığı takdîrde o misillü nakz-ı hareket-i hasmâne add itmeğe ve Devlet-i Aliyye hakkında derhâl mukâbele bi'l-misil muâmelesini eylemeğe Rusya devletinin salâhiyyetini Devlet-i Aliyye şimdiden i'tiraf eyler⁴⁹².

Sekizinci Mâdde- mukaddemâ Akkerman Muâhede'si'nin altıncı maddesinde tarafeyn tebea ve tüccârının bin sekiz yüz altı sene-i İseviye'sinde zuhûr iden muhârebeden beru ezmine-i muhtelifede vâkı' olan zarar ve ziyândan dolayı matlûbâtlarının tanzîm ve edâsına dâir meşrût olan tanzîmât icrâ olunmayub ve Rusya ticâreti muâhede-i mezkûrenin in'ikâdından sonra Halîc-i Kostantınıyye'nin geşt ü güzârına dâir teşebbüs olunan esbâb ve vesâil cihetiyle tekrar zarar u ziyân-ı azîme dûçâr olmuş olduğundan şu vechile kavlı u karar olundu ki Devlet-i Aliyye zarar u ziyân-ı mezkûrun tazmînî için Rusya devleti tarafına ba'dezîn tayin olunacak taksîtler ile on sekiz mâh zarfında bir milyon beş yüz bin Macar altunu i'ta eyleye. Şöyle ki mebâliğ-i mezkûrenin i'tâsıyla devleteyn-i muâhideteynin ahvâl-i mezkûreden dolayı her gûne matlûbât u iddiâ-yı mütekâbilelerine hıtâm virile.

⁴⁹² Yedinci madde BOA, HH, 40838-J'de müstakillen kayıtlıdır.

Dokuzuncu Mâdde- İşbu sulhnâme ile teyemmünen hıtâm-pezîr olan muhârebenin imtidâdı Rusya devletine mesârif-i cesîmeyi müeddi olduğundan Devlet-i Aliyye mesârif-i mezkûrenin lâyıkı üzere tazmînini arz u teblîğ itmeği bi'l-hakk lâzımeden add idüb binâen aleyh dördüncü maddede meşrût olduğu üzere Anadolu arazîsinden tazmîn-i mezkûre mahsûben Rusya devleti ahzına râzı olduğu bir kıt'a-i cüz'iyenin ve ferâgatından başka Devlet-i Aliyye mikdârı ittihâd-ı tarafeyn ile tanzîm olunacak bir meblağın edâsını dahi taahhüd ider.

Onuncu Mâdde- Devlet-i Aliyye bin sekiz yüz yigirmi yedi sene-i İseviye'si Temmuz'ının altıncı günü Londra'da Rusya ve İngiltere ve Fransa devletleri beynlerinde akd olunan muâhedeye muvâfakat-ı kâbilesini i'lân idüb bin sekiz yüz yigirmi dokuz sene-i İseviye'si Mart'ının yigirmi ikisi târîhiyle müverrih düvel-i mezkûre beyninde bi'l-ittihâd muâhede-i mezkûrenin esâsı üzerine ve kat'iyen icrâsına dâir tanzîmâtın tafsîlini hâvî senede dahi muvâfakat ider ve işbu sulhnâmenin imzası ve tasdîknâmeleri mubâdelesini müteâkıben Rusya ve İngiltere ve Fransa devletleri murahhaslariyle bi'l-ma'yye şurût u tanzîmât-ı mezkûrenin icrâsını tesviye için Devlet-i Aliyye tarafından murahhaslar tayin oluna.

On Birinci Mâdde- İşbu sulhnâmenin imzası ve tasdîknâmeleri mubâdelesini müteâkıben hâvî olduğu şurûtun ve bâ-husûs gerek Rumili ve gerek Anadolu'da devleteyn memâlikini fasl idecek hudûda dâir olan üçüncü ve dördüncü maddelerin ve Eflâk ve Buğdân memleketlerine ve Sırblu'ya dâir olan beşinci ve altıncı maddelerin sürat u kemâl-i dikkatle icrâsı için iktizâ iden esbâba Devlet-i Aliyye tarafından teşebbüs oluna ve mevâdd-ı muhtelif-i mezkûre icrâ olunmuş add olunabilecekleri andan işbu sulhnâmenin eczâsından add olunan sened-i mahsûs mûcibince vaz' olunan esâsa tatbîkan memâlik-i mahrûsenin tahliyesine mübâşeret olunacaktır ve Rusyalu tarafından istîlâ-dîde olan memâlik kâmilen tahliye olununcaya değin memâlik-i mezkûrede elhâlet-i hâzihi Rusya devletinin nüfûzıyla vaz' olunmuş olan sûret-i nizâm u idâre vikâye oluna ve Devlet-i Aliyye tarafından bu bâbda bir vechile müdâhale olunmaya.

On İkinci Mâdde- İşbu sulhnâmenin temessükleri imza ve mübâdele olunduktan sonra müteâkıben gerek berren ve gerek bahran tarafeyn asâkiri ruesâsına terk-i husûmet olunmak üzere evâmîr u tembîhât ısdâr oluna ve sulhnâme-i mezkûre temessüklerinin imzasından sonra vukûa gelebilecek harekât-ı hasmâne keen-lem-yekün add olunub sulhnâme-i merkûmun hâvî olduğu mevâdda bir gûne tağayyur îrâs itmeye ve

kezâlik o aralıkda devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteynden birinin askeri tarafından zabt olunmuş olan mahaller bilâ te'hîr istirdâd oluna.

On Üçüncü Mâdde- Devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn beynlerinde muhâdenet-i hâlisâ muâmelâtını ifâ ve iâde iderek tebealarından kanğı sınıf ve tâifeden olur ise olsun elhâlet-i hâzihi teyemmünen hitâm-pezîr olan muhârebe esnâsında gerek a'mâl-ı harbiyede ve gerek atvâr u hareketleriyle ve yâhûd re'y u efkârlarını beyân birle tarafeyn-i muâhideynin birine ta'alluklarını ızhâr eylemiş olanlar umûmen ve kâmilen ve nesyen mensiyyen afv olunalar. Binâberîn bunlardan hiç biri harekât-ı sâbıkasından dolayı cânen ve mâlen rencide ve taharri olunmaya ve bunlardan her birinin mukaddemâ mâlik oldukları emlâkları ibkâ olunub şer'-i şerîf ve kavânînin zir-i himâyesinde emn u râhatla mutasarrıf olalar ve yâhûd evlâd u ıyâlî ve eşyâ-yı menkûlesiyle istediği mahalle bilâ mâni' ve taarruz nakl itmek için on sekiz mâh zarfında emlâkını furûht idebile ve bundan başka taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye istirdâd olunan ve yâhûd Rusya devleti tarafına terk u ferâğat olunan memleketlerde kâin tarafeyn tebealarına gerek kable's-sefer ve gerek muhârebeden beru iktisâb eyledikleri emlâklarına tensîb iderler ise bir râbıta virtüb nukûd u eşyâ-yı menkûleleriyle devleteyn-i muâhideteynden birinin memâlikinden diğerinin memâlikine nakl itmeleri için yine on sekiz mâh müddet tayin kılın⁴⁹³.

On Dördüncü Mâdde- Kanğı millet ve nev' u tâifeden olur ise devleteynde olan harb esirleri işbu Sulhnâme tasdîknâmeleri mubâdelesî akîbinde bilâ bedel u semen istirdâd olunub lâkin Memâlik-i Mahrûse'de Hıristiyan tâifesinden hüsn-i rızâlarıyla İslâm'ı kabûl idenler ve kezâlik Rusya memâlikinde ehl-i İslâm'dan rızâlarıyla Hıristiyan mezhebine gidenler müstesnâ olalar ve işbu sulhnâmenin imzâsından sonra Rusya tebeasından bir takrîb esre giriftâr olub Devlet-i Aliyye memâlikinde mevcûd olanlar haklarında yine vech-i meşrûh üzere muâmele oluna Rusya devleti dahi kendü tarafından Devlet-i Aliyye tebeası hakkında ol vechile muâmele itmekliğe taahhüd ider ve üserânın taayyuşleri için devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn taraflarından sarf olunan mebâliğin te'diyesi taleb olunmaya ve devleteyn-i mezkûreteynden her biri üserâ-yı mezkûrenin hudûda kadar azîmetleri için lâzım gelen her ne ise tarafeynden i'ta ve tarafeyn memurları vâsıtalarıyla hudûdda mubâdele olunalar.

⁴⁹³ On üçüncü madde müstakillen BOA, HH, 45469-B'de kayıtlı bulunmaktadır.

On Beşinci Mâdde- Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti beyninde tevârîh-i muhtelifede akd olunan ahidnâmeler ve sâir uhûd u mevâsîk işbu sulhnâme ile tağyîr olunan mevâdd istisnâ olunarak tamâmen kuvvet-i kâmilelerinde tasdîk olunur ve tarafeyn-i muâhideteyn anların bilâ tağyîr ve kemâl-i dikkat ile vikâyesini taahhüd iderler.

On Altıncı Mâdde- İşbu sulhnâme devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn taraflarından tasdîk olunub tasdîknâmeleri tarafeyn murahhasları beyninde altı hafta zarfında ve mümkün ise dahi evvelce mübâdele oluna⁴⁹⁴.

Hâtîme- İşbu mevâdd-ı musâlaha beynimizde söyleşilerek bu vechile karârgâr olmuş olmakdan nâşi bi-mennihi Taâlâ tasdîknâmelerinin dahi celbile yine beynimizde mübâdele olunmak üzere yedimizde olan ruhsatnâmemiz mücibince işbu temessük tahrîr u imlâ ve mühr ü imzâmızla temhîr u imza kılınarak bi'l-mübâdele devlet-i müşârun ileyhâ murahhasları dostlarımıza i'tâ olundu⁴⁹⁵. Tahrîran fi'l-yevmi'l-hâmis aşara bin şehri rabîu'l-evvel sene hamse ve erbaîne ve mieteyn ve elf⁴⁹⁶.

⁴⁹⁴ 25 Rabîulevvel (24 Eylül) tarihinde Sultan tarafından tasdîk olunan nüsha için BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 409-414; Rus murahhaslar tarafından imza edilen Fransızca nüsha için BOA, HH, 42875; metnin maddeleri için de bk. Muâhedât Mecmuası, IV, 70-80; Ahmed Muhtar, II, 189-195; Erim, -279-286.

⁴⁹⁵ Sultan tarafından tasdîk edilen nüshada “yedlerine i'tâ olundu” denilerek hâtîme şu sûretle hitâm bulunmaktadır: “deyu işbu bin iki yüz kırk beş senesi Rabîulevvel'in on beşinci günü târihiyle müverrih vurûd iden temessük-ı mezkûrde mezkûr ve mestûr olub mevâdd-ı mezkûre taraf-ı vâzihu's-şeref-i mülûkânemden işbu tasdîknâme-i humâyûnumla te'yîd u tasdîk olunmağın mâdâm ki Rusya devleti tarafına cevâz gösterilmeye cânib-i adâlet-i menâkıb-ı dâverânemden ve ahlâf-ı saâdet-i insâfin taraflarından muhâlîfi hâlet vukû'ı tecvîz olunmayacağı tahrîrâtı el-yevmu'l-hâmis ve'l-ısrîn min şehri Rabîulevvel sene hamse ve erbaîn ve mieteyn ve elf min hicre men lehu'l-ızz ve 'ş-şeref”bk. BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 413-414.

⁴⁹⁶ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 229.

TAZMÎN-İ TİCÂRET VE SEFERİYE VE TAHLİYE-İ MEMÂLİK'E AİD
SENED-İ MÜNFERİT

Devlet-i Aliyye-i ebediyeti'l-devâm ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyeti'l-nizâmımla ile Rusya devleti beyninde bu defa teyemmünen in'ikâd-pezîr olan musâlaha devleteyn-i fahîmeteyn beyninde ile'l-ebed ber-karar ve pâyidâr olmak ve âtide vukû muhtemel olabilecek münâzaâtın şimdiden def' u imhâsiyle ba'dezin kıl u kâle mahal kalmamak niyyet-i hayriyesiyle tarafeynden bâ-ruhsatnâme ta'yîn olunan murahhaslar Edirne'de mülâkât ile yedlerine virilen ruhsatnâmeler mûcibince tazmîn-i ticâret ve seferiye ve tahliye-i memâlik zımında bi'l-müzâkere dört mâdde üzerine başkaca tensîk uu tanzîm eyledikleri mevâddır ki ber-vech-i âti zikr olunur⁴⁹⁷.

Evvelki Mâdde- Sulhnâmenin beşinci maddesine mülhak olub Eflâk ve Buğdân memleketlerine dâir olan sened-i münferidin bir bendinde Tuna'nın sâhil-i yesârisinde kâin bilâd-ı İslâmiye ve anlara âid arâzi ba'dezin Eflâk memleketlerine munzam olmak üzere memleket-i mezkûreye red olunacağı ve sâhil-i mezkûrde mukaddema mevcûd olan istihkâmât hiç bir vakitte tecdîd ve iâde olunmayacağı şart olunmuşdur. İşbu şart mûcibince el-hâleti hâzihi asâkir-i İslâmiye zabtında olan Yergöği Kal'ası tahliye ve Rusya askerine teslim olunmak gerekdir ve kal'a-i mezkûrenin istihkâmâtı hedm olunacaktır ve zikr olunan tahliye husûsı sulhnâmenin imzâsı târîhinden on beş gün zarfında icrâ kılınacaktır ve Yergöği'de olan asâkir-i İslâmiye artılyerya tabir olunur tob ve mühimmât ve emvâl ve eşyâlarıyla berâber Ruscuğ'a çekilüb vesâir ehl-i İslâm ahali dahi kezâlik emvâl u eşyâlarıyla gidebileler.

İkinci Mâdde- Sulhnâmenin sekizinci maddesiyle şart olunmuşdur ki Devlet-i Aliyye Rusya tebea ve tüccârının bin sekiz yüz altı sene-i İseviyesi'nden beru ve ezmine-i muhtelifede vâkı' olan zarar u ziyanlarına tazmîn olmak üzere Rusya devleti tarafına zîrde tanzîm olunacak taksitler ile on sekiz mâh zarfında bir milyon beş yüz bin Macar altını edâ eyliyecekdir. İşbu şart mûcibince kavlı u karâr olunur ki Devlet-i Aliyye sulhnâme tasdiknâmeleri mubâdelesinde yüz bin Macar altını ve tasdiknâmeler mübâdelesinden altı mâh murûrunda dört yüz bin Macar altını ba'de yine altı mâh murûrunda beş yüz bin Macar altınını ve diğher altı mâh murûrunda kusûr kalan beş yüz bin Macar altınını edâ

⁴⁹⁷ Nâme-i Humâyûn Defteri/10, 414.

birle bu sûretle zikr olunan bir milyon beş yüz bin Macar altını on sekiz mâh müddetinde kâmilen edâ olunur.

Üçüncü Mâdde- Sulhnâme dokuzuncu maddesinde mesârif-i seferiyenin tazmîni zımında Devlet-i Aliyye tarafından Rusya devletine mikdârı ittihâd-ı tarafeyn ile tanzîm olunacak meblağın te'diyesi taahhüd olunur deyu muharrer olduğına binâen işbu şart mûcibince kavlu karar olundu ki zikr olunan tazmîn mikdârı on milyon Macar altununa bâliğ olarak Devlet-i Aliyye bu husûsı haşmetlü Rusya İmparatoru cenâblarının insâf u hakkâniyetine havâle birle meblağ-ı mezkûri İmparator-ı müşârun ileyh cenâbları tarafından tayin olunacak sûret üzere edâ eylemeği taahhüd ider ve bundan başka işbu tazmîn i'tası bârini mümkün mertebe tahfif ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye bu bâbda lâzım gelen teshîlâtı i'ta için kavlu olundu ki Rusya devleti meşrût olan tazmîne mahsûben tazmîn-i mezkûrdan tenzîl olunmak üzere bil-ittifâk kabûle şâyân ad olunacak eşya ile aynen tazmînâtı kabûl itmeğe rızâ-dâde olur.

Dördüncü Madde- Sulhnâmenin on birinci maddesinde şart olunmuşdur ki sulhnâmenin eczâsından addolunan sened-i mahsûs mûcibince vaz' olunan esâsa tatbîkan memâlik-i mahrûseyi tahliye mübâderet idecekdir. Şart-ı mezkûr mûcibince kavlu karar olundu ki Rusya tebea ve tüccârının zarar ve ziyânları için işbu senedin ikinci maddesinde muharrer olduğu üzere meşrût olan tazmîne mahsûben yüz bin Macar altını edâ ve Sırbly'ya dâir olan altıncı maddeyi kâmilen icrâ ve işbu senedin evvelki maddesinde mezkûr olduğu üzere Yergöği Kalesi'nin tahliye ve Rusya askerine teslim olunduk da ol vakit ve sulhnâme tasdîknâmeleri mübâdelesinden bir mâh murûrunda Rusya askeri Edirne ve Kırkkilise ve Lüle Bergosı ve Midye ve İneada'yı vesâir mahalleri tahliye birle işbu mahaller cümle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den li-ecli't-tesellüm tayin kılınan memurlara müteâkıben teslim kılınacaktır ve Rusya tebea ve tüccârının zarar u ziyanlarından dolayı tazmîn dörd yüz bin Macar altını bi-tıbkıhi edâ yani tasdîknâmeler mübâdelesinden altı mâh murûrunda i'ta olunduk da Rusya askeri bir mâh zarfında Balkan'dan bahra ve Bergos körfesine varınca cemî' arâziyi tahliye idüb şöyle ki bil-cümle şehirler ve kasabât ve kurâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den li-ecli't-tesellüm tayin kılınan memurlara teslim oluna ve Rusya askeri Balkan'ın öte yüzüne geçüb Dobrica memleketlerine çekilecekdir ve ber-vech-i meşrûh Rusya tebea ve tüccârının zarar u ziyanlarından dolayı tazmîn beş yüz bin Macar altını diğer altı mâh murûrunda edâ olunduk da ol vakit Rusya askeri bil-cümle Dobrica memleketlerini Tuna'dan Karadeniz'e kadar müstemil olduğu şehirler ve kasabât ve kurâ ile

beraber kâffeten ve kâmilten tahliye ve memurîn-i Devlet-i Aliyye'ye teslim idüb giru kalan diğêr beş yüz bin Macar altını diğêr altı mâh murûrunda yani tasdîknâmelerin mübâdelesinden on sekiz mâh murûrunda tekmîl oluna ve bâlâda mezkûr tahliye maddesinde Silistre şehri ve Eflâk ve Buğdân memleketleri müstesnâ olalar. İşbu senedin üçüncü maddesinde meşrût olduğı üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya devleti tarafına muhârebe mesârifi tazmîniçün edâsı taahhüd olunan mebâliğ-ı mezkûrenin kâmilten te'diye oluncaya değın Rusya devleti tarafında rehin duracaktır. Şöyle ki tazmîn-i mezkûrun taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kâmilten edâ olunduğı akîbinde Rusya askeri Eflâk ve Buğdân memleketlerini ve Silistre şehrini iki mâh zarfında tahliye ve tekmîlen memurîn-i Devlet-i Aliyye'ye teslim idecekti. Kaldı ki sulhnâmenin dördüncü maddesi mücibince Anadolu tarafından Devlet-i Aliyye'ye red olunacak arâzinin Rusya askeri tarafından tahliyesi husûsunda kavlı u karar olunur ki işbu tahliyeye sulhnâme tasdîknâmeleri mübâdelesinden üç mâh murûrunda Ceneral Anşef Kont Paskevich'de dîvân ile ol tarafda olan Devlet-i Aliyye muhafızları beyinde akd olunacak sened-i mahsûs üzere mübâşeret olunub şöyle ki tasdîknâmeler mübâdelesinden sekiz mâh murûrunda taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye red olunan memleketlerin tahliyesi tekmîl oluna⁴⁹⁸.

Hâtime- Devlet-i Aliyye-i ebediyyi'd-devâm cânib-i seniyyi'l-menâkıbından bâ-ruhsatnâme-i humâyûn murahhas ve memur olduğıumuz in'ikâd-ı musâlaha müteferriâtından olmak üzere mecâlis-i mukâlemâtta tanzîm kılınan dörd maddeyi şâmil işbu sened-i münferid sulhnâmenin icrâsından add olunarak tahrîr ve imlâ ve mühür ve imzâmızla temhîr ve memzî kılınarak tasdîknâmeleri sulhnâmenin tasdîknâmeleriyle beraber mübâdele olunmak üzere Rusya devleti murahhasları dostlarımız yedlerine mübâdele i'tâ kılındı. Tahriren fi'l-yevmi'l-hâmis min şehri rabîu'l-evvel sene hamse ve erbaîne ve mieteyn ve elf⁴⁹⁹.

⁴⁹⁸ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 230-231; BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 414-416; BOA, HH, 43745-G; Tarih-i Lütîfî, 262-264; Muâhedât Mecmuası, IV, 80-83; 287-289.

⁴⁹⁹ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 231; BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 416; BOA, HH, 43745-G; Tarih-i Lütîfî, 264.

MEMLEKETEYN'E DÂİR SENED-İ MÜNFERİT

Devlet-i Aliyye-i ebediyyi'd-devâm ve Saltanat-ı Seniyye-i sermediyyi'l-kıyâmım ile Rusya devleti beyninde bundan akdem mün'akid olan Akkerman Muâhedesi'nin sened-i münferidinde Eflâk ve Buğdân voyvodalarının sûret-i intihâblarına dâir meşrût olan her bir husûsı tasdîk iderek memleketeyn-i mezkûreteynin idâre-i dâhiliyelerini ziyade devamlı ve menâfi-i sahîhalarına ziyade muvâfık esas üzere vaz' itmek ihtiyâcını i'tirâf itmişlerdir. Binâen-alâ-zâlik şu vechile kavlı u karar ve kat'iyen tanzîm olunur ki mersûm voyvodaların zaman-ı hükûmetleri mukaddemki gibi yedi seneye münhasır olmayub ba'dezîn kayd-ı hayâtla ola. Lâkin zikr olunan sened-i münferidde musarrah oldığı üzere bil-ihtiyâr voyvodalıktan isti'fâ ve yahûd kabahatleri zuhûriyle azilleri keyfiyâtı müstesnâ ola. Voyvodalar memleketlerinin bil-cümle mesâlih-i dâhiliyelerini dîvânlarına müracaatla serbestiyet üzere tanzîm idüb lâkin memleketeyn-i mezkûreteynin muâhedât ve yahûd hutût-ı şerife ile müebbed istihkâkâtlarına halel getirmeyeler ve işbu hukûka muğâyir bir gûne emir isdârıyla idâre-i dâhiliyeleri teşvîş olunmaya ve Devlet-i Aliyye Eflâk ve Buğdân memleketlerine i'ta olunan imtiyâzâtın hem civâr olan muhâfızîn taraflarından hiç bir vechile nakz olunmaması ve memleketeyn-i mezkûreteynin umûr u husûslarına zikr olunan muhâfızîn taraflarından bir vechile müdâhale tecvîz kılınmaması ve Tuna'nın sağ cânibi sâhili sekeneşi taraflarından Eflâk ve yahûd Buğdân toprağına tasaddi itdirilmemesine bil-ihtimâm dikkat ve basîret itmekliğı va'd u taahhüd ider ve Tuna'nın sâhil-i yesârisi karbinde kâin bil-cümle adalar Eflâk ve Buğdân toprağıнын eczâ-yı mütemmimesi add oluna ve nehr-i mezkûrun vasati Memâlik-i Mahrûse'ye duhûl itdiğı mahalden Prut nehrine munsab oldığı mahalle kadar memleketeyn-i mezkûreteyn beyninde hudûd ola. ve Devlet-i Aliyye Eflâk ve Buğdân arâzisini teaddi ve taarruzdan ziyâde te'mîn için Tuna'nın sâhil-i yesârisinde bir gûne müstahkem mahal alıkomamak ve ehl-i İslâm'dan olan tebeasının sâhil-i mezkûrde bir gûne mesken ve imârını tecvîz eylememek üzere taahhüd ider. Binâberin kat'iyen kavlı u karar olundı ki sâhil-i mezkûrun cem'inde Eflâk ve Karayova memleketlerinde ve kezâlik Buğdân memleketinde ehl-i İslâm'dan birisi hiç bir vakitte temekkün itmeyüb yalnız darsâadet-i lâzimesiçün kendülüğünden hubûbât ve yahûd sâir eşyanın iştirâsı zımında yedlerinde emr-i âli olarak gelen tüccârın memleketeyn-i mezkûreteyne duhûli câiz ola ve Tuna nehrinin sâhil-i yesârında kâin bilâd-ı İslâmiye ve anlara âid arâzi ba'dezin Eflâk

memleketine munzam olmak üzere memleket-i mezkûreye red oluna ve sâhil-i mezkûrede mukaddema mevcûd olan istihkâmât hiç bir vakitte tecdîd ve ibkâ olunmaya ve ehl-i İslâm taifesi ahâd-ı nâsdan mağsûb olmayarak gerek bilâd-ı mezkûrede ve gerek Tuna'nın sâhil-i yesârisinde kâin sâir mahallerde olan emlak ve arazilerini on sekiz mâh zarfında yerlülere furûht eyleyeler ve memleketeyn-i mezkûretein idâre-i dâhiliye-i müstakillenin kâffe-i imtiyâzâtına nâil olduğundan Tuna boyunca ve memleketde iktizâ iden sâir mahallere karantinalar ve memleketi hastalıktan muhâfaza için kordon tabir olunur karakolları istedikleri gibi vaz' u tayin idebileler ve memlekete vurûd iden gerek ehl-i İslâm ve gerek Hıristiyan tâifesi memleketin hastalıktan muhâfazası zımnında vaz' olunan nizâmın kemâliyle icrâsından ictinâb idemeyeler ve zikr olunan karantinalarda hidmet ve hudûdun emniyetine dikkat itmek ve şehirler ve karyelerde hüsn-i nizâmın muhâfazası ve kavânîn u nizâmâtın icrâsiçün memleketeyn-i mezkûreteynden her biri hıdemât-ı muhtelif-i mezkûre zımnında elzem olan mikdâr müsella neferât istihdâm idebileler ve neferât-ı mezkûrenin mikdâr ve maaşları voyvodalar tarafından dîvânlarıyla bil-ittifak emsâl-i kadîmesi esâsı üzere tanzîm oluna ve Devlet-i Aliyye memleketeyn-i mezkûretein nâil olabileceği her dürlü refâh-ı hâlin istihsâlini hâlisâne arzu eylediğinden ve dersâadet-i lâzimesiçün ve Tuna kaleları zahire tedârîki ve tersâne-i âmire lâzimesiçün iktizâ iden tertîbât-ı muhtelifenin talebinde zuhûra gelen tecâvüzât u taarruzâta vâkıf olduğundan bu bâbda olan salâhiyetini memleketeyn-i mezkûreteyne tamâmen ve kâmilen terk ider. Binâberin Eflâk ve Buğdân memleketleri mukaddema viregedikleri hubûbât ve sâir zehâyir ve ağnâm ve kerestenin i'tasından ile'l-ebed vâreste olacaklardır ve kezâlik memleketeyn-i mezkûreteynden hiç bir hâlde kılâ'da istihdâm için amele ve her ne güne olur ise olsun sâir angarya talep olunmaya. Lâkin Devlet-i Aliyye'nin ol vechile hukûkunu külliyyen terkinden dolayı hazîne-i âmireye terettüb idebilecek zarar u ziyana mükâfât için memleketeyn-i mezkûretein bin sekiz yüz iki sene-i İseviye'si târîhinde sudûr iden hutût-ı şerife mûcibince taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye cizye ve iydiyye ve rikâbiye nâmıyla edâ eyledikleri virgü-yi seneviden başka olmak üzere Eflâk ve Buğdân memleketleri tazmîn olarak her biri beher sene taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye bir mikdâr meblağ edâ idüb meblağ-ı mezkûrun mikdârı ba'dehu ittifâk-ı tarafeyn ile tanzîm oluna ve bundan başka voyvodaların vefât ve isti'fa ve yahûd kânûn üzere azilleri cihetleriyle yeni voyvoda nasb olundukda ol vechile voyvodası teceddüd iden memleket virgü-yi seneviyesine muâdil mikdâr meblağ edâ ide ve mebâliğ-ı mezkûreden başka hiç bir vakitte ve bir güne bahâne ile ne memleketden ve ne voyvodalardan ahar virgü ve teklîf ve hediye talep oluna ve ber-

vechi-bâlâ tertîbâtın ilğâsı mülâbesesiyle Memleketeyn ahâlileri Akkerman Muâhedesi'nin sened-i münferidinde meşrût olduğı üzere hıraf u sanâyi'leriyle arazilerinin cemî' mahsûlatından dolayı icrâ-yı ticarete serbestiyet-i kâmile ile nâil olub her dürlü inhisârdan sâlim olalar meğer ki voyvodalar dîvânlarıyla bil-ittifâk memleketin zahiresi tedârikini te'mîn için elzem olan inhisârlara teşebbüsi münâsib göreler ve ahali-i mersûme Tuna nehri üzerinde kendü kayıklarıyla ve yedlerinde memleketleri taraflarından pasapordları olarak serbestiyet üzere geşt ü güzâr ve ticaret için sâir Memâlik-i Mahrûse'den bilâd ve limanlara girebilüb cizyedârlar taraflarından rencide olunmayub ve sâir taaddîden dahi masûn olalar ve dahi Devlet-i Aliyye Eflâk ve Buğdân memleketlerinin düçar oldukları mesâibi mütâlaa birle mürüet ve şefkat-i mahsûsa iktizâsınca memleketeyn-i mezkûreteynin ahâlisini memleketeyn'in Rusya askeri taraflarından kâmilen tahliye olunduğı gündün i'tibâren hazine-i âmireye edâ olunan senevî virgülerden iki sene muâf eylemeğe râzı olur ve'l-hâsıl Devlet-i Aliyye memleketeyn-i mezkûreteynin refâh-ı hâl-i müstakbesini her vechile te'mîn itmek arzusuyla alenen taahhüd ider ki Memleketeyn'in Rusya askerleri taraflarından istilaları müddetinde eñ mu'teber ahâlisinden ibâret meclislerde beyân olunan arzu ve merâmları mûcibince idâre-i memlekete dâir vaz' olunub ba'dezin memleketeyn-i mezkûreteynin idâre-i dâhiliyesine esâs olacak olan nizâmâtı tasdîk eyleye. Ancak nizâmât-ı mezkûre Devlet-i Aliyye'nin hakk-ı hükûmetine bir vechile hâlel îrâs itmeyeceğı derkârdır⁵⁰⁰.

Hâtîme- Devlet-i Aliyye-i ebediyyi'd-devâm cânib-i seniyyi'l-menâkıbından bâ-ruhsatnâme-i humâyûn murahas ve memur olduğıumuz in'ikâd-ı musâlaha müteferriâtından olmak üzere mecâlis-i mukâlemâtda tanzîm kılınan işbu sened-i münferid sulhnâmenin eczâsından add olunarak tahrîr ve imlâ ve mühür ve imlâmızla temhîr ve memzî kılınarak tasdîknâmeleri sulhnâme tasdîknâmeleriyle beraber mubâdele olunmak üzere Rusya devleti murahasları dostlarımız yedlerine mubâdele-i i'tâ kılındı⁵⁰¹. Tahrîren

⁵⁰⁰ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 229-230; BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 416-418; Tarih-i Lütfi, 265-268; Muâhedât Mecmuası, IV, 83-87; Erim, 290-292.

⁵⁰¹ Sultan tarafından tasdîk edilen nüshada hâtîmenin bundan sonraki bölümü şu sûretle hitam bulmaktadır: "deyu işbu bin iki yüz kırk beş senesi rabû'l-evvelin on beşinci günü târîhiyle müverrih sened-i mezkûrede mestûr olub işbu mevâd dahi on altı maddeyi hâvi sâlifî'z-zikr sulhnâme gibi makbûl-ı pâdişâhânem olmağla mâdâm ki Rusya devleti tarafından hılâfına cevâz gösterilmeye. Cânib-i seniyyi'l-menâkıb-ı tâcdârânemden ve ahlâf-ı saâdet insâfım taraflarından hılâfî hareket vukû'ı tecvîz olunmayacağı bî-iştibâhdır. Tahrîren fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-işrîn bin şehri rabû'l-evvel sene hamse ve erba'ine ve mieteyn ve elf bin hicreti men lehu'l-ızz ve's-şeref." Bk. BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 418.

fi'l-yevmi'l-hâmis aşara min şehr-i rabîul'-evvel sene hamse ve erbaîne ve mieteyn ve elf⁵⁰².

⁵⁰² BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 230; Tarih-i Lütîfî, 268.

SEFER TAZMÎNİNE DÂİR PETERSBURG SENEDİ'NİN METNİ

Bâis-i Vesika-i Sıfat-ı Anife Oldur ki

Şevketlü azametlü kudretlü veliyyi'n-ni'metimiz efendimiz pâdişâh-ı Âl-i Osman hazretleri ve haşmetlü miknetlü semûhatlü bi'l-cümle Rusyalar imparator ve pâdişâhı cenâbları Edirne Ahidnâmesi'nin beyne'l-cânibeyn bi'l-meymene iâde eylediği revâbıt-ı dosti ve i'tinâdı te'kîd itmeğe arzu-mend ve mukdim ve böyle maksûd-ı hayriyeye vusûl-ı mücerred yed-i iktidârlarında olan kâffe-i vesâili bi'l-i'mâl gerek ahidnâme-i mezkûrde ve gerek işbu ahidnâmeye mülhak senedâtda münderic uhûd u şurûtun icrâsıyla münîr husûl olacağına câzim olduklarına binâen işbu ahidnâmenin sened-i münferidi şart-ı sâlisinin icâb eylediği ahkâm-ı muayyenesinin tavzîh ve tensîkına irâdeleri müteallık olmağın ol bâbda taraf-ı eşref-i şâhânedan imzâlar mürde muharrer olduğu vechile bu niyâz-mendân dergâh-ı ilâhi memur ve cânib-i haşmet-câlib-i imparatoriden dahi veys-şânîr asâletlü retbetlü Kont Nesselrode cenâbı tayin buyurulmuş olub resm u kâideye mutâbık bulunmuş ruhsat-ı kâmilelerimiz tarafeynden lede'l-irâe âti'z-zikr ahd u karar virildi⁵⁰³.

Mâdde-i Evvelî- Devlet-i Aliyye Edirne Ahidnâmesi'nin sened-i münferidinde mukayyed üçüncü şartıyla hazine-i imparatoriye sefer-i muahharın tazmîn-i mesârifi olmak üzere on milyon Felemenk altını⁵⁰⁴ fütüvvet-i imparatoriye bi'l-mürâcaa tayin olunacak sûretle tevfiyeye müteahhid olmağla İmparator cenâbları dahi Saltanat-ı Seniyye'nin bu husûs için vâkı' olan muâmelesini telakki bi'l-kabûl birle Rusya'nın hakka makrûn menâfi'ine muvâfık kâffe-i tenezzülâtı bu bâbda ibrâza müsta'id olduğundan meblağ-ı mezkûrdan iki milyon altın tamamen ve doğrudan doğruya terk ve ferâğat birle meblağ-ı bâkînin mevâdd-ı âtiyede mestûr taksîdât ile istifâsına rızâ-dâde olur.

Mâdde-i Sâniye- İşbu tenzîl ve ferâğat iktizâsıyla tazmîn-i sefer kat'iyyen sekiz milyon altına münhasır olmak üzere Devlet-i Aliyye be-her taksîti bir milyon olarak işbu meblağ-ı sekiz taksît-i senevîde ifâ etmeği taahhüd ider. Şöyle ki işbu te'diyât bin sekiz yüz otuz bir sene-i İsevîye'sinin şehr-i Mayısı târihinden i'tibâren bed'en ve mecmû'-ı deyn bin sekiz yüz otuz sekiz senesi içinde te'diye ve itfâ oluna. Bu te'diyâtdan mâadâ

⁵⁰³ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 207; Tarih-i Lütîfî, 249.

⁵⁰⁴ Edirne Andlaşması ve Tazmîn-i Ticâret ve Seferiye ve Tahliye-i Memâlik'e Aid Münferit Senet'te "Macar altunu" olarak geçmektedir ki buna göre her iki altının değerlerinin aynı olması gerektiğini düşünebiliriz.

Devlet-i Aliyye sened-i münferidin ikinci maddesi iktizâsınca Rusya tebea ve tüccârının tazmînâtından bir milyon altun dahi edâ itmek mütebakki-i zimmet-i deynî olmağla devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn beyninde mukâvele olunmuştur ki bu meblağın taksîdât-ı te'diyesi sened-i mezkûrde mukayyed olduğu vech üzere kemâl-i dikkatle mer'iyu'l-icrâ ola.

Mâdde-i Sâlise- Devlet-i Aliyye sened-i münferidin medlûlâtı ve kuyûdâtı lâzimesince tazmîn-i ticârete mahsûben beş yüz bin altunu edâ eylediği ve şöyle ki bu hisâbdan yalnız nısf-ı milyon deyni kaldığı hâlde Rusya askeri Karadeniz'den Tuna'ya kadar zabt ve ikâmet eylediği bi'l-cümle arâziyi Silistre'den mâadâ tahliye eyleyeler .

Mâdde-i Râbia- Tazmîn-i mesârif-i seferiyenin istifâ-yı tamamıyesine kadar zât-ı haşmet-semât imparatorinin Eflâk ve Buğdan memleketlerinin zabtına sened-i münferidin dördüncü şartı mantûkunca derkâr olan istihkâkının icrâsından ferâğat iderek Devlet-i Aliyye Rusya tebea ve tüccârına âid sonraki beş yüz bin altunu edâ eylediği anda Rusya askeri memleketeyn-i mezkûreteynden çekileler. Mâa-mâ-fih imparator-ı müşârun ileyh cânib-i meâli-menâsıb hazret-i sultânî pâdişâhiye emniyet ve i'timâd-ı dostanesinin işbu delîl-i cerîdi hîn-i i'tâda icrâsını ta'lîka râzı olduğu istihkâkını sarâhaten der-kenâr ihtiyâd ider. Şöyle ki eğer hılâf-ı me'mûl işbu muâhedenin birinci yâhûd ikinci şartı kâmilen dikkat-i şer'îye ile evkât-ı ma'hûdede icrâ olunmaz ise Rusya devleti askerini yine memleketeyn-i mezkûreteyne idhâl eylemek mesâğiyetini hıfz ider.

Mâdde-i Hâmise- İşbu muâhedenin ikinci maddesi mantûkunca tazmînât-ı seferiye sekiz milyon altuna münhasır olarak işbu sekiz milyon altunun te'mîniçün edâsının tekmîline kadar sened-i münferidin dördüncü şartı muktezâsınca Silistre bir dâire-i munâsebe ile Rusya askerinin zabtında ola ve Memleketeyn'in tahliyesinden sonra Silistre'de kalacak Rusya asker müstahfazâsı Rusya memâliki ile muhâbere ve münâsebetlerini Eflâk ve Buğdân memleketleri tarîklerinden ve Tuna nehrinden icrâ eyleyeler.

Mâdde-i Sâdise- İkinci maddede ma'hûd nukûdun te'diyesi bârinin mümkün mertebe tahfîfi ve Devlet-i Aliyye bu husûsda teshîlât-ı lâzîmenin tesvîkı niyetiyle müşârun ileyh imparator cenâbları mârru'z-zikr sekiz milyon altuna mahsûben ve ıvazan ahşab-ı inşâiye ve nuhâs ve her bir ve yâhûd tarafeynden münâsib görülecek ve takdîri munsıfâne ittihâd-ı tarafeyn ile İstanbul'da vâkı' olacak âhar emtia ve eşya misillü bedelâtın kabûlüne rızâ-dâde olur.

Mâdde-i Sâbia- Devlet-i Aliyye'nin Felemenk altunu tedârikinde tesâdüf edeceği su'ûbâtı müşârun ileyh imparator cenâbları şâyân-ı mülâhaza görmekle bâlâda zikr olunan sekiz milyon altun İstanbul'da Devlet-i Aliyye tarafından te'mîn olunacak poliçeler tarîkiyle ve yâhûd her bir taksîtin hulûl vaktinde kurûş-ı Osmanî ile Felemenk altunu arasında olan tenâsübe nazaran sikke-i Osmanî ile edâ olunmasına rızâ-dâde olur.

Mâdde-i Sâmine- İşbu muâhede iktizâsınca taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gerek tazmîn-i ticâret bakâyâsı ve gerek tazmîn-i sefer takâsiti nakden verilecek olduğu hâlde Rusya ordusunda ve dahi sonraca Silistre'de Rusya devleti tarafından bu husûsa memur olacak komiserlerin yedlerine virile.

Mâdde-i Tâsia- Eğer Devlet-i Aliyye işbu sekiz milyon altunun edâsını Avrupa'da müteârif ve Rusya devletine i'tâ-yı te'mînât-ı kâfiyeye mukted(ir) sarraflar ile tanzîm itmek görür ise müşârun ileyh imparator cenâbları bu sûret-i te'diyenin kabûlünden istinkâf itmez ve ol vakit işbu tanzîmâtı karargir ve rehîn-i icrâ olduğu akîbinde Silistre cânibini Devlet-i Aliyye'ye teslîm oluna⁵⁰⁵.

Hâtime- İşbu muâhede devleteyn-i fahîmeteyn taraflarından tasdîk olunub tasdîknâmeleri İstanbul'da iki ay zarfında ve hasbe'l-imbân dahi evvelce mübâdele kılınmak üzere ruhsatımıza mebnî işbu senet tahrîr ve mühür ve imzalarımızla temhîr ve imza ve bi'l-mübâdele Pedreburg'da mûmâ-ileyh Kont Nesselrode cenâblarına i'ta olundu. Hurrîre fi'l-yevm es-sâni min şehr-i Zilka'de eş-şerîfe sene hamse ve erbaîne ve miyeteyn ve elf (25 Nisan 1830)⁵⁰⁶.

⁵⁰⁵ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 207-208; BOA, Nâme-i Humâyûn/10, 451-453 (Sultan tarafından tasdîk edilen nüsha sûreti); Tarih-i Lütîfî, 249-251; Muâhedât Mecmuası, IV, 87-90.

⁵⁰⁶ BOA, Rusya Ahidnâme Defteri/83-1, 208; Tarih-i Lütîfî, 251. Osmanlı murahhasları tarafından yazılan senet sûretinin tarihi 2 Zilka'de (25 Nisan) olarak verilmektedir; ancak Orlof'tan baş tercüman Franfîni'ye verilen talîmatda Petersburg senedinin 14 Nisan'da (Gregorian takvimine göre 26 Nisan) imza edildiği kayıtlıdır ki (bk. BOA, HH, 47731-Ė) aradaki bu bir günlük zaman farkının hangi sebep ile zuhûra geldiğini tesbit edebilme imkânımız olmamıştır.

EK-5

BOA, HH, 52508

Tarihsiz

TAZMÎNÂT VE TAHLİYEYE DÂİR 1836'DA İMZA EDİLEN
ANDLAŞMA

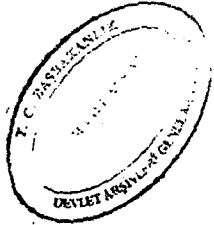
Zât-ı şevketmât hazret-i pâdişâhî ile Rusya İmparatoru cenâbları meyânında ve devletleri arasında bi'l-meymene derkâr olan revâbıt-ı dostı ve ittifâkın iktizâsınca zât-ı şevketmât hazret-i pâdişâhî Petersburg'da bin sekiz yüz otuz dört sen-i İseviye'si şehr-i Kânûnusânînin on yedisi târihiyle memzî olan muâhede mantûkunca Rusya devletine te'diyesi Devlet-i Aliyye'ye müterettib olan taahhüdât-ı meblağiyenin tobdan edâ eylemek arzu-yı şâhânesini bi'l-ihtiyâr ve't-tatavvu' ızhâr buyurmuş ve imparator-ı müşârun ileyh cenâbları dilhâh-ı hazret-i pâdişâhiye muvâfakatla gayri-ez-tenzîlât u teslimât-ı Devlet-i Aliyye zimmetinde münîfi olan üç yüz kırk bin kiseden bu defa yüz seksen bin kise tenzîl ve atvel-i müddet ittihâz olunan beş ay zarfında Devlet-i İmparatoriye'ye an nakdin fi'le getirilecek yüz altmış bin kise teslim ve ifâ ve ol vechile işbu deyn kat'ıyyen itfâ ve imhâ olunmak üzere dost u müttefiki olan zât-ı hazret-i pâdişâhiye mürââtine ve efkâr-ı hâlisasına bir delîl-i cerî i'tasına himmet ve bu husûs için der- Devlet-i Aliyye'de memur orta ilçisini ta'limât u kuvvâ-yı lâzimesiyle terhîs eylemiş olduğına binâen ilçi mûmâ-ileyh destres olduğu ta'limât u kuvvâ-yı mezkûresi lâzımısınca bâlâda mübeyyin olan tanzîmin sûretini Bâbîâlî'ye tebyîn u teblîğ idüb taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den dahi tanzîm-i mezkûr kabûl olunmaktan nâşi beyne't-arafeyn akd-ı meclis-i mukâleme ile âti'z-zikr nikât üzere kavî u karar olunmuşdur.

Evvelâ yüz altmış bin kise yani seksen milyon guruş-ı Osmânî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Devlet-i İmparatoriye-i Rusya'ya bu günden i'tibâren işbu bin sekiz yüz otuz altı sene-i câriye-i İseviye Ağustosı on beşine tesâdüf iden bin iki yüz elli iki sene-i hicriyesi mâh-ı Cemâziyelevvel'sının dokuzuna kadar atvel-i müddet olan beş ay zarfında meskûkât-ı zerr-i Osmânî ile edâ olunacaktır.

Sâniyen işbu senedin imzâsı târihinden i'tibâren bâlâda mezkûr cem'-i yekûnünden beş gün zarfında elli bin kise edâ ve bundan on beş gün murûrunda on yedi bin kise ve târih-i mezkûrden iki ay murûrunda otuz üç bin ise i'tâ ve ifâ ve kusûr altmış

bin kise dahi derpey olan üç ay zarfında ceste ceste edâ olunarak mebâliğ-ı muhtelifenin teslimi sâbıkı vech üzere Dersaâdet'de Rusya sefâreti yedine icrâ olunacaktır.

Sâlisen asâkir-i İmparatoriye tarafından muvakkaten mazbût olan Silistre Kalesi'nin esbâb-ı tahliyesine mübâşeretle bi-mennihi taâlâ bâlâda mezkûr yüz altmış bin kisenin tamâmen te'diyesi tekmîlinde kale-i mezkûrenin dahi kâmilen tahliyesiyle zabt u idâresi muhavvel uhdeleri olunacak memurin-i Devlet-i Osmâniye'ye teslim olunacaktır ve mebâliğ-ı mezkûre için tayin olunan beş ay müddetden evvel mebâliğ-ı mezkûrenin te'diyesi mümkün ve müyesser olabildiği hâlde tahliye dahi aña göre uydurulmak üzere müzâkere olunmuşdur. Bâlâda mezkûr olan nikât-ı selâse taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den ruhsat-ı aliyyeye ve asâletlü Rusya devleti ilçisi cânib-i imparatoriden ruhsat-ı resmiyesine binâen beynimizde bi'l-mukâvele kat'iyyen karar virilerek uhde-i sa'y u gayretimize muhavvel olan hıtmetin netice-i meymenete ve hayriyesini isbât iden işbu senet iki taraftan elsine-i Türkiye ve Franseviye'den mesbûk iki nüsha olmak üzere imzâ olundu.

ک

زان سوکستان حضرت پادشاهی ایله روسیه امپراطوری جنابلی بازننده درولتری اراننده بالینجه دوکاد اولاده روابط دوستی وانفک
 اقتضایجه زان سوکستان حضرت پادشاهی بنسبورغه بیک سکرپوز اونوزورق سنه عیسوی شهرکانونه فانیک اوله بیسی نادینجه
 معنی اولاده معاهده منظومجه روسیه دولت نادیری دولت علیه مرتب اولاده تعهدات بلفیه نیک طوبیله ارا ابلک آزوی شاهایسی
 بالاضیاد والنطوع اظهار بوردی و امپراطور مشارالیه جنابلی وخواه حضرت پادشاهی به موافقه غیر از تریبلون و سیمات دولت علیه
 شقی اولاده اوچوز قرصه بیک کیریم بودسه بوز کسانه بیک کیریم نزیل واطول مدتی انجاز اولانه بیج ای طرفه دولت امپراطوری علیه
 فعل کنور بلجک بوز التمرج بیک کیریم وایفا واولوجیه استودییه قطعاً اطفاء واما اولتن اوزره دولت وشفقی اولاده زان حضرت پادشاهی
 رعایت و انکار خالصه سنه بر دلیل جدید اعصه نهت و بوضوح ایچره در دولت علیه ده مایور اوزره ایچینی تعلیمات و فوای لوزر سیله
 ترضی ایچ اولدیغه بنا ایچ موی الیه دسترس اولدیغی تعلیمات و فوای مذکوره سی لوزر سیله بالاده بیله اولاده نظیرک صورتی نابغای
 تبیه و تبلیغ ادب طرف سلطنت سنده شی تنظیم مذکور قبول اولمضه نای بیله الطریقه عقد مجلی مکالمه ایله انی الذکر نقاط اوزره
 قول وقرارد اولمضه اولوز التمرج بیک کیریم سکا رملیوه غرض عثمانی طرف دولت علیه ده دولت امپراطوری روسیه به بوکوند اعتبار
 اشوبیک سکرپوز اونوزالته سنه جاری عیسوی اغنوسی اوله بشه نضاد ابره بیک ایچوز اعلی ایکی سنه هجری سیاه جمادی اولدیک طفره
 اطول مدتی اولاده بیج ای طرفه مسکوکات زرعمانه ایله اول اولنج حقدر نایا استوسنک امضاسی ناریجه اعتبار بالاده مذکور
 جمع بوکوند بیج کوه طرفه الی بیک کیریم اوله بوندله اولدیغی کوه مرورنده اوله بری بیک کیریم و ناریج مذکورده ایکی ای مرورنده اونوز ایچین
 اعطا وایفا و فصول التمرج بیک کیریم در ای اولاده اوج ای طرفه جهته ارا اولدیغی بالغ مختلف نیک تسلیم سابقه وجه اوزره در سارنده
 روسیه سفارت بیله اجزا اولنج حقدر نایا عساکر امپراطوری طرفه موقفاً مضبوط اولاده سلنه قلع سنک اسباب تخلیه بیله باشه
 بنه نغالی بالاده مذکور بوز التمرج بیک کیریم تماماً نادیری تکمیلده قلع مذکور نیک شی کامله تخلیه سیله خط و اداره سی کول عمده ای اولدی
 مایوریه دولت عثمانیه تسلیم اولنج حقدر و بالغ مذکور ایچره تعبیه اولانه بیج ای مدینه اول بالغ مذکور نیک نادیری مکمه و مسبر
 اولدیغی حاده تخلیه شی اکاکوره اولدیغی اوزره مذاکره اولمضه بالاده مذکور اولاده نقاط نیک طرف سلطنت سنده خضعت علیه
 واصل اوله روسیه دولت ایچینی جانب امپراطوری به خضعت تسلیم نایا بیزنده بالمقادیر قطعاً قرار و بریدرک عمده سعی و غیره
 کول اولاده همدنک نتیجه سینه و خیر سی اثبات ابره استوسنک ایکی طرفه السنه ترکیه و فرانسویه مبول ایکی سنی اولمضه

EK-6

BOA, HH, 42909-C

Tarihsiz

Gümrük Emînine Ve Liman Me'mûrına Hitâben Yazılacak Buyuruldının
Müsveddesidir

Gümrük Emîni Bey

Devlet-i Aliyye-i Ebediyyi'd-devâm ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyi'l-kıyâm ile Rusya devleti beyninde bu def'a in'ikâd-pezîr olan musâlaha ahidnâmesinde Rusya tebeası devleteyn-i fahîmeteyn-i muâhideteyn beyninde mün'akid olan uhûd-ı sâbıka mûcibince gerek berren ve gerek bahran cemî' Memâlik-i Mahrûse'de icrâ-yı ticâret husûşunda nâil oldukları serbestiyyet-i tâmme ve kâmileye kemâkân nâil olub ve işbu serbestiyyet-i ticârete bir vechile hâlel gelmemek ve bir gûne suûbet ve yâhûd inhisâr ile ve gerek idâre-i dâhiliye ve sâir nizâmât u kavânîn-i örfiyye iktizâsıyla bir hâlde ve bir gûne bahâne ile tas'îb olunmamak ve Rusya tebe'a ve sefâyin ve emvâl ve emtiası her dürlü dahl u taarruzdan masûn olarak tebea-i mersûme münhasıran Rusya ilçisi ve konsoloslarının taht-ı hükm ü zabtında olub Rusya sefâyini me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye taraflarından ne rû-yı deryâda ve ne Devlet-i Aliyye'ye tâbi' limanlar ve sâir mersâlarda yoklanmamak ve Rusya tebeasından birisine âid bil-cümle emtia ve yâhûd zehâyirin ber-mûcib-i ta'rif e resim gümrüğü edâ olunduktan sonra serbest furûhtı ve sâhibinin ve yâhûd mûdi' ve emânetkârların karada kâin mahzenlerine vaz'ı ve yâhûd her kankı milletın olur ise olsun âhar bir sefîneye nakli câiz olub ol hâlde Rusya tebeasından olan şahıs zâbitân-ı memlekete ihbâr ve ruhsat istid'âsına muhtâc olmamak ve Rusya memâlikinden gelen hınta hamûleleri hakkında dahi imtiyâzât-ı mezkûre cârî olarak anların serbestiyyet üzere nakl u imrârı husûsı hiç bir vakitte ve bir gûne bahâne ile tas'îb ve memnû'ıyyetden beri olmak ve bundan başka Devlet-i Aliyye ale'l-husûs Karadeniz ticâreti ve geşt ü güzârı hiç bir dürlü mevânia dûçâr olmamasına kemâliyle dikkat olunarak Rusya bayrağıyla gerek Karadeniz'den gelüb Akdeniz'e ve gerek Akdeniz'den gelüb Karadeniz'e gitmek isteyen mahmûl ve yâhûd tehi Rusya tüccar sefînelerine Karadeniz ve Akdeniz boğazları meftûh olmak ve sefâyin-i mezkûre mâdâm ki tüccar sefâyini ola mikdâr-ı hamûle ve heyetine bakılmayarak ber-vechi bâlâ tanzîm olunduğı üzere bir gûne taarruz ve mevânia dûçâr olmamak ve Rusya devletinin işbu Karadeniz ticâret ve geşt ü güzârına hiç bir vakitte ve

bir dürlü bahâne ile mümâneat olunmamak husûsları muharrer ve meşrût olduğına binâen şurût-ı mezkûrun kâmilen icrâsıyla beyne'd-devleteyn derkâr olan musâfât ve muvâlâtın te'yîd ü istikrârı irâde-i kâtı'a-i seniyye muktezâsından olmakdan nâşî imdi işbu ticâret şurûtunu gümrük defterlerine kayd u sebt ve keyfiyeti gümrük me'mûrlarından icâb idenlere dahi tefhîm birle iktizâsının icrâsına mubâderet eylesin deyu.

Bir sûreti

limân me'mûrına

kezâlik

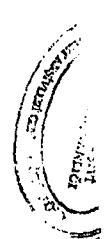
کتابخانه مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

کریه ایچی بان

دولت ابدی الدوله کلطنت سیندرمدی القیایم روسیه دولتی بنیده بودفد انفقارین اولان مصالحو عریزین روسیه نبعی دولتی قیمین
 معاھذین بنیده منعقد اولان عہود بنده ایچی کرک برا کرک جزا جمع ممالک مورور اجرائی قیامت طبعین نائل اولقاری سبیت نامہ وکالیہ
 کاکانہ نائل اولقا استورسیت تجارت برورکله خلل کلامک وبرکوز صعوبتہ ویاخوردن خصایلہ وکرک ادارہ اقلہ وسائے نفعیات وفوقین عرفیہ
 اونیصلہ بلادہ وبرکوز بلا ایلہ نصعبیا اولموس وروسہ نبع وسفایں وموال وانبعی ہرولوقول ونعقدہ صورت اولردہ بنده رسود معصرا
 روسیہ ایچی وفونلوسلرک تحت حکم وضبطین اولقا روسیہ ایچی مورین دولت علیہ لفریزن زوی برادہ ونہ دولت علیہ تابع لماندر وسائر
 میارد بلقلموس وروسہ نبعہ سندک بریندعا بلجلہ امنفہ ویاخوردن قیامک برصوبہ نعرہ سمکری ارا اولندون فصرہ سبیت قرضی وصاحبک وبناد
 مورع وامانکارک قرہ کلونینلرہ قرضی ویاخوردن قرضی ملک اولوزار اولوزد فرسینفہ نقلی جائ اولوق اولطاکدہ روسیہ نبعہ سندک اولان سخیں
 فہیزہ مملکت اخبار ورضعت استعانتہ قیام اولموس وروسہ ممالکدن کلانہ خط حملولری عقدہ دخی امتیازات مذکورہ جاری اولور اولارک
 سبیت اوزدہ نقل اولوری خصوصی بھی بروقدہ وبرکوز بلا ایلہ نصعب ومنتعین بری اولموس وپوزن بنده قرہ کز تجاری وکتک وکڈی بھی
 بررلو موافقہ ویا اولموس کمالہ وقت اولندورہ روسیہ تجارینغیلہ کرک قرہ کزدن کلوق اورک اورک اولوزد کلوق قرہ کزہ کتک استیام
 محول وپورسی روسیہ تجارینغیلہ قرہ کز وفکر بنغازی مضع اولموس وسفایں مذکورہ مادامکہ تجارینغیلہ اولم مقصد بقولہ وھیکتہ باقیہ
 برور بالانظیم اولدنی اوزدہ برکوز نعرہ و موافقہ ویا اولموس وروسہ دولتک استورقہ کز قیامت وکتک وکڈرینہ بھی بروقدہ بررلو
 بلا ایلہ ممانعت اولموس خصوصی محر وشرط اولدیفنہ ہا شرط مذکورک کاما اجرائیلہ بین الدولتہ درکار اولان مصالحت وموالذک
 تانیہ استقراری ادارہ قاطعہ سنیہ مقضائین اولقندر ناشی امید ایچی تجارت شرطی کرک وقرینہ قید وحبت کتبتی کرک موروزن
 ایجابیلرہ دخی نفعیم برلہ اقتصادک اجرائہ مبارک ایلینہ

صورت

کتابخانه مؤرخہ

Ek-7

BOA, HH, 45032-C

Tarihsiz

Hâlâ Belgrad Muhâfızı Vezirim Hüseyin Paşa iclâlehuya ve Belgrad Mollasına
Hüküm

Devlet-i Aliyye-i ebediyyi'd-dâmımla Rusya devleti beyninde bundan akdem Akkerman'da akd olunan muâhede senedinin beşinci mâddesinde Devlet-i Aliyye gerek niyyât-ı dostanesinin ve gerek Bükreş Ahidnâmesi şurûtunun tamamen ve kâmilan icrâsına i'tinâ ve dikkatin alâyim-i celîlesini Rusya devletine ızhâr u isbât için mâ-takaddümden beru Devlet-i Aliyye'nin cizye-güzâr reâyâsı olub her hâlde mazhar-ı âsâr-ı şefkat ve semâhat-ı seniyye olması sezâdâr görülen Sırb milletine dâir Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci mâddesinde meşrûh cemî' mevâsıkı bilâ te'hîr icrâ ve ifâ ideceğine binâen millet-i mezkûrenin hakkında meşrût olan fevâide neyl u mazharını taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye delâil-i vâfiye ile ibrâz eylediği sıdk u istikâmetin tamam-ı ıvaz u mükâfâtından olmağın Devlet-i Aliyye fevâid-i mezkûreye dâir münâsib görülecek esbâb u tedâbiri millet-i mezbûrenin meb'ûslarıyla söyleşüb tanzim ideceği mukarrer olub bu mâddenin usûl u furû'una dâir zarûri icâb iden tahkîkâtın muhtâc olduğu on sekiz mâh mehl i'tibâr olunmağla bu takdîrce işbu muâhedeye mülhakan tarafeyn murahhasları beyninde akd u rabt olunan sened-i münferid mantûkunca tedâbîr u esbâb-ı mezkûre mahmiye-i Kostantınıyye'de Sırb meb'ûslarıyla bi'l-müzâkere taht-ı nizâm u karâra idhâl olunarak hatt-ı humâyûn-ı şâhâne ile muvaşşah bir kıt'a fermân-ı celîli'ş-şân ile bast u tasrîh oluna ve bu bâbda sâdir olacak fermân-ı âlî mümkün mertebe ekall vakitde ve gâyet mâ fi'l-bâb müddet-i mezkûre zarfında i'tâ ve ısdâr ve Rusya devletine işâa ve ihbâr olunarak fimâ-ba'd işbu muâhede eczâsından add oluna deyu muharrer ve muâhede-i mezkûrenin Sırbliya dâir sened-i münferidinde dahi Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci mâddesinde münderic şurût muktezâsı üzere mukaddemâ mahmiye-i Kostantınıyye'de olan Sırb meb'ûslarına memleketlerinin emn ü hüsn-i hâllerini istihsâl zımnında lâyıq u sezâdâr olan mevâdda dâir Sırb milletinin metâlib u müsted'ayâtını arz u iş'âr eylemelerine izn ü ruhsat-ı seniyyem i'tâ buyurulmuş olduğundan zikr olunan meb'ûslar dahi Sırb memleketinde diyânet ve mezhepleri serbestiyet ile icrâ olunmak ve sergerdeleri taraflarından intihâb kılınmak ve hükûmet-i dâhiliye-i memleketleri müstakıl olmak ve ifrâz olunan Sırb kazâları iltihâk ve izâfe olunmak ve tekâlîf-i mütenevvia yalnız bir teklîfe cem' u kasr kılınmak ve mahsûlât

u âidâtını cizyeleriyle beraberce te'diye ve i'tâ eylemeleri üzere ehl-i İslâm'a müteallık ve râci' olan cemî' emvâl u emlâkın emr-i idâresi Sırb'lulara terk u havâle olunmak ve Sırb tâifesi serbestiyet üzere icrâ-yı ticâret etmek ve kendü murûr kağıdlarıyla Memâlik-i Mahrûse'de geşt ü güzâr eylemeleri üzere Sırb ticâretine izn u icâzet virilmek ve memleketlerinde bîmârhâne ve mekteb ve tabbağhâneler inşâ ve ibnâsına me'zûn olmak ve'l-hâsıl kılâ' muhâfazasına mahsûs olanlardan başka ehl-i İslâm'ın Sırb memleketinde sâkin olmaları memnû' olmak misillü ba'zı mevâdda dâir Sırb milleti hâheş ve emniyesini mukaddemâ südde-i seniyyeme bâ-arzuhâl arz u inbâ itmiş ve mevâdd-ı merkûmenin keyfiyeti tahkîk u tanzîm olunmak üzere iken ba'zı mevâni' hulûliyle alâ hâlihi kalmış olub Devlet-i Aliyye'm Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci mâddesinde meşrût olan fevâide Sırb milletinin mazhariyeti husûsuna müsâade buyurmak niyyet-i kâtiasında el-yevm re'si-hıdem ve sâbit-kadem olmakdan nâşi Devlet-i Aliyye'm sâdik ve mutî' olan Sırb reâyâsının müsted'âyât-ı merkûmesini mahmiye-i Kostantınıyye'de Sırb meb'ûslarıyla bi'l-müzâkere taht-ı nizâma idhâl ve resm-i ra'iyete münâfi olmayarak derpîş u arz idecekleri metâlib-i sâireyi lutfen ve şefkaten tanzîm birle Bükreş Ahidnâmesi'nin sekizinci mâddesini icrâ eylediğini Rusya devletine beyân ve ol bâbda hâtır-ı şerîf-i şevket-redîf-i şâhânemle muvaşşah sâdir olacak emr-i âliyi devlet-i müşârun ileyhâya ifâde eyleye deyu mestûr olmak hasebiyle reâyâ-yı mersûme haklarında hayırlu olacak vechile icâb u iktizâları taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden ta'yîn olunan me'mûr ile meb'ûs-ı mersûmûn beyninde müzâkere olunmakda iken ğavâil-i seferiye haylûletiyle müzâkere-i mezkûre nâkıs kalmış ve bu def'a Devlet-i Aliyye ebed peyvendem ile Rusya devleti beyninde Edirne'de müceddeden in'ikâd-pezîr olan musâlaha ahidnâmesinin altıncı mâddesinde Akkerman Muâhede'sinin in'ikâdından beru vukû'a gelen ahvâl cihetiyle muâhede-i mezkûrenin beşinci mâddesine mülhak olub Sırb'luya dâir olan sened-i münferidde mûnderic şurûtunun derhâl icrâsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den teşebbüs olunamadığından şurût-ı mezkûrenin bilâ te'hîr ve kemâl-i i'tinâ ve dikkat ile icrâsını ve Sırb memleketinden münfek olmuş olan altı aded nâhiyenin derhâl reddine mubâdereti resmen ve alenen taahhüd ider bu vechile işbu sâdik ve mutî' milletin ilâ-mâşâ-Allahu taâlâ istirâhat ve refâhiyyetinin istihsâli te'mîn oluna deyu derc ü tastîr kılınmış olmağla vechi meşrûh üzere amel u hareket olunmak bâbında bâlâsı hatt-ı humâyûn-ı şâhâne ile muvaşşah fi Evâil-i R sene 1245 tarihinde emr-i âli sâdir olduğu.

در بیان طبع و مزاج و احوال و غیره از کتاب

دولت علی ابدی لایحه روسیه و فی الجمله بزرگ اندک اندک عهد افتخار معاهده سندیک فتحی ماده سده و نود و یک کرک بیات و نون سنگ
کرک بکرک عذری نوزدک نما کلا ابراسنه اعن و ذلک علیج هیئت روسیه دولته اظهار نبات بچون ما نفیروز پرو نوبت کلا
جزیه گذار ریاضی الیوب هر جالده ظهر انا رشفف سماخ سبه الی سزار کریدی صرب مننه در بکرک عذریه سنگ سزنی ماده سده
مشروع جمع منبشی بوزخرا جلا و ایضا ابرجمله باز من مذکور و ذلک حقد و مشرو اولی قول و بی و نظری طرف نوبت در اولی ایضا ابره
ابرا ابجکی صدف زینقا منک تمام علق و کثافت ذری الحیض و نون عذری قول مذکور در غایت کورید جک اسب و نوبتی من فریور و ذلک
بعوضیله سزنی و نوبت نظم ابر ایکی مقرر الیوب لایحه تک اجلا در عذری اولی ابجاب ایند تخفیفانک مخراج اولی اوزر سزنا اولی
اعبار لوقدر بوزخرا جلا معاهده به شفا طریق منبشی سزنی عذر و درین سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
صرب سزنی
قویا عالی کمر منبشی و قدره کتاب ما فی الباب سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
ابر سزنی
مفلا سزنی
سزنی
الوق و کرور سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
بالکریه سزنی
المراد سزنی
ابجکی سزنی
مخبی اولی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
بعضی عرض و ایضا سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
عذریه سنگ سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
دولت علی صدف طبع اولی صرب سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
اولیه رن و سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
دولت بیانه و ایضا سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
ریاضی رسیده حفار سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
عنوان خبر جالبی مذکره سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
عذریه سنگ سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
اجرانی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی
سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی سزنی

Ek-8

BOA, HH, 45024-A

Tarihsiz

Hâlâ Belgrad Muhâfızı Vezirim Hüseyin Paşa İclâlehuya ve Belgrad Kâdisına
Hüküm

Devlet-i Aliyyemle Rusya devleti beyninde mü'akid olan Edirne Muâhedesi mûcibince reâyâ-ı saltanat-ı seniyyemden olan Sırb milletine bâlâsı hatt-ı humâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhânemle muvaşşahan ısdâr ve i'tâ olunan emr-i şerîfimde mûnderic olduğu vechile millet-i mersûmenin serbestiyet-i âyîn ve idâre-i dâhiliye ve ilhâk-ı nevâhi-i münferide ve maktû'ıyyet-i virgü ve idâre-i emlâk-ı ehl-i İslâm ve li-ecli't-ticâre kendü murûr kâğıtlarıyla geşt ü güzâr ve inşâ-yı tabbağhâne ve mekteb ve kılâ' muhâfazasına mahsûs olanlardan başka ehl-i İslâm'ın Sırb memleketinde memnû'ıyyet-i iskânları misillü ba'zı mevâdda dâir resm-i raıyyete münâfi olmayarak arz u derpîş idebilecekleri mutâlib u müsted'ayâtlarının lutfen ve şefkaten Dersaâdet'imde Sırb meb'ûslarıyla bi'l-müzâkere tanzîmi mâddesi Akkermân Muâhedesi muktezâsından idüğüne ve millet-i mersûme tarafındam taraf-ı saltanat-ı seniyyeme ibrâz ve ızhâr olunmakda olan sadâkat ve istikâmet cihetleriyle haklarında şâyân buyurılmakda olan musâadât-ı seniyye-i mulâkâneme ilâveten mes'ûlât-ı mezkûrelerinin resm-i ra'ıyyet ve âdâb-ı tebe'ıyyete münâfi olmayacak vech üzere ta'ydîl u tesviyesiyle bir kat dahi istikmâl-i esbâb-ı emn u âsâyışleri matlûb-ı mülâkânem olduğına binâen Dersaâdet'imde Sırb meb'ûslarıyla lede'l-müzâkere millet-i mersûmenin makarr-ı ehl-i İslâm olan mahallerde kâin kiliselerinde sâir reâyâ-yı Devlet-i Aliyye'm misillü ve me'vâ-yı ehl-i İslâm olmayan kazâ ve kurâda vâkı' kiliselerinde dahi ber-vechi serbestiyet icrâ-yı âyîn eylemeleri ve idâre-i dâhiliyeleri kendülerine mufavvaz olarak el-hâlet-i hâzihi millet-i mersûmenin bi'l-intihâb baş knezleri olan Miloş Obronoviç hayâtda oldukça baş knezlikde ibkâ ve istihdâm olunub baş knezlik münhal oldukça mersûm Miloş'un evlâdından hüsn-i idâreye muktedir kimse bulunur ve milletçe intihâb olunur ise baş knezlik aña ve olmadığı hâlde yine milletçe intihâb olunacak âhar münâsibine taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden ihâle ve tefvîz ile yetine fermân-ı âlî i'tâ olunması ve millet-i mersûmenin mâl-ı muhassallık ve cizye ve resm-i zecriye ve bedel-i ma'den-i nuhâs ve âdet-i ağnâm ve bedel-i mukâtaât ve sâir virgüleri olan cem'an dokuz yük fark be-berrîñ beşyüz guruş millet-i mezkûrenin vus'at u cesâmetine göre hadd-ı lâyıkindan dûn ve bi'l-husûs memâlik-i mahrûsemde kâin bi'l-cümle ehl-i zimmet reâyânın

üzerlerine edâsı lâzım gelen cizye-i şer'iyelerinin bundan akdem ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf iki def'a zammında millet-i mezkûre cizyelerine zamm olunmayarak mikdâr-ı aslîsinde kalmış olduğundan Belgrad muhafızları kemâ-kân Belgrad'da ikâmet ile fakat Belgrad gümrüğü ve resm-i kantar ve tahmîs-ı kahve ve rusûm-ı penbe ve likâf maktûalarıyla Güneş iskelesi ve Dalyan taraflarından idâre olunub Belgrad kâdîlarına sekiz nâhiyeden ber-vechi maktû' virile gelen sekiz yüz gurus şehriye mu'tâd olan harac-ı defter dahi kendülerine edâ olunmak üzere millet-i mersûmenin mâl cizye ve gerek sâir mecmû' virgüleri senevî on beş yük ve Semendre sancağında kâin züamâ ve erbâb-ı tîmârın yedlerinde olan berevât-ı aliyem mûciblerince mutasarrıf oldukları zeâmet ve tîmârlar bundan böyle millet-i mersûme tarafından ta'sîr ve idâre olunacağından taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden ashâbına virilmek üzere hâsılât-ı seneviyeleri bedeli on yük ki cem'an yigirmi beş yüke iki yüz kırk altı senesi Muharrem'inden i'tibârın maktû' olarak mebâliğ-ı merkûmesine de iki taksît ile hazîne-i âmireme i'tâ olunmak üzere ba'dezîn kendülerinden mikdâr-ı mezkûrden ziyâde bir nesne mutâlebe ve ahz olunmaması ve reâyâ-yı mersûmenin sâye-i mekârim-vâye-i şâhânemde fevâid-i ticâretten mütemetti' ve müstef'id olmaları haklarında derkâr ve meşmûl olan merâhim u eşfâk-ı pâdişâhânem iktizâsından olmak hasebiyle içlerinde kesb-i kâr u ticâret itmek isteyenlerin yedlerine baş knez tarafından virilecek murûr kâğıdı vechile hükkâm u zâbitân-ı Devlet-i Aliyye'm taraflarından iktizâ iden murûr tezkereleri i'tâsıyla Memâlik-i Mahrûse'mde li-ecli't-ticâre sâir reâyâ-yı saltanat-ı seniyyem misillü geşt u güzâr eylemelerine izn ü ruhsat-ı aliyem erzân kılınarak ol vechile ticâretlerine kimesne tarafından dahl u taarruz ve virilecek murûr tezkereleriçün harac nâmiyle bir akçe ve bir habbe taleb olunmayub her hâlde himâyet u sıyânetlerine dikkat ve icâb iden rusûmân gümrüklerinden mâadâ nizâmât-ı mülkiyeden hâric avâid u zevâid ve sâir nesne mutâlebesiyle zinhâr bir gûne cevri u taaddi misillü muâmelât nâ-merzıye vukû' bulmaması ve reâyâ-yı mersûmeden alîl u hasta olanların tedâvileri zımnında iktizâsına göre memleketlerinde müdâvât-ı merzâya kâfi vechile hastahâne ve ta'lîm-i sıbyânlarıyçün kezâlik mekteb inşâsına me'zûn olmaları ve fi'l-asl emri idâreleri kendülerinde iken sonradan ifrâz olunmuş kazâlar olmadığı bu def'a mahallerinden bi't-tahkîk tebeyyün u tahakkuk itmiş olduğına binâen mevki'-ı kılâ' u me'vâ-yı ehl-i İslâm olmayan Sırb kazâlarından mütesellim ve voyvodaların ref'îyle fimâ-ba'd emri idâreleri baş knez merzûma ihâle olunarak zikr olunan mahallerde kâin Kılâ'-ı Hâkâniye'm müstahfazlarından mâ-adâ el-yevm mevcûd olan ehl-i İslâm'dan kendü rızâlarıyla mutasarrıf oldukları emlâk u arâzîlerini millet-i mersûmeden tâliblerine değer-i bahâlarıyla

bey' u furâht birle kat'-ı alâka itmek istiyenlere mûmânaat olunmayub yerlerinde ikâmet eylemek isteyenler dahi zinhâr reâyâ-yı mersûmeye bî-vech u ve bilâ-mûcib bir gûne cevru ezâyâ tasaddi itmemek ve her hâlde tarafeynden hüsn-i zendegânî ve muâşerete riâyat ve dikkat olunmak üzere ikâmet iderek bunlardan ve kıla' mustahfazâtından başka fimâ-ba'd Sırb memleketinde yeniden ehl-i İslâm iskânı külliye memnû' olması husûsâtına râbıta ve karar virilmiş ve mevâdd-ı merkûmenin bu vechile icrâsına müsâ'afe-i behiye-i pâdişâhânem bî-dirîğ ve erzân kılınarak ol bâbda hatt-ı humâyûn-ı şevket-makrûn-ı yehr-i yârânem sahîfe-pîrâ-yı sudûr olmuş olmağın mantûk-ı münîfi üzere işbu emr-i celîli'l-kadrim ısdâr u tesyâr olunmuşdur. İmdi millet-i mersûme haklarında bu vechile inâyet u ihsân olunan merâhim u eşfâk-ı pâdişâhânemin madr u şükürini bilerek ale'd-devâm merkez-i ra'ıyyet u sadâkat ve dâire-i inkıyâd u itâatde ezher-i cihet tâ be-takaddüm ve re'si-hıdem oldukça zikr olunan müsâadât-ı seniyye-i pâdişâhânem haklarında be-tamâmhâ câri ve mer'î olarak sâye-i ma'delet-vâye-i cihândârânemde müsterîhu'l-hâl u müreffehu'l-bâl olacakları etrâfiyle kendülerine ifâde ve tefhîm ve vâcibe-i zimmet-i ra'ıyyetleri olan sıdk u istikâmeti samîmi icrâyâ kemâliyle ihtimâm ve dikkat ve hılâfi bir gûne vaz' u hareketden tevakkı ve mübâadet eylemeleri gûş-i hûşlarına ilğâ ve telkîn olunmak idâre-i seniyye-i mülâkânem muktezâsından idüğü siz ki vezir-i müşârun ve mevlânâ-yı ileyhimâsız ma'lûmunuz oldıkda ber-vechi meşrûh-ı amel ve larekete ve mazmûn-ı fermân-ı humâyûnumu millet-i mersûmeye ba'de'l-i'lân Belgrad mahkemesi siciline kayd ile li-ecli'l-hıfz baş knez mersûm yedine i'tâ ile icrâ-yı idâre-i merâhim ifâdet-i mülûkâneme mübâderet eylemeniz bâbında.

صبر و صبر داده شود قدر انگاه امرعالم سرور و سعادت

حاجه بلفار محظی وزیر حسین یاسا اجلا له و بلفار فاضله حکم

دولت علیه مله روسیه دولتی بنده منعقد اولاده ادره معاهده سی میخیم رعایای سلطت سینه من اولاد صبره
باوسی خط هیمنه شکر مقدمه شاهانیه موخا اصدار واعظ افکاره امره فیمده مندوج اولدنی و جملہ ملت مسوم ناک
سینت آیین و اورد اولد و الحاقه نوامی بنفرده و مطوعیت و بکد و اداره املاک اهل اسلام و بجل التجاره کند و و
کاغذ بله کت و کدار و انشای طبخا و کتب و ذرائع محافظت منصوصی اظهردنه بشف اهل اسلام صبر ممکنده
منوعیت اسکانی متلاو بعضه موارد از رسم رعینہ منافی اولدیه رو عهد و درستی ایدہ بله جکای مطالب و غایب
لطفاً و سفقہ رعایتده صبر بمعطلید بالذکره تنظیمی ساره سی افکاره معاهده سی نقصانده ایدوکنه و ملت مسوم
طرف سلطت سینه ابرز و اطرا اولنقده اولاده صدق و استقامت جملہ خطایه سیابانه بولنقده اولاد
مساعدت سینه مالوکاره علاوه مسولوت مذکوره اینک رسم رعین و اربان بقینہ منافی اولدیه وجه افنده تعینت
بقاضی استکالی سیابانه و ایندی طلب مالوکاره اولدیفه بنا در سعادتده صبر بمعطلید لری المذکره ملت مسوم
مقاهل اسلام اولاد محله کانه کلبانین سار رعایای دولت علم متلاو و ماوای اهل اسلام اولیابه قضا و
کلبانزه رفی بر و سینت بجری آیین املاری اداره و اینلری کند و اینه مضموم اولدوه الخاله هذه ملت مسوم
بالا انتخاب باس کنری اولدوه بلوس اوبه نوبع جانده اولدیه باس کنلکه ایفا دستخام اولدیه باس کنلک
منحل اولدوه مسوم بلوس اولدورده حسه اداره مقدر کیسه بفر و ملت انتخاب اولدیه این کنلک اکا اولدنی

بینه آنچه آفتاب اولوجه آنرا سینه طرف دولت علیه مدینه احواله و تقوی فی الله بدینه فرمانه علی اعطای التوسلی و ملت مسهور ذلک
 مال محصله و غیره و کرم و جزیه و بدل معذرت نجاس و عارت انعام و بدل مقاطعان و سانس و بیکوری اولاده جمعاً مقهور بود
 فیه بیهک بشیور غرویی ملت مذکوره ذلک و سیف و جسامت مذکوره حدیث بقصدت روزی و بالخصوص ممالک محصوره
 بالمله اهل وقت رعایا ذلک اوزر لینه ازسی لازم کلاسه جنبه شعله لینه بوزنه اندم بر تقضای سبع سبغ ای دفعه
 ملت مذکوره جنبه لینه ضم الفینه و در مقدار اهل سینه و لیس اولی بقصدت بلغار و قفقازی کاکانه بلغار و اقامت سینه فقط
 بلغار کوی و کرم قطار و نجیب فرجه و سوم نوبه و کانه فقط اولید کونس اسکله سی و رالیان طایفه و اداره اولی و نوب
 بلغار فاضلینه سکنه ناهیه و در بر وجه مقطوع و بیل کلاسه سکنوز غرویی شهر و مقدار اولاده خرج رفتاری کند و بینه
 اولاده و ذره ملت مسهور ذلک مال جنبه و کوی سانس مجموع و بیکوری سنوی او و بیس بونک و عمدت و نجاعده کانه و عمارت و باین
 بدینه اولاده بر اولت علیه مصلحتی و اولی زعامت و تجارت بوزنه بیل ملت مسوره طرفین تعین و اداره اولی بقصدت
 طرف دولت علیه مدینه اصحابه و بملک اوزره حاصلات سنجی را بیدلی او و بیکور جمعاً یکدیگر بس بیکور بیکور فیه التی سینی محومه
 اعتباراً مقطوع اولی و در مبالغ مقوم سنه و بکی تقیط ایله جنبه عاده مه اعطای لانه اوزره بعد از بینه کند و لینه مقدار مذکور
 زیاده بنسبه مطالبه و اخذ التوسلی و رعایای مسهور ذلک سایه نکار مواز شایسته فوائد تجارتی متبع و مستفید اولی
 حقارت و کار و مشمول اولاده ملهم و اشافه بدارت لایم اقتضای سینه اولی سینه باینکه کسب کار و تجارت اینک استیانت ذلک بینه
 بس کتلفین و بیل جاک مسور کاغدی و بیل حکام قضایه و کتف علی طایفه اقصای اوزره مسور تکراری اعطای ممالک
 مسوره و بول تجارت سانس رعایای سلطنت سیم متلاوکت و کتار ایلمینه اوزره و خصت علیه اوزره فله رده و بول
 تجارت بینه کتف فینه خول فیه و و بیل جاک مسور تکراری بیکور جمع نایله برانجه و بجه طلب اولی و صابت
 و صیانت بینه دفعه و بجا باینه رسولان کتارنده ماعدت نظرات ملکه در خارج عولت و زولت و سانس مطالبه سینه باین
 جور و تعدی متلاو معاملات نامیه و فوجی لای و رعایای مسوره در علیل و خسته اولی تار و باری فینه اقصیه کوه
 ملکات مدوات مضای کافی و بیل خسته خاز و تعلیم صیانت بیکور کذلک ملکات سینه ما ذره اولی و اولی اراداری
 کند و لینه ایکن صکره رده افرا التوسلی فضا اولی بینه بود فیه طایفه بینه تخصیص بینه و تحفه بینه اولی بینه بنا موقع فلاح
 ریاوی اهل اسلام الطایفه بینه فضا بینه مسلم و بول لای رعیتله فیما بعد اراداری با سانس کتارنده احواله اولی رف

دکتر و نثار مخلصانه کانه قلاع خاقانیم مستغفرتون ماعذ الیوم موجود اولاده اهل اسلام کندی ضلایده منصرف اولدی
املاک و اراضی ملت مسوومه طالبینه دکبرالبدیع رفیعت بله قطع علاقه اتمک استیلازه ممانعت الیوم
بله اقامت اتمک استیلازدی زلزله عیانای مسوومیه بوجه و بلا موجب بگونه جور و ازاره تصدی اتمامک
و عیالده طرفینده مسوومیت کانی و معقنه رعایت و رفت اولنده اولنده اقامت ابدی بولورده و قلاع مستغفرتون
بتقدیریم بعد صبر مکننده بکینه اهل اسلام کانی کلنا منع الی خصمانه رابطه اولدی و یسوی و موارد نفوسک
بوچولده اهلسته مستغفرتون باریت اتمیم بیدریغ و ازاره اولنده و خط هیولنه سکننده سربازانیم صیغه باری
صدور اولدی اولغیون منظومه یسوی اوزده بشوار جلیل القدریم اصدار و نیار اولمشر ایدی ملت مسوومه حفاظتده بوچولده
عنایت و احسانه و نظاره ملامت و استغفرتون باریت اتمیم قدر و سیکری بله دن علی الدوله مکنه رعیت و صفاق و اولنده ایضا
و اهل عتده اهلجهت تابتقدیم و اخدم اولدی دکرا و نظاره مساعدت سینه باریت اتمیم حفاظتده تمامه جاری وری اولنده
سایه معدنجه جلا ندر ایزده مستغفرتون الحال و رفه البال اولدی بعلدی اهل اقله کند لینه افاده و تفهیم و واجبه رفت رعیت اولنده
صدقه و استغفرتون صمیمی اجراه کجمله اهنیم رفت و خلاقی بگونه وضع و مکنه توفی و مباحثه اتمیم کویله هیولنده
انفاق و نفیس اولنده اراده سینه ملوک اتمیم مقتضاسندن ایدوکی سکره وزیر مسافر و مولانای سوسی ابراهیم معالک اولدی رفه
بوچولده مشروع عمل و مضمونه اولاده هیولنده ملت مسوومه بعد اعلامده بلغارد محکمی جلده قیلازه بوجل الحفظ باری کتیریم
بینه اعصایله اجلی اراده مله افاده ملکانه مبارت اتمیم باینده

Ek-9

BOA, 46217

Tarihi: 1831

Muhârebe-i Mutazarra Esnasında ve Gerek Mukaddem Târîhlerde Memâlik-i Rûmilî'den Memleketeyn Cânibine Müntakıl Olan Reâyâ Taraflarından Bin Sekiz Yüz Otuz Bir Sene-i İseviyesi Evâilî Târîhiyle Vâkı' Olan Mes'ûlâtın Tercümesidir

Evvelâ- Ekalli altı sene müddet kâffe-i tekâlîfden muâf olmak ve mehl-i mezkûrun tekmîlinde fi-mâ-ba'd her bir hânedan be-her sene virgü olarak yalnız otuz kuruş alınub bundan başka habbe-i vâhide alınmamak ve cizye-i şer'iyeleri kadîmi vechile tahsîl olunmak.

Sâniyen- Reâyâ beyninde münâzaa vukûunda yine beynlerinde fasl olunub reâyâ ile ehl-i İslâm beyninde muâraza zuhûrunda huzûr-ı hâkimde reâyânın vekili hâzır olduğu hâlde fasl olunmak ve hakk u adl üzere faysal virilür ise hutâm-pezîr olub yohsa Bâbîâlî'ye arz olunarak bi't-terâfu' hükm oluna.

Sâlisen- Hâkimü'l-vakt olanlar mürdeleri iki üç gün tevkîf ve beş yüz ve bin kuruş resm mutâlebesiyle tedfînlerini men' ide geldikleri misillü bundan sonra bu gûne harekâtdan ferâgat idüb mürd olanlar için resm mutâlebe eylemeyeler ve kezâlik despotları mukannenâtlarını âdet-i kadîme üzere alub ziyâde akçe tahsîl itmeyeler ve bir zimmîyi pâpâs idecekleri hâlde yalnız yüz elli kuruş olub ziyâde nesne talep itmeyeler.

Râbian- Vakt-i mâzîde geçen vüşâk-ı vefîreye dûçâr oldukları ecilden mukâtaat-ı ehl-i İslâm'a iltizâmen virilüb kadîmî vechile reâyâyâ ilzâm olunmak ve zâbıtları yine reâyâdan intihâb olunmak

Hâmisen- Yağmurluk ve aba ve kebelerden ve hanâzîrden bir nesne alınmamak ve vakt-i seferde asâkir murûr itdiği hâlde hânlara konub yem ve yiyeceklerini kendü bedenlerinden idâre eylemek ve bi'z-zarûr hânelere konak virilür ise yine eşyâ-yı lâzımelerini bedenlerinden iştirâ eylemek ve cânib-i Devlet-i Aliyye'den amele istendiği hâlde ücretleri virilmek.

Sâdisen- Resm-i cizye afv olunmak.

Sâbian- Vâfir fukarâ kemâl-i muzâyakaya giriftâr olub güzeşte ile ma'lûmu'-mikdâr akçe istikrâz itmiş ve güzeşte virecek re'sü'l-mâlın zı'fını virmiş olduklarından fetevâ-yı şerife mücibince edâ olunan güzeşteler re'sü'l-mâl hükmünde tutulmak.

Sâminen- Beğlik tarafından be-her yigirmi ağnânda bir re's-i ganem alınarak râyici'l-vakit ne kadar ise nısfı cânib-i mîrîden te'diye olunmak.

Tâsian- Diledikleri mahallerde ve diledikleri merce üzere kiliseler binâ ve lisân-ı Türki ve Rumî'nin ta'lîm ve taallümîçün mektebler ve hasta-hâneler inşâ itmelerine izn ü ruhsat virilmek.

Âşirâ- Memâlik-i Efrenciye'de her milletden neferât tahrîr olunmak âdet ise de bu âdet bunların hakkında cebren icrâ olunmayub lâkin maazallah Memâlik-i Mahrûse içinde bir âsı-i muhâsım zuhûr idüb memleketlerine vaz'-ı kîdem eylediği hâlde muvâfık-ı re'y-i âlî bilür ise reâyâ-yı mersûme kendülerini fedâ itmeğe hâzır ve âmâde oldukları.

Hâtîme- Her tarafda zulm ve taaddî ve yollarda reâyâ fukarâsını telef ve i'dâm ve tecrîm ve gasb-ı emvâl misillü evzâ' nâ-becâyâ tasaddi ile firarlarına sebep olmuş olan ehli İslâm'ın lâyıkiyla te'dîb olunmaları husûsı istid'â olunduğı muharrerdir.

مخبره شمس آتش ورك مقيم تاريخه ممالك ووليتيه ملكيه جانله متعلقاته واداره رعابا طرفه بيه سايه زانووزن سايه
ايضا تاخيله دفع اولاره متعلقه شمس

اولا

اقبالى شمس ورك كافة تكاليفه معاف اولوه وويل متعلقه شمسك فيما بعد هير خانه وده برهنه ورك اولاره بالنگه اولاره
الغيب بولنده بشفه هير ورك لغوه وويله شعاعى قوكي وويله شمسك اولوه

ثانيا

رعابا بيه مناعه وقرينه به بيلينه فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
وكي هير اولاي حاك فضل اولوه وويله اولاره فضل اولوب رعابا بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
حاكم اولوه

ثالث

حاكم اولوه اولاره رعابا اي ايچ كونه توقيف وويله اولاره سيم مطالبه شمسك بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
بولونه هيكانه قلمت بولوب رعابا بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك وويله اولاره فضل اولوب رعابا ملك
ايجه تحصيل بولوب وويله بياريس ايج هيكاري حاك بالنگه اولاره سيم مطالبه شمسك بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

رابعا

وقدمه شمسك كنه وويله وويله بيه وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
اولوه وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

خامسا

بغير اولوه وويله وويله بيه وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
عمله استنجي حاك اولوب وويله

سادسا

سيم جيه عضا اولوه

سابعاً

وويله كمال صاف بيه كفتار اولوب كزنده بيله معلوم القدره شمسك بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

ثامنا

هيكه طرفه بيليك اشعار برائش غم اولونه ايچ اولوه قدره شمسك بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

ثامنا

ويله هيكاري حاك وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
اولوه وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

مثلاً

ملاك اولونه ده هيكه نفرت خيرا اولوب رعابا بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
كوسه ايچك ساعتي خاصه ظهوره بيله مملانه وضع قلم ايليك حاك مملانه راي عالى بولوب رعابا ملك
كوزلعي خالنگه حاف ومامه اولاره

ضامنه

هرلوقه نظام ولسي وويله رعابا قلمني تلف واعلم وويله وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك
زاريه سب اولوه اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك وويله اولاره فضل اولوب رعابا ايله اهل اسلام بيليه معاينه ظهوره حضوره رعابا ملك

Ek-10

BOA, HH, 37866-B

Tarih: Mayıs [1830(?)]

Hâlâ Rum Patrîkı Ağatanklos Râhib Tarafına İşbu Şehr-i Mâyıs'ın İbtidâki Günü Târîhiyle Müverrih Edirne Reâyâsı Tarafından İrsâl Olunan Mektûbun Tercümesidir

Şehr-i Nisân'ın yiğirmi sekiz târîhiyle müverrih irsâl olunan mektûb-ı merğûbunuz vâsıl ve peyâm-ı sıhhatinizden memnûniyet-ı kesîre hâsıl olmuştur. Kaldı ki Metrepolid Yerâsîmos râhibin uygunsuz hareketine dâir ifâdâtınız ma'lûmumuz olarak keşki olmayaydı. Mersûm bu tarafda bî-çâre Hıristiyanların hüzn ü elemine bâis olarak mesâib-i sâbıkamızla bir yere gelmiş ve ne sebebe mebni firar itdiği ma'lûm olamamıştır. Bizler deyni için firar itdi mülâhaza ideyoruz. Zira şimdiki hâlde gerek kendüsünün deyn-i mahsûsı ve gerek eytâm u erâmil ve kiliselerin alacakları olmak üzere yüz elli bin guruş kadar deyni zuhûr idüb ashâb-ı hukûk mükedder olarak göz yaşıyla haklarını talep ideyorlar. Cânib-i devlet-i Aliyye'den haklarımızda şefkat u merhamet-i seniyyenin mebzûl u sezâvâr buyurulduğu mektûbunuz meâlinden ma'lûmumuz olarak mesrûr olub ed'îye-i hayriye-i Devlet-i Aliye tekrarına muvâzabat olunmağla inşâ-Allahu taâlâ duânızla tahammûlden hâric olan mesâib-i sâbıkadan dolayı teselliyet u mükâfâta nâil oluruz. Şöyle ki işbu Edirne reâyâsı fukarâsının dūçâr olduğu mesâib devletlü Sadrıa'azam efendimiz hazretleri vâsıta-i seniyyeleri ve ma'rifetinizle ma'lûm-ı âlî buyurulmak mülâbesesiyle mazhar-ı inâyât-ı aliyye olmaklığımız me'mûl-i hâlisânemiz olarak merhamet u iânete nuhtâcız. Dânyel Mâronyâs râhibe olmak üzere bir kıt'a mektûbunuz vurûd iderek ahar metrepolîd nasb olununcaya değin vekâlet için bu tarafa gelmesi tenbîh olunmuş ise de râhib-i mersûmun mizâcı mazbûtumuz olduğundan ve bulunduğunuz ahvâli gereği gibi bildiğimizden metrepolîd-i mersûmun firarı esnâsında Edhî-Mândrîd Yovânîkyos râhibin vekâletini tensîb ve devletlü Alish Paşa ve Ordu-yı Hümâyûn kethüdâsı efendilerimiz hazerâtı huzûrunda dahi ifâde ve takrî ile mersûm Edhî-Mândrîd Yovânîkyos râhibin ber-vechi meşrûh vekâlet itmesi ve mersûm Mâronyâ râhibe olan mektûbunuzun tevkîf olunması ve şâyed sâir vâsıta ile buraya geleceğini haber olduğu takdîre göre mersûm mahallinden hareket itmemek üzere tarafınızdan mektûb gönderilmesi emr u tenbîh buyurulmuş olmağla yeni nasb olunacak metrepolîd nasb ile mesârif-i külliye olunmamasını ricâ iderüz. Zira firar iden metrepolîd-i mersûm hîn-i nasbında pîşkeş ve

avâid-i sâire iki yüz bin guruş sarf itmiş olduğunu bi'd-defeât söylemiş ve ifâ-yı deyn için Hıristiyan fukarasını soymağa mecbûr olmuş olduğundan nasb olunacak metropolîdin ol vechile mesârif-i külliye ve mümkün ise mesâri-i cüz'iyeden dahi vâreste olmasını ricâ ideyoruz ki bu vechile bilâ mesârif nasb olundakda Hıristiyan tâifesinden şey ahzına düşmez. Ber-vechi bâlâ efendilerimize ifâde-i hâl itdiğimizde Hıristiyan fukarâsının ahvâlî ma'lûmları buyurulduğundan müsterîh olun niyâzınıza müsâade buyurulur deyu beyân buyurulmuşdur ve şefkatinizde dahi şübhemiz yokdur. Mesmûumuza göre ba'zı metropolîdler ve ez-cümle Istromînçe metropolîdi refâh u âsâyiş-i reâyâyâ dikkat ider bir adem olmağla mersûmun nasbını ricâ ideriz deyu muharrerdir.

Batrîk-i Mersûmun Tarafına Târîh-i Mezkûr ile Müverrih Mersûm Edhî
Mândrîd Yovânîkyos Râhibin İrsâl İtdiği Mektûbı Tercümesidir

Bu def'a irsâl olunan mektûbunuz vâsıl oladan Edirne metropolîdliği dâhilinde reâyâ için meb'ûs olan mektûblarınızı tenbîhiniz üzere İslimye ve Yanbolı ve havâlilerinde bi'l-cümle reâyâ muvâcehesinde kıraâet itmek üzere mahsûs adem ile irsâl olunmuşdur. Lâkin Mâronya râhibe yazdığınız mektûbı Edirne reâyâsının ifâdelerine mebni tavkîf itdim. Zira reâyâ-yı mersûme yeni nasb olunacak metropolîd gelinceye kadar vekâlet itmek üzere beni ta'yîn itmiş ve ale'l-husûs devletlü Aliş Paşa ve Ordu-yı Hümâyûn kethüdâsı efendilerimiz hazerâtı cânibinden dahi ol vechile vekâlet-i mezkûrenin kabûli emir buyurularak Torsetya'ya gitmek istediğime mebni i'tizâr itmiş isem de mümkün olamamışdır deyu muharrerdir.

